

Szegedi Tudományegyetem
Történettudományi Doktori Iskola
Modernkori képzési program

**A PRIMO DE RIVERA DIKTATÚRA KÖZÉP-KELET-EURÓPAI
POLITIKÁJA
(1923-1930)**

Doktori (PhD) értekezés

Szerző: Tari Adrienn

Témavezető: Dr. Anderle Ádám, DSc
egyetemi tanár

SZEGED
2011

Tartalom

1. Előszó	3
2. Bevezetés	5
2.1. <i>A téma historiográfiája</i>	5
2.2. <i>Források</i>	11
3. Politikai panoráma Európa perifériáján	14
4. Spanyolország külpolitikájának fő irányai a XX. században	35
5. Spanyolország és Közép-Kelet-Európa kapcsolata	44
5.1. <i>A diplomáciai kapcsolatok születése</i>	46
5.2. <i>A kapcsolatok alakulása az 1920-as években</i>	60
5.3. <i>Bethlen István miniszterelnök látogatása Madridban</i>	69
5.4 <i>A szefárd kérdés</i>	88
6. Kereskedelmi szerződések az 1920-as években	94
6.1. <i>Spanyolország és a közép-kelet európai országok kapcsolatai</i>	95
6.2. <i>Spanyol- magyar kereskedelemi tárgyalások</i>	112
6.3. <i>A paprikakonfliktus</i>	127
7. Sajtótémák	138
7.1. <i>Közvéleményformálók</i>	139
7.1.1. <i>Révész Andor</i>	139
7.1.2. <i>Sofia Casanova Lutosławska</i>	143
7.2. <i>A magyar királykérdés, találgatások Madridban</i>	148
7.3. <i>A frankhamisítási botrány spanyol visszhangja</i>	160
7.4 <i>Román királyi ügyek</i>	172
7.5. <i>A marokkói háború végjátéka a magyar sajtóban és diplomáciai jelentésekben</i>	177
8. Befejezés	190
9. Források és felhasznált irodalom	194
10. Adattár	209
11. Melléklet- A spanyol külpolitikával foglalkozó szakirodalom	234

1. Előszó

Értekezésemben azt vizsgálom, melyek voltak Spanyolország alapvető motivációi, amikor a közép-kelet-európai országokkal diplomáciai kapcsolatot létesített, és milyen változások jellemezték Primo de Rivera külpolitikáját, illetve, hogy a közép-kelet-európai országok magatartása a spanyol relációt illetően milyen jellemzőket mutatott.

Dolgozatomban, mint a cím is utal erre, a spanyol nézőpont és a spanyol-magyar kapcsolatok vizsgálata kapott a többi országnál nagyobb hangsúlyt. Ezt alapvetően a források lehetőségei határozták meg. Mint a források bemutatásakor majd kiderül, mind a spanyol levéltári, mind a sajtóanyagban a magyar ügyek a többi országnál nagyobb súllyal szerepeltek. Bemutatom azt is, melyek is voltak azok a témák, melyek a spanyol közönséget érdekelték, milyen kép tárult a spanyol olvasó elé az említett országokkal kapcsolatban. A folyamat pontosabb feltárása érdekében egy szélesebb periódust vizsgállok külpolitikai szempontból (1898-1930) annak érdekében, hogy pontos képet kapjunk arról, hogy az utolsó spanyol gyarmatok, Kuba és Puerto Rico elvesztése mennyire fordította Spanyolországot a világ más részei, így a közép-kelet-európai országok felé is.

A közép-kelet-európai országok esetében bemutatom, hogy a politikai és diplomáciai kapcsolatfelvétel előtt milyen egyéb – dinasztikus, irodalmi, kulturális kapcsolatok léteztek az említett országok és Spanyolország között, jelezve, hogy a diplomáciai folyamatban jelentős változást jelentett az 1918-20-as periódus, amikor Spanyolország rendezte kapcsolatait a térség újonnan létrejött országaival. Természetesen, önálló fejezetben adok képet („panoráma”) térségünk országainak gazdasági, társadalmi, politikai viszonyairól összevetve a spanyol helyzettel.

A diplomáciai kapcsolatfelvételen kívül természetesen a gazdasági kapcsolatok létrejöttének vizsgálata is fontos feladatunk volt annak ellenére, hogy Primo de Rivera gazdaságpolitikáját bizonyos fokú zártság jellemezte. Látni fogjuk, hogy folyamatosan jöttek létre a gazdasági szerződések a térség országaival. Sok esetben azonban a közép-kelet-európai országoknak szembesülniük kellett azzal a problémával, hogy Spanyolország ugyanazon, főleg élelmiszeripari termékekkel kívánt kereskedni, melyek az adott országban is megteremték. Elhúzódó tárgyalások, szerződésen kívüli állapotok szinte lehetetlenné tették az érdemi kereskedelmet. Annak ellenére, hogy az országok közötti kereskedelem igen csekély, mégsem lebecsülendő, de sokszor bizonyos engedmények is képesek voltak parázs vitát kiváltani, mint pl. Magyarország esetében a paprikakonfliktus.

A politikai kapcsolatok szélesebb dimenzióit is vizsgálom, különös tekintettel Spanyolország és a Kisantant viszonyára, a Népszövetség üléseire. Bethlen István miniszterelnök madridi látogatására, az optáns ügyekre és a döntőbírószági szerződésekre

külön fejezetet szánok. Bemutatom a magyar és a román királykérdést, mellyel viszonylag sok spanyol követi jelentés és újságcikk foglalkozott.

* * *

Ahhoz, hogy idáig eljuthattam, szeretném kifejezni köszönetemet Dr. Anderle Ádám professzor úrnak, aki felhívta figyelmemet erre a témára, szakmai és emberi támogatása mellett folyamatos kutatási lehetőségeket biztosított Spanyolországban. Hálával tartozom neki azért is, hogy kutatási éveim alatt folyamatosan biztatott, és terelgetett a tudomány olykor rögzös ösvényein. Köszönettel tartozom tanárainknak, hiszen kurzusaik, tanácsaik szakmailag nagyon hasznosak voltak.

Köszönetem szeretném kifejezni mind a magyar, mind a spanyol levéltári és könyvtári dolgozóknak, akik mindig segítségemre voltak kutatásom során. Közülük kiemelném Juan González Benegast az extremadurai egyetem könyvtárosát, aki több hónapon keresztül segítette könyvtári feltáró munkám; Pilar Casado Lisót, a madridi külügyi levéltár munkatársát, aki a sokszor rendezetlen dokumentumkötegek között segített eligazodnom. Köszönettel tartozom Sajti Enikő professzorasszonynak és Sipos József tanár úrnak, akik a közép- és kelet-európai illetve a magyar történelemmel kapcsolatos fejezetek kapcsán hasznos tanácsokkal segítettek. Hálás vagyok kutató- és csoporttársaimnak, akikkel konferenciákon, összejöveteleken lehetőségünk nyílt szakmai eszmecserékre, melyek szintén szélesítették tudományos ismereteimet, és sokszor újabb lendületet és perspektívát adtak dolgozatom megírásához.

Nem utolsó sorban hálával és köszönettel tartozom szüleimnek, barátaimnak, akik hosszú évek során mindvégig támogattak és biztattak. A nemzetközi konferenciák közül pedig ki kell emelnem a 2008-as madridi *Jóvenes hispanistas* találkozót, és a 2010-es santanderi történész konferenciát (*Nuevos horizontes del pasado: culturas políticas, identidades y formas de representación*), melyek során szintén sok pozitív visszajelzést és biztatást kaptam a külföldi kutatóktól, akik fontos szakmai kontrollt is jelentettek számomra.

2. Bevezetés

2.1. A téma historiográfiája

1898 után Spanyolország történelmének új periódusa kezdődött. Utolsó gyarmatainak elvesztésével az ország maradék tekintélye is eltűnt, mély politikai válság jellemezte. Ezzel párhuzamosan Spanyolország nemzetközi kapcsolatai is leszűkültek. Zavaros háborúba keveredett Marokkóval, az első világháború is jelentős belső megosztottságot okozott az országban. Primo de Rivera megpróbált kitörni a nemzetközi elszigeteltségből, igyekezett rendezni kapcsolatait a latin-amerikai országokkal és az Egyesült Államokkal is. A diktátor többször kifejezésre juttatta a latin-amerikai – spanyol barátság fontosságát. Nem sokkal hatalomra jutása után, 1923. október 12-én Madridban a következőket mondta céljairól: „*növelni és megerősíteni Spanyolország és Amerika közötti szeretetet, ez e legfőbb vágya a direktóriumnak*”.¹

Ennek az új külpolitikának köszönhetően megkezdődött a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatfelvétel az újonnan létrejött közép-kelet-európai országokkal is, bár a spanyol külügy rendkívül szervezetlen volt ekkoriban. Gustavo Palomares szerint: „*a külképviseletek presztízse szinte jelentéktelen a többi európai államéhoz képest; nincs egységes álláspont a többoldalú kapcsolatok kialakításával és a nemzetközi részvétellel kapcsolatban.*”² A diplomaták képzése, a külképviseletek adminisztratív rendszere elavult; mindezt még az 1900. április 27-ei *Ley Orgánica de las Carreras Diplomática, Consular y de Intérpretes* törvény szabályozta.³

A nemzetközi erőter teljesen megváltozott, az első világháborút lezáró békékkel és a Népszövetség létrehozásával. Ám a húszas évek mozgalmasságuk ellenére, a spanyol történészek érdeklődését nem keltette fel Primo de Rivera korszakának külpolitikája. Angel Martínez de Velasco Farinos 1981-ben ezért írhatta: „*Primo de Rivera diktatúrája Spanyolország történelmének olyan időszaka, mely alig kutatott*”⁴. Velasco Farinos szerint a restauráció és a második köztársaság időszaka sokkal nagyobb figyelmet kapott, mint Primo de Rivera külpolitikája. A tanulmányok általános hibái szerinte, hogy visszaemlékezésekre, anekdotákra épülnek, és nélkülözik az alapos feltáró munkát.⁵

¹ Angel MARTINEZ DE VELASCO: España e Iberoamerica 1900-1931, IN: Prosperina 1, Relaciones Internacionales de España en el siglo XX. Nerida 1984, 57

² Gustavo PALOMARES LERMA: *La política exterior española: de la dictadura de Primo de Rivera a la guerra civil* IN: *La Política Exterior Española en el Siglo XX.*, Madrid 1994. 48.

³ Angel MARTINEZ DE VELASCO: *La reforma del cuerpo diplomático por Primo de Rivera*, Madrid, 1981.411.

⁴ Angel MARTÍNEZ DE VELASCO FARINOS: *La reforma del cuerpo diplomático por Primo de Rivera*, Madrid, 1981. 409.

⁵ U.o.

Primo de Rivera korszaka alatti külpolitika spanyol kutatási eredményei csak néhány tanulmányra korlátozódnak; Anglia⁶ és Franciaország⁷ keltenek érdeklődést a marokkói háború és a Gibraltári-szoros ügye miatt. Politikai hasonlóságuk miatt néhány történész és politológus Mussolini és Primo de Rivera rendszerét vette nagytó alá, így az olasz-spanyol kapcsolatról⁸ szintén találunk néhány munkát. Az Egyesült Államok és Spanyolország kapcsolata Primo spanyol-amerikai törekvései kapcsán kapott -mértékelt- figyelmet.⁹

A spanyol külpolitikátörténet egyik vonulata a XX. században XIII. Alfonz uralkodását (1901-1930) tekinti egységes külpolitikai periódusnak.¹⁰ Ezek közös

⁶ GARCÍA QUEIPO DE LLANO, Genoveva: *El problema de Tánger y la mediación de Gran Bretaña durante la dictadura de Primo de Rivera*, In: Actas del Congreso Internacional, Madrid, 1988., PEREIRA, Juan Carlos: *Las relaciones entre España y Gran Bretaña durante el reinado de Alfonso XIII. (1919-1931)* Tesis de Doctorado, Madrid, 1984., PEREIRA, Juan Carlos: *La cuestión de Gibraltar*, in: *Las relaciones internacionales en la España contemporánea (Cambios ofensivos y proyectos en la búsqueda de un acuerdo hispano-británico en el primer tercio del siglo XX.)* Murcia, 1989., TUSELL, Javier ; GARCÍA QUEIPO DE LLANO, Genoveva: *El dictador y el mediador. Las relaciones hispano-inglesas durante la Dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1986.

⁷ ALLAIN, Jean- Claude: *Espanoles y franceses en la primera mitad del siglo XX*, Madrid, 1986., ALLENDESALAZAR, José Manuel: *La diplomacia española y Marruecos, 1907-1909*, Madrid, 1990., ARMAGUE- Ruis, G: *Gibraltar y los españoles*, Madrid, 1964., BACHOU, André: *Los españoles ante las campañas de Marruecos*. Madrid, 1988, BUENO, Emilio y NÚÑEZ DE PRADO: *Historia de la acción de España en Marruecos desde 1904 y 1927*. Madrid, 1929., B. HARRIS ,Walter: *France, Spain and the Rif*, Londres, 1927.,CAMPOAMOR, José María: *La actitud de España ante la cuestión de Marruecos (1900-1904)* ,CORDERO TORRES, J.M.: *Organización del Protectorado español en Marruecos*, Madrid, 1942., CORDERO TORRES, José María: *La misión africana de España*. Madrid, 1941. CORDERO TORRES, José María: *Política colonial*. Madrid, 1953. GARCÍA FIGUERAS, Tomás: *Marruecos. La acción de España en el norte de África*, Tetuán, 1955. HERNÁNDEZ DE HERRERA, Carlos; GARCÍA FIGUERAS, Tomás: *Acción de España en Marruecos, 1492-1927*, Madrid, 1929-1930. MORALES LEZCANO,Victor: *El colonialismo hispano-francés en Marruecos, 1898-1927*, Madrid, 1976.,RUIZ ÁLBENIZ, Victor: *Tánger y la colaboración franco-española en Marruecos*, Madrid, 1927., PEREIRA, Juan Carlos: *El contencioso de Tánger en las relaciones hispano-francesas 1923-1924*, Madrid, 1986., SÁNCHEZ PÉREZ, Andrés: *La acción decisiva contra Abd-el Krim. Operaciones en el Rif central en colaboración con el ejército francés*. Toledo,1931., SUEIRO SEOANE, Susana: *España en el Mediterráneo: Primo de Rivera y la „cuestión marroquí*, 1923-1930, Madrid, 1992., TUSELL, Javier: *Relaciones hispano-francesas en el gobierno largo de Maura*, In: *Espanoles y franceses en la primera mitad del siglo XX*. Madrid, 1986. (Lásd még : Spanyolország külpolitikájával foglalkozó tanulmányok)

⁸ PALOMARES LERMA, Gustavo: *Mussolini y Primo de Rivera, Política exterior de dos dictadores*. Madrid, 1989.,SUEIRO SEOANE, Susana: *Las relaciones diplomáticas hispano-italianas durante la dictadura de Primo de Rivera 1923-1930. Memoria de Licenciatura*, Universidad Autónoma de Madrid, 1983. SUEIRO SEOANE, Susana: *Primo de Rivera y Mussolini. Las relaciones diplomáticas entre dos dictaduras*. In: *Revista de la UNED*, Mérida, 1984.TUSELL, Javier; SAZ, Ismael: *Mussolini y Primo de Rivera. Las relaciones políticas y diplomáticas de dos dictaduras mediterráneas*, Boletín de la Real Academia de la Historia, CLXXIX, 1982. TUSELL, Javier; SAZ, Ismael: *Mussolini y Primo de Rivera. Las relaciones políticas y diplomáticas de dos dictaduras mediterráneas*. In. *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Madrid, 1982.

⁹ Angel MARTINEZ DE VELASCO: *Política exterior del gobierno Primo de Rivera con Iberoamérica*, *Revista de Indias*, 1977, FERNÁNDEZ DE VELASCO, Manuel: *Relaciones de España - Estados Unidos y mutilaciones territoriales en Latinoamérica*. , MONTILLA SALDIVIA, Antonio: *Estados Unidos, América Latina y el Caribe*., LLANOS ALCARAZ, Adolfo: *La guerra con los Estados Unidos* , PEREIRA CASTAÑARES, Juan Carlos: *Las relaciones diplomáticas entre España y América* SMITH, Robert Freeman: *Estados Unidos y Cuba: negocios y diplomacia, 1917-1960*. Buenos Aires, 1965.

¹⁰SECO SERRANO, Carlos, Javier TUSELL: *La España de Alfonso XIII. y el estado y la política (1902-1931)* , II. kötet, *Del plano inclinado hacia la dictadura al final de la monarquía (1922-1931)*, Madrid, 1997. Espasa Calpe, URBANO MARTÍNEZ CARRERAS, José: *La política exterior española durante el reinado de Urbano MARTÍNEZ CARRERAS, José: La política exterior española durante la restauración (1875-1931)* Murcia, 1989.Alfonso XIII. Madrid, 1980. José María ZAMORA, Carlos SECO SERRANO: *La España de Alfonso XIII. El estado y la política (1902-1931) De los comienzos del reinado a los problemas de la guerra (1902-1922)* , Madrid, 1996.

jellemzője, hogy ugyancsak az angol-spanyol kapcsolatokra figyelnek elsősorban és Marokkó kapcsán a francia és olasz relációra. Serrano Jóver Zamora emellett alfejezetet szán a Népszövetség kérdéseinek is.¹¹ Queipo de Llano és Tusell műve¹² az, amely Primo kormányzatának önálló külpolitikai tevékenységét is elemzi, szintén spanyol-angol-francia-olasz relációt veszi nagytitok alá, de Közép-Kelet-Európa itt sem kapott említést. Kiemelendőek még Susana Sueiro¹³ tanulmányai, aki spanyol, olasz, angol és francia külügyi dokumentumokat, tanulmányokat is felhasznált.

A spanyol kutatásokban mindeddig kevés figyelmet kapott a közép-kelet-európai viszony. Két kivételt említhetünk csupán. Egyrészt Matilde Eiroa¹⁴ könyvét, aki azonban csak Franco korai korszakában (1939-1955) vizsgálta ezt a relációt, spanyol forrásokat és közép-kelet európai szakirodalmat felhasználva. A másik könyv Gómez Navarro¹⁵, Primo rendszerével foglalkozó doktori értekezése (1991). Gómez Navarro ugyanazt a kérdést elemzi, mely már Ormos Mária-Incze Miklós könyvének központi kérdése is. Ők az európai perifériák diktatúráit elemzik. Gómez Navarro viszont a Primo diktatúrát a korabeli közép-kelet-európai autokrata rendszerekkel hasonlította össze, s arra a következtetésre jut, hogy ezek az egymásra igen hasonlító rendszerek e hasonlóságnak egyelőre nem voltak tudatában, másfelől –ennek következtében– kapcsolataik sem mutatnak semmilyen ideológiai jellegű mozzanatokat. Ahogyan ezt Gómez Navarro összefoglalja: „*Nem gondolhatjuk, hogy Primo de Rivera diktatúrája történelmileg eredeti és sajátos spanyol esemény, épp ellenkezőleg, a kor rezsimje volt, mely nagyon hasonló problémákkal küzdött, mint sok egyéb európai ország, és a problémákra adott válaszok sem sokban különböztek egymástól.*”¹⁶ Carlos Darde¹⁷ recenziójában kiemeli Gómez Navarro könyvének ezt az újszerűségét: „*az első fejezetekben a szerző megpróbálja a diktatúrát a kortárs diktatúrák rendszerében elhelyezni.*”¹⁸. De ezt a próbálkozását erőteljesen is kritizálja Carlos Darde: „*a legnagyobb hibája a könyvnek, a túlzott ambíciója; 20 oldalban megpróbálja teóriáját rávetíteni Németországra, Olaszországra, Spanyolországra, Magyarországra, Lengyelországra, Romániára, Jugoszláviára, Görögországra és Bulgáriára, melynek következtében felszínes és sematikus lesz az*

¹¹ José María ZAMORA, Carlos SECO SERRANO: *La España de Alfonso XIII. El estado y la política (1902-1931) De los comienzos del reinado a los problemas de la guerra (1902-1922*, Madrid, 1996.

¹² Javier TUSELL, Genoveva GARCIA QUEIPO DE LLANO: *El dictador y el mediador, Relaciones hispanoinglesas durante la dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1986.

¹³ Susana SUEIRO SEOANE: Primo de Rivera y Mussolini. Las relaciones diplomáticas entre dos dictaduras (1923-1930) In: Proserpina, Mérida, 1984. 28. SUEIRO SEOANE, Susana: España en el mediterráneo: Primo de Rivera y la „cuestión marroquí”: 1923-1930, Madrid, 1993.

¹⁴ Matilde EIROA: *Las relaciones de Franco con Europa Centro-Oriental (1939-1955)*, Barcelona 2001.

¹⁵ José Luis GÓMEZ-NAVARRO: *El régimen de Primo de Rivera. Reyes, dictaduras y dictadores*, Madrid, Cátedra 1991.

¹⁶ José Luis GÓMEZ NAVARRO: i.m. 488.

¹⁷ Carlos DARDE: *La dictadura a través del telescopio y del microscopio*, 149-156 In: *Revista Occidente*, 1992. szeptember, Madrid

¹⁸ U.o. 149.

összehasonlítás.”¹⁹ A rövidsége ellenére Gómez Navarro munkája mégis eddig az egyetlen próbálkozás Spanyolország és közép-kelet-európai országok autokratikus rendszereinek összehasonlítására.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a közép-kelet-európai országok kutatóinak érdeklődését mennyire keltette fel a spanyol kapcsolat, ott is csupán az első lépések kezdetét regisztrálhatjuk. Voltak ugyan nagy kezdeményezések: 1960-as években kölni történészek 18 kötetben adták ki az 1759-1808 közötti madridi osztrák követek bécsi levéltárban őrzött jelentéseit.²⁰ Azonban ennek a munkának nem lett folytatása, és madridi levéltárak későbbi spanyol követségi anyagát sem övezte hasonló figyelem. Az osztrák történetírás egyetlen összefoglalása²¹ legfeljebb jelzi e kapcsolatok folytatását, ám ez inkább ismeretterjesztő írás, nélkülözi a levéltári anyagok felhasználását.

Anderle Ádám kezdeményezésére az 1996-ban alakult Szegedi Történettudományi Doktori Iskola- *hispan világ története* alprogramja, és az 1999-ben létrejött MTA-JATE Hispanisztika Kutatócsoport az említett német kutatások folytatását tűzte ki célul. Fiatal hallgatók és doktoranduszok kezdtek Szegeden egy-egy részkérdéssel foglalkozni, elsősorban a spanyol külügyi levéltárban található források alapján. A német terv magyar folytatása – dokumentumkötetek kiadása Spanyolország és a Habsburg Monarchia XIX-XX. századi kapcsolatairól– azonban nem volt lehetséges. Egy kötet jelent meg az 1848-68-as periódusról²², ám a spanyol külügyi levéltár iratanyaga ezután oly rendezetlen, és megbízhatatlanul kevés, hogy le kellett mondani a folytatásról. Pallagi Mária²³ kutatásait ezért a HHStA iratai alapján folytathatta csupán. A kapcsolat kutatás első eredményeit jelentik Palkovics Andrea²⁴, Polácska Edina²⁵ és Pallagi Mária említett doktori értekezései, melyek az első világháborúig vizsgálják Spanyolországot és külpolitikáját. A pécsi egyetem történész doktori programjában legutóbb Szigetvári Krisztián értekezése és tanulmányai érdemelnek említést tekintettel arra, hogy Primo de Rivera korszakát választotta kutatási témaként.²⁶

¹⁹ U.o. 150-151.

²⁰ Berichte (der diplomatischen Vertreter des Wiener Hofes aus Spanien) in der Regierungszeit Karls IV. (1759-1788) T. I-XIV. kötet Madrid, 1970; és Berichte (der diplomatischen Vertreter des Wiener Hofes aus Spanien) in der Regierungszeit Karls IV. (1788-1808) I-IV. kötet. Madrid, 1970. Az okmányközlés kiadója Hans JURETSCHKE, összeállítója Hans-Otto KEINMANN. Vö. még Pedro VOLTES BOU: *Documentos de tema español existentes en el archivo de Estado de Viena I-II. Barcelona*, 1965. Vö: ANDERLE Ádám: *Spanyol követi jelentések Bécsből 1848-1868*, Hispánia, 2002.

²¹ Ferdinand OPPL- Karl RUDOLF: *España y Austria*. Madrid, 1997.

²² ANDERLE Ádám (szerk.): *A magyar kérdés. Spanyol követi jelentések Bécsből 1848-1868*, Hispánia, 2002.

²³ PALLAGI Mária: *A spanyol semlegesség kérdése a bécsi diplomáciában, 1914-1918*. Szeged, 2007.

²⁴ PALKOVICS Andrea: *Út a kiegyezésig-spanyol szemmel*, Szeged, 2009.

²⁵ POLÁCSKA Edina: *Karlista emigráció Franciaországban (1872-76)*, Szeged, 2009.

²⁶ SZIGETVÁRI Krisztián: *Primo de Rivera diktatúrájának oktatáspolitikája és a rendszer ideológiájának tükröződése a tankönyvekben (1923. szeptember- 1930. január)*, Pécs, 2010., *Vázlat Primo de Rivera diktatúrájáról (1923. szeptember-1930.január)* , Kutatási Füzetek, Pécs, 2009., *La concepción de Alfonso XIII sobre la forma de estado húngaro en 1926*, Iberoamericana Quinqueecclesiensis 6, Pécs, 2008.

A XX. századi spanyol-magyar kapcsolatokról legelőször Harsányi Iván²⁷ írt tanulmányokat, főként 1930-as 40-es évek főbb kérdéseiről. Emiatt a szegedi kutatók az 1898-1930 közötti periódusra koncentráltak. Eközben Anderle Ádám szélesebb kapcsolattörténeti (főképpen kulturális) kutatásokat is végzett. Ebből több tanulmány és kötet született²⁸, majd összefoglalásként *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*²⁹ címmel magyar és spanyol nyelven³⁰ is megjelent könyve, mely nemcsak diplomáciatörténet, hanem egy szélesebb színteret, a nemzetközi kapcsolatokat is bemutató értekezés. Ezen kutatási vonulatban indultak új kutatások a közelmúltban. Sipos Katalin a XIX. századi orosz-spanyol kapcsolatokat, Farkas Pálma Primo de Rivera és – USA relációját, illetve Tóth Anita Ausztria és Spanyolország kapcsolatait kezdte el vizsgálni. Ezen kívül meg kell említenünk Pethő Szilvia³¹ és Marosi Ágnes³² kutatásait is, akik az 1945 utáni spanyol-közép-kelet-európai kapcsolatok kutatását vállalták fel, spanyol és magyar levéltári források és sajtó, valamint a közép-kelet-európai szakirodalom felhasználásával. A Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszékének 1996 óta megjelenő évkönyve, az *Acta Hispanica*³³ szintén fontos fóruma lett e kutatásoknak.

²⁷ HARSÁNYI Iván: *A spanyol polgárháború és magyar önkéntesei*, Budapest, 1996., *Franco-Spanyolország nemzetközi kapcsolatai és külpolitikai törekvései a diktatúra kiépülése idején*, Politikatudomány, 1984.3-4. 129-146., *A spanyol diplomácia zsidómentő akciói Budapesten*. Holokausz-füzetek, 1993.2.sz. 46-53., *A budapesti spanyol követség által az 1944-es üldözések idején védelemben részesített zsidók névsorai*. Holokausz-füzetek, 1993. 3.sz. 46-104. *A nyilaskeresztesek kísérlete a Szálasi-kormány spanyol elismertetésére*, Hadtudományi Tájékoztató. 1994. 8.sz. 97-105. *1943-1944 magyarországi eseményei spanyol diplomáciai iratok tükrében*, Századok 1995.3.sz.629-694. *A spanyol diplomácia magyar vonatkozású dokumentumaiból I. (1936-1937)* Kutatási Füzetek, Pécs, 1996. 12-31. *A spanyol baloldal viszonya a közép-kelet-európai rendszerváltáshoz*, Múltunk 1997. 2.sz. 52-84. *La España de 1943-44 en la documentación diplomática húngara* In: La política exterior de España en el siglo XX. Madrid, 1997. *El gobierno de los cruzflechistas húngaros y la diplomacia española en 1944. Las „actas Hollán”*. In: Acta scientiarum socialium (Historia, Philosophia, Sociologia). Universitas Pannonica Scientiarum Agriculturae, Facultas Kaposváriensis, Kaposvár, 1998. 27-37., *La diplomacia húngara sobre los grupos de poder del primer franquismo*. In: Tiempos de silencio. Actas del IV Encuentro de Investigadores del Franquismo. Valencia, 17 de 19 de noviembre de 1999. Universitat de Valencia, octubre de 1999. 205-210. *Az 1943-as Jordana-Kállay jegyzékváltás rejtélye*. In: Kutatási Közlemények II. Hispánia, Szeged, 2000. 43-54.

²⁸ ANDERLE Ádám (José GIRON, MÜLLER Miklós): *A megszelídített fény. Müller Miklós*, Szeged, 1994., *En contacto. Historia de las relaciones húngaro-españolas*. Sevilla, 1992., *La luz domesticada. Vida y obra de Nicolás Müller*. Oviedo, 1995., *A magyar kérdés, Spanyol követi jelentések Bécsből: 1848-1868*. Szeged, 2002., *A Marosy-iratok: Magyar királyi követség Madridban: 1948-1957*, Szeged, 2002. *A spanyol-magyar diplomáciai kapcsolatok születése: 1920-1922*. In: Századok, 131. 1997 1402-1410, *A bécsi udvar és a carlismo*, Századok, 133. 1999. 1344-1348. *Spanyol külügyi instrukciók a bécsi követeknek: 1809-1856*. Aetas (1-2) 1999 166-186, *1956 és a spanyol katonai beavatkozás kérdése*, Magyarország és a hispán világ, Szeged, 2000. *A magyar szabadságharc spanyol megtétele: 1849. március-október*. Aetas (1-2) 2000. 249-275. *La leyenda negra en Hungría en los siglos 19 y 20*. Trienio (Madrid) 1986 No. 6. 134-160. *Hispanismo en Hungría*, Anuario de historia de la Iglesia, XVI. Navarra 2007. 349-353.

²⁹ ANDERLE Ádám: *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*, Szeged, 2006.

³⁰ U.o. *Hungría y España, relaciones milenarias*, Szeged, 2007.

³¹ PETHŐ Szilvia: *La emigración cominusta en Europa-Centro Oriental (1946-1955)*, Szeged, 2009.

³² MAROSI Ágnes: *La relación del Gobierno de la Segunda República Española en el exilio con Yugoslavia entre 1946-1950* IN: *Jóvenes Hispanistas de Szeged, XII*. Szeged, 2007. 71-81. MAROSI Ágnes- ANDERLE Ádám: *A magyar forradalom és a spanyol emigráns köztársasági kormány*. Tiszatáj, 2006. november 16-26

³³ 2007-ben látott napvilágot a XII. kötet, melyben az SZTE Történettudományi Doktori Iskolájának modernkori programjában működő „A hispán világ története” alprogram jelenlegi és már végzett doktorandusz hallgatói tárhatták a tudományos nyilvánosság elé legújabb kutatásaik eredményeit.

A többi közép-kelet-európai ország kapcsolattörténeti kutatásai az előbb említett magyar kutatásokhoz képest még kezdeti fázisban vannak. Külön említést érdemel a Matilde Eiroa és Angeles Egido által szervezett nemzetközi együttműködés, amelyben magyar (Harsányi Iván, Pethő Szilvia, Domingo Lilón), cseh (Vladimír Nalevka), szlovák (Száz Péter), lengyel (Pedro Potocki), szlovén (Vera Hoffmannová) és bolgár (Venceslav Nikolov) történészek vettek részt. Később kapcsolódott ehhez az együttműködéshez a román Silvia Marcu és Anderle Ádám is.

Az 1990-es évektől kezdve egyre több tudományos és ismeretterjesztő munka született, azonban ezek nagy többsége a középkorra, vagy épp a demokratikus átmenetre koncentrált³⁴. A történelmi kutatásokat a közép-kelet-európai országok esetében háttérbe szorítja az irodalmi jellegű kapcsolatok kutatása, az utazók beszámolóí, irodalmi fordítások.³⁵ A kapcsolattörténeti kutatásokról általában elmondható, hogy a kutatók felnagyítják, túlértékelik e kapcsolatok jelentőségét. E kutatások közül ki kell emelnünk Bohumil Badura, Josef Opatrny, Piotr Sawicki, Roberto Masberger, Anna Sawicka, Porfilio Sanz Camanes és Silvia Marcu munkáit³⁶. A szisztematikus kutatások, a levéltári források feltárása azonban még várat magára. Ezt nehezíti, hogy a spanyol levéltárak nem biztosítanak a kutatásokhoz kellő lehetőséget és iratanyagot. Talán a nemzeti levéltárak iratainak a spanyol nyelvet beszélő közép-kelet-európai kutatók általi feltárása jelenthetne nagy lépést a kapcsolattörténet kutatásában.

³⁴ Ruben González CUERVA: *Los balcanes y valle de Danubio bajo el dominio turco (1526-1966)*, Soledad Campos Díez: *Aproximación al derecho constitucional, historia de constitución rumana de 1866 y constitución española 1869*. José Gregorio Cayuela FERNÁNDEZ: *Emigración histórica y social en España y en Rumanía*, Jesús SANTOS: *Desigualdad y proceso de desarrollo en la UE*, Patricia GONZÁLEZ ALDEA: *El camino a la integración europea: sombra y luces en la Rumanía de 2003*. Grzegorz BAK: *La eslavística en la Universidad Complutense de Madrid*, 729. In: Fernando PRESA GONZÁLEZ, Tania LÁLEVA, Agnieszka MATYJASZCZYK GREINDA, Alejandro HERMIDA de BLAS: *España y el mundo eslavo*. Relaciones culturales y lingüísticas, 2002.

³⁵ Vasile ALECSANDRI: *Una noche en Alhambra*. Mihail EMINESCU: *La visión de Don Quijote*. Cecile VILVANDRE De SOUSA: *La estética de la transgresión en el teatro Eugène Ionesco*. Miguel CORTÉS ARRESE: *Acerca de viajes y viajeros españoles por Rumanía*. Florian L. SWIEJKA: *La comedia de San Jacinto de Alonso Ramón*, Waldo CEREZO RUBIO: *Herencia y presencia de lo polaco en el teatro español del siglo XVIII*. Justyna ZIARKOWSKA: *Los enunciados de los críticos románticos en Polonia y España a base de los artículos de Maurycy Mochnacki y Mariano José de Larra*. Roberto HANSBERGER AMORÓS: *El propósito del prólogo de Clarín a la traducción española de la Resurrección de Tolstói*, Anna HAMLING: *Las fuentes de las ideas religiosas de Tolstói y Unamuno sobre los conceptos de historia e intrahistoria*. Anna SAWICKA: *Els Quatre Gats de Barcelona y Jama Michalila de Cracovia. Dos focos de cultura modernista*. Katarzyna KACPRZAK: *Influencia y recepción de las teorías de Jerzy Grotowski en el teatro y la crítica española de los años 60 y 70*, Ewa KULAK: *España y los países latinoamericanos en los manuales de historia publicados en Polonia desde 1970.*, Pavel MAREK: *Los viajes al sur Sdenko Adalberto Popel de Lobkowicz y sus primeros encuentros con el mundo hispano*. Miguel Ángel PUIG-SAMPER: *Relaciones científicas ilustradas entre España y Bohemia con América como telón de fondo*, Jiri STÍKAL: *Imagen de España en las páginas de la prensa checa durante la primera mitad del siglo XIX.*, Simona BINKOVÁ: *La imagen de España en Bohemia finales del siglo XIX.*, Josef OPATRNY: *La imagen de España entre los viajeros checoslovacos de entreguerras*,

³⁶ Bohumil BADURA: *Los países Checos y España*, Praga, 2007., Silvia MARCU: *Rumanía en el nuevo contexto geopolítico europeo: transición política, integración económica e impactos territoriales.*, Bucarest, 2000. Jordan, IORGU, Georgescu, PAUL ALEXANDRU: *Los estudios hispánicos en Rumanía*, Bucarest, 1964., OPATRNY, Josef: *Las relaciones checo-españolas*, Praga, 2007., Silvia MARCU: *Un puente latino sobre Europa*, Editorial del Instituto cultural Rumano Bucarest, 2005., Piotr SAWICKI, Roberto MASBERGER, Anna SAWICKA: *Estudios hispánicos-Mundo Ibérico, Mundo eslavo, Afinidades e interrelaciones*, Wroclaw, 2000., Porfilio SANZ CAMANES: *España y Rumanía: Espacios, Sociedades y fronteras*, La Mancha 2006.

2.2. Források

Kutatómunkámat a *Magyar Országos Levéltárban (MOL)* kezdtem. A MOL-ban négy országra vonatkozóan találhatunk anyagot: Magyarország, Jugoszlávia, Románia és Spanyolország. A dokumentumok nagy többsége a II. világháborúban megsemmisült, vagy megsérült. A rendelkezésre álló jelentések viszonylag rendezettek, az oldalak sorszámozottak, és általában kronologikus sorrendben vannak.

Spanyolországgal kapcsolatban 3 csomó áll rendelkezésre, *K63, 273-as csomó, 29. tétel, K69 738.csomó, K69, 739.csomó I.g. dosszié*. A 273-as csomó elsősorban a marokkói háborúról számol be részletesen, illetve Primo de Rivera hatalomra jutásáról. A két másik csomó majdnem 1000 oldalnyi anyagot tartalmaz a spanyol-magyar kereskedelmi kapcsolatok formálódásáról. A királykérdéssel kapcsolatban fontos forrás Horthy Miklós és IV. Károly levelezése (*K606*). Jugoszláviával (értekezésem során az egységesség kedvéért ezt a kifejezést fogom használni, a spanyol forrásokban hol Yugoeslavia, hol Servia, hol pedig Reino de los servios, croatas y eslovenos meghatározásokkal találkozunk) kapcsolatban szintén két csomót találunk: *K 63, 116. csomó 16/1. tétel* és *K 63 120.csomó 16/32. tétel*. Ez a két csomó csak néhány dokumentumot tartalmaz, ebből elsősorban a spanyol-jugoszláv döntőbírósi szerződés emelendő ki. Románia esetén sem találunk sok iratot. A 235-ös csomó csupán egy spanyol-román házasság létrejöttéről számol be. Spanyolországgal foglalkozó jelentések nagy része elégett, így *K62, 13. doboz és a K64 48. tétel I.* csak néhány dokumentumot tartalmaz az 1920-21-es évek közép-kelet európai eseményeiről.

A magyar levéltári anyag áttekintése után kutatásomat Spanyolországban folytattam. Spanyolországban, amint azt a bevezetőben is jeleztem, nincsenek még rendszerezve a múlt század eleji anyagok. Néhány éve nagy erőfeszítéseket tettek ennek érdekében– pl. az *Alcalá de Henares-i Főlevéltár* (*Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares (AGA)*) teljes mértékben felújították, az anyagokat újrendezték. Azonban itt nagyon kevés a Primo korszakára vonatkozó irat, azok is nagy többségben a madridi Külgügyi Levéltár (*Archivo de Ministerio de Asuntos Exteriores*) (A(H)MAE) anyagainak másolatai.

Primo de Rivera külpolitikája Spanyolországban nem igazán kutatott, ennek köszönhetően maguk a levéltárosok sem tudták, hogy melyik levéltárban is találhatóak az erre vonatkozó anyagok. Elsőként az *Archivo Histórico Nacional*ba irányítottak, ahol Primo de Rivera különgyűjteménye van (*Directorio Militar de Primo de Rivera*). Ez a különgyűjtemény lenyűgöző, több ezer oldalnyi anyag, Primo magánlevelezése, feljegyzései, írásai a belpolitikai események széles tára. Nagyon gazdagnak ígérkezett ez az anyag, míg a jegyzék részletes átnézése után kiderült, hogy Primo külpolitikájával kapcsolatban egyetlen

egy dokumentumot sem őriznek. Így kutatásomat a *Spanyol Külügyi Levéltár* történeti szekciójában folytattam (*Ministerio de Asuntos Exteriores, A(H)MAE*). Itt minden középkelet európai országgal kapcsolatban találunk iratokat. Ezek évenként rendezettek, azonban elég rossz állapotúak. Az oldalak nincsenek számozva, és nem kronologikus sorrendben vannak. Sok esetben egy-egy iratköteg (legajo) 30-40 évet ölel át, a kronológia hiánya igen megnehezíti a kutatást. A magyarországi eseményekkel hét iratköteg is foglalkozik: *H1611*, *H1612*, *H1717*, *H2526*, *H2527*, *H2528*, *H2653*. A legértékesebb köteg a *H2526* és *H2527*.

Az első a 20-as évek eleji eseményekről számol be, köztük a béketárgyalásokról és Magyarország belpolitikai eseményeiről. A *H2527*-es dokumentumköteg 1926-1930-ig terjedő korszakra vonatkozóan bővelkedik információval. Sokat jelentenek Budapestről a frankhamisításról, a magyar- jugoszláv- csehszlovák- román kapcsolatokról, Bethlen István hősök emlékünnepén elmondott beszédéről stb. A *H1611* az 1920-22-es évekre fókuszál – elsősorban a Trianonról és a királykérdésről szólnak a jelentések. Csehszlovákia esetében öt iratköteget találunk: *H1436*, *H2024*, *H2527*, *H2354*, *001168* azonban a dolgozat szempontjából csak ez utóbbi fontos, mely az 1925-ös gazdasági szerződéssel kapcsolatban több száz oldalt tartalmaz, a többi köteg Primo előtti korszakra korlátozódik. Jugoszlávia esetén öt iratcsomó van: *H1799*, *H2722*, *H2711*, *H1799*, *H1836*. azonban az 1923-30-as évekre vonatkozóan semmiféle értékes információval nem szolgálnak. Lengyelországi eseményekkel két iratköteg foglalkozik *H1681* és *H1682*. Az első a 20-as évek eleji eseményekre koncentrál, a másik köteg nagyon bőséges, azonban csak egyetlen egy témára koncentrál, a spanyol-lengyel gazdasági szerződés létrejöttére. Románia esetében hat iratköteget találunk: *H1718*, *H1719*, *H2624*, *H2627*, *H2647*, *H2648*. A *H1718* elsősorban külpolitikával, követségi eseményekkel foglalkozik. A *H2647* inkább a 20-as évek elejére vonatkozik, a téma szempontjából a *H2648-as* iratköteg tartalmaz értékes dokumentumokat. Sokat elemzik Bethlen István beszédeit, a revízióval kapcsolatos kérdéseket és Mária királyné körüli eseményeket.

A madridi külügyi levéltárnak (*A(H)MAE*) saját kiadványai is vannak, *Escalafones de las carreras diplomáticas, consular y los intérpretes* – a követségek jegyzéke, *Guía de los Forasteros* – összes külképviselőt jegyzéke, és *Colección de tratados internacionales*. Ez utóbbi többkötetes kiadvány az összes Spanyolországgal kötött szerződés szövegét tartalmazza. Ezen kívül a követségekkel kapcsolatban álló személyekről gazdag anyag áll rendelkezésre. Mivel azonban ez utóbbi esetén személyenként kell az anyagot kikérni, ez eléggé megnehezíti a kutató feladatát, ráadásul az esetek nagy többségében a születési és halálozási adatokon, a foglalkozáson kívül mást nem találhatunk.

Az *Alcalá de Henares-i* levéltárban (*Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares* (*AGA*)) a várakozás ellenére, az átrendezés után nem kerültek elő újabb

dokumentumok, csak Magyarországgal és Romániával kapcsolatban találunk jelentéseket. A dokumentumok nagy része a külügyi levéltár anyagainak másolata, mégis vannak köztük máshol fel nem lelhető anyagok. Magyarország esetében *11901 és 11902-es dobozok* részletes beszámolókat tartalmaznak Zita királynéről és Bethlen István madridi útjáról. Romániáról hat doboznyi anyagot találhatunk: *11894, 11895, 11896, 11897, 11898, 11899-es dobozok*. Azonban újabb információkkal az A(H)MAE anyagaihoz képest nem találkozunk, csak a *11896-os dobozban*.

A primér források után vizsgáltam a Magyarországon publikált korabeli könyveket és folyóiratokat. Annak ellenére, hogy a Magyarországon megtalálható könyvek nem foglalkoznak konkrétan Primo de Rivera Közép-Kelet-Európa politikájával, egyes specifikus témáknál (mint pl. gazdaság- és esztétörténet, általános külpolitika) nagy segítséget nyújtottak. Ugyanez vonatkozik az újságokra – annak ellenére, hogy a *Külügyi Szemlében* Spanyolországra vonatkozóan csak néhány cikket találunk, mind az országos, mind a helyi napilapok bőséges forrásként szolgálnak a Bethlen István látogatása illetve a paprikakonfliktus kapcsán.

Spanyolországban a *Biblioteca Nacional*ban elsőként az 1920-1930 körül kiadott közép-kelet európai témákkal foglalkozó könyveket néztem át. Ezek közül kiemelném *Henry Helfant* Romániáról szóló könyveit, *Révész Andor* – Primóval és Magyarországgal foglalkozó publikációit, *Sofia Casanova* Lengyelországgal és Oroszországgal kapcsolatos írásait, és *Vlastimil Kybal* Csehszágot érintő diplomáciai beszámolóit. Mivel Primo de Rivera külpolitikájának fő irányát nem Közép-Kelet Európa jelentette, így ezeknek a könyveknek a jelenléte is kuriózumnak és alapvető forrásnak számít.

A könyvek után igyekeztem spanyolországi sajtóból többféle irányultságú lapot átnézni. Szerencsés, hogy az újságok nagy részét pár éve digitalizálták, így az *Hemeroteca digital*ban egy-egy év sajtóanyagát könnyen át lehet tekinteni. Az újságok közül külön kiemelandő a konzervatív *ABC*, mely a húszas években több ezer cikket, hírt jelentetett meg a közép-kelet európai országokkal kapcsolatban. És a már két említett írónak *Révész Andornak* és *Sofia Casanovának* köszönhetően a magyar és lengyel események nagy hangsúlyt kapnak.

Szintén fontos források lehetnének a közép-kelet-európai levéltárak. Dolgozatomban azonban ezen levéltárak feltárására nem vállalkoztam, hiszen elsősorban a spanyol szemszögből igyekeztem bemutatni a kapcsolatokat. Az értekezés fent említett hiányossága is mutatja, hogy kutatásaink még nem tekinthetőek lezártak.

3. Politikai panoráma Európa perifériáján

Spanyolország és Közép-Kelet-Európa országai politikai-diplomáciai, gazdasági kapcsolatainak megítéléséhez fontosnak tűnik ezen országok gazdasági, társadalmi, politikai viszonyainak bemutatása az 1920-as években.

Módszertani megoldásként a García Navarro által kidolgozott szempontot választottuk, amely Primo de Rivera Spanyolországát e régió országaival hasonlítja össze, mindegyiket Európa perifériáján láttatva. Ez talán Csehszlovákiát leszámítva³⁷ tanulságos megoldásnak ígérkezett, ezért e fejezetünk egyfajta kísérletnek is számít, természetesen továbbgondolva Gracia Navarro szempontjait, jobban felhasználva a térségünkől született fontosabb munkákat.

A húszas években Európa perifériáján jobbra autokratikus rendszerek³⁸ jöttek létre, melyek sokban hasonlítottak egymásra, hiszen azonos problémákra keresték a választ: világháború utáni gazdasági válság után megrendült a kapitalizmus, erősödtek a nemzeti mozgalmak. E régióban az uralkodó körök az európai társadalmi nyugtalanság lefékezésére tekintélyuralmi megoldásokat választottak. Ilyen rendszer volt Mussolinié Olaszországban, Horthyé Magyarországon, Primo de Riveráé Spanyolországban, Salazaré Portugáliában, Piłsudskié Lengyelországban, de a román és a jugoszláv királyi hatalom vonásai is hasonlóak (mivel azonban ezek inkább a 30-as évekre jellemzőek, összehasonlítás során kisebb hangsúlyt kapnak dolgozatomban).³⁹

Ha a történelemben visszatekintünk a XVIII. századra, azt láthatjuk, hogy szinte ugyanezekben az országokban (Portugália, Spanyolország, Oroszország, Osztrák-Magyar

³⁷ „Csehszlovákia története megalakulásától egészen az 1938-as müncheni katasztrófáig egyedülálló a kelet-európai kisállami régióban; politikai rendszere belső szilárdságot mutat.” In: PALOTÁS Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 271.

³⁸ Juan Linz spanyol politológus szerint egy politikai rendszer akkor autoriter, ha nem demokratikus és nem is totalitárius, olyan amelyet korlátozott politikai pluralizmus jellemez: „amelynek nincs egy kidolgozott és irányadó ideológiája; amely egyaránt tartózkodik a politikai mobilizáció extenzív és intenzív formáitól és eszközeitől; és amelyben a vezér (vagy alkalmanként egy kis csoport) gyakorolja a hatalmat formálisan pontatlanul meghatározott, de gyakorlatilag mégis eléggé kiszámítható korlátokon belül” In: Juan J LINZ: *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, London, 2000. 159.

Romsics Ignác szerint pedig: „Az úgynevezett autoriter rendszerek a tradicionális, de modern jegyekkel is rendelkező- átmeneti- társadalmak tipikus állam-és kormányformái. In: ROMSICS Ignác: *A Horthy-rendszer jellegéről*. Múltról a mának. 351-352. Lsd. még: TURBUCZ Dávid: A politikai rendszer jellege a Horthy korszak első tíz évében című OTDK dolgozata. In: <http://www.polhist.hu/multunk/letoltes/turbucz.pdf> , SZIGETVÁRI Krisztián: *Vázlat Primo de Rivera diktatúrájáról (1923. szeptember-1930.január)*, Kutatási Füzetek 15. 2009. 263.

³⁹ A perui José Carlos Mariátegui e rendszereket vizsgálva jelzi, ezek erősen hasonlítanak a latin-amerikai modernizációs diktatúrákra. (Kuba: Machado, Peru: Leguía, Venezuela: Gómez tábornok, Chile: Ibáñez ezredes) Szerinte „Horthy személyisége különös hasonlóságot mutat a hispán-amerikai vezetőkkel.” (José Carlos MARIÁTEGUI: *Figuras y aspectos de la vida mundial I. (1923-25)* Lima 1970. La escena húngara, 204.)

José Carlos Mariátegui (1894-1930.) perui író, szociológus, politikus. A húszas évek elején európai ösztöndíjat kapott a Leguía kormánytól, ekkor járt Magyarországon is. Legismertebb műve: A hét tanulmány a perui valóságról. 1926-ban megalapította az *Amauta* című újságot, mely indigenista eszméket fogalmazott meg. (<http://www.patriagrande.net/peru/jose.carlos.mariategui/biografia.htm>)

Monarchia, Poroszország, Nápoly-Szicília) születtek a felvilágosult abszolutizmusok, melyek meghatározták az országok későbbi társadalmi fejlődését, gondolkodását. E rendszereket a periféria-helyzet, a másság és a modernizációs deficitek azonos helyzetbe hozták. Topolski szerint a kialakult rendszerek az összeurópai események részei.⁴⁰

Mind gazdasági, mind társadalmi fejlődésük színvonala, problémáik hasonlóak. Minden esetben az ipari forradalom csak bizonyos szűk szektorokban jelent meg. Katalóniában a textilipar, Asztúriában és Baszkföldön a nehézipar, míg Magyarországon a malomipar és a nehézipar egyes ágai tudtak fejlődni. A 19. század végén némi szerephez jutott orosz Lengyelországban a nehézipar, osztrák területen a könnyűipar és Szilézia, írja José Luis Gómez-Navarro, aki hangsúlyozottan ír e hasonlóságokról.⁴¹ Azonban az első világháború után Lengyelország ipara kaotikus képet mutatott. Se Oroszországnak, se Poroszországnak, sem pedig Ausztriának nem állt érdekében lengyel területeik iparának fejlesztése. Csehszlovákia némiképp kivételt jelent majd a közép-kelet-európai országok közül.

Ha pedig a földkérdést vizsgáljuk meg, akkor azt láthatjuk, hogy a latifundiumok uralma továbbra is megmaradt, ennek következtében az arisztokrata és nemesi értékek domináltak, egyfajta „neobarokk” mentalitást⁴² felmutatva. Ebből pedig logikusan az következik, hogy a megoldandó problémák, az ebből generálódott konfliktusok is hasonlóak lettek. Palotás Emil értelmezése szerint: *„Érzékelve a tömegnyomást, a frissen formálódó kormányok már a nagy átalakulás első pillanatában foglalkozni kezdtek a földreform problémájával. A reformelszánás gyakorlati kivitelezését ugyan a helyi viszonyok sokban befolyásolták, de a forgatókönyv alapvonásai azonosak voltak.”*⁴³

Mindezért igaza lehet Guillermo O'Donnellnek aki szerint a nagyobb gazdasági fejlettség feltételezi a demokratikus rendszer megvalósulásának nagyobb esélyét.⁴⁴ Ezt az elméletet osztja Gómez-Navarro is aki szerint: *„a gazdasági fejlettség a civil társadalomban együtt jár a társadalmi és politikai pluralizmussal.”*⁴⁵ Ezen fejlettségi szint alapján Gómez-Navarro két csoportba osztotta a 20-as 30-as évek diktatúráit. Az elsőbe tartoznak az olasz és a német diktatúrák, a másodikba pedig a közép-kelet-európai országok és a Balkán diktatúrái.

⁴⁰ Jerzy TOPOLSKI: *Lengyelország története*, Budapest, 1989. 320. Lsd. még: SZIGETVÁRI Krisztián: i.m. Kutatási Füzetek 15. 267.

⁴¹ José Luis GÓMEZ-NAVARRO: *El régimen de Primo de Rivera*, Madrid, 1991.27.

⁴² Szekfű Gyula a „neobarokk társadalom” metaforáját az általa megrajzolt 18. századi magyar barokk ellenpólusaként, kontrasztjaként használja. A jelenség fő jellemzője Szekfű szerint, hogy az új képződménynek volt egy ressentiment (azaz, fájó neheztelés az alsóbb osztályok iránt) jellege, amely magába ötvözte az úri gondolatot és a keresztényi tekintélytisztelést. A neobarokk társadalom szelekciós elvei azonban rosszul működtek, a tekintélyelv tartotta össze a társadalmi csoportokat. A tekintélytisztelést valójában egy külszíni forma volt, ami szabályozta a társas kapcsolatokat, de a magánéletet már nem. Elfogadták a gerontokráciát, de "a vének uralma" csupán formalitás volt. In: *Bevezető megjegyzések Gyáni Gábor magyar társadalomtörténetéhez*

<http://www.bdtf.hu/btk/trti/kattila/Dokumentumok/Seg%C3%A9danyagok/hontartelm.doc>

⁴³ PALOTÁS Emil: i.m. 145.

⁴⁴ Guillermo O' DONNELL: *Modernización y autorismo*, Buenos Aires, 1972. 18.

⁴⁵ José Luis GÓMEZ-NAVARRO: i.m. 15.

Spanyolország pedig szerintem a kettő között helyezkedik el.⁴⁶ Azt sem felejtjük el, hogy mind Spanyolország, mind a közép-kelet-európai és balkáni országok esetén agrárországokról van szó. Kivéve Csehszlovákiát, mely teljesen más fejlődési utat jár be.⁴⁷

1. ábra Az agrártársadalom aránya 1930-ban

Az agrártársadalom 1930-ban	
Csehszlovákia	34,5%
Spanyolország	45,5%
Magyarország	51,5%
Lengyelország	59,0%
Románia	75,0%
Jugoszlávia	76,5%
Bulgária	80,1%

Forrás: Andrew C. Janos: „*The One-Party State and Social Mobilization: East Europe Between Wars*” IN: Samuel HUNTINGTON, Clement MOORE: *Authorian Politics in Modern Society, The Dynamics of Established One-Party Sistem*, New York, 1970, 208.⁴⁸

Azt is látnunk kell, hogy a földtulajdon-elosztás is nagyon változatosan alakult. Lengyelországban és Magyarországon a nagybirtokrendszer volt a domináns, mely egy szűk arisztokrata földbirtokos réteg kezében összpontosult. Ezen Piłsudski⁴⁹ és Horthy is megpróbált reformintézkedésekkel óvatosan változtatni, azonban ez kevés sikerrel jártak. A magyar 1920-as („Nagyatádi”) földosztás a termőterület mindössze 8,5%-át érintette. Azonban ezek a kísérletek nagyon korlátozottak voltak, hiszen mindketten, sőt Primót is idesorolhatjuk, tisztában voltak azzal, hogy rendszerük támogató bázisát veszthetik el egy esetleges nagyívű reform következtében.⁵⁰ Bár világos volt az is, hogy a jobboldali pártok, a nagybirtokosok el tudták érni, hogy a reformot csak részben hajtsák végre.⁵¹ A földreform Románia esetén sem volt radikális. Mindenesetre azt elmondhatjuk, hogy a földkérdés Románia esetében is kulcsfontosságú kérdésnek számított.⁵²

Csehszlovákia és Jugoszlávia szintén földreformot hajtott végre, melynek következtében a kisbirtokosok száma lett a domináns. Jugoszlávia esetén is hiányzik a korszerű

⁴⁶ U.o.16.

⁴⁷ U.o. 23-24.

⁴⁸ Lsd. még ANDREW C. János újabb kutatásait: Csehszlovákia 28%, Magyarország 51%, Lengyelország 65%, Bulgária 79%, Jugoszlávia 80%, Románia 78% In: ANDREW C. János: *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*, Helikon Kiadó, 2003.354.

⁴⁹ PALOTÁS Emil: i.m. 251. „Lengyelországban került sor a leghalványabb struktúraváltásra. Pedig éppen a lengyel viszonyok igényelték leginkább az átfarmálát. Az 1921-es hivatalos összeírás szerint a 100 hektárt meghaladó birtokok (az összes birtok 0,6%-a) tulajdonosai rendelkeztek a földek 43%-ával, miközben az agrárnépesség harmadának semmi földtulajdona nem volt, fele pedig törpebirtokosként tengette életét.

⁵⁰ U.o. 311.

⁵¹ Lásd még: Jerzy TOPOLSKI: i.m. 322.

⁵² CSATÁRI Dániel: *Románia története a XIX- XX. században*, Budapest, 1988. 84. Lsd még: PALOTÁS Emil: i.m.199. 208

mezőgazdaság. Az agrárreform is igazságtalan lett, nem vitték véghez teljes egészében, így nagy ellenszenv alakult ki azok körében, akik nem részesültek belőle.⁵³ Palotás azonban ezzel együtt is mélyrehatónak nevezi az elért változást.⁵⁴

Bulgária esetében pedig már az I. világháború előtt a kisbirtokrendszer dominált. 1922-ben az agrárreform 30 hektárban maximalizálta a személyenként birtokolható mezőgazdasági föld mennyiségét⁵⁵, ami keveseket érintett, hiszen nem létezett a nagybirtokrendszer.⁵⁶

Minden ország esetén hiányzott a mezőgazdaság iparosítása, elmaradott volt a termelés, és az a tény, hogy agrárországokról beszélünk, még súlyosabbá tette a helyzetet.⁵⁷ Ormos Mária úgy látja, hogy: „*A modern gazdasági szektorok megjelenése ellenére Kelet-Európa, a Balkán és az Ibériai- félsziget lakossága zömében továbbra is az első szektorban dolgozott (mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat).*”⁵⁸ Mariano Fábregas y Sotelo budapesti spanyol konzul egyik jelentésében kitért arra, hogy a munkások nem túl nagy lelkesedéssel dolgoztak Magyarországon, hiszen tudták, hogy a gyors infláció miatt a fizetésük, amikor megkapják, jóformán semmit sem fog érni.⁵⁹ Rothschild szerint ez egy ördögi kör volt: „*a mezőgazdasági kapitalizáció hiányából következett az alacsony termelés, élelmiszerhiány, alulfoglalkoztatottság, túlnépesedés, növekvő nyomor.*”⁶⁰

2. ábra A földtulajdon aránya Lengyelország (1921) és Magyarország (1935) esetében

Hektár	Lengyelország		Magyarország	
	Tulajdon%	Összterület%	Tulajdon%	Összterület%
0-5	64,7	15,3	98,3	45,2
0-8				
5-50	34,3	31,8	1	6,5
8-40				
50-100	0,4	9,9	0,5	12,3
40-200				
100-200-400	0,6	43	0,1	6
200-400				
400-	-	-	0,1	30

Forrás: Hugh Seton Watson, IN: *Eastern Europe Between the Wars, 1918-1941*, Hamden, 1962. 121.

⁵³ ARATÓ Endre: i.m. 117. , GÓMEZ NAVARRO: i.m. 23.

⁵⁴ PALOTÁS Emil: i.m. 250-251

⁵⁵ PERÉNYI József-NIEDERHAUSER Emil: *Bulgária története (1964-1948)*, Budapest, 1961. 48.

⁵⁶ http://hu.wikipedia.org/wiki/Bulg%C3%A1ria_t%C3%B6rt%C3%A9nelme, Lsd. még: PALOTÁS Emil: i.m. 213.

⁵⁷ U.o.253.

⁵⁸ ORMOS Mária: *A történelem vonatán. Európa és Magyarország a 20. században*. Múlt és Jövő Könyvkiadó, 2005. 172.

⁵⁹ A(H)MAE: H1611, 220-as jelentés, 1920.december 14. Budapest

⁶⁰ Joseph ROTHSCCHILD, *East Central Europe Between the two World Wars*, Seattle, 1974, 15.

3. ábra A földtulajdon aránya Csehszlovákia (1931), Románia (1930) és Bulgária (1934) esetében

Hektár	Csehszlov.		Románia		Bulgária	
	Tul.%	ÖsszT%	Tul.%	ÖsszT%	Tul.%	ÖsszT%
0-10	87	43			87	61
0-20			97,5	73,3		
10-30	11	31			12	33
20-50			1,7	7,9		
30-100	1,5	10			1	6
50-100			0,4	4,2		
100-	0,5	16			-	-
100-500			0,3	7,2		
500-	-	-	0,1	7,4	-	-

Forrás: Hugh Seton Watson, IN: *Eastern Europe Between the Wars, 1918-1941*, Hamden, 1962. 121.

4. ábra Földbirtokszerkezet az 1930 körüli hivatalos felmérések alapján

Birtok nagysága	Csehszlovákia		Jugoszlávia		Románia		Lengyelország	
	birtok%	földT.%	birtok%	földT.%	birtok%	földT.%	Birtok%	földT.%
3ha alatt	26,3	1,6	33,8	6,5	52,1	12,8	30,3	3,3
3-5ha	43,8	13,9	34,0	21,5	22,9	15,2	33,4	13,0
5-50ha	28,0	41,2	31,8	62,4	24,2	39,8	36,0	41,3
50-100ha	0,4	3,7	0,3	3,2	0,4	4,5	0,3	25,8
100-500ha	0,5	39,6	0,1	2,8	0,3	10,6	-	-
500ha -	-	-	0,01	3,6	0,1	17,1	-	-

Forrás: Kaser, M.C.- Radice, E. A. : *The Economic History of Eastern Europe 1919-1975*, Oxford, 1985-86 154.

A másik közös pont, mely jellemző ezekre az országokra, az a késői, vagy megkésett iparosodás. Gómez-Navarro szerint Spanyolországra, Olaszországra, és néhány kelet-európai országra (Magyarország és Lengyelország) a megkésett iparosodás jellemző.⁶¹ Románia, Jugoszlávia, Bulgária és Görögország másik csoportba tartoznak, hiszen az ő esetükben az első világháború után indult csak meg az iparosodás. Románia és Jugoszlávia esetén látunk halvány próbálkozásokat az ipar fejlesztésére a két világháború között. Csehszlovákiára már korábban utaltunk. Fejlett gazdasága miatt nem illeszthető be a többi közép-kelet európai ország közé. Spanyolország, Lengyelország és Magyarország ipara hasonló fejlettségi fokot mutatott. Magyarország esetén a XIX. század végétől közvetlen állami segítséggel megindultak olyan nagy beruházások, mint például a vasútépítés. 1930-ra Lengyelország is hasonló fejlettségi fokot ért el mint Magyarország, annak ellenére, hogy az ipar fellendülése később kezdődött.

⁶¹ José Luis GÓMEZ-NAVARRO: i.m. 22.

Azonban a magyar és a lengyel iparosítás között két nagyon fontos különbség volt, az egyik a lengyel bankrendszer gyöngeségéből adódott: kis bankokról volt szó, melyek hitelnyújtási lehetősége is rövidlejáratú kölcsönökben merült ki, melynek következtében jelentős szerepet nem tudott vállalni az iparosításban, a másik pedig a külföldi tőke⁶² elhanyagolandó jelenléte volt, írja Gómez-Navarro.⁶³ A külföldi tőke hiánya és a bankrendszer gyöngesége miatt Lengyelországban két tényező volt, mely az iparosítást elő tudta mozdítani. Az egyik az állam⁶⁴, mint a legfőbb tulajdonos, mint Magyarország esetében, a másik pedig a kartell. A kartelesedés 1919-től indult meg,

Lengyelország korábbi felosztottsága miatt az ipar is teljesen megosztott maradt, különbözőek voltak az előállítási költségek, melyeket az ország egységesítése céljából azonos szintre hoztak. Szabályozták az exportot, az importot, rajtuk keresztül az állam is könnyebben tudta ellenőrizni az ipart. Piłsudski idején a külföldi tőke is Lengyelország felé fordult.⁶⁵ 1924-25-ös válság után új üzemek alakultak, számos bank jött létre, idegen tőke részvételével.

5. ábra Szénimport – és- export a közép-kelet-európai országokban és Spanyolországban

Ország	Szén (ezer tonna) 1930					
	Lakosság (ezer)	Termelés	Import	Export	Nemzeti fogyasztás	Fogyasztás/fő (tonna/fő)
Spanyolo.	23.564	7.508	1.681	-	9.189	0,39
Lengyelo.(31)	32.107	37.561	164	12.697	25.028	0,78
Magyaro.	8.688	6.988	1.237	385	7.840	0,90
Románia	18.057	2.370	168	-	2.538	0,14
Jugoszl.(31)	13.934	5.272	585	-	5.857	0.42
Bulgária (34)	6.078	1.593	9	-	1.602	0.26
Cseh.szlov.	14.730	33.629	2.247	4.756	31.120	2.11

Forrás: José Luis Gómez-Navarro: i.m. 26.

Minden ország esetében a hatalom csak egy nagyon szűk réteg kezében volt, és nagy volt a társadalom polarizálódása is. 1918-ban Romániában, Jugoszláviában és Bulgáriában kereskedőkből, bojárokból és értelmiségiekből alakult ki a vezető osztály. Lengyelország esetében ezt a vezető réteget, Spanyolországhoz hasonlóan egy nagyon erős nemesi-

⁶² 1913-ban az ipari befektetés 36%-át külföldi tőke adta (BEREND T. Iván, RÁNKI György: *Hungary. A Century of Economic Development*, New York, 1974. 69-70.)

⁶³ José Luis GÓMEZ-NAVARRO: i.m. 28.

⁶⁴ 1927-ben az állami tulajdon: 12% nemzeti kincseknek, 95% a tengeri kereskedelemnek, 80% a vegyi iparnak, 70% az acéliparnak, 30% a szénkitermelésnek, 99% a sóbányászatnak, 100% a kálium kitermelésnek, 20% olajfinomításnak, 50% nehézfémiparnak, 100% a légi kereskedelemnek. (In: S. KRUSZEWSKY: *The Ownship of the Polish State*, Varsó, 1931, 108.)

⁶⁵ PERÉNYI József: *Lengyelország története*, Budapest, 1962. 332.

adminisztratív-katonai bürokrácia alkotta. Csehszlovákia ebből a szempontból is különbözött. Ezért is jöttek létre Gómez-Navarro⁶⁶ szerint az első világháború után az instabil rezsimék alacsony szintű legitimitással és intézményesüléssel Olaszországban (1918-1922), Németországban (1918-32), a liberális-parlamenti rendszer Spanyolországban (1917-1923) vagy a félautokratikus-parlamentáris rendszerek Magyarországon (1919-1932), Lengyelországban (1919-1926) és Romániában (1919-1934). Gómez-Navarro szerint „*ezek a rendszerek oly mély és növekvő krízisen mentek keresztül, mely a diktatúrák kialakulásához vezetett.*”⁶⁷

A kortárs Révész Andor Spanyolországból a következőképpen látja mindezt: „*Az európai háború a parlamentarizmusra súlyos csapást mért, és képtelen volt a háború utáni nehéz feladatokat megoldani. A tiszta parlamentarizmus alig vegetál egynéhány országban. Spanyolországban, Olaszországban, Portugáliában, Oroszországban, Görögországban és Törökországban nyílt a diktatúra. Romániában, Bulgáriában, Magyarországon, Lengyelországban pedig álcázott.*”⁶⁸ Révész még azt is hozzátette: „*Összességében elmondhatjuk, hogy az állampuccs és a diktatúra nem Primo de Rivera szeszélyének köszönhető, hanem Spanyolország speciális igényeire válasz.*”⁶⁹

Malaparte Curzio szerint: „*a parlamentáris demokrácia nem volt képes megvédeni a szabadságot. A parlamentáris demokrácia legfőbb hibája a szabadságba vetett túlbuzgó hit. Nagyon veszélyes illúzió azt hinni hogy, a Parlament a legjobb védelmezője az Államnak.*”⁷⁰

Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után a kelet-közép-európai térségben – a békeszerződés következtében is erősödtek a nemzeti konfliktusok, mozgalmak. De e megosztottság jellemző az újraegyesült Lengyelországban és Spanyolországban is. Jugoszlávia sem egységes nemzetállam. A nacionalista elvakultság jelentkezett minden oldalról – elsősorban a szerbek és horvátok között volt látványos.⁷¹ Megjelentek extrém és terrorista megnyilvánulások is. A közös szláv gyökerek nem bizonyultak elégségesnek ahhoz, hogy elsimítsák az érdekkülönbségeket. A parlamentarizmus (1921-1929) nem tudta megteremteni a stabilitást. Ránki György így írt erről: „*A diktatórikus elemek annál határozottabban jelentkeztek, minél nyilvánvalóbbá vált, hogy a társadalom belső erői inkább a föderatív megoldást támogatnák, és minél határozottabbá vált az új, jórészt szerb eredetű bürokrácia törekvése, hogy függetlenítse magát a társadalomtól. 1929. január 6-án a király a bürokráciára és a hadseregre támaszkodva hivatalosan proklamálta az autoritatív*

⁶⁶ José Luis GÓMEZ-NAVARRO: i.m. 49.

⁶⁷ U.o.

⁶⁸ Andrés RÉVÉSZ: *Frente al dictador*, Madrid, 1926. 58.

⁶⁹ U.o. 60.

⁷⁰ Curzio MALAPARTE: *Técnica del golpe de estado*, Barcelona, 1965. 140.

⁷¹ http://hu.wikipedia.org/wiki/Jugoszl%C3%A1via#cite_note-7

kormányzatot, mindez világossá vált; a jugoszláv politikai élet rövid, viszonylag demokratikus szakasza véget ért.”⁷²

I. Sándor az ország nevét Jugoszláviára változtatta, ezzel próbálta a szerbeket, horvátokat és szlovéneket egy nemzetté egyesíteni, és a nemzeti megnyilvánulásokat és a pártok működését be is tiltotta.⁷³ Palotás Emil szerint: „1918. december 1-jén Sándor régensherceg által megalakultnak deklarált Szerb-Horvát-Szlovén Királyság az akkori Európa legbonyolultabb államaként jött létre.”⁷⁴ Megtiltotta a Szerbia, Macedónia, Montenegró stb. elnevezések használatát, helyettük az országot 9 bánságra osztotta.⁷⁵

Joseph Rothschild következőként jellemzi I. Sándor törekvéseit: „A királyi diktatúra szilárd elhatározása az volt, hogy összekovácsolja a jugoszláv nemzeti identitást, ennek megfelelően az ország nevének Jugoszláviára való hivatalos átkeresztelését a területi-közigazgatási újjászervezés kísérte: 33 kerületből 9 bánságot hoztak létre, amelynek határait szándékosan úgy húzták meg, hogy eltöröljék a történelmi határokat, feldarabolják a történelmi egységeket.”⁷⁶

I. Sándor autokrata uralkodó volt, nem tűrte meg maga mellett az erős embereket. Az 1931-es alkotmány még szélesebb körű jogosítványokat adott a király kezébe. „1931-et követően a politikai pártok korlátozott működésére ismét lehetőség nyílt, de ezek a pártok már erősen „államosított”, a kormányzatra támaszkodó pártok voltak, amelyek nem annyira a társadalomból nőttek ki, hogy az államot irányítsák és formálják, sokkal inkább az állam teremtette őket eszközül arra, hogy a társadalmat felülről irányítsa.”⁷⁷, írja Ránki György. A diktatúrával továbbra sem oldódtak meg a nemzeti ellentétek, szélsőséges körök terrorizmussal reagáltak, 1932-ben az usztasák lázadást szerveztek,⁷⁸ 1934. október 9-én Marseillesben éppen az egyik ilyen radikális, terrorista csoport- VMRO (makedón forradalmi szervezet)- követett el Sándor király ellen merényletet.⁷⁹

Spanyolország esetében 1918-tól erős nemzeti mozgalmak indultak meg. Galíciában az Irmandade de Fala, a Baszk Nacionalista Párt vagy a Maciá ezredes által alapított Katalán Állam 1922-ben, mely független Katalóniát⁸⁰ követelt. Később Andalúziában és Aragóniában

⁷² RÁNKI György: *Állam és társadalom a két világháború közötti Közép-Kelet Európában*, Budapest, 1986. 12.

⁷³ U.o.

⁷⁴ PALOTÁS Emil: i.m. 187.

⁷⁵ Lsd még: U.o.414.

⁷⁶ JOSEPH ROTHCHILD: *Jugoszlávia története a két világháború között*, Studium füzetek 4. Szeged, 1996. 19.

⁷⁷ RÁNKI György: i.m. 12.

⁷⁸ JUHÁSZ József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Aula, 1999. 78.

⁷⁹ BÍRÓ László: *A Karadjordjevicek*, História, 2001.

IN: http://hu.wikipedia.org/wiki/I._S%C3%A1ndor_jugoszl%C3%A1v_kir%C3%A1ly

⁸⁰ Révész Andor Primóval készített interjújában rákérdez a „katalán szeparatizmusra”. Primo ezzel kapcsolatban következőt válaszolja: „Ez a probléma, vagy jobban mondva ez a szégyen volt az állampuccs egyik oka” (Andrés RÉVÉSZ: *Frente al dictador*, Madrid, 1926. 23.)

is hasonló mozgalmak indultak.⁸¹ Andalúzia azért is érdekes, mert részben vagy teljesen fennmaradt a nagybirtokrendszer és a hozzátartozó pauperizált paraszti tömeg következtében az autonómia követelése együtt járt a nagybirtokok szétzúzásának agrármozgalmaival is. 1920-23 között a nemzeti, agrár- és munkásmozgalmak heves harcot vívtak a centralista kormánnyal, „*amely világosan látta e mozgalmak közös célját: egy föderális alapon nyugvó, polgári, szociális, demokratikus köztársaság megteremtésének igényét*”⁸², írja Anderle Ádám. Azonban ezt a kezdeményezést az uralkodó csoportok nem támogatták, hiszen nem állt érdekében sem a földbirtokos elitnek, az egyházi hierarchiának, a hadsereg tisztikarának, sem pedig az államapparátus jelentős bürokrata rétegének. A nagyon erős osztály- és nemzeti nyomás miatt a forradalmi- radikális mozgalmakban igen erős maradt az anarchoszindikalizmus hatása, míg a reformmozgalmak a kortezben jelentős befolyással rendelkeztek.⁸³ Ezen kívül a Monarchia fényét is erősen beárnyékolta az 1921-ben Marokkóban kitört rif felkelés során elszenvedett súlyos vereség. XIII. Alfonz erős bázisa – nagybirtokosok, egyház, bürokrácia, a katonaság – ellenére sem érezte trónját biztonságban: „*Így szívesen adott helyt 1923 szeptemberében annak a tábornoki direktóriumnak, melyet Barcelona katonai kormányzója, Primo de Rivera tábornok hozott létre a tiszti junták által már várt pronunciamiento eredményként.*”⁸⁴ Malaparte Cruzio szerint: „*XIII. Alfonz cinkossága nélkül Primo képtelen lett volna a hatalmat megszerezni, feloszlatni a Cortezt, és az alkotmányosság határán kormányozni. Az állampuccs valódi „deus ex machina” –ja, a diktatúra egyetlen felelőse nem Primo volt, hanem a király.*”⁸⁵

Lengyelország esetén a lakosság 69,2 % – a volt lengyel. Az etnikai megosztottság jelentős gondokat okozott.⁸⁶ A kormány a földreform ürügyén próbálta a nemzetiségi kérdést is megoldani, lengyel gazdagparasztokat telepített nemzetiségi vidékre⁸⁷, ahol a nagybirtok-parcellákat 26 hektárban határozták meg (szemben a nem nemzetiségi területek 15 hektárjával), melyeket csak gazdag lengyel nagybirtokosok tudtak megvenni. Erre utal Topolski is: „*Sok gondot okoztak a határvidékeken a nemzeti ellentétek. Beloruszok, litvánok és ukránok szembehelyezkedtek a lengyel közigazgatással, amely akadályozta a nemzeti fejlődésüket*”⁸⁸

⁸¹ ANDERLE Ádám: *Spanyolország története*, Szeged, 1992. 118.

⁸² U.o. 119.

⁸³ ORMOS-INCZE: *Európai fasiszmusok*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1976.168.

⁸⁴ U.o.

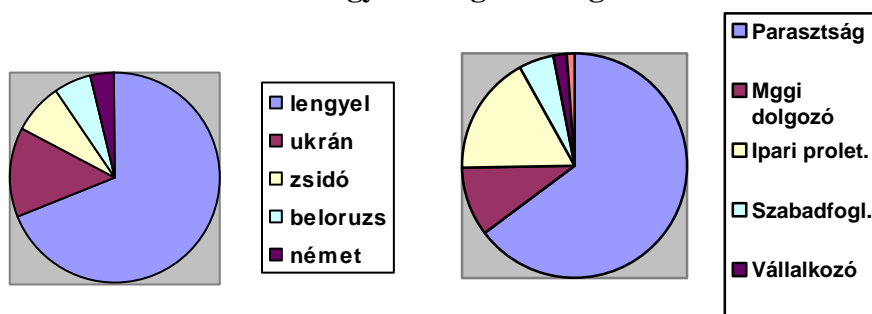
⁸⁵ Curzio MALAPARTE: i.m.141.

⁸⁶ PERÉNYI József: i.m. 327.

⁸⁷ U.o.

⁸⁸ Jerzy TOPOLSKI:i.m. 315.

6. ábra Lengyelország lakossága 1921-ben

Forrás: Szokolay Katalin: Lengyelország története, Budapest, 2006. 158.

Forrás: Norman Davies: Lengyelország története Budapest, 2006. 739.

Sofia Casanova⁸⁹ szerint Lengyelországban a parlamenti demokrácia nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, a köztársasági elnök nem volt eléggé határozott, hosszútávon képtelen lett volna az ország vezetésére. Szerinte egyre nagyobb volt az a tábor, amely úgy gondolta, hogy „az országnak erőskező uralkodóra van szüksége, egy királyra, aki hatást tudna gyakorolni tekintélyével. De autokrata uralkodónak kell lennie, hiszen az alkotmányos király nem sokban különbözne a jelenlegi puha kezű köztársasági elnöktől.”⁹⁰

Mivel a politikai hatalom igen gyenge volt, ezért a kormányoknak csak két eszközük volt, írja Gómez-Navarro, mégpedig a civil bürokrácia és a katonaság erejének növelése⁹¹ (néhány ország esetében harmadik elemként a monarchia is megjelent). Gómez Navarro szerint: „Ez a három intézmény lesz a diktatórikus vagy a félautokratikus rendszerek létrejöttének főszereplője a két világháború között: Spanyolországban a király a hadsereggel 1923-ban, Lengyelországban 1926-ban, Magyarországon a hadsereggel 1919-ben, Jugoszláviában Sándor királlyal 1929-ben megkezdődtek a diktatúrák, Bulgáriában az első valódi katonai puccs 1934-ben jött létre, Romániában Károly király 1930-tól irányította a politikát katonaság segítségével, a diktatúra csak 1938-tól valósult meg.”⁹² Romániában a király vezette be az egypártrendszert, az egyetlen párt, mely működhetett, a Nemzeti Újjászületés Frontja volt.⁹³

A jugoszláv királyi diktatúrát a következőképpen jellemzi a korabeli madridi ABC: „A jugoszláv diktatúra egy sui generis patriarchális és nemzeti diktatúra. Az új rezsim megpróbál javítani és egyszerűsíteni az adminisztráción, stabilizálni és konszolidálni kívánja a királyság

⁸⁹Sofia CASANOVA: spanyol író, aki férjével Wincenty Lutoslawskival sok éven keresztül Lengyelországban és Oroszországban élt. A háborúk alatt haditudósító minőségben több spanyol napilapnak is dolgozott (ABC, La Época, El Liberal, El Mundo, El Imparcial de Madrid)

⁹⁰ABC, El eterno desconocimiento de España, 1927. november 11. 4.

⁹¹José Luis GÓMEZ-NAVARRO: i.m. 50.

⁹²U.o.51.

⁹³Lásd még TÓTH Zoltán: i.m. 64.

belső struktúráját a különböző régiók autonóm adminisztrációjára támaszkodva. Fejleszteni kívánja a gazdaságot, új piacokat keresni a legfőbb termékeiknek.”⁹⁴

Horthy és Primo autokrata rendszerét is két korszakra lehetne osztani, az első egy terrorisztikus, durva, a másik külsőségekben konszolidáltabb, „puha diktatúra”. Az első korszak Horthy esetében a fehérterror időszakára tehető, Primo esetén pedig 1923-25 közötti Katonai Direktórium, mely időszak alatt katonai közigazgatást vezetett be, felfüggesztette az 1876-os alkotmányt, többé nem hívta össze a cortezt, betiltotta a pártokat, a parlamentet, a helyi tanácsokat pedig feloszlatta. A második korszak Horthy esetében Bethlen kormány időszakára esik, Primo esetében pedig 1925-29-ig tart, amikor is polgári kormány alakulhatott, és nagy közmunkák kezdődtek. Mindketten politikai támogatókat próbáltak szerezni, és politikai mozgalmat/pártot igyekeztek szervezni hatalmuk konszolidálására. Bethlennél az 1922. február 2-án alakult Egységes Párt- Keresztény Kisgazda Földművelési és Polgári Párt, Primo pedig *„létrehozott egy, az állammal összefonódó hivatalos pártot és a neki alárendelt paramilitáris alakulatokat; korporatív alapon működő helyi és megyei irányítószerveket, valamint hivatásrendi szerkezetű munkaiügyi egyeztető hálózatot teremtett.*”⁹⁵ írja Harsányi Iván. Primo az állampárt, vagyis a Hazafias Unió (Unión Patriótica) segítségével próbált egy ütőképes, rendszerét támogató és alátámasztó pártot létrehozni, *„amely közösségnek tagja lehet minden monarchista érzelmű nagykorú spanyol állampolgár, beleértve a nőket is. Nem vétetik az ahhoz való csatlakozás alkalmával tekintetbe, hogy az illető minő politikai párthoz tartozott azelőtt, és így felvétetnek abba a munkások, és a szocialista párt tagjai.*”⁹⁶ Primo de Rivera kormányzásának második ciklusában, 1925-29 között polgári kormányban az ellenzéknek nem igen szánt szerepet, nem úgy, mint a Horthy-rendszer, hiszen az annak ellenére, hogy csak formalizált parlamentarizmussal rendelkezett, mégis volt ellenzéke. Ránki György elemzése szerint: *„A bethleni gyakorlat 1921 után a totális elemeket részben elfedte, részben eltiűntette a politikai rendszerből és a „korlátlan szabadság és a korlátlan diktatúra” közötti arany középutat hirdette meg, hangoztatva, a demokráciát csak a gazdag országok engedhetik meg maguknak. A Bethlen rendszerben az államnak vezető, sőt talán uralkodó, de mégsem monopol szerep jutott.*”⁹⁷

Jugoszlávia más problémát jelentett Ránki szerint: *„Jugoszláviát meg kellett alkotni, és csak az adott körülmények között ez csakis a részben felülről és kívülről létrehozott állam*

⁹⁴ ABC, Yugoslavia, sus problemas y sus minorias, 1929. június 13. 17. (Szerző nélkül)

⁹⁵ HARSÁNYI Iván: *Egy eszmerendszer- két diktatúra a 20.sz.-i Spanyolországban*, In: Diktátorok- diktatúrák, Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 87.

⁹⁶ MOL, K63 1928-29/1 47/pol. 1928. szeptember 18. 10.

⁹⁷ RÁNKI György: i.m. (1986.) 10. Lsd még: TURBUCZ Dávid: i.m. 235-236. *„Az autoriter politikai, hatalmi szisztéma 1926-ig végbement, a felsőház felállításával, illetve az 1926. decemberi országgyűlési választáson elért elsőprő kormánypárti túlsúly biztosításával. Mindez mégsem jelentett nyílt, s teljes diktatúrát: a politikai elit hatalma nem volt korlátlan. Természetesen kormányzói diktatúráról sem lehet szó, még akkor se, ha Horthy tényleges politikai súlya túlmutatott a törvényes előírásokon.*”

feladata lehetett. A centralista és föderalista koncepció összeütközése és ebben a centralisták ideiglenes győzelme automatikusan a kormány, az állam megnövekedett szerepét jelentette a parlamentarizmussal szemben, és kezdettől fogva magában foglalt bizonyos diktatórikus elemeket. 1921. júniusában a törvény betiltja a kommunista pártot, az állami alkalmazottak sztrájkját betiltja, szakszervezetek jogait korlátozzák.”⁹⁸

Lengyelország esetében Piłsudskinak és a kormánypártnak a választások ellenére sikerült a Parlament ellenőrzését megőrizni mintegy 8 éven keresztül, 1926 és 1934 között. Tagadhatatlan tény, hogy a Bartel- majd Piłsudski-kormány egyaránt kemény eszközökkel lépett fel a jobb- és a baloldal ellen. Korlátok közé szorították a parlament munkáját, de nem léptek fel a parlamenti demokrácia ellen. Piłsudski a látszat kedvéért megtartotta a parlamentet, de több demokratikus pártot betiltott.⁹⁹ Elsősorban a törvénykezés menetét akarták elősegíteni, lehetetlen állapotnak tartották a felesleges vitákat, a törvényjavaslatok állandó „megtorpedozását”: *„1926 után a kormány és Piłsudski hívei a gazdaság és a politikai élet megtisztítását, az ország nyugalmát, zűrzavaros állapotok „szanálás”-át hirdették meg”¹⁰⁰*, írja Baskó András. A szanációs politika kedvezett a gazdasági életnek, egyre több kölcsön és külföldi – elsősorban angol, amerikai és francia – tőke áramlott be az országba. Miközben, Topolski szerint, 1923-tól megindult a jobbratulódás időszaka: *„korlátozták a szociális törvényhozást, az ország keleti részén fokozták az erőszakos lengyelesítést, megszilárdították a katolikus egyház helyzetét. Az 1925-ös konkordátum bővítette a katolikus egyház anyagi jogait, növelte a papság politikai aktivitását.”¹⁰¹*

1930 tavasza némi változást hozott Piłsudski kormányzásában. 1930 tavaszán a szejm hat ellenzéki klubja *Középbál* néven ellenzéki tömörülést hozott létre, s a szanálási program ellen foglalt állást. Remélték, hogy az 1930. évi választásokon elsöpörhetik a szanációs politikát. A blokk vezetőit azonban a hadsereg letartóztatta, s a breszti erődbe zárta. Így nem meglepő, hogy a választásokon a Kormányt Támogató Pártonkívüliek Blokkja győzött.

A kortársak Piłsudski rendszerét diktatúrának látták. Révész Andor például 1929-ben a következőként vélekedik Piłsudski hatalmáról: *„A politikában a relativitás abszolút, nincs két diktatúra, mely teljesen azonos lenne. Míg a portugál diktatúra személytelen, a török nagyon is személyhez kötött. Portugáliában a diktatúra katonai, Litvániában civil. Jugoszláviában király a diktátor, Spanyolországban egy tábornok, Litvániában pedig egy egyetemi tanár. Ami a lengyel diktatúrát illeti, nagyon különbözik a többitől. Ha a szó szoros értelmében vesszük a diktatúrát, azt kell, hogy mondjuk, hogy Lengyelországban nincs diktatúra. Egészen eddig semmi olyat nem tett, ami alkotmányellenes lett volna. Az tény, hogy amikor azt akarja, hogy a*

⁹⁸ RÁNKI György: i.m. (1986.) 12. Lsd még: PALOTÁS Emil: i.m. 403-404.

⁹⁹ PERÉNYI József: i.m. (1962.) 332.

¹⁰⁰ BASKÓ András: *Marszałek Józef Piłsudski*, 2006. 29. In: <http://www.leki17.hu/pdf/pilsudski.pdf>

¹⁰¹ Jerzy TOPOLSKI: i.m. 320.

*Szejm megszavazzon egy törvényt, csak ül csöndben a fehér padon, de figyel arra, hogy az ellenzék jól láthassa a kezében lévő papírköteget. Mindannyian tudják, hogy az a parlament felosztási dokumentuma. Pilsudski a helyzet valódi birtokosa, de eddig nagyon visszafogott volt, és elég ügyes is, hogy elkerülje, hogy diktatúrája ellenállásba ütközzön. A diktatúra mindenesetre Pilsudski marsall személyi presztízsének köszönheti fennmaradását, hiszen neve egybeforrott a függetlenségi háborúval, támogatja őt a hadsereg és a volt légionáriusok, akik irányítása alatt harcoltak.*¹⁰²

Malaparte Curzio is hangsúlyozza könyvében, hogy mind Pilsudski, mind pedig Primo számára nagyon fontos volt a legalitás fenntartása: „Nem akarok diktatúrát – jelenti ki Pilsudski, megpróbálok alkotmányosan cselekedni annak érdekében, hogy az állam presztízsét, erejét és fennhatóságát növelni tudjam.”¹⁰³

Románia esetében viszont a koalíciók nagyon gyengék voltak. Két nagy párt dominált: az egyik a Liberális Párt, a másik pedig a Kisgazdák. Mindez természetesen egy parlamenti rezsimen belül, amit azonban Palotás Emil „üres-formális jelzővel illet.”¹⁰⁴

A másik égetően fontos kérdés a munkáskérdés volt, illetve az ehhez kapcsolódó szociális jogok kérdésköre. Horthy esetében láthatjuk, hogy a húszas években a dualizmus-kori gyakorlatot követi. Az 1922-es új Ipartörvénnyel kapcsolatban Gyáni Gábor megjegyzi, „inkább csak novella, vagyis a korábbi rendeletek kiegészítése és megerősítése, nem hozott érdemi változást”.¹⁰⁵ Az 1923-as törvény sem tartalmaz átütő törvénykezést, csak a gyermekmunkát szabályozza, miszerint 14 éves kor alatt tilos gyerekeket alkalmazni, majd ennek módosítására is 5 évet kell várnunk. Spanyolországban munkáslakás-építő akciók, állami telefontársaságok és olajtársaságok jöttek létre.¹⁰⁶ Lengyelországban 1926 után jelentősen növekedett a termelés és a foglalkoztatottság. Korszerűsítették a gyárakat, hatalmas építkezések folytak, fejlesztették a vasúthálózatot. Az ipari termelés átlagosan 40%-kal növekedett. Javult a mezőgazdaság helyzete is. A parasztgazdaságok egy hektárra eső jövedelme 1926 és 1929 között 60–70%-kal növekedett.¹⁰⁷ Ennek ellenére Lengyelország sem kerülhette el a tömegmozgalmakat.¹⁰⁸ írja Palotás Emil. Bulgáriában is számos munkásmegmozdulást regisztráltak.¹⁰⁹

Ezekből a problémákból adódó éles konfliktusok, sztrájkok, vagy Magyarország esetén a vörös veszély kezelésére a tradicionális úri uralkodó osztály kezében nincs más uralmi eszköz,

¹⁰² ABC, Révész Andor: Cómo juega Pilsudski con el Parlamento? 1929.05.08.8.

¹⁰³ Curzio MALAPARTE: i.m. 144.

¹⁰⁴ U.o. 379.

¹⁰⁵ KÖVÉR-GYÁNI: i.m. 366.

¹⁰⁶ ANDERLE Ádám: i.m. 121.

¹⁰⁷ BASKÓ András: i.m. 29.

¹⁰⁸ PALOTÁS Emil: i.m. 164. 310. 199. „Szorgos kutatók összeszámolták, hogy 1919-ben nem kevesebb, mint 90 helyen került sor paraszti zendülésre, mely során szétverték az uradalmakat, és hozzáláttak a föld felosztásához.”

¹⁰⁹ U.o. 212.

csak a hadsereg. Primo olasz mintára próbált egy polgárőrséget (garde-mobile) is létrehozni, de ezt a próbálkozását nem sok siker övezte. Fontos azt is megjegyezni, hogy Primo, Horthy és Piłsudski is katona volt. XIII. Alfonznak az volt a kikötése hatalomátadással kapcsolatban, hogy „*egy tekintélyes, ismert tábornoknak kell vezetnie a hatalomátvételt*”¹¹⁰, írja egy külügyi jelentés. Így esett a választás az 52 éves Miguel Primo de Rivera tábornokra, aki Katalónia katonai helytartója volt, erőskezű katona, aki a jobboldal támogatását is élvezte. A politikai erők közül csak a kommunisták és a radikális szakszervezeti csoportok tiltakoztak, a szocialisták pedig szemlélődő álláspontra helyezkedtek. Horthy is, Primo de Riverához hasonlóan jelentős katonai múlttal rendelkezett, 1909 és 1914 között Ferenc József szárnysegédje volt, az első világháborúban a Novara sorhajót vezette.¹¹¹ Piłsudskit pedig az első világháborúban a lengyel csapatok vezetésével bízták meg, neve a Lengyelország függetlenségéért vívott harccal összeolvadt. 1926-ban, a hatalomátvételnél sok olyan katona támogatta, aki az ő parancsnoksága alatt szolgált. „*A szanálási kormány első intézkedései közé tartozott, hogy rendezte a hadseregnek és a parlamentnek a politikai válságot kirobbantó viszonyát. Felállították a Fegyveres Erők Felügyelőjének hivatalát. A kormány, illetve a Piłsudski vezette felügyelőség között összekötő tisztek működtek.*”¹¹², írja Baskó András. Az összekötő tisztek többségében Piłsudski hívei voltak, sőt a miniszterek is az ő szűkebb környezetéből kerültek ki.¹¹³ Ormos Mária szerint: „*Az Ibériai-félszigeten a pronunciamiento, a katonai puccs a politika bevett eszközének mondható. Ezzel szemben Lengyelországban, a balti államokban és a Balkán egy részében a hadsereg fiatal volt, a tiszti kar pedig – a lengyel kivételével – első vagy legfeljebb másodgenerációs paraszt leszármazottakból tevődött össze.*”¹¹⁴

Érdekes tény, hogy a 20-as években a királykérdés felerősödött több közép-kelet-európai országban. A király személye, a trónutódlás kérdése nagy figyelmet és feszültséget váltott ki Magyarországon és Romániában és egy olyan ország esetében is, mint Lengyelország, ahol még csak dinasztikus jelölt sem volt.¹¹⁵

Annak ellenére, hogy a katonaságnak jelentős szerepe volt mindhárom ország esetében, azt elmondhatjuk, hogy Horthy – az első hónapok terrorja után –, Primo és Piłsudski is tartózkodott a durva terrortól, a szélsőséges megtorlástól. Ormos Mária Mussolinitól Hitlerig című tanulmányában Horthy és a katonaság viszonyának érdekes olvasatát láthatjuk: „*Egyre jobban hajlok arra a meggyőződésre, hogy Horthy e tekintélyt sokkal inkább szimbolizálta, mintsem megtestesítette. Az ún. nemzeti hadsereget ugyanis nem ő szervezte meg; valószínűleg*

¹¹⁰ ANDERLE Ádám: i.m. 120.

¹¹¹ *Ki kicsoda a történelemben?*, Laude kiadó, 1990. 169.

¹¹² BASKÓ András: i.m. 29.

¹¹³ Jerzy TOPOLSKI: i.m. 326.

¹¹⁴ ORMOS Mária: i.m. (2005) 184.

¹¹⁵ ABC, Pensando en un rey (I) 1926.05.05.

igaza van Prónay Pálnak abban, hogy Horthy csak elfogadta a különféle alvezérek által megszervezett egységek szimbolikus vezéri szerepét, illetve magukat az egységeket, mint e hadsereg alkotó elmeit, mert ha nem ezt tette volna, úgy hadsereg nélkül, illetve magára marad, és minden politikai jelentőségét elveszti.”¹¹⁶

Primo és Horthy is hasonló bázissal is rendelkeztek. Magyarország esetén, Ormos Mária szerint: „A terror elűzte az ország területéről nemcsak a kommunistákat, de a forradalmi eseményekben szerepet játszó szociáldemokrata vezetőket és a politikai baloldal exponált személyiségeit. A maradék szociáldemokrata erők a további terrorakciók, illetve a kormány által megígért részengedmények hatására paktumot kötöttek az államhatalommal”¹¹⁷. Primo de Rivera esetében, az egyik jelentés szerint: „A konzervatív jobboldali elemek és különösen a főnemesség kezdettől fogva bizonyos féltékeny idegenkedéssel viseltetett Primo személye és reformtörekvései iránt és, csak kedvetlenül foglalt helyet a miniszterelnök által ideiglenesen megszervezett és mintegy átmenetileg a törvényhozást helyettesítő tanácskozó testületben, viszont nem vonhatta ki magát a közügyekben való részvételtől sem...”¹¹⁸ A pártok esetén pedig: „a baloldali pártok és csoportok vezetőinek nagy része börtönbe került, a liberális értelmiséget üldözték, a klubokat bezárták, gyűléstilalmat és sajtócenzúrát vezettek be.”¹¹⁹ Egyetlen egy párt maradhatott fenn, mégpedig a szocialista párt, „mely még mindig nemcsak hogy létezik, hanem befolyás tekintetében egyre erősödik.”¹²⁰ Primo a marokkói kérdés rendezése következtében a köznép körében nagy népszerűsége telt szert. Matuska szerint : „A miniszterelnök a maga okos politikájával kivezette a nemzetet a marokkói kérdés útvesztőjéből. Egyes különösen befolyásos dúsgazdag emberekkel szemben a hátralékos adó behajtása körüli vétkes elnézéseket vaskézzel megszüntette. Ezen lépése által a szegényebb néposztály előtt tagadhatatlan népszerűséget szerzett. Kormányzásának szociális tartalmat adván, az a nagy néptömegek előtt is kedveltté vált.”¹²¹

Csak azon szervezeteknek engedtek levegőt, melyeknek nem voltak közvetlen politikai vonatkozásai. Ennek köszönhetően Magyarországon továbbra is megjelenhetett a *Nyugat*, melyhez hasonló 1923-ban Spanyolországban is létrejött Ortega y Gasset szerkesztésében (*Revista de Occidente*). Ezen kívül mindkét rendszer teret enged a munkásmozgalmaknak is. Gondoljunk csak Magyarország esetében a Bethlen- Peyer paktumra. Horthy fő programja volt a konszolidáció, ezért szükségét érezte annak, hogy a legnagyobb munkáspárt vezetőivel, (ha titokban is) kiegyezzen. A paktum értelmében az SZDP lemondott a közalkalmazottak, vasutasok és postások pártjukba való beszervezéséről, és a földmunkások körében is korlátozta

¹¹⁶ ORMOS Mária: *Mussolinitől- Adolf Hitlerig*, in: Diktátorok-diktatúrák, 1997. 31.

¹¹⁷ ORMOS-INCZE:i.m. 156.

¹¹⁸ MOL, K28, 1928-29/1 25/pol. 1928. június 2.

¹¹⁹ ORMOS-INCZE:i.m. 168.

¹²⁰ MOL, K63 1928-29/1 47/pol. 1928. szeptember 18. 10.

¹²¹ MOL, K28 1928-29/1, 25/pol. 1928 június 2. 14. háto.

a propagandatevékenységét. Igaz, ez kétélű dolog volt, hiszen a párt jelentős szavazóbázist veszített el a paktum által, cserébe viszont legálisan működhetett; a választásokon részt vehettek, pártszervezetei lehettek, gyűléseket szervezhettek, kiadványokat jelentethettek meg. Nem úgy, mint a kommunista párt, mely továbbra is csak illegálisban szerveződhetett, ugyanúgy, ahogyan Spanyolországban. Itt az anarcho-szindikalista szakszervezeteket is tiltották. Valószínűleg létezett egy szóbeli megállapodás Primo de Rivera és Francisco Largo Caballero, az UGT vezetője között is. Ezen megállapodás szerint a „*diktátor lehetővé tette, hogy a korporatív egyeztetés országos szerveiben és helyi paritásos bizottságaiban a munkavállalók érdekeit elsősorban a szocialisták által vezetett Általános Munkásszövetség (UGT) megbízottai képviseljék, akiket az UGT demokratikus úton maga választ ki és delegál*”¹²², írja Harsányi Iván könyvében. Ezáltal a betiltott szocialista pártnak biztosított egy legális képviseletet, természetesen ezt a lehetőséget nem mindenki fogadta el, Largo Caballero pedig az Államtanács tagja lett. Lengyelország esetében is hasonló a helyzet: 1926-ban Pilsudski államcsínyekor számolhatott a lengyel szocdemek támogatásával. Cruzio Malaparte szerint: „*A munkások cinkossága új elem volt az államcsínyek esetében. A katonaság ebben az esetben is a bonapartista állampuccs klasszikus elemét képviselte. De a szocialista párt által hirdetett általános sztrájk a jobboldali koalíció ellen nem volt megszokott.*”¹²³

Jugoszláviában, írja Joseph Rothschild: „*Az ország nagyrészt bulvárlap jellegű napilapjainak és újságjainak több mint 1/3-át, 250-et betiltották, a politikai pártokat – hamarosan azokat is, melyek nem etnikai vagy vallási hovatartozáson alapultak – feloszlatták.*”¹²⁴ Toldi Ferenc szerint: „*Feloszlatták a nem kívánatos pártokat és egyesületeket, gyülekezési és felvonulási tilalmat rendeltek el. Az államcsínnyel megszakadt az SHS királyság alkotmányos folyamatossága, megszűnt a választott képviseleti szerv, a parlament. Az eddig is csak formálisan korlátozott monarchiát felváltotta a nyílt királyi abszolutizmus.*”¹²⁵ „*Az egyesülési jog felfüggesztésével a betiltási hullám elérte a szakszervezetek és a kulturális egyesületeket is. Feloszlatták a tartománygyűléseket és a választott községtanácsokat, a polgármestereket pedig katonai megbízottak váltották fel.*”¹²⁶, írja Juhász József.

A közoktatásban is nagy fejlesztések mennek végbe mindegyik ország esetében. Magyarországon Klebelsberg Kunó, aki 1922-31 között a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium élén állt, jelentős lépéseket tett a tudomány, a kultúra fejlesztése érdekében. Jelentős juttatást biztosított a Magyar Tudományos Akadémiának, fejlesztette az egyetemeket – a pestit, debrecenit, szegedit, pécsit. 1930-ra mintegy 5000 népiskolai tanterem és tanítói lakás

¹²² HARSÁNYI Iván: i.m.89.

¹²³ Curzio MALAPARTE: i.m. 141.

¹²⁴ Joseph ROTHCHILD: *Jugoszlávia története a két világháború között*, Studium füzetek 4., Szeged, 1996. 19.

¹²⁵ TOLDI Ferenc: *A jugoszláv állam kialakulása és felbomlása*, Budapest, 1995. 74.

¹²⁶ JUHÁSZ József: i.m. 58.

készül el. A hatékony kultúrpolitikának köszönhetően az analfabetizmus 10%-ra csökken.¹²⁷ Spanyolországban is 5000 új iskolát építettek, a tanítók száma pedig 4500-al nőtt, a gimnáziumi tanulók száma megduplázódott.¹²⁸ A lakosság szinte minden rétegére sikerült kiterjeszteni az oktatást. Egyre jobban nőtt a városi lakosság száma, fejlődött a közlekedés, a kommunikációs hálózat, ennek következtében minden ország esetében jelentősen sikerült lecsökkenteni az analfabetizmust. Francisco Cambó is hangsúlyozza az analfabetizmus fontos szerepét: „a diktatúrák azokban az országokban jönnek létre, ahol az analfabéták százaléka nagy, ahol a külkereskedelem jelentéktelen, és a halálozási arány nagy. Példák erre: Portugália, Görögország, Spanyolország, Oroszország, Jugoszlávia, Olaszország és Törökország.”¹²⁹

Lengyelország esetén 1930-as évekre teljes mértékben megvalósult a tankötelezettség. Topolski szerint azonban a 227 ezer középiskolásból csak 4% származott munkáscsaládból 13%-a pedig paraszt szülők gyermeke volt. Annak érdekében, hogy az iskolázottság mégis egyre szélesebb körben elterjedjen, iskolán kívüli tevékenységet is szorgalmaztak. Létrehozták a : Wici Falusi Ifjúsági Szövetséget, a Népfőiskola Társaságát, a Varsói Nemzeti Múzeumot, a Lódzi Modern Művészeti Múzeumot és könyvtárak, múzeumok hálózatát fejlesztették.¹³⁰ Bulgária esetén is fejlesztések mentek végbe a négyéves elemi oktatás területén.¹³¹

7. ábra Az analfabéta lakosság aránya 1920-ban és 1930-ban

Ország	Az analfabéta lakosok %	
	1920	1930
Bulgária	46,7	21,6
Magyarország	15,2	9,6
Lengyelország	33,1	27,1
Románia	60 (1910)	43
Jugoszlávia	56,5	45

Forrás: Andrew C.JANOS: i.m. 209.

Huntington szerint: „a politikai egyensúly fenntartásához keresni kell a vidék támogatását, hiszen a város nem tud elég stabil bázist nyújtani a kormánynak. A stabilitás foka attól függ, hogy milyen mértékben képes a kormány felhasználni a vidéket, hogy megfékezze a várost. Ha be tudja vonni a vidéket, akkor a város instabilitását ellensúlyozni tudja, azonban,

¹²⁷ ROMSICS Ignác: *A bethleni konszolidáció*, in. Magyarország története 1918-1990, Korona Kiadó, Budapest 93.

¹²⁸ ANDERLE Ádám: i.m. 121.

¹²⁹ ABC, Adolfo MARSILLACH: *Las dictaduras*, Un libro de Sr. Cambó, 1929. október 24, 7.

¹³⁰ Jerzy TOPOLSKI: i.m. 335.

¹³¹ PALOTÁS Emil: i.m. 214.

ha a vidék passzív vagy indifferens, akkor a vidéki elit kizáródik a kormányzásból, ezáltal a kormány a város börtönének nyomásától fog szenvedni.”¹³²

A rendszer ideológiai erősítésében mindkét ország esetében nagy szerepet kapott a katolikus egyház és a vallásoktatás, hiszen Magyarországon a lakosság 2/3-a katolikus, Spanyolország esetében pedig majdnem a lakosság 90%-a. Matuska szerint Primo *„Teljes egyetértésben dolgozik a papsággal, amelynek úgyszólván kizárólagos befolyása van a falusi népre, az ú.n. katolikus földműves szövetségek /confederaciones catolicas agrarias/ útján, s a melyek hű támaszai a Primo uralomnak. Ezek a szervezetek feltétlenül monarchisták, mert az itteni falusi nép monarchista érzése valósággal vallásos forrásból fakad s szemében minden köztársasági mozgalom egyúttal vallásellenes áramlat, miért is eo ipso ellenszenves; így tehát a miniszterelnöknek a baloldaltól nincs mit tartani.*”¹³³ Mivel a diktátorok korszerű propagandával nem rendelkeztek, radikális fasiszta eszközökhöz viszont nem akartak nyúlni, emiatt a múlt értékeit próbálták meg kiemelni. Ez egy némileg megengedőbb, nem totalitárius rendszerre jellemző, puha, autokrata nézőpont.

Horthy és Primo is úgy próbálta a rendszert fenntartani, hogy csak azokkal szemben lépett fel ellenségesen, akik aktívan szembefordultak a rendszerrel, másokkal szemben bizonyos toleranciát mutatott. Hagyták működni a munkásmozgalmak nem radikális csoportjait, a könyvkiadást, az újságokat, viszont egyik rendszer sem engedett a radikális agrárreformnak, Spanyolország esetében pedig a kisnemzetek nyomásának.

Annak ellenére, hogy Primo rendszere Francóéhoz képest enyhébb volt, nem mondhatjuk, hogy konzervatív, hiszen, ahogyan azt Harsányi Iván is írja: *„A király államfői szerepétől eltekintve a spanyol élet hagyományos politikai berendezkedésének egyetlen intézményi elemét sem kímélte meg*”.¹³⁴ A király államfői szerepének megtartása fontos volt, hiszen XIII. Alfonz bizonyos fokú cselekvési szabadságot élvezett, ez tette azt is lehetővé, hogy 1929. novemberében, amikor Primo de Rivera diktatúrája válságba jutott, a király felkérhette a diktátort, hogy mondjon le Alba herceg javára.¹³⁵

IV. Károly szerepe még ennél is formálisabb, két restaurációs kísérletétől eltekintve nem is tartózkodott Magyarország területén. A két kormányzó helyzete viszont hasonló: *„Horthy Miklós, az ország kormányzója, a végrehajtó hatalom feje, aki a törvényhozásban egyúttal „királyi” felségjogokat gyakorolt, s emellett magának tartotta meg a „legfőbb Hadúr” címén a hadsereg vezető posztját*”¹³⁶ írja Ormos Mária. Primo de Rivera pedig több mint hat éven át, a monarchia keretében valójában katonai diktatúrát gyakorolt.

¹³² Samuel P. HUNTINGTON: i.m. 209.

¹³³ MOL, K28 1928-29/1, 25/pol. 1928. június 2. 14.háto.

¹³⁴ HARSÁNYI Iván: i.m. 86.

¹³⁵ ANDERLE Ádám: i.m. 122.

¹³⁶ ORMOS-INCZE: i.m. 162.

Ma már túl vagyunk azon a régi vitán, mely e rendszerek fasiszta jellegéről szól. Az általunk vizsgált összes autokrata rendszerről elmondhatjuk, hogy a fasiszta jelző egyik esetén sem helytálló.¹³⁷ Ezt a magyar történetírás már régóta megerősíti. Laczkó Miklós szerint a Horthy rendszer: „*alapszerkezetében nem fasiszta típusú, de nem tekinthető egyszerűen konzervatív autoriter jellegűnek sem.*”¹³⁸ Romsics Ignác szerint: „Az 1920-as évek állam – és kormányzatrendszere a faszizmus legfontosabb ismertetőjegyeivel ... nem rendelkezett. Sőt bizonyos szempontból még a húszas évek utolsó harmadától kialakuló közép-európai autoriter államoknál is pluralistább és toleránsabb volt.”¹³⁹ Ormos Mária szerint: „1923 elejéig a fasiszta elemek felszínen voltak, ezt követően Bethlen fokozatosan visszaszorította őket. Amint a konszolidáció során a magyar diktatúrában szaporodtak a konzervatív jelenségek és egyúttal csökkent az újonnan jöttek szerepe és befolyása, e csoportok magatartása kettőssé vált. A fajvédő Párt formailag ellenzékbe ment, több kérdésben a kormány ellen foglalt állást.”¹⁴⁰ Bethlen hasonló szellemű nyilatkozatát idézi Gracia Real Spanyolország budapesti követe: „Nincs szükségünk fasizmusra, sem semmiféle külföldi szervezetre, ami lehet, hogy akár a hasznunkat is szolgálhatná, de mi magyarok maradunk”¹⁴¹

Primo de Rivera arra a kérdésre, hogy mennyire volt számára példaértékű Mussolini rendszere, a következőket válaszolta: „Spanyolországban a hanyatlás oly mértékeket öltött, hogy mindenféleképpen szükséges volt a változás bekövetkezése akkor is, ha Mussolini nem létezett volna. Mussolini megmutatta nekem az utat, melyet követnem kell országom megmentése érdekében.”, írja az interjút készítő Révész Andor.¹⁴²

Európában szinte mindenütt megjelentek ekkor a fasiszta jellegű irányzatok, Magyarország esetén viszonylag korán, viszont Spanyolország esetében ezek, egy-két kísérletet leszámítva, csak későn nyertek teret. A katonai természetű (paramilitáris) szervezetek célja az volt, hogy a rendet megteremtsék, és ha szükséges, fellépjenek a forradalmi veszéllyel szemben. Spanyolországban ilyen volt a „Somatenes” nevű szervezet. Az egyik követi jelentésből megtudjuk, hogy „A „Somatenes” nevű szervezet Katalóniában már több évszázad óta fennáll. Rendeltetése eredetileg a rend és béke fenntartásában való közreműködés az ország határain belül, amely célból a megbízható polgárság puskákkal felfegyvereztetett. A mai politikai viszonyok közt ezen intézmény annyiban nyert fokozottabb jelentőséget, amennyiben a szervezet az egész ország területén kiépített, tagjai nagyjából Primo de

¹³⁷Lsd. még Dylan Riley: *The Civic Foundation of Fascism in Europe. Italy, Spain and Romania 1870-1945.* 2010. Baltimore

¹³⁸KÖVÉR-GYÁNI: i.m. 381.

¹³⁹ROMSICS Ignác: i.m. 380.

¹⁴⁰ORMOS-INCZE: i.m. 157.

¹⁴¹A(H)MAE: H1611, 176-os számú jelentés, 1922. november 22, Budapest

¹⁴²Andrés RÉVÉSZ: *Frente al dictador*, Madrid, 1926. 18.

*Rivera híveiből állnak, és tulajdonképpen legfőbb rendeltetése a szociáldemokrata munkásság ellensúlyozása s az esetleges forradalmi jellegű mozgalmakkal szemben való felkészülés.*¹⁴³

A háború után Magyarországon ilyen valójában csak a „Nemzeti Hadsereg” volt. Ezen kívül megjelentek olyan szervezetek is, mint például az Ébredő Magyarok Egyesülete, a Magyar Országos Véderő Egyesület, 1923-tól pedig a Fajvédő Párt.¹⁴⁴ Ormos Mária szerint: *„Piłsudski elnök életében a politikai rendszer leginkább a magyarországihoz hasonlított, és valahol a parlamentarizmus és a diktatúra közötti mezsgyén helyezkedett el.”*¹⁴⁵ Juhász József Jugoszlávia kapcsán állapítja meg: *„Sándor hatalmát gyakorlatilag semmi sem korlátozta. Diktatúrája persze nem „monarchofasizmus” volt, hanem olyan, a régi balkáni uralkodói abszolutizmusok reinkarnációjának tekinthető tekintélyuralom, amely csupán a „korszellemhez” alkalmazkodva mutatott eszközeiben és külsőségeiben egyes, bizonyos fokig fasisztoid vonásokat.”*¹⁴⁶

A konszolidációs próbálkozások szinte mindegyik diktátornál csak a felszínen mozogtak, egyes ügyeket próbáltak megoldani, viszont az égető problémákat inkább a szőnyeg alá söpörték. Spanyolország esetében a világgazdasági válság során a problémák felszínre kerültek, felszakították a régi sebeket, és ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy Spanyolországban a társadalmi konfliktusok sokkal mélyebbek, mint Magyarország esetében. Lengyelországban a világválság rávilágított arra, hogy a gazdaság továbbra is gyenge alapokon nyugszik.

A politikai robbanás következtében Primo de Riverának is távoznia kellett, Magyarországon ilyen robbanásnak nem lehetünk tanúi. Piłsudski, a lengyel állam újjáteremtője 1935-ben meghalt. Politikáját sokan bírálták, de senki sem vonta kétségbe, hogy politikai irányzata nemcsak államalkotó, hanem az országot megmentő törekvés volt. I.Sándor király diktatúrájának a már említett merénylet vetett véget. Igazából sem Primónak sem I. Sándornak nem sikerült azokat az ellentéteket rendezni, amelyek miatt a hatalmat magukhoz ragadták. De a spanyol diktatúra összeomlásának okairól a politikai elemzők továbbra is vitatkoznak. Sokan úgy vélik, hogy nem a parlamentarizmus alkalmatlanságában, a pártharcokban, a nemzeti és szociális kérdésekben kellett volna keresni a megoldást, hiszen ezek az 1880-1890-es évek óta bevezetésre váró reformok elmaradásának következményei.¹⁴⁷ Másik olvasat szerint azonban az elvesztett gyarmatok okozta sokkot, a marokkói háború sikeres lezárásával *„Primo de Riverának majdnem sikerült megmentenie Spanyolországot”*¹⁴⁸, azonban a diktátor nem tudta a diktatúraelleneseket megfelelően távol tartani a politikától. Ezt Primo maga is érezte, halála előtti egyik írásában nyilatkozik is erről: *„Rá kell mutatnunk a*

¹⁴³ MOL, K63, 1928-28/122/pol. 1928. május 16.

¹⁴⁴ ORMOS-INCZE: i.m. 77.

¹⁴⁵ ORMOS Mária: i.m. (2005) 184.

¹⁴⁶ JUHÁSZ József: i.m.58.

¹⁴⁷ ORMOS Mária: i.m. (1997) 90.

¹⁴⁸ U.o.

*diktatúrának arra a szervi fogyatékoságára, hogy túlon túl hasonlított egy normális kormányzatra”.*¹⁴⁹

Fejezetünk, az európai periférián kialakult politikai rendszerek hasonlóságait vette számba, azzal az előfeltételezéssel, hogy a sokban hasonló helyzetű országok egymás felé fordulásában erős kohéziós elemeket (ideológiai, politikai) találunk. Ám ez nem bizonyítható. Ezeket a periférikus-félperiférikus helyzetű országokat napi-történeti gondjaik éppen, hogy akadályozták a harmonikus, sokszínű kapcsolatok kiépítésében.

¹⁴⁹ U.o. 91.

4. Spanyolország külpolitikájának fő irányai a XX. században

Primo de Rivera külpolitikájának irányvonalát nem rajzolhatjuk meg anélkül, hogy a XX. század első évtizedeinek spanyol eseményeit meg ne vizsgálánánk. „Az 1898-1923 közötti éveket a spanyol történetírás többszörös válságként szemléli,”¹⁵⁰ írja Anderle Ádám. A nemzeti mozgalmak erősödése, a földtulajdon körüli problémák éleződése, politikai villongások mind megoldásra váró problémák voltak.

Primo de Rivera külpolitikája a korábbi liberális kormányok által kiépített kapcsolatrendszerre támaszkodott.¹⁵¹ Gustavo Palomares¹⁵² szerint azonban ez a külpolitikai örökség több szempontból sem állta meg a helyét. A hatékony külpolitika gátló tényezőiben a következőket látja: „*nincs összehangolt és világos elv a nemzetközi célokban; a külpolitikai irányokban nincs egy globális vízió arról, mi is Spanyolország szerepe Európában és a Mediterráneumban; nincs tervezés, külpolitikai tevékenységet inkább csak az improvizáció jellemzi, nincs diplomáciai összhang.*”¹⁵³ Palomares szerint azonban a legnagyobb gond ott gyökerezik, hogy „*nincsenek ambiciózus nemzetközi törekvések arra, hogy megoldják a marokkói problémát, és hogy a Népszövetségben állandó helyet foglaljanak el.*”¹⁵⁴

María Fuencisla Marin Castan szerint Kuba (1898) elvesztése után Primo de Riverának a következő problémákat kellett megoldania: „*leküzdeni a kezdeti zavart, mely a status quo fenntartása körül keletkezett; elismerni a másodrendű ország kategóriát, és a nemzetközi színtéren nagyobb szerepet kell vállalni; sokkal realistább diplomáciát folytatni, kilépni az elszigeteltségből; követni a neokoloniális elvet, főleg marokkói területen; a Mediterráneumban érdekelt országokkal rendezni a kapcsolatokat; nemzetközi kapcsolatok újrafelvétele, hogy az ne csak a Foreign Office-tól függjön.*”¹⁵⁵

Spanyolország külpolitikai irányát öt fontos cél határozta¹⁵⁶ meg: biztonság, önállóság, jólét, státusz és presztízs. Kuba függetlenné válása több szempontból is változást hozott Spanyolország életében. Spanyolország gyarmat nélküli országgá vált,

¹⁵⁰ ANDERLE Ádám: *Spanyolország története*, Szeged, 1999. 116.

¹⁵¹ Primo de Rivera diktatúrája jelentősen törekedett a politikai hatalom megerősítésére, mely nagyobb kohéziót és állandóságot feltételezett a spanyol külpolitikában, részben kijavítva a korábbi évek problémáit: a folyamatosság hiányát, és a döntéshozás összehangolását. In: Hipolito de la TORRE GÓMEZ: *La regeneración internacional fallida (1915-1931)*, La política exterior de España (1800-2003), 2009. Barcelona

¹⁵² Gustavo PALOMARES LERMA: *La política exterior española: de la dictadura de Primo de Rivera a la guerra civil* 48. IN: *La Política Exterior Española en el Siglo XX.*, Madrid 1994.

¹⁵³ U.o.

¹⁵⁴ U.o.

¹⁵⁵ María FUENCISLA MARIN CASTAN: *La política exterior española entre la crisis de 1898 y la dictadura de Primo de Rivera*, 21. IN: *La Política Exterior Española en el Siglo XX.*, Madrid.1994.

¹⁵⁶ BÖDE Tamás Tibor: *Spanyolország külpolitikája és kereskedelmi kapcsolatai*, Budapest, 2008. In: http://elib.kkf.hu/edip/D_13994.pdf

felértékelődött szigeteinek, és marokkói területeinek a jelentősége. Vagyis a presztízs és a biztonság szorosan összefonódik. Palomares kiemelte a presztízs fontosságát is a spanyol külpolitikában, igaz ő „orgullo”-nak nevezi, vagyis büszkeségnek. Palomares szerint, „*a katonai direktórium politikáját a világos célok hiánya, és a büszkeség vezérelte*”¹⁵⁷, így akarta Spanyolország megtalálni az egyensúlyt a Mediterráneumban.

A 20. század elején azt láthatjuk, hogy a nagyhatalmak sorra kötik egymással a szerződéseket. 1904-ben francia-angol szövetség jött létre az *Entente Cordiale* égisze alatt. Spanyolország eljutott arra a felismerésre, hogy „*egy kis hatalommal rendelkező ország, szövetségesek és nemzetközi garancia nélkül, bizonytalan helyzetbe kerülhet*,”¹⁵⁸ írja Carlos Seco Serrano. Marokkóban Spanyolország helyzete korántsem kielégítő, a törzsi lázadás mellett az a külső veszély is fennállt, hogy esetleg Franciaország vagy Anglia is területszerzési igénnyel lép majd fel. Ezt látva, igyekezett Spanyolország diplomáciai és egyéb szerződések által rendezni kapcsolatát Franciaországgal, Angliával és Portugáliával, létrehozván ezáltal egy új négyoldalú szerződést, mely 70 évvel korábban, 1834-ben már napvilágot látott.¹⁵⁹ Angliával gazdasági területen is erős volt kapcsolata, a 20. század elején ő volt a legfőbb kereskedelmi partnere Spanyolországának.¹⁶⁰

Geostratégiai szempontból Spanyolország nagyon fontos, hiszen mind a Földközi-tenger, mind az Atlanti-óceán felé nyitott. „*Nemzeti szuverenitása megvédéséhez létfontosságú a területei között a tengeri és légi utak, közlekedés szabadságának biztosítása*”, írja Zoltán Márta¹⁶¹. Az első világháborúban vállalt semlegessége is bizonyította, hogy mennyire fontos szerepet tölt be elhelyezkedésének köszönhetően, bár a semlegességgel nem mindenki értett egyet. Ismert Romanones mondása: „*Van semlegesség, amely megöl*”¹⁶². Spanyolország semlegességét elsősorban az indokolta, hogy sem gazdaságilag sem katonailag nem volt felkészülve egy újabb háborúra. Illetve, ahogyan majd a második világháborúban is, úgy gondolta, hogy semlegesként, esetlegesen jó politikával, jól időzített háborúba lépéssel Tenger újra spanyol fennhatóság alá kerülhet. Azonban a háború során végig kísértett annak veszélye, hogy az esetleges háborúba lépéskor a Pireneusoknál állomásozó francia erők megtámadják Spanyolországot, vagy Anglia elzárja kereskedelmi útvonalát. Mindkét lépés végzetes lett volna Spanyolország számára.

¹⁵⁷ Gustavo PALOMARES LERMA: i.m., 1994. 49.

¹⁵⁸ Carlos SECO Serrano: *La España de Alfonso XIII, El Estado y la política*, Volumen I, Espasa Calpe, S.A., Madrid, 1996. CLV

¹⁵⁹ U.o. CLIX

¹⁶⁰ U.o. CLX

¹⁶¹ ZOLTÁN Márta: *A gyarmati hadseregtől a békefenntartó hadműveletek modern, professzionális haderejéig*, Doktori értekezés, Budapest, 2007. 8.

¹⁶² ROMANONES, Conde de: Hay neutralidades que matan, *Diario Universal*, 1914. augusztus 19.

A hármas irányú politikai érdekeltséget Szilágyi István a következőképp interpretálja: az európai kontinensből következik „*az európai elhivatottság*” (vocación europea), az amerikai kontinens egészével való kapcsolat hívta életre az „*atlanti elhivatottság*”-ot (vocación atlántica), és a Földközi-tenger nyugati medencéjének országaival való külkapcsolat a „*mediterrán elhivatottság*” nevet kapta (vocación mediterránea)¹⁶³. Ez tükröződik XIII. Alfonz külpolitikájában is, melynek öt fő célja Carlos Seco Serrano szerint: a Gibraltári szoros és Marokkó; négyes szövetség; ibérizmus; ibéramerikanizmus és a semlegesség.¹⁶⁴

Angel Martinez de Velasco¹⁶⁵ könyvében a „*hispanoamericanismo*” felerősödését azzal magyarázza, hogy egy erős kivándorlási hullám indult meg a latin-amerikai országokba az első világháborúig¹⁶⁶. Spanyolország kereskedelmi partnert látott a latin-amerikai országokban, hiszen Spanyolország a háború alatt fontos élelmiszer- és hadianyag ellátóvá vált. Latin-Amerika hídként tekintett Spanyolországra, mely összeköti őket a többi európai országgal. Másrészt, mint Angel Martinez de Velasco írja, „*Az USA határozott imperialista politikája miatt a latin-amerikai népek újra az „anyaország felé fordulnak” akkor, amikor Spanyolország megszűnt gyarmattartó lenni, hisz elvesztette a birodalom utolsó darabjait is.*”¹⁶⁷

Primo de Rivera diplomáciai hálózat kiépítésével is próbálta erősíteni ezt a kapcsolatot. Míg a századelőn egyetlen latin-amerikai országban nem volt nagykövetség, addig Primo nagykövetet nevezett ki Buenos Airesbe Ramiro de Maeztu¹⁶⁸ személyében. Igaz, egészen 1930-ig más latin-amerikai országban nem volt spanyol nagykövetség, 10 állandó követség látta el a diplomáciai feladatokat, és ezek is csak minimális anyagi támogatást kaptak.¹⁶⁹

1929-ben megrendezett a sevillai Ibéroamerikai Kiállítás is próbálta Latin-Amerikát közelebb hozni Spanyolországhoz. Primo de Rivera rendszerének bukása után Havannában és Santiago de Chilében is nagykövetségi rangot kaptak a diplomáciai képviselők. Angel Martinez de Velasco szerint: „*az új követségek létrehozása, és közülük néhány nagykövetségi rangra emelése kétség kívül Primo de Rivera diplomáciai hálózat-kiépítési*

¹⁶³ SZILÁGYI István: i.m. 145.

¹⁶⁴ Carlos SECO SERRANO: i.m. 1996.

¹⁶⁵ Angel MARTINEZ DE VELASCO: *Política exterior del gobierno Primo de Rivera con Iberoamérica*, *Revista de Indias*, Madrid, 1977.

¹⁶⁶ Az első világháborúban veszélyes volt az atlanti hajózás. Ekkor a két kontinens közötti kereskedelemre helyeződött inkább át a hangsúly.

¹⁶⁷ Angel MARTINEZ DE VELASCO: i.m. (1977) 790.

¹⁶⁸ U.o.

¹⁶⁹ Angel MARTINEZ DE VELASCO: i.m. (1984) „*A spanyol diplomácia finanszírozása Latin-Amerikában nem szegény, vagy ritka volt, hanem egyszerűen szörnű. Sangróniz úgy gondolja, hogy a spanyol anyagi hozzájárulása a latin-amerikai politikában kevesebb, mint 10 százalékát tette ki annak, amit ugyanebből a célból a franciákra fordított.*” (55.)

kezdeményezésének köszönhető”¹⁷⁰. Ezen kívül Primo de Rivera gazdasági téren is megpróbálta erősíteni kapcsolatait a latin-amerikai országokkal. Számtalan szerződés¹⁷¹, egyezmény született Primo diktatúrája idején, amely fontosnak tartotta a kommunikációs hálózat fejlesztését is.

Gustavo Palomares szerint egyes országok külpolitikáját erőteljesen befolyásolta, hogyan is ítélték meg az adott ország belpolitikáját, vagyis a jelen esetben, Primo de Rivera diktatúráját.¹⁷² Néhány ország, köztük Franciaország is Olaszországot és a fasizmust nagy veszélyként értékelték a Mediterráneumban. Primo és Mussolini rendszere között sokan párhuzamot véltek felfedezni, ezt Primo 1923-as olaszországi látogatása, majd az 1924-es Mussolini-látogatás csak erősítette. Az 1926-os döntőbírósi szerződés is nyugtalanította Franciaországot. Susana Sueiro szerint: „*A Duce, amikor szövetségest keresett Spanyolországban, nem a két rendszer közti analógiára épített, hanem Franciaországgal szembeni lehetséges ellensúlyt kereste.*”¹⁷³ Primo de Rivera sok kérdésben kikérte Mussolini véleményét, azonban azzal Mussolini is tisztában volt, hogy Primo de Rivera rendszere nem teljesen azonos az övével. Primo az ország megerősítését kívánta, megszabadítani az országot a korrupciótól, de cselekedeteiben nem kell a fasizmus gyökereit keresni, emeli ki Susana Sueiro.¹⁷⁴ Sőt Primót egyenesen elborzasztották a fasiszták túlkapásai, főleg a katolikus papokkal szemben elkövetett rémtetteik. Legtöbb ország úgy értékelte, hogy: „*az új kormány egy összetett krízis következménye, nem pedig politikai és társadalmi mozgalomé, melynek következtében a politikai „megoldás” nem feltételez túl nagy változást Spanyolország külpolitikájában.*”¹⁷⁵ írja Palomares.

Franciaország és Anglia is tartott attól, hogy esetlegesen egy túl szoros olasz barátság esetén Primo de Rivera marokkói politikájában jelentős változás következhet be. Franciaországot is nyugtalanította Spanyolország és Olaszország közeledése, hiszen sokan úgy gondolták, hogy ez a franciák afrikai és marokkói pozícióit erőteljesen veszélyeztetheti. Tanger az 1912-es fezi szerződés után nemzetközi fennhatóság alá került. Ez Spanyolország és Franciaország terjeszkedési szándékában jelentős féket jelentett. Spanyolország ezt a döntést igazságtalannak ítélte meg. „*Spanyolország úgy gondolta, igazságtalanság és tévedés volt Tangert a protektorátus alól kivonni, amikor 5 milliárdot és 40 ezer életet áldozott rá. Sőt Tanger spanyol kezekben nem jelentett senki számára*

¹⁷⁰ Angel MARTINEZ DE VELASCO: i.m. (1977) 791.

¹⁷¹ Angel MARTINEZ DE VELASCO: i.m. (1984) 57.: 1911-1931 között 44 szerződés, megegyezés, egyezmény jött létre

¹⁷² Gustavo PALOMARES LERMA: i.m. (1994) 50.

¹⁷³ Susana SUEIRO SEOANE: *Primo de Rivera y Mussolini. Las relaciones diplomáticas entre dos dictaduras* (1923-1930) In: Proserpina, Merida, 1984. 28.

¹⁷⁴ U.o. 36.

¹⁷⁵ Gustavo PALOMARES LERMA: i.m. (1994) 50.

veszélyt, hanem mindenki számára garancia volt”, írja Tusell.¹⁷⁶ Olaszország a korfui konfliktus óta sem Angliával sem Franciaországgal nem ápolt túl jó viszonyt, emiatt nem sok esélye volt Mussolininek a tangeri kérdés rendezésére, mely elsősorban 1926 után, a sikeres alhucemasi győzelem után került újra napirendre. 1928 után azonban a tangeri álmoktól mindkét diktátor távol került, amikor Franciaország és Spanyolország szerződést írt alá. Palomares szerint: „*Franciaország nyugtalansága egészen 1929-ig fokozódott.*”¹⁷⁷ Más hatalmak esetében nem volt egységes álláspont a diktatúrát és elsősorban a marokkói kérdést illetően. Palomares szerint az amerikaiak úgy ítélték meg, hogy „*nehézségekbe ütközne Spanyolország külpolitikájának jelentős változása, illetve az erők átcsoportosítása a Mediterráneumban és Marokkóban.*”¹⁷⁸

A „*mediterrán elhivatottság*” miatt elsősorban Angliával és Franciaországgal próbált meg Spanyolország jó viszonyt fenntartani. Javier Tusell szerint Anglia inkább „*appeasement*”¹⁷⁹ politikát folytatott. Tanger status quo-jának biztosításán kívül az európai béke fenntartása volt a célja.

Sok írás született a Népszövetséggel kapcsolatban. Javier Tusell szerint a Foreign Office-t elsősorban ebből a két szempontból érdekelte Spanyolország. Spanyolország népszövetségi tagsága 1926 után vált nyitott kérdéssé, amikor Németország tagja lett a szervezetnek. A Népszövetség bővülése felvetette azt a lehetőséget, hogy állandó tagok listáját bővítsék, felmerült Brazília, Lengyelország és Spanyolország neve is.¹⁸⁰ A Népszövetség-beli tagság jelentőségének megítélése persze Spanyolországon belül sem volt egységes. A király nem volt túl jó véleménnyel a Népszövetségről, szerinte „*A Népszövetség szabadkőművességen alapul, és helyettesíteni kellene egy komolyabb és egy igazságosabb szervezettel.*”¹⁸¹ Mások azonban úgy ítélték meg, hogy esetleges tagság esetén más nemzetközi kérdésekben is eredményeket tudnának kicsikarni.¹⁸² Mindenesetre, a korfui kérdés után Mussolini szívesen látott volna egy „latin testvért”, egy autoriter államot a Népszövetség állandó tagjai között.¹⁸³ 1926 augusztusa után azonban úgy tűnt, hogy Spanyolország egyre távolabb jutott ettől a céljától. Primo teljes mértékben kiábrándult a nagyhatalmak politikájából, mint ahogyan az ABC-ben tett nyilatkozata is tükrözi: „*a nagyhatalmak igazságosságával kapcsolatban bizalmatlan, hiszen semmire sem becsülik azt az erőfeszítést, melyet spanyolok a világ és a béke előmozdítása érdekében*

¹⁷⁶ Javier TUSELL: i.m. (1997) 442.

¹⁷⁷ Gustavo PALOMARES LERMA: i.m. (1994) 52.

¹⁷⁸ U.o.55.

¹⁷⁹ Javier TUSELL: *El dictador y el mediador, Las relaciones hispanoinglesas durante la dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1986. 13.

¹⁸⁰ Javier TUSELL: i.m. (1997) 436.

¹⁸¹ U.o.441.

¹⁸² U.o.437.

¹⁸³ Gustavo PALOMARES: *Mussolini y Primo de Rivera: Política exterior de dos dictadores*, 1989. Madrid, 123.

tettek.”¹⁸⁴ A Népszövetség Spanyolország állandó tagságához való viszonya arra ösztönözte a vezetőket, hogy kilépjenek a szervezetből. Ezt a lépést az olasz sajtó élte. Mint Palomares írja: „*az olasz sajtó hősie lépésként értékelte, amit a nemzeti becsület megvédése érdekében tettek.*”¹⁸⁵ Ugyanakkor Olaszország sajnálatának is hangot adott, hiszen ezáltal elvesztette egyetlen támogatóját a tanácsban. Spanyolország két évig maradt távol a Népszövetségtől. 1928. március 9-én úgy tűnt, hogy a spanyolok végleg visszavonulnak a Népszövetség munkájától. Ekkor főleg latin-amerikai országok és Olaszország szólalt fel annak érdekében, hogy Spanyolország folytassa misszióját a tanácsban.¹⁸⁶ Bár Spanyolország és Primo de Rivera is állandó tagságot szeretett volna, mégis elfogadta a tanácsi tagságot, mely hat évre szólt, de valójában 1937-ig folyamatosan tagja volt.¹⁸⁷

Legfőbb spanyol külpolitikai irányt e három országhoz való viszony határozta meg, azonban az- angol- francia- olasz- spanyol relációban jelentős arányeltolódások voltak. Javier Tusell szerint: „*Spanyolország számára Nagybritannia kötelező támpont volt vagy legalábbis egyike a két legfontosabbnak, míg Nagy-Britannia számára Spanyolország nem volt egyéb, mint egy figura a bonyolult nemzetközi sakktáblán.*”¹⁸⁸ Tusell úgy látta, hogy Anglia számára: „*Spanyolországra gyakorolt hatásával Olaszország okozta az alapvető instabilitást a Mediterrán területen.*”¹⁸⁹ Azonban Tusell azt is hozzátette, hogy a Foreign Office szerint a nagyhatalmak közötti egyensúly fenntartása szempontjából Spanyolország nem jelentett akkora veszélyt, mint Olaszország.¹⁹⁰ A már említett 1926-os olasz-spanyol szerződés létrejötte azonban sokakban felvetette annak a rémképét, hogy esetlegesen a marokkói kérdés rendezése érdekében Olaszország és Spanyolország összefog, hogy közös erővel lépjen fel Franciaországgal szemben. Azonban Tusell szerint: „*sem a franciák, sem az angolok nem gondolták komolyan, hogy valódi közeledés lenne Spanyolország és Olaszország között.*”¹⁹¹ Carlos Serrano nézete is nagyon jól tükrözi azt a viszonyt, amely Spanyolország, Anglia és Franciaország között fennállt: „*Franciaország szomszédsága nélkül Spanyolország végérvényesen Anglia hatalma alá tartozna. Ha Anglia visszavonulna szigeteire, akkor a franciák hatalmukba kerítenék a Rajnától egészen Gibraltárig tartozó területeket. És ha egyik ország sem létezne, akkor afrikaiak lennének.*”¹⁹²

¹⁸⁴ U.o.131.

¹⁸⁵ U.o.132.

¹⁸⁶ U.o.133.

¹⁸⁷ U.o.134.

¹⁸⁸ Javier TUSELL: i.m. (1986) 14.

¹⁸⁹ U.o.18.

¹⁹⁰ U.o.

¹⁹¹ Javier TUSELL: i.m. (1997) 446.

¹⁹² Carlos SERRANO SECO: im. CLVIII.

Az angol és a francia propagandagépezet sokkal jobban működött, mint a német. Hiszen a németek csak 1914 után próbáltak olyan spanyol lapokat megnyerni, mint a *Liberal*, az *Imparcial*, az *El País* és a *Correspondencia*, hogy azok németbarát cikkeket közöljenek le, illetve igyekeztek IV. Károlyt arra sarkallni, hogy rendszeresen levelezzen XIII. Alfonzzal, a Habsburg leszármazásra való tekintettel, hogy ezzel is erősítse a két ország barátságát. Ahogyan magában a királyi udvarban (XIII. Alfonz édesanyja, Mária Krisztina Habsburg, felesége, Viktória Eugenia angol), ugyanúgy a társadalomban is kialakult egyfajta kettősség – a *germanófilos* (németbarát) és *aliadófilos* (antantbarát) csoportja. Ahogyan Pallagi Mária írja, „A spanyol nemzet a háború előestéjén két nagy táborra szakadt: a *germanófilos* (németbarát) és az *aliadófilos* (antantszimpatizáns) csoportjára, melyek közül utóbbi példaképének a III. Francia Köztársaságot és az angol alkotmányos monarchiát tekintette, és gyűlölte az antidemokratikus, autoriter Német Birodalmat”¹⁹³.

Az biztos, hogy XIII. Alfonznak nagy szerepe volt abban, hogy Spanyolország az első világháború alatt végig semleges tudott maradni. A marokkói kérdésben tisztában volt azzal, hogy mivel Anglia és Franciaország esetében érdekellentét áll fenn, ezért szövetségese csak Németország lehet. Azonban azt is látta, hogy ha az angolok elzárják hajózási útvonalait, vagy megszállják Portugáliát, akkor az ország igen kellemetlen helyzetbe kerülhet, ezért Spanyolországnak jól kellett taktikáznia. Romanones gróf tisztában volt a kérdés érzékenységeivel. „Semlegesség, mely öl” című cikkében a következőket írja: „Amennyiben a német érdekek érvényesülnek, vajon Németország hálás lesz-e segítségünkért? Biztos, hogy nem. Egy győzedelmeskedő Németország a Földközi-tenger feletti uralomra tart majd igényt... és mi nemhogy elfelejthetjük marokkói igényeinket, hanem eltékozoljuk önállóságunk bázisát is, melynek biztosítéka a Földközi-tenger semlegessége. A másik alternatíva esetén, ha Németország alul maradna ebben a konfliktusban, bizonyos, hogy a győztesektől nem számíthatunk semmilyen köszönetre. Mivel döntő pillanatokban nem álltunk mellettük”¹⁹⁴. Romanones üzleti érdekeltsége miatt is elsősorban antantpárti volt. Mindenesetre sokan úgy ítélték meg, hogy „a brit uralom Gibraltárban nem más, mint egy tövis, mely mély sebet ütött Spanyolország szívében”¹⁹⁵. A németbarátság mellett még az is szólt, hogy Németország és Spanyolország között mindig is szívélyes viszony állt fenn, míg az Antant hatalmak már sok borsot törtek a spanyolok orra alá. Sem Németország, sem az Osztrák–Magyar Monarchia nem jelentett geostratégiai szempontból veszélyt Spanyolországra. Az Osztrák–Magyar Monarchia propagandatevékenységét azonban jelentősen megnehezítette az, hogy a rejtjeles

¹⁹³ PALLAGI Mária: *A spanyol semlegesség kérdése a bécsi diplomáciában 1914-1928*, Szeged, 2007. 22.

¹⁹⁴ U.o. 36-37.

¹⁹⁵ U.o. 37.

táviratokat csak Rómán keresztül tudták eljuttatni Madridba, így azok megérkezése több hetet is igénybe vett.

1906-ban az algecirasi konferencián Németország és Franciaország döntött a marokkói érdekszféra felosztásáról. Franciaország megnyerte Spanyolország támogatását, így Spanyolország kizárólagos jogot kapott a rifek lakta területen. 1912-ben pedig a Madridi szerződés értelmében Marokkót két protektorátusra osztotta Franciaország és Spanyolország. Spanyolország azonban a gazdaságilag értéktelen északi résznek nem igazán tudta hasznát venni, emiatt hadjáratba kezdett a belső területek meghódítása érdekében. Németország 1914-ben felajánlotta segítségét a spanyoloknak, repülőgépekről bevethető gázbombákat kísérleteztek ki a célból, hogy a rif felkelők ellen hatékonyan tudjanak fellépni.¹⁹⁶ Az 1916-os német hadüzenet Portugáliának, és a korlátlan tengeralattjáró háború, mely során több spanyol hajót is elsüllyesztettek, Spanyolország kereskedelmének 2/3-a megbénult¹⁹⁷, így sokszor újra-és újra felmerült a spanyol hadba lépés kérdése.

XIII. Alfonz a háború végén, mérleget vetve a semlegesség kapcsán, azt mondta: „Spanyolország kilépett elszigeteltségéből, és visszatért az európai politika körforgásába, ismét olyan hatalommá válva ezáltal, amellyel számolni kell”¹⁹⁸. XIII. Alfonz kétségkívül sok mindent tett a béke érdekében, kereső- és segélyszolgálatot hozott létre eltűnt rokonok felkutatására, békepolitikájának köszönhetően még béke Nobel-díjra is jelölték. Azonban, ha gazdasági mutatókat nézzük, akkor az Antant-hatalmak oldalára billent a mérleg nyelve – Franciaországgal 150%-kal, Angliával pedig 60%-al nőtt a kereskedelem.¹⁹⁹

A német-francia vetélkedés Spanyolország megnyerése érdekében a 20-as években is fennmaradt. Fischer Ferenc szerint 1919 után két nagy ideológiai irányzat erősödött meg. Az egyik a „pánhispanizmus” a másik pedig a „pánamerikanizmus”²⁰⁰. A pánhispanizmus horizontális, az Atlanti-óceánon átívelő egymásra találás lenne. Berlin erőteljesen támogatta ezt a spanyol „szellemi híd” funkciót. Németország erőteljes veszélyként észlelte az észak-amerikai pánamerikanizmust, amely kereskedelmi érdekeit erőteljesen veszélyeztetné ezen az „utolsó szabad kontinensen”.²⁰¹ Ugyanakkor kettős célja is volt Németországnak a pánhispanizmus támogatásával. Egyrészt megpróbálta a franciák által képviselt „pánlatin” ideológiát ellensúlyozni, egészen addig, míg teljesen vissza nem nyeri mozgásszabadságát és nagyhatalmi pozícióját. Másrészt pedig Németország úgy tekintett

¹⁹⁶ FISCHER Ferenc: *Spanyolország jelentősége, mint a Németország és Spanyol Amerika közötti híd*. IN: Modernizáció határai, Tradíció és integráció Közép-Európa történelmében 19-20.sz. Szeged, 2002. 44.

¹⁹⁷ PALLAGI: i.m. 64.

¹⁹⁸ U.o.119.

¹⁹⁹ U.o.137.

²⁰⁰ FISCHER Ferenc: i.m. 36.

²⁰¹ U.o.

Spanyolországra, mint a „*Németország és Spanyol-Amerika közötti híd*”²⁰²-ra írja Fischer Ferenc. Németország és Franciaország közti rivalizálás a repülőépítő projektben csúcsosodott ki. 1926-ban Németországban megalakult a LuftHansa, majd 1927-ben a leányvállalata, az Ibéria.²⁰³ Németország nem kevesebbre vállalkozott, mint egy rendszeres transzatlanti repülőjárat létrehozására. Ezzel párhuzamosan felértékelődött Spanyolország és az atlanti-szigetek jelentősége. Annak ellenére, hogy Németország elvesztette a háborút, újra (légi)nagyhatalommá tudott válni.

Spanyolország külpolitikáját mégis Ortega y Gasset idézete fejezi ki a legjobban: „*Amikor Spanyolország európaizációjáért küzdünk, nem akarunk mást, mint egy, a francia és német kultúrától különböző, új kulturális forma kialakítását...A világ spanyol értelmezését akarjuk. Ennek megteremtéséhez azonban hiányzik a szubsztancia, hiányzik az anyag, amit el kell készítenünk...Nem kérünk mást, csak azt: Spanyolországra európai nézőpontból tekintsenek... a Franciaországba belefáradt, a Németországban kimerült, az Angliában legyengült... Európának napsütötte, új ifjúságunkra van szüksége.*”²⁰⁴

Ha lezárva e fejezetet, értekezésünk alapkérdésére utalunk, joggal juthatunk arra a következtetésre, hogy a XX. század első harmadának fontos külpolitikai kérdései közt nem szerepel Közép-és Kelet-Európa, de hozzátehetjük: a spanyol külpolitikátörténet horizontján sem jelentek meg régióink országai, sem a két régió közötti kapcsolatok kérdései. Mint historiográfiai áttekintésünkben erre utaltunk is, a kapcsolatok kutatása valóban „alapkutatás”. Következő fejezeteink éppen ezt a hiányt kísérlik meg pótolni.

²⁰² U.o.37.

²⁰³ U.o. 38.

²⁰⁴ U.o.

5. Spanyolország és Közép-Kelet-Európa kapcsolatai

5.1. A diplomáciai kapcsolatok születése

Az első világháború békeszerződései jelentősen átrendezték a közép-kelet európai térséget. Az 1867 óta fennálló Osztrák–Magyar Monarchia 1918-ban, az I. világháborús katonai veresége és a felerősödő nemzeti mozgalmak miatt felbomlott. A versailles-i békeszerződés és a Saint-Germainhez, Sévres-hez és Trianon-Neuillyhez kapcsolódó szerződések új határokat fektettek le, új független államokat hoztak létre a vesztes birodalmoktól elvett területeken.²⁰⁵ 1918 októberében jött létre Csehszlovákia. 1918. október 28-án az osztrák Krajna tartomány Szlovénia néven függetlenné vált, hasonlóan Horvátország is elszakadt a Magyar Királyságtól. 1918 őszén az új Szlovénia és Horvátország (utóbbi magában foglalt Bosznia-Hercegovina területét is) megalakították a Szerb-Horvát-Szlovén Államot, amely később, 1918. december 1-én Szerb-Horvát-Szlovén Királyság néven egyesült a Szerb Királysággal. A Bolgár Királyság 1908-tól egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét az Oszmán Birodalomtól, független királyságként működött, melyet a nagyhatalmak is elismertek. Az I. világháború után Bulgária a neuilly-i béke értelmében elvesztette Nyugat-Trákiát, és a nyugati határvidéken három várost. Lengyelország háromszori felosztása után 1918-ban, 123 év után visszanyerte államiságát. Az I. világháborút lezáró békeszerződés értelmében Románia része lett Erdély, a Bánság keleti része, az Alföld több keleti vidéke, Máramaros és Bukovina területének zöme, valamint a cári Oroszországtól elfoglalt, nagyrészt román lakosságú Besszarábia.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és Spanyolország között szoros diplomáciai kapcsolat létezett 1848 óta. Bécsben és Madridban követség, *„Barcelonában főkonzul, Budapesten konzul képviselte az osztrák illetve spanyol érdekeket.”*²⁰⁶ Bár a diplomáciai kapcsolatok megszűntek, ez a konzuli kapcsolat az első világháború után is működött. Ausztria esetében egyszerűbb volt a diplomáciai kapcsolatok rendezése, hiszen a Monarchia volt osztrák származású tanácsosai lettek az Osztrák Köztársaság követségének első képviselői. (táblázat 2.) Magyarország esetén nem volt ennyire egyszerű a helyzet, igaz, 1917-től, Gáspárdy Géza volt a barcelonai főkonzul, de ő *„valójában nem járulhatott hozzá az új kapcsolatok kiépítéséhez: sem földrajzi helyzeténél fogva, de a magyar kommunista Tanácsköztársaság megszületése miatt sem.”*²⁰⁷ Magyarországon 1918 végétől Antonio

²⁰⁵ Lsd. még: ANDREW C. János: *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*, Helikon Kiadó, 2003. 177.

²⁰⁶ ANDERLE Ádám: i.m. (2006) 97.

²⁰⁷ U.o.

Suqué y Sucona²⁰⁸ volt a konzul, aki igen aktív politikai szerepet vállalt fel, derül ki jelentéseiből és visszaemlékezéseiből. Meg kell említenünk José Gallard tiszteletbeli konzult is, aki gyárában adott helyet a konzulátus irodájának. „A Károlyi-korszak alatt – úgy tűnik– bénultság jellemezte a budapesti spanyol konzulátust. Tanácsköztársaság idején viszont igen aktív szerepvállalást tapasztalhatunk”²⁰⁹. Suqué ekkor követi jellegű politikai tevékenységet végzett. Számos jelentést találunk a madridi külügyi levéltárban arra vonatkozólag, hogy spanyol állampolgárok számára védelmet kért²¹⁰, a magyar kormány cserében pedig kölcsönösség alapján Spanyolországban tartózkodó állampolgárai számára kérte ugyanezt²¹¹. Ekkoriban a spanyol konzul több állam képviselőjét is ellátta, ezzel kapcsolatos ügyekről többször is beszámolt jelentéseiben.

1919 augusztusában hosszú jelentések születtek a tanácskormány bukásáról, Horthy Miklós hatalomra kerüléséről, az aktuális gazdasági helyzetről, a nélkülözésről. 1919 végén a spanyol külügyminisztérium elismerte Szentmiklósy Jenőt barcelonai magyar konzulként. Suqué levelében az új magyar kormányzat Madridot érintő szándékaira is kitért, idézve Ambrózy Lajos szóbeli nyilatkozatát :„*Somssich gróf külügyminiszter felhatalmazott arra, hogy kérjem, sürgősséggel tájékoztassa kormányát arról, hogy a Magyar Kormány kedvezően fogadná és jóakarát és barátság próbájaként értékelné, ha Budapesten spanyol diplomáciai kirendeltség jönne létre, és ha élén teljes jogú meghatalmazott ügyvivő vagy más tisztviselő állna, azzal a céllal, hogy elindítsa és fenntartsa a közvetlen diplomáciai kapcsolatokat a két ország között. A Magyar Kormány a maga részéről még nem tudja pontosan meghatározni a tervezett spanyolországi diplomáciai kapcsolat jellegét, mert e válasz az ország nagyságának alárendelt; a területi nagyságot és a határokat viszont a békeszerződés fogja rögzíteni, s csak annak aláírása után tudunk dönteni véglegesen a diplomáciai képviselő rangjáról Spanyolországban*”²¹² Ezután magyar-spanyol diplomáciai kapcsolatokban: „*a formálódó kontaktusok fő iránya a hivatalos kapcsolatok kiépítése volt. Ennek első lépése Szentmiklósy Jenő ideiglenes konzuli megbízott kinevezése volt Barcelonában.*”²¹³ 1920. január 7-én Mariano Fábregas y Sotelo váltotta Antonio Suquéét. Fábregas szintén beszámolt az országban uralkodó rossz helyzetről, éhezésről, a január 25-i választásokról, az országban uralkodó „nem, nem soha”

²⁰⁸ Antonio SUQUÉ: *En el desplome de Europa: memorias de un consul de España (1898-1932)*, Teide, 1954.

²⁰⁹ ANDERLE Ádám: i.m. (2006) 98.

²¹⁰ Az esetek nagy többségében szefárd-zsidókról volt szó, akik nem kaptak beutazási engedélyt Spanyolországba.

²¹¹ Itt meg kell említenünk Körösi Albin magyar hispanista ügyét is, aki a spanyol konzulátus védelmét kérte, mert szerzetes-tanárként veszélyben érezte magát. Suqué javasolta, hogy tolmácként alkalmazzák a konzulátuson, hogy diplomáciai védelmet kapjon. (Anderle: i.m. (2006) 98.)

²¹² A(H)MAE: H2526, 1371-es számú jelentés, 1919. december 13. Budapest, Lásd még: ANDERLE Ádám: i.m. 99.

²¹³ U.o. 101. (kinevezéséről 1920 február 24-én an tájékoztatást a Mariano Fábregas y Sotelo jelentésében A(H)MAE, H2526, 11-es számú jelentés)

hangulatról, a trónöröklési vitákról. Több esetben XIII. Alfonzról karitatív segítséget kér az éhező gyerekeknek és a betegek megsegítésére. Mint írja: „*Spanyolország már oly sokszor bebizonyította nagylelkűségét, nem nézheti tétlenül Magyarország jelenlegi helyzetét.*”²¹⁴ Fábregas elégedetten ír a magyarok monarchia visszaállítására irányuló szándékairól, illetve jelent az olaszok általa érzékelt expanziós szándékaira is.²¹⁵ Fábregas 1920 májusában javasolta, hogy a budapesti konzulátust főkonzulátussá minősítsék át, azonban elkésett, hiszen ekkor már döntés született a követség létrehozásáról. Fábregast két évig (1923-24) Jacobo Moreno Real követte a konzuli poszton, utána pedig 1925-től a mindenkori követ, Vizconde de Gracia Real töltötte be ezt a funkciót is. Lerma márki, a külügyekért felelős államtitkár a királynak írt levelében (1920.) hangsúlyozza, hogy a konzulátus már nem tudja ellátni azokat a feladatokat, amelyek Spanyolország és Magyarország között felmerültek, ezért kell követséget létrehozni.²¹⁶ Ekkor a mozgalmaktól, tüntetésektől sortüzekről hangos Spanyolországból nézve viszonylag stabilnak tűnt Horthy Miklós kormányzó által vezetett Magyarország. A követ Francisco Martínez de Galinsoga y de la Serna, Vizconde de Gracia Real lett 1920-tól²¹⁷, a másodtitkár pedig Miguel Castañeda y Echevarría. Castañeda csupán egy évig volt Magyarországon másodtitkár, 1923-ban Luis Alvarez de Estrada y Luque váltotta. Luque két évig volt másodtitkár, 1924-ben a követség két attaséval bővült, José Gonzalez de Gregorio Arribasszal és Santiago de Muguiro y Muguiróval. 1925-től a másodtitkár Francisco Munz y Andreu lett, az attasék közül csak Arribas maradt Budapesten. Andreu két évig töltötte be a másodtitkár posztot, 1927-től pedig Jesús Encio y Cortés volt a másodtitkár.

Gracia Real első jelentésében „*beszámol Teleki külügyminiszterrel történt első találkozásáról, aki hangsúlyozta: a háború alatt semleges országok közül Spanyolország az első, amely diplomáciai képviselőt nyitott Budapesten.*”²¹⁸ Fábregas jelentéseiből az is

²¹⁴ A(H)MAE: H2526, 67-es számú jelentés, 1920. május 5. Budapest

²¹⁵ A régió felosztásáért erőteljes presztízsharc folyt Olaszország és Franciaország között. Több spanyol követi jelentés kitért arra, hogy a franciák akadályozzák a spanyol követségek hatékony működését, küldeményeket tartanak fenn. Különböző befektetésekkel, bankok alapításával próbálja Franciaország befolyási övezetét erősíteni és növelni a régióban. A spanyolokat a magyar-olasz közeledés ugyanúgy foglalkoztatta, ez csak erősödött, amikor Magyarország és Olaszország között döntőbírói szerződés jött létre 1927-ben, két évvel megelőzve Spanyolországot.

²¹⁶ ANDERLE Ádám: i.m.(2006) 101.

²¹⁷ Francisco Martínez de Galinsoga y de la Serna (1871. október 31.- 1931.05.9.) 1898-ban került diplomáciai pályára, ekkor Hágában attasé. Másodtitkárként Río de Janeiróba került, majd Bernben 1915-ig követi posztot töltött be, ezek után Tángerbe került, mint elsőtitkár. Néhány hónap után Lisszabonba irányították, 1920-ig tartózkodott itt, mint ügyvivő. 1920-ban a washingtoni nagykövetségre került mint követ, később azonban Budapestre kapott megbízatást. Mint az ABC cikk írja róla: „*A budapesti követség élén betöltött feladatát olyan rendkívüli módon végezte, mint bármely korábbi munkáját.*” (Munkáját kitüntetéssel is elismerték Magyarországon) 1929-ben Mexikóba nevezték ki követnek, mely posztot haláláig töltötte be. In: ABC: Fallecimiento en Madrid del Vizconde de Gracia Real 31., Lsd. még M(H)AE, PP 1207, Exp. 18759 Francisco Martínez de Galisoga de la Serna személyes adatait, jelentéseit tartalmazó iratköteget

²¹⁸ U.o. 102.

kiderült, hogy a spanyol követség és konzulátus nehéz feltételek között működött, a madridi kormány elutasította önálló külügyi épület fenntartását Budapesten, így a diplomaták kénytelenek voltak hotelben lakni.

Gracia Real kinevezését követően jelentős aszimmetria alakult ki a diplomáciai képviseletben, hiszen Magyarország még mindig csak főkonzuli szinten volt képviselve Spanyolországban. Emiatt a magyar kormány megbízottat szándékozott küldeni Madridba Losonczy Lajos személyében, kinek Madridban *„kettős funkciója lenne, egyrészt a magyar kormány képviselője, másrészt pénzügyi szakember”*²¹⁹. Losonczyról Fábregas nagyon pozitív jellemzést adott: *„tiszteletreméltó családból származik, 1913-ban kereskedelmi minisztérium tiszteletbeli tisztviselőjének nevezték ki, a minisztérium megbízásából Madridban tartózkodott, hogy az ország gazdasági és pénzügyi helyzetét tanulmányozza, azt mondják, hogy küldetését sikeresen teljesítette”*²²⁰. Fábregas az üggyel kapcsolatban megkereste Simonyi-Semadam miniszterelnököt, aki Losonczy fontosságát, és hivatalos jelenlétét Madridban szintén hangsúlyozta: *„Losonczy szerepe a békeszerződés aláírásáig fog tartani”*²²¹. Azonban hiába Simonyi-Semadam intervenciója, a spanyol kormány nem fogadta Losonczyt hivatalos magyar megbízottként. Okát csak találgatni lehet. Anderle Ádám figyelmeztet arra, hogy: *„Fürstenberg herceg egy 1914-ben kelt levele arra utal, hogy a Losonczyról szóló magyar információk nem voltak helytállóak”*²²²

1922. június 16-án Praznovszky Iván követ átadta megbízólevelét a spanyol uralkodónak, azonban székhelye továbbra is Párizsban maradt. Ekkor a képviselet hivatalos elnevezése: *„a párizsi követség madridi irodája”* volt. Az eseményről Miguel de Gracia Real is beszámolt jelentésében, mint írja: *„Nagyon figyelmes volt Őfelsége részéről, hogy ez alkalomból Szent-István keresztjét viselte, melyre úgy tekint, mint egy misztikus történelmi, nemzeti kincsre”*²²³. Gracia Real kitért Praznovszky Iván személyére is jelentésében: *„értesüléseim szerint Praznovszky egyike a legintelligensebb, legügyesebb és legkompetensebb magyar diplomatáknak, annak ellenére, hogy fiatal, megérdemli a bizalmat, hogy Párizsban országát képviselni tudja ezen nehéz pillanatokban.”*²²⁴ Praznovszky Iván két évig tölti be a követi funkciót, 1924 és 1926 között Korányi Frigyes²²⁵ veszi át helyét. A tanácsosok pedig Láng Boldizsár (1922-1926) Hevesy Pál

²¹⁹ A(H)MAE: H2526, 211-es számú jelentés, 1920. április 6. Budapest

²²⁰ U.o.

²²¹ U.o.

²²² U.o. 103.

²²³ A(H)MAE: H1611, 95-ös számú jelentés, 1922. június 28. Budapest

²²⁴ U.o.

²²⁵ Az képviselettel kapcsolatban olvashatjuk még SZIGETVÁRI Krisztián: *La concepción de Alfonso XIII sobre la forma de estado húngaro en 1926.*cikkét In: Iberoamericana Quinqueeclesiensis 6, 2008. Pécs, 125-129. Adatai azonban nem pontosak, mint írja Szigetvári: *„Spanyolország és Magyarország közti diplomáciai képviselet a legmagasabb szinten volt, vagyis, magyar nagykövetség volt Madridban, és spanyol nagykövetség volt Magyarországon, a 20-as évek második felétől.”* (126.) Tudjuk, hogy 1928-ig Matuska

(1924-26) és Apor Gábor (1926) lesznek. 1924-től Szentmiklósy Jenő vezeti a madridi irodát. A hatékony kommunikációt sokáig az is hátráltatta, hogy ekkor magyar követ Madridban akkreditáltatva nem volt.²²⁶ Amiatt, hogy „Szentmiklósy nyug. főkonzul még csak a párisi m. kir. követség madridi irodájának vezetője volt és így- minthogy a spanyol hatóságok vele, saját jelentése szerint, tulajdonképpen diplomáciai stallum hiányában érintkezni nem igen akartak.”²²⁷, ad hírt az egyik jelentés.

A spanyol kormány neheztelt is azért, hogy nincs Madridban állandó magyar követ, ezt a kapcsolat magyar részről történő lebecsüléseként értelmezték. Ennek XIII. Alfonz hangot is adott, amikor Korányi követ 1926-ban búcsúlátogatáson volt nála.²²⁸ Valószínűleg ennek volt köszönhető az is, hogy a spanyolok nem viszonyozták a magyarok által a spanyol termékekre megadott legnagyobb kedvezmény elvét. A párizsi követség joghatósága 1927-ig terjed ki Spanyolországra, csupán ekkortól működött önállóan a madridi követség.²²⁹ Szentmiklósy maradt 1927-28-ban a tanácsos, mellette Magyary Antal az ügyvivő, 28-tól pedig Végh Miklós az elsőtitkár. 1928. december 14-én, olvashatjuk a MOL dokumentumtárában: „rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri cím adományozás Matuska Péter részére a madridi és lisszaboni követségek vezetésével való megbízásra”²³⁰. A madridi hivatalos jegyzék (*Guía Oficial de España*) szerint Matuska 1928-ban még ügyvivőként van jelen, 1930-ban azonban már követi funkciót tölt be, erről az ABC is beszámol: „a magyar kormány Matuskát követté nevezte ki”²³¹.

* * *

Az új államok viszonylag korán, már 1919-ben megpróbálták rendezni diplomáciai kapcsolataikat Spanyolországgal. *Csehszlovákiában*, Prágában 1918-ban létrehozzák a Spanyol kört.²³² 1919-ben már kezdeményezés indult meg a két ország közt a diplomáciai kapcsolatok felvételére, 1920-tól Joseph Sindler a madridi konzul, Prágában pedig Dr.

követté ki nem nevezéséig még csak követi szinten sincs képviselve Magyarország Madridban. Korányi Frigyes párizsi tartózkodásáról pedig következőként írt: „Korányi Frigyes párizsi követ 1923-1924 és 1925-1928...Korányi báró leváltása alkalmából személyes audencián volt XIII. Alfonz spanyol királynál, aki 1926 májusában meglátogatta Párizsban” (126-127) A cikk szerzője nem tért ki arra, hogy valójában Kirányi Frigyes „a párizsi követség madridi irodájának” vezetője is, így már értelmet nyerne XIII. Alfonznál tett audienciája. Lsd. még ANDERLE Ádám: i.m. 2005. 104. „A magyar-spanyol diplomáciai kapcsolatok korábban említett „asszimetriája” azonban e magyar követi megbízással is megmaradt, miután a mindenkori párizsi magyar követ töltötte be a madridi tisztet is. E neheztelésről számolt be Korányi követ is 1926-ban, akinek búcsúlátogatásakor XIII. Alfonz helytelenítőleg tette szóvá, hogy Madridban még mindig nincs állandó magyar követ.”

²²⁶ MOL,K 69-es fond, 738-as csomó, 58 / Sp.-res. , 1924. május 19. 593.

²²⁷ U.o. 595.

²²⁸ U.o.104.

²²⁹ SÁRINGER János: *Magyar királyi diplomáciai testületek a hispán és a luzitán világban* (1921-1941) Kézirat, 2001, Szeged, 2.

²³⁰ <http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/MT/b39/b64?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>

²³¹ ABC, De sociedad, ecos diferentes, 1930.09.03.16.

²³² Ivo BARTECEK, Jaroslav RESKA: *Ceské země a Španělsko* IN: Estudio hispánico: Mundo ibérico, mundo eslavo, afinidades e interrelaciones, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2000. 144.

Karol a tiszteletbeli konzul. 1921-től Madridban Milos Kobr követ már hivatalosan látta el a diplomáciai feladatokat.²³³ 1924-ben Adolf Berka másodtitkárral bővül a csehszlovák képviselő Madridban. 1928-tól 1933-ig a követi posztot Vlastimil Kybal töltötte be, aki egy rövid dokumentumkötetet adott ki 1933-ban, *Diplomáciai misszió Spanyolországban és Portugáliában*²³⁴ címmel. Ebben összefoglalja Spanyolország és Csehszlovákia kapcsolatában tett fontosabb lépéseket. Antonio Pedanyé szerint 1918 és 1931 között a diplomáciai kapcsolatok hidegek voltak.²³⁵

* * *

Bulgária esetében Luis Tobío, Spanyolország szófiai megbízottja (1933-37) visszaemlékezései²³⁶ és az ő életét feldolgozó bolgár hispanista, Venceslav Nikolov segítségével viszonylag sok információval rendelkezünk Spanyolország és Bulgária kapcsolatáról. 1878-tól egészen a második világháborúig Spanyolország és Bulgária kölcsönösen figyelt egymásra. 1878-tól a kapcsolat főleg XIII.Alfonz és I. Ferdinánd bolgár cár hivatalos levélváltásaira korlátozódott. Diplomáciai kapcsolat a két ország között 1908 előtt hivatalosan nem jöhetett létre, hiszen Bulgária nem önálló állam, hanem az isztambuli szultántól függő fejedelemség volt, az 1878-as berlini kongresszus értelmében nem volt joga önálló külpolitikát folytatni.²³⁷ Nikolov szerint a kapcsolatnélküliséget az is magyarázza, hogy: „*Madrid el volt foglalva a saját súlyos gondjaival a tengerentúlon, ahol 1898-ban elvesztette a háborút az USA-val szemben, és ezzel együtt az utolsó gyarmatait is: Kubát, Puerto Ricót. Ez a trauma magyarázza a spanyol kormányzat érdektelenségét a bulgáriai fejedelemséggel szemben, mely nemrég született, és még törékeny.*”²³⁸ Nikolov szerint az első hivatalos látogatásra 1908-ig kellett várni, amikor Joaquín de la Llave y García mérnökezzredes megérkezett Bulgáriába, hogy Bulgária katonai szervezetét tanulmányozza. Albert Bisson, Spanyolország tiszteletbeli konzulja fogadta, aki arról tájékoztatta az ezredest, hogy kereskedelmi tárgyalások folynak Spanyolország és Bulgária között, írja Nikolov.²³⁹ Két héttel De la Llave y García látogatása után Bulgária erőteljes kampányba kezdett annak érdekében, hogy Madrid elismerje az 1908 szeptemberében kikiáltott, Törökországtól független Bulgáriát. Nikolov szerint ez a kampány nem pusztán Spanyolországot célozta meg, hanem egész Európát. „*Madrid azonban nem akart az első lenni, ezért nyugodtan várt, hogy a nagyhatalmak után*

²³³ Vladimír NALÉVKA: *Las relaciones checoslovaco-españolas durante los años de la Guerra civil*. In: *Las relaciones checo-españolas*, Universidad Carolina de Praga, 2007. 245.

²³⁴ Vlastimil KYBAL. *Misión diplomática en España y en Portugal 1927-1933*, Madrid 1933.

²³⁵ Antonio PEDANYÉ: *Las relaciones hispano-checas a lo largo de la historia*. IN: *Las relaciones checo-españolas*, 2007. 15.

²³⁶ Venceslav NIKOLOV, Luis TOBÍO: *Un diplomático español en Bulgaria: Recuerdos y selección y traducción*, Sofia, 2007.

²³⁷ U.o. 21.

²³⁸ U.o.

²³⁹ U.o.

rá kerüljön a sor”²⁴⁰, írta Nikolov. Erre 1909 júniusába került sor, amikor XIII. Alfonz és I. Ferdinánd kölcsönös barátságukról biztosították egymást, és ígéretet tettek arra, hogy diplomáciai kapcsolatukat hamarosan rendezik. 1911-ben Manuel Multedo, mint szófiai követ átadta megbízólevelét Ferdinánd cárnak, és egyben Románia és Szerbia képviselőjét is ellátta. Madridnak ezzel szemben 1923-ig kellett várnia, hogy megérkezzen Georgi Rádev a madridi követségre.²⁴¹ Az első világháború kitörése előtt még két spanyol diplomata látogatott el Bulgáriába, hogy a Bulgária háborúba lépése ellen kampányoljanak.²⁴² Spanyolország 1913 után is figyelemmel követte Bulgária és szomszédjai között kialakuló konfliktusokat. Nikolov szerint Oroszország külügyminisztériuma megpróbálta kipuhatolni, hogy Spanyolország mennyire kíván beavatkozni Bulgária és szomszédjai közötti béketárgyalásokba.²⁴³ Spanyolország azonban mint békeközvetítő sosem avatkozott be sem Románia, sem Bulgária tárgyalásaiba. Mindenesetre Spanyolország többször kérte Bulgáriát, hogy kövesse példáját, és ne lépjen be az első világháborúba. Benito Pérez Galdós a *“La Esfera”* című újságban többször kritizálta Ferdinánd lépését, hogy Bulgária a Központi Hatalmak oldalán háborúba lépett. 1915-ben Spanyolország követséget nyitott Bulgáriában, Diego Saavedra követ a háború szörnyűségeit itt élte át.²⁴⁴ Saavedra után José de Romero Dusmet vezette a követséget, az ő idején kezdődtek meg az első kereskedelmi tárgyalások.²⁴⁵ Dusmet után pedig Marqués de Dosfuentes töltötte be a követi pozíciót. 1925-től José Romero y Dusmet a követi funkció mellett a főkonzuli posztot is betöltötte, és Luis Losada y Roses 1925-től az elsőtitkár Bulgáriában, 1926-tól a harmadtitkár pedig Rafael Forns y Cuadra lett. 1927-ben pedig Romániának és Bulgáriának közös volt a spanyol követi képviselője. 1928-ban Radev helyét Morfoff vette át, az elsőtitkár pedig Sava Kiroff volt, Bulgáriába pedig visszatért José Romero y Dusmet. 1929-től Fernando Antón y Olmet Marqués de Dosfuentes követ és főkonzul, Pedro López Garcia másodtitkár és Fernando Navarro y Jordán harmadtitkár látták el Spanyolország képviselőjét Bulgáriában.

Marqués de Dosfuentes számos jelentésével találkozunk a külügyi levéltár anyagai között: beszámolt a diplomáciai vacsorákról, Bulgária és Jugoszlávia közötti feszültségekről, határ menti incidensekről, illetve az olasz térnyerésről a Balkánon. Jugoszláviával kapcsolatban 1929-ben a következőket írta: „*Jelenleg az ország legfőbb*

²⁴⁰ U.o. 22.

²⁴¹ U.o. 23.

²⁴² Az egyikőjük Manuel Lon, aki a macedóniai harcokban kezdte könyvének írását, melyet Madridban fejezett be, címe: *“Bulgaria en la Guerra Europea”* (Bulgária az európai háborúban). Nikolov könyvében kiemelte a bolgár katonák hősiességét a fronton. In: Venceslav NIKOLOV, Luis TOBÍO: *Un diplomático español en Bulgaria: Recuerdos selección y traducción*, Sofia, 2007.

²⁴³ U.o.

²⁴⁴ U.o.24.

²⁴⁵ A(H)MAE, Bulgária, H2334.

problémája a szomszédja, Jugoszlávia. A legutóbbi incidens során szerb katonák a határ menti területeken bolgár lakosokat öltek meg, mert kémeknek hitték azokat. Bulgária szerint ártatlan emberekről van szó, akiknek földjeik szerb területeken vannak”²⁴⁶. Ezek a területek korábban Bulgáriához tartoztak, Buroff bolgár külügyminiszter szerint „A területek kisajátítása nagyon káros hatással lenne a bolgár tulajdonosokra, és együtt járna az országon belüli migrációval, mely szintén beláthatatlan következményeket vonnának maguk után.”²⁴⁷ Bouroff az ügy mihamarabbi rendezése érdekében a Népszövetséghez fordult, illetve tárgyalásokat kezdeményezett Spanyolország genfi küldöttjével. Antonio Pla spanyol ideiglenes főtthkár a következőket írta az ügygel kapcsolatban: „Mégkérdezte tőlem, hogy a spanyol kormány támogatná-e Bulgáriát. Azt válaszoltam, hogy Spanyolország már ennél jelentéktlenebb ügyek mellett is kiállt már, hiszen számára az igazságszolgáltatás mindig is fontos volt, nem hiába volt Spanyolország a nemzetközi jog bölcsője. Támogat minden olyan kezdeményezést, mely a konfliktusokat békés úton kíván rendezni.”²⁴⁸ Dosfuentes jelentéseit olvasva elmondhatjuk, hogy mindig is tartózkodott a véleménynyilvánítástól. Mint írja: „A bonyolult balkáni ügyek esetében nagyon nehéz jogos ítéletet hozni, így én nem is próbálkozom meg ezzel. Azonban az szinte minden ügy esetében elmondható, hogy vagy mindkét félnek igaza van vagy egyiknek sincs. Az országon belül nagy a megosztottság, hazafiság pedig ritkán egyöntetű.”²⁴⁹

Az olasz térnyeréssel kapcsolatban a következőket jegyzi meg: „Olaszország szófiái missziója abból áll, hogy elvágja Bulgária és Jugoszlávia illetve Franciaország közötti kapcsot.”²⁵⁰ Azonban a bolgár külpolitikáról Dosfuentes még kritikusabban írt, szerinte Bulgária aktuális érdekeinek megfelelően, kettős játékot játszott. Mint írja: „Bolgár politika örömét leli abban, hogy ígér, majd legjobb esetben ígérését be nem tartja, rosszabb esetben az ellentétjét cselekszi. A jelenlegi bolgár külpolitika másolata Spanyolország régi belpolitikai rendszerének: ma támogatunk valakit, holnap másokat, majd elfordul mindenkitől, ha a pillanat érdeke azt követeli, ez nagyon jellemző a keleti országokra, és különösen Bulgáriáé.”²⁵¹ Dosfuentes szerint nagyon találó egy francia publicista bolgárok különleges pszichológiájára vonatkozó leírása: „ti bolgárok, nem tudtok barátokat szerezni, és még kevésbé megtartani őket.”²⁵²

* * *

Románia és Spanyolország kapcsolatait mindkét fél részéről udvarias túlzások jellemezték, a két ország kapcsolatát mindig Traianusz császártól eredeztették. Silvia

²⁴⁶ A(H)MAE, Bulgária, H2334. 24-es számú jelentés, 1929. június 30. Sofia,

²⁴⁷ A(H)MAE, Bulgária, H2334. 1929. augusztus 20. Madrid

²⁴⁸ U.o.

²⁴⁹ U.o.

²⁵⁰ U.o.

²⁵¹ U.o.

²⁵² A(H)MAE, Bulgária, H2334. 1929. október 19. Sofia

Marcu erős túlzással idézi Giménez Caballerót, aki szerint éppen emiatt a “közös ősz” miatt „*Románia igaz testvére nem Franciaország, hanem Spanyolország.*”²⁵³ Antonio Suqué spanyol diplomata emlékirataiban is hangsúlyozza ennek a közös múltnak a fontosságát. Mint írja: „*A románok büszkéek a római származásukra, egyszer hallottam, hogy két azonos jelentésű szó közül a szláv eredetűvel szemben a latin eredetűt használják inkább, a másikat hagyják elvülni.*”²⁵⁴ A kapcsolatok valójában a 19. században kezdődtek: 1881. június 23-án Spanyolország ügyvivőt nevezett ki Bukarestbe, Románia azonban csak 1913. június 23-ától képviseltette országát Madridban.²⁵⁵

1919-től Georges Cretziano *Románia* követe Madridban, a tanácsos pedig Constantino Olanesco. 1921-ben még két személlyel bővült a román képviselet: Constantino Jonesco Munte és Juan Gaunea katonai attasékkal. 1922-től Matila Costiesco Ghyka lett az elsőtitkár és Dimitro Soutzo a katonai attasé. 1923-ban Georges Stoicesco lett a tanácsos Madridban. 1923-24-ben a *Guía Oficial de España* adatai szerint nem tartózkodott román követ Madridban. 1923-ban Francisco Amat y Torres harmadtitkár egyik jelentésében kitér a román képviselet bezárására. Mint Amat írta: „*a spanyol újságok rossz néven veszik Cretziano követ és Serdice kereskedelmi attasé visszavonását. Csak remélni lehet, hogy diplomáciai képviselet megszüntetése ideiglenes, és hogy a történetek ellenére a spanyol kormány bukaresti képviseletét továbbra is fenntartja*”²⁵⁶.

1925-től Romániának sincs Madridban képvislete csak Párizsban (ahogy Magyarországnak is), ahol Catacuzene volt a tanácsos, Vintila Petala az elsőtitkár, Demetre Buzdugan a harmadtitkár, Georges René Stociesco a pénzügyi tanácsos, Georges Assan a kereskedelmi attasé, Georges Opresco pedig a katonai attasé. 1927-től ismét volt Madridban Romániának képvislete: Antonie Bibesco követ 1931-ig töltötte be ezt a posztot és Momtchilo Yaurichitch lett a tanácsos, akit 1929-ben Emilio C. Zarifopol váltott. 1930-tól a tanácsos Jean J.B. Vladoyano volt. Cardenas követ 1928 végén, a barcelonai expó megnyitása előtt megkereste Bibesco követet és Mironesco külügyminisztert, hiszen a román kormány a követségek hatalmas deficitje miatt bezáratott számos külképviseletet Belgiumban, Hollandiában, Svédországban, Egyiptomban és Albániában. Mint írja Cárdenas: „*jelezttem Mironesco külügyminiszternek, hogy nem lenne szerencsés a madridi követük leváltása, hisz előfordulhat, hogy a Barcelonai Expó megnyitásakor nincs Romániának megfelelő külügyi képvislete, és ez nem lenne méltó egy ilyen magasztos eseményhez. Megfogadta a tanácsomat, és megígérte, hogy amennyiben*

²⁵³ Silvia MARCU: i.m. 86.

²⁵⁴ Antonio SUQUÉ: *En el desplome de Europa. Memorias de un consul de España*, Barcelona, 1954. 377.

²⁵⁵ Silvia MARCU: *Un puente latino sobre Europa*, Editorial del Instituto cultural Rumano Bucarest, 2005, 97.

²⁵⁶ A(H)MAE: H1718, Románia, 107-es számú jelentés, 1923. május 4. Bukarest

ebben az időpontban nem lenne akkreditált követ Madridban, megbízna egy kinevezett követet, hogy megnyissa a román pavilont.”²⁵⁷

1919-től Spanyolország képviseletét Rafael Mitjana y Gordón követ és Ramón de Basterra y Zabala harmadtitkár látta el. Basterra csak néhány jelentése maradt fenn, ezekben beszámolt a monarchia gyengüléséről és a kormány gondjairól, Maniu, Avarescu és Iorga hatalmi harcáról. Mint írja: *„Annak ellenére, hogy olyan nagytiszteletű emberek alkotják a kormányt, mint az erdélyi nemzeti párt elnöke, Maniu, a népi irányzatot képviselő Avarescu, és a nacionalisták vezetője Iorga, még sincs valódi tekintélye. A megoldatlan problémák viszont egyre nagyobb feszültséget gerjesztenek. A hatalmi harcok, az ellenségeskedések megmérgezik az Állam életét*”²⁵⁸.

1920-ben Gordón helyét Bukarestben Antonio de Zayas y Beaumont, Duque de Amalfi követ vette át. 1922-ben az elsőtitkár José Maria de Santos Cia lett, a harmadtitkár pedig Francisco Amat y Torres. 1924-ben Luis Losada y Roses lett az elsőtitkár és Miguel Teus y Navarro a harmadtitkár 1928-ig.

Luis Losada y Roses elsőtitkár 1924-ben fontosnak tartotta egy román napilap, a „Lupa” egyik számát haza küldeni. Ebben a cikk írója Mussolinit, Primo de Riverát és Ionel Brătianut hasonlította össze. *„Mussolini és Primo de Rivera is rendelkezik erős támogató bázissal: Olaszország esetén jelentős a lakosság támogatása, Spanyolországban pedig a hadseregé. Románia esetében egy rossz diktatúra, egy korrupt diktatúra, mely felveti a következő kérdést: Ki támogatja Ionel Brătianut? Sem a nép, sem a hadsereg. Akkor kire számíthat? Nem számíthat másra, mint a királyi kegyre, aki hatalomra jutatta. Primo és Mussolini célja is az volt, hogy rendet teremtsen az integritását veszített országukban. És miért jött Ionel Brătianu? Csak azért, hogy saját gazdasági helyzetét javítsa, és hogy beássa magát az ország életébe, mint egy veszélyes parazita. Minden jobb volt Ionel Brătianu hatalomra jutása előtt. Ennek ékes bizonyítéka, hogy az élet napról napra egyre keményebb, szinte már-már lehetetlen. Úgy tűnik, hogy a királyi család már nem támogatja a diktátort. Most már nincs mit tennie, csak eltűnni, mint egy nevetséges figura, egy használhatatlan ócskavas*”²⁵⁹, idézi Losada a cikk egy részletét, érzékeltetve a román közhangulatot.

Duque de Amalfi öt évig szinte heti rendszerességgel írta jelentéseit. 1920. május. 26-i jelentésében tájékoztat arról, hogy Ramón de Basterra visszatért Madridba és ő is azt tapasztalja, mint elődje, hogy Franciaország erőteljesen bábáskodik Románia felett. Franciaország monopolhelyzetbe szeretne kerülni a román piacon, így minden igyekezetével azon van, hogy megakadályozza a spanyol bank és a közvetlen gőzhajó járat

²⁵⁷ A(H)MAE: H2648, Románia 289-es számú jelentés, 1929. december, Bukarest

²⁵⁸ A(H)MAE: H2647, Románia, 14-es számú jelentés, 1920. január 24. Bukarest

²⁵⁹ A(H)MAE: H1718, Románia, 116-os számú jelentés, 1924. május 28. Bukarest

kiépítését, írja Amalfi. Mint írja: „Számomra még mindig felfoghatatlan, hogy a hivatali pecsétellátott Franciaországból származó futárcsomagok később érkezzenek meg, mint azok, melyeket Madridból hagyományos postai úton küldenek. Alkalmanként a francia szolgálat hiányosságaira lehetne fogni, azonban bizonyítékaim vannak arra...hogy a francia kormány folyamatosan azon ügyködik, hogy késleltesse és megakadályozza Spanyolország és Románia közötti kommunikációt annak érdekében, hogy Spanyolország kereskedelmi befolyását megakadályozza a dél-kelet-európai régióban, hiszen Franciaország monopolhelyzetbe szeretne kerülni. Most Spanyolország elengedhetetlen feladata, hogy a hivatalos levelezése függetlenedni tudjon a francia gyámkodástól. Ugyanilyen fontos az, hogy Bukarestben létrehozzanak egy spanyol bankfiókot, illetve, hogy beindítsanak egy állandó kereskedelmi gőzhajó járatot Kostanca és Spanyolország mediterrán kikötői között, mely elengedhetetlen ahhoz, hogy termékeink Európa ezen területein el tudjanak terjedni.”²⁶⁰

Duque de Amalfi több jelentésében kitért Románia általános kül- és belpolitikájára, a szomszédos országokkal kapcsolatos viszonyára, kisebbségi problémákra. Meglepőnek tartja Amalfi, hogy Románia és Lengyelország között katonai egyetértés van Oroszország elleni közös fellépéssel kapcsolatban, hiszen a többi szláv ország, mint Jugoszlávia, vagy Csehszlovákia nem volt hajlandó erre. Mint írja: „Ki kell hangsúlyoznunk, hogy Lengyelország az egyetlen szláv ország, mely kész az Oroszország elleni harcra, miközben sem Csehszlovákia sem Jugoszlávia részéről nem várható efféle cselekedet.”²⁶¹ 1926-tól Fernando Gómez Contreras lett az ügyvivő. 1927-től Juan F. de Cárdenas y Rodríguez de Rivas lett a követ, Juan M. de Aristegui y Vidaurre az elsőtitkár. Cárdenas, Amalfihoz hasonlóan számos jelentést írt a román kül-és belpolitikáról, több esetben kitért Olaszország terjeszkedő politikájára a Balkánon a döntőbírósi szerződésekre, Bethlen „irredenta” beszédének román visszhangjára, a román királyi család körüli eseményekre, lengyel-román közeledésre, a Kisantatra.²⁶²

Cárdenas szerint: „Olaszország mindent megtesz azért, hogy befolyását éreztesse a Balkánon.”²⁶³ Egy pár évvel későbbi jelentésében szintén kitér erre a kérdésre, annak apropóján, hogy Magyarországgal és Törökországgal döntőbírósi szerződést írt alá. „Olasz védnökség alatt Görögország és Bulgária újra szorosra fűzte kapcsolatait. Törökország és Bulgária szintén megerősítették a baráti kötelékeiket, szintén Olaszország közbenjárásának köszönhetően, január 6-án pedig döntőbírósi szerződést írt alá

²⁶⁰ A(H)MAE: H1718, Románia, 1920. május 26. Bukarest

²⁶¹ A(H)MAE: H1718, Románia, 1923. július 11. Bukarest

²⁶² A(H)MAE: H2648 (erre részletesen Bethlen István madridi látogatása kapcsán kitérek)

²⁶³ A(H)MAE: H2648, 91-es számú jelentés, 1927. május 19. Bukarest

*Magyarországgal és Törökországgal. Kétségkívül Olaszország nagy politikai aktivitást fejt ki a Balkánon, nagyon közelről vigyázza Jugoszláviát.*²⁶⁴

Egyik jelentésében Cárdenas beszámol arról, hogy a Kis-Antant képviselői Bukarestben találkoztak, és felvetődött Csehszlovákia és Oroszország közti tárgyalások kérdése. Cárdenas szerint: *„Benes elmondta, hogy a tárgyalások kizárólag gazdasági jellegűek, és hozzátette, hogy 1922-ben Csehszlovákia gazdasági szerződést írt alá Oroszországgal. A szerződés életbe léptetése kapcsán gondok merültek fel, bizottságot neveztek ki ennek felülvizsgálatára. Reméljük, hogy a tranzit kereskedelemre jobb vámtarifákat sikerül majd kieszközölniük, hiszen Csehszlovákiának nagyon fontos, hogy termékeket tudjanak küldeni Perzsiába és Afganisztánban, és a termékeknek Oroszországon keresztül kell menniük.*²⁶⁵

Cárdenas egy évvel később szintén visszatér a román- orosz viszonyra a Briand-Kellog paktum aláírásának előkészítésekor: *„A román kormány elégedettségét fejezte ki a szerződés aláírása kapcsán, mely véget vet az oroszországi háborús állapotokkal, mely új fejezetet nyit majd a kelet-európai történelemben.*²⁶⁶

1928-tól Fernando González Amado y Norzagaray volt az elsőtitkár Faustino y Gallardo pedig a harmadtitkár. 1929-ben az elsőtitkár Pedro de Prat y Santyo, a harmadtitkár pedig Rafael Soriano y Muñoz volt. A román és a romániai képviselők esetén is nagy volt a mozgás, szinte senki nem töltött be egy évnél hosszabb ideig egy-egy posztot.

* * *

Lengyelországban 1918. november 6-án Lublinban megalakult a kormány Józef Piłsudski vezetésével. A nagyhatalmak kezdetben bizalmatlanul fogadták, csak miután 1919 januárjában Ignacy Paderewski alakított kormányt, ismerték el az új Lengyelországot. 1919 januárjában Lengyelország megkereste Spanyolországot, hogy ügyvivőt küldene Madridba, hogy a Spanyolországban tartózkodó lengyel honfitársak hazatelepítését segítse.²⁶⁷ A spanyol kormány kezdetben bizalmatlanul szemlélte az új Lengyelországot, mégsem akart elutasító választ adni, ugyanis fontosnak tartotta két ország jó kapcsolatát a későbbi gazdasági érdekeket szem előtt tartva. Mindenesetre a spanyol kormány kikérte a párizsi, hágai, berni, koppenhágai és stockholmi képviselteinek véleményét is.²⁶⁸ Egy márciusi jelentésben azt kéri a spanyol kormánytól, hogy amíg a lengyel delegáció meg nem érkezik Madridba, addig az orosz eredetű, de lengyel állampolgárok hazatelepítését függesszék fel, és ne szállítsák hajóval Odesszába, hiszen, mint írja José de Landecho

²⁶⁴ A(H)MAE: H2648, 13/107-29-es számú jelentés, 1929. január 15. Bukarest

²⁶⁵ A(H)MAE: H2648, 189-es számú jelentés, 1928. június 28. Bukarest

²⁶⁶ A(H)MAE: H2648, 36/68-as számú jelentés, 1929. február 7. Bukarest

²⁶⁷ A(H)MAE: H2605, 1919. január 29. Madrid

²⁶⁸ U.o.

jelentésében: *a bolsevikek karjaiba kerülnének, akikkel jelenleg a lengyel kormány harcban áll.*²⁶⁹

1919 júniusi jelentésből kiderül, hogy a két országnak sikerült rendeznie a diplomáciai kapcsolatát: N. Georges Tomasewski lett Madridban a lengyelek ügyvivője, a spanyol kormány Varsóba pedig Gómez Contreras elsőtitkárt küldi.²⁷⁰ Tomasewski mellett Félix Frankouski töltött be titkári funkciót, és Platón Vladimir Clechanowiecki volt az attasé 1920-tól. 1921-től Ladislao Skrzyński lett a követ és Félix Frankouski a titkár. 1922-től Xavier Orłowski a követ és Tomasewski a tanácsos 1924-ig. 1924-ben Constantino Jelenski képviselte Lengyelországot, beosztása ismeretlen. 1925-ben Ladisław Sobanski lett a követ, Constantino Jelenski pedig az elsőtitkár 1928-ig. 1928-ben Jean Perłowski töltötte be a követi funkciót, Georges Tarnowski a tanácsos.

A spanyolokat 1922-től Francisco Gutiérrez de Agüera y Bayo követ, Gonzalo del Río y García elsőtitkár és Roberto de Satorres y Vries harmadtitkár képviselte. 1923-tól az elsőtitkár Ginés Vidal y Saura lett, a harmadtitkár pedig Francisco Triviño y Sánchez 1926-ig, amikor is a harmadtitkár Francisco de Amat y Torres lett. 1927-ben a követ Silvio Fernández Vallín y Alfonso lett, a harmadtitkár Juan Peché y Cabeza de Vaca és Francisco de Amat y Torres volt. 1928-ben az elsőtitkár Francisco Muns y Andreu lett, a harmadtitkár pedig Carlos de Castro y Garrica egészen 1930-ig, amikor a harmadtitkár Rafael de Muguiro y Pierrad lett.

Ám az 1920-as években kevés érdemi információt tartalmaznak a jelentések. Agüera számos jelentését ismerjük, melyben a lengyelek mély szimpátiájáról biztosítja a spanyol kormányt, és több jelentésében kitért Ponz atyá²⁷¹ spanyol nyelv terjesztése érdekében tett erőfeszítéseire.²⁷²

Említést érdemel viszont Agüera egyik jelentése²⁷³ az 1920 decemberében megjelent lengyel újságcikket²⁷⁴ küld Madridba. A „*Spanyolország és Lengyelország*” című írás²⁷⁵ a lengyel-szovjet orosz háború, illetve a lengyel-litván összecsapások következtében kialakuló éles konfliktusban jelent meg, s arról írt, hogy Spanyolország a Népszövetség zászlaja alatt, más nemzetekkel együtt kész Vilniusba csapatokat küldeni a béke megteremtése érdekében. A lengyel újságcikk pozitívan emelte ki XIII. Alfonz békepolitikáját, s jelezte, e szándék nem lengyel-ellenes. Agüera az írás fordítását is csatolja a jelentéshez.

²⁶⁹ A(H)MAE: H2605, 1919. március 8. 286-os számú jelentés, Párizs

²⁷⁰ A(H)MAE: H2605, 1919. június 21. Madrid

²⁷¹ Ezzel kapcsolatban részletesen lásd. 4.3. *A kapcsolatok alakulása a 20-as években.* című fejezetet.

²⁷² A(H)MAE: H1681, 171. számú jelentés 1920. december 3. 27-es számú jelentés 1921. március 6. 87-es számú jelentés, 1922. június 7.

²⁷³ A(H)MAE: H1681, 171. számú jelentés 1920. december 3.

²⁷⁴ *Kurjer Poranny*

²⁷⁵ Hiszpania i Polska

Két témát kell kiemelni. Az egyik, hogy a nagy lengyel munkanélküliség miatt a lengyel kormányok azt tervezik, hogy szorgalmazzák a Latin-Amerikába irányuló emigrációt. Ginés Vidal y Saura elsőtitkár a következőket írta 1926-ban: *„Két oka van a lengyel emigrációnak, az egyik a túlnépesedés, a másik pedig az elmaradott iparosodás, mely képtelen a nagyszámú agrártársadalomnak elegendő munkát biztosítani. Régebben sok tengerentúli ország szívesen fogadta az emigránsok tömegét, azonban az Egyesült Államok és Kanada is bezárta kapuit. Annak ellenére, hogy a dél-amerikai köztársaságok nem követték ezt a példát, mégis a lengyel emigráció a korábbi évekhez képest visszaesést mutat. A kivándorlási hivatal évente százezer főt regisztrál.”*²⁷⁶ Ahogyan a magyar esetben sem²⁷⁷, a lengyeleknél sem vált meghatározóvá a latin-amerikai emigráció. A latin-amerikai lengyel emigráció főleg ukrán, orosz és balti területekről származott. Ginés Vidal kihangsúlyozza, azonban, hogy a Franciaországba irányuló lengyel emigráció nagyon jelentős volt, több mint 500.000-es lengyel munkáskolóniáról lehetett beszélni.²⁷⁸ A kivándorlás segítése érdekében a lengyel kormány tárgyalásokat kezdeményezett több dél-amerikai országgal is. Illetve, írja Ginés Vidal: *„A napokban hasonló célból a parlament több tagja Tuniszba látogatott”*²⁷⁹. A másik téma a lengyel – orosz (szovjet), lengyel – német viszonyt érinti. Több jelentés az oroszokkal való viszony békés jellegét emelte ki. Mint Agüera írta: *„Csicserin varsói látogatása óta Oroszországgal a kapcsolatot sokat javult, annak ellenére, hogy nem mondhatjuk, hogy őszinte barátság kötné a két országot össze, mégis Oroszország hajlik a Lengyelországgal való jó kapcsolatra. Nemrég a lengyel kormány 20 tagú delegációja érkezett Moszkvába, hogy az ország kereskedelmét és iparát tanulmányozza. A sajtó szerint nagyszerű fogadtatásban volt részük, és az orosz biztosok minden erejükkel próbálták meggyőzni a lengyel küldötteket a két ország közötti politikai és kereskedelmi kapcsolatok erősítésének szükségességéről és fontosságáról.”*²⁸⁰ Agüera kitért jelentéseiben arra is, hogy a locarnói szerződés aláírása óta Lengyelország külpolitikáját békés célok vezérik: *„A nemzetközi kérdések közül most legfontosabb Németországgal és Csehszlovákiával folytatott kereskedelmi tárgyalások”*²⁸¹, bár Agüera azt is hozzátette, hogy a németekkel annyira nehézkesek a tárgyalások, hogy a lengyel kormány gondolkodik, hogy eláll a szerződéses viszonytól, ezzel szemben a csehszlovákokkal aláírás előtti stádiumban van az egyezmény. Agüera ebben a jelentésében kitér arra is, hogy Lengyelország erőteljesen ellenzi Németország Népszövetség Tanácsába való felvételét, és *„követeli, hogy ő is vehessen részt az említett*

²⁷⁶ A(H)MAE: H2605, 66-os számú jelentés, 1926. április 30. Varsó

²⁷⁷ TORBÁGYI Péter: *A magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*, Szeged, 2009.

²⁷⁸ U.o.

²⁷⁹ U.o.

²⁸⁰ A(H)MAE: H2605, 12-es számú jelentés, 1926. január 19. Varsó

²⁸¹ U.o.

Tanácsban”²⁸². A németekkel továbbra sem volt felhőtlen a viszony, 1926-ban Silvio Fernández Vallín követ kiemeli, hogy a lengyeleket mennyire nyugtalanítja az a tény, hogy Németországgal határos területeken nincs demilitarizál övezet. Ami a lengyelek számára a legfontosabb, írja Vallín: „az, hogy az említett ellenséggel szemben a katonai kontroll hatékony legyen. Lengyelország biztonsága érdekében elengedhetetlen, hogy Németország mindörökké foganatosítsa a Versailles-i és a Locarnói béke záradékait.”²⁸³

*

*

*

*Jugoszlávia*²⁸⁴ esetében 1919-től Dragomir M. Yancovitch volt a követ, Radomir Loukovitch az elsőtitkár, Nsatas D. Illitch a másodtitkár és Douthan Stépanovitch az attasé. 1920-tól Jean Douthitch volt a tanácsos, Théodore Ristitch pedig az elsőtitkár 1921-től Ante Trescich Pavichici lett a követ. 1922-ben csak Pavichic és Douthitch képvisleték Jugoszláviát.

Spanyolország romániai követe egyben Jugoszlávia követe is volt. 1923-ban úgy tűnik, Jugoszláviának nincs Spanyolországban képvislete, 1924-től Georges Nastassiyevitch lett a tanácsos, 1925-ben pedig Radomir M. Lukovitch lett az ügyvivő. 1926-ban Dragomir Yancovitch lett ismét a követ, Miroslav Yancovitch a tanácsos és Nikodiye Yovanivitch az elsőtitkár. 1927-ben Voislav Antonievitch lett a követ, August Michetitch az elsőtitkár. 1928-ban Josip Smodlaka lett a követ 1929-ig és August Muchetitch az elsőtitkár. 1929-ben az elsőtitkár Ivo Andrić²⁸⁵ lett. 1930-ban a követ megint Dragomir Yankovich lett, az elsőtitkár Ivan Albert Illich. 1920-tól Spanyolországot Cristóbal Fernández Vallín követ, Manuel Inclán y de la Rasilla elsőtitkár Carlos Silvela y de la Vlesca harmadtitkár képviselte Jugoszláviában. 1922-től José Gil Delgado y Olazábal lett a követ, Francisco Agramonte y Cortijo az elsőtitkár, Pablo Ubarri y Soriano pedig a harmadtitkár 1924-ig. 1924-ben az elsőtitkár Fernando Gómez Contreras lett. 1925-ben a követ Francisco de Asis Serrat y Bonastre lett, a másodtitkár pedig Miguel Castañeda y Echevarría. 1926-ban José de Landecho y Allendesalazar lett a követ és José Castellanos y Mendeveille pedig a másodtitkár. 1927-től Fernando Alcalá Galiano y Smith Conde de Torrijos lett a követ és főkonzul, 1928-ban a képvislet két főre bővült Enrique González Amezua y Mayo másodtitkárral. 1929-ben a másodtitkár Francisco de Amat y Torres lett. 1930-tól a másodtitkár Conde de Torrijos González de Gregorio y Arribas lett a harmadtitkár pedig Guillermo Escobar y Kirkpatrick.

²⁸² U.o.

²⁸³ A(H)MAE: H2605, 208-as számú jelentés, 1926. december 4. Varsó

²⁸⁴ Jugoszlávia esetében a spanyol külügyi jegyzékben használt átíratokat használjuk

²⁸⁵ Ivo Andrić: (1892-1975) boszniai származású szerb író, költő, műfordító, közéleti személyiség. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság idején diplomataként dolgozott. Nobel-díját a Híd a Drinán című művéért kapta 1961-ben. In: <http://mek.oszk.hu/01300/01391/html/vilag187.htm>

A spanyol – jugoszláv kapcsolatokról a spanyol külügyi levéltárban szinte semmi érdemleges anyag nem található. De e relációval kapcsolatos kutatások is hiányoznak Szerbiában, iratanyag sincs. Nem értékelhetők a kereskedelmi kapcsolatok sem. A közép-kelet-európai és balkáni – spanyol kapcsolattörténetnek, ebben a pillanatban ez a legismeretlenebb fejezete.

5.2. A kapcsolatok alakulása az 1920-as években

Javier Tusell²⁸⁶ szerint Primo de Rivera diktatúrája volt az egyetlen periódus Francóig, mely kontinuitást mutatott a külpolitikában. Ekkor Spanyolország legfőbb partnerei Anglia, Franciaország, Portugália, Olaszország és az USA voltak (táblázat 1). Diplomáciai képviseletükben is jelentős ez az arányeltolódás. A követségek alkalmazottainak létszáma 4-9 fő között mozgott, míg a közép-kelet európai országok esetén 1-2 fő volt az átlagos. Jelentősebb eltérés a konzulátusok számát illetően volt, hiszen Anglia és Franciaország gyarmatai miatt a spanyol konzulátusok száma 100 körül mozgott, míg a közép-kelet-európai országok esetében 1-8 között. Primo Révész Andornak tett nyilatkozatában is jól tükröződnek külpolitikájának legfőbb irányultságai: *„Spanyolország külpolitikájára a kiegyensúlyozottság jellemző, az összes országgal kitűnő a kapcsolata. A marokkói kérdésben való katonai és diplomáciai együttműködés megerősítette a kapcsolatainkat Franciaországgal. Angliával barátságunk tradicionális, sőt szeretett királynénk is angol hercegnő. Németországgal most írtunk alá kereskedelmi szerződést. Portugáliára úgy tekintünk, mint testvérnemzetre. Olaszországgal összeköt minket a közös eredet, rendszerünk hasonlósága. Amerika iránti érzéseink mélyek, és őszinték. Az Egyesült Államokkal kapcsolataink napról napra szorosabbá válnak.”*²⁸⁷

A közép-kelet-európai országok viszonylag távol helyezkednek el Spanyolországtól, így nem kellett attól tartania, hogy ezen ország bármelyike is fenyegetne, de Spanyolország döntőbírósi szerződések aláírásával is igyekezett bebiztosítani magát: 1928. november 16-án Csehszlovákiával, 1928. december 3-án Lengyelországgal, 1929. június 10-én Magyarországgal, 1930. március 30-án Jugoszláviával, 1931. június 26-án Bulgáriával írt alá szerződést, Romániával pedig 1930. november 11-ben kiadatási egyezményt.²⁸⁸ Spanyolország gazdasági szerződéssel is megpróbált kilépni az elszigetelődésből, bár az ország kereskedelmi kapcsolatait az 1920-as években egyfajta stagnálás jellemezte. A korábban megkötött egyezményeit nem minden esetben újította meg. Azt, hogy kikkel kötött újra szerződést, erőteljesen befolyásolta az adott ország politikai és gazdasági jelentősége. Anglia, Franciaország és Olaszország gazdasági téren is prioritást élveztek, hiszen velük már 1922-ben szerződéses viszony állt fenn.

²⁸⁶ JAVIER TUSELL: *El dictador y el mediador, Las relaciones hispanoinglesas durante la dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1986.

²⁸⁷ ANDRÉS RÉVÉSZ: *Frente al dictador*, Madrid, 1926. 19.

²⁸⁸ forrás: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica I-IV. kötet

Az újonnan létrejött államokhoz való viszonya változatosan alakult. A közép-kelet-európai térségben először bankokkal jelent meg Spanyolország²⁸⁹, majd a latin-amerikai országokhoz hasonlóan Modus Vivendi szerződéseket²⁹⁰ kötött a térségben²⁹¹, majd pedig tényleges gazdasági szerződéseket kötött az adott országokkal: 1925. július 29-én Csehszlovákiával, 1925. június 17-én Magyarországgal, 1930. május 7-én Lengyelországgal, 1930. április 30-án Romániával és 1929. szeptember 27-én Jugoszláviával. A távolság megnehezítette a közép-kelet európai országokkal való kereskedést, részint a hasonló termékek jelenléte, az érdekellentétek, részben pedig Primo de Rivera sajátos protekcionista politikája miatt nem igazán tudott jelentősé válni.

Románia kapcsán Silvia Marcu következőképp jellemzi ezt az időszakot: „*Miguel Primo de Rivera diktatúrája nem oldott meg semmit. XIII. Alfonz számos külföldi útja során megpróbálta Spanyolországot bekapcsolni a külpolitika áramába, azonban nem sok sikerrel járt.*”²⁹² A két világháború közötti időszakot Uscatescu úgy értékeli, mint „*egy olyan korszak, amikor igazi robbanás következett be a román kultúrában*”²⁹³ Számtalan újságot alapítottak: *Viata Noua*, *Viata romanescă*, *Gandirea*, *Revista Fundatiilor regalo*²⁹⁴. Sok tanulmány jelent meg Unamunóról, Ortega y Gassetről, Eugenio d’ Ors-ról. Az új spanyol filozófiai irányzat teljesen elvarázsolta a román értelmiségi köröket. A XX. század során Spanyolországba látogató románok száma jelentősen megugrott. A legfontosabbak közül ki kell emelnünk Nicolae Iorga: *Citeva zile prin Spania* (1927) és Mihail Ralea: *Memorial, note de călătorie în Spania* (1928) című munkáit²⁹⁵. Nicolae Iorgára egy követi jelentés is kitér: „*Létezik egy hispanista tudós, Nicolas Iorga, nagyon művelt tudós és író, tagja a Román Nyelv Akadémiájának. Számos konferenciát tartott már latin eredetű nyelvek irodalmáról, köztük a miénkről is*”²⁹⁶, írta Silvio Fernandez Vallín.

A spanyol látogatókat Silvia Marcu némiképp elfogult nézete szerint „*elvarázsolta Románia szépsége és szellemisége*”²⁹⁷. Juan Ramón de Basterra diplomata és író az első világháború idején a spanyol misszió tagjaként érkezett Romániába, és Silvia Marcu szerint: „*szinte soha nem írtak ilyen jó könyvet Romániáról*”²⁹⁸, mint amit Basterra írt *La obra de Trajano* címen, melyet 1921-ben Madridban publikáltak. Basterra könyvében Traianusztól

²⁸⁹ 1922-ben Romániában és Bulgáriában

²⁹⁰ Modus Vivendi: (lat. 'együttélési mód'): nemzetközi megállapodás, mely két állam között jön létre és a kapcsolatok egészét szabályozza, de csupán ideiglenes jelleggel.

²⁹¹ 1922. február 23. Bulgária, 1923. április 30. Románia, 1925. július 16. Csehszlovákia,

²⁹² Silvia MARCU: i.m. 85.

²⁹³ George USCATESCU: i.m. 42.

²⁹⁴ U.o.

²⁹⁵ Silvia MARCU: i.m. 240.

²⁹⁶ A(H)MAE, H2647, 1919. december 11. Bukarest

²⁹⁷ U.o. 241.

²⁹⁸ U.o.

kezdve egészen Románia egyesítéséig végigvezeti a román történelmet, bemutatva történelmük fontos szereplőit, legfontosabb eseményeket, városokat. Basterra következőként zárja könyvét: „Az egyetlen provincia, mely Róma után legjobban ki tudta szélesíteni Birodalom által örökölt határait, Spanyolország volt; köszönhető keleten Trajánusz, a Duna konkvisztádorának; nyugaton az atlantikumban, pedig Hernán Cortésnak és Pizarrónak, az Új világ Traianuszainak. Ennek a szerencsének köszönhetően létezik egy rokoni egység a Csendes-óceántól a Fekete-tengerig.”²⁹⁹ Silvia Marcu szerint Basterra az, aki „új perspektívákat nyit a román világ megismerése előtt Spanyolországban”³⁰⁰.

Ez az új perspektíva már a 20-as évek végén érezteti hatását, ekkor a kulturális interakció egyre szorosabbá válik a két ország között. Mind a spanyol mind a román egyetemeken megnyitották kapuikat az idegen nyelvoktatás előtt. Több tudós és nyelvész kezdett el foglalkozni az adott ország kultúrájával, az egyetemek és a kulturális szervezetek egyre többször lépnek kapcsolatba egymással. Henry Helfant, Románia spanyolországi követségének kereskedelmi attaséja közreműködésével megalapították a *Revista Hispánica*³⁰¹ című folyóiratot, mely 1928 és 1931 között számos cikket közölt a két ország közötti kulturális, politikai és gazdasági eseményekről, mely a hispán-román kapcsolatok feltárásának nagyon jó forrása. 1928-29 és 1932-33 között a Jászvásári Egyetemen Iorgu Iordan³⁰² tartott a spanyol középkori és aranykori irodalomról kurzusokat. 1930-ban a Bukaresti Egyetem Bölcsészettudományi Karán megalapították a spanyol nyelv és kultúra szakot, jó néhány éven keresztül Evaristo Corea Calderón³⁰³ volt a lektora. A 40-es évektől kezdve a tanszék vezetője, Alejandro Popescu Telega, aki fontos irodalmi tanulmányokat írt Cervantesről, Lope de Vegáról és Calderón de la Barcáról.³⁰⁴

Henry Helfant két könyvet is publikált a spanyol-román kapcsolatáról.³⁰⁵ Helfant szerint Spanyolországnak sok barátja volt Romániában, a két ország kapcsolatának erősítése érdekében Bukarestben 1928-ban néhány román értelmiség létrehozta a Spanyolország Baráti Társaságát (*Asociación de los Amigos de España*)³⁰⁶. A társaság célja az, hogy a spanyol-román kapcsolatot elmélyítse, ennek érdekében nem csak a fővárosban, hanem vidéken is tartottak konferenciákat Spanyolországról, és ennek köszönhetően emberek ezrei váltak spanyolbaráttá, mondja Helfant. Az előadók között volt például D. Ernesto Giménez

²⁹⁹ U.o.

³⁰⁰ U.o.

³⁰¹ Silvia MARCU: i.m. 242.

³⁰² U.o.

³⁰³ U.o.

³⁰⁴ Ștefan VÂRGOLICI, Alexandru Popescu TELEGA: *Studii asupra literaturii spaniole: Miguel de Cervantes Saavedra*, (in: *Convorbiri Literare*, 1868-69 II.) *Lope de Vega si teatrul sau*, (in: *Convorbiri Literare*, 1870-1871. III.) *Calderón de la Barca* (in: *Convorbiri Literare*, 1870-1871. III.)

³⁰⁵ Henry Helfant: *Rumania y las relaciones hispano-rumanas*, Madrid, 1932.

La reina María de Rumanía y España, Madrid, 1940.

³⁰⁶ U.o. 17.

Caballero is. A bukaresti, jászvásári, kolozsvári és cernauti egyetemen a húszas években volt spanyolirodalom-tanítás, Helfant szerint azonban, annak ellenére, hogy sokan érdeklődtek volna a nyelv iránt, nem volt az egyetemnek spanyol anyanyelvű lektora.³⁰⁷

Román filológusok közül többen nemzetközi elismerésre tettek szert: Ovid Densusianu, Nicolae Iorga. Ovid Densusianu a bukaresti egyetemen mintegy 40 éven át tanított XIX. század végi, XX. század eleji latin irodalmat. Iorgu Jordan szerint azonban Ovid Densusianut erőteljes „latinofília” jellemezte, úgy gondolta, hogy a latin népek irodalma felsőbbrendű a többi nép irodalmához képest.³⁰⁸ A másik kiemelkedő irodalmár Ramiro Ortiz, aki két évtizedig volt a bukaresti egyetem tanára. 1923-24 között kiadott egy tanulmányt, melynek a címe *El romanticismo italiano y español* (A spanyol és olasz romantika).³⁰⁹ Ezen kívül 1940-ig számos irodalmi témájú cikket jelentetett meg, ugyanúgy, ahogyan Alexandru Popescu-Telega. Telega főleg Cervantesszel foglalkozó tanulmányai azért is jelentősek, mert eredeti, spanyol nyelvű irodalmat dolgoztak fel, nem pedig fordítást.

* * *

A húszas évek *Lengyelország* és *Spanyolország* kapcsolatában is viszonylag színesek. A Spanyolországba látogató lengyelek száma jelentősen megnőtt, akik útbeszámolójukkal a lengyel olvasókat közelebb hozták Spanyolországhoz. Witkowski³¹⁰ kétszer járt Spanyolországban, 1905-ben és 1925-ben, az első utazás emlékeit a *Wrażenia Poludnia: Grecya, Sycylia, Hiszpania Z Marokko* (Útiélmények délről: Görögország, Szicília, Spanyolország és Marokkó) című könyvben publikálta 1914-ben.³¹¹ Czyzewski 1929-ben a párizsi lengyel nagykövetségen dolgozott, ekkor látogatott el Spanyolországba. Erről több verse és prózája is született, közülük kiemelendő, *Upiór Toleda* (A toledói szellem) 1932-es műve, melyben El Greco, Toledo és a várost körülvevő legenda rá gyakorolt hatását írta le³¹². Wicenty Lutoslawski 1866-ban járt elsőnek Spanyolországban, és attól kezdve szerelmese lett spanyol a kultúrának, 1887-ben elveszi feleségül a galíciai írónőt, Sofia Casanovát, akire részletesen a későbbiekben kitérek, hiszen, mint az ABC tudósítója nagyon fontos munkát vitt véghez a spanyol-lengyel kapcsolatok elmélyítésében. Lutoslawski írásai közül kiemelendő: *Jak tanio podrózować? Wedrów ki iberyjeskie* (Hogyan utazzunk olcsón? Ibériai kóborlás) (1909) és *Jeden latwy żywot* (Egy könnyű élet, 1886) Mindkét könyvben

³⁰⁷ U.o. 19.

³⁰⁸ Iorgu JORDAN, Paul Alexandru GEORGESCU: *Los estudios hispánicos en Rumanía*, Sociedad Rumanía de lingüística, Bucarest, 1964. 7.

³⁰⁹ U.o. 8.

³¹⁰ Stanisław Józef Witkowski: (1866-1950) lengyel filozófus, Lwowski Egyetem tanára. In: http://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Witkowski

³¹¹ Agnieszka MATYJASZCZYK GREŃDA, Fernando PRESA GONZÁLEZ: i.m. (2001) 46.

³¹² U.o. 48.

részletesen beszámol az akkori madridi életről, a kulturális eseményekről, illetve Sofía Casanovával való megismerkedésének részleteiről.³¹³

Mieczyslaw Bohdan Lepecki több mint 40 könyvet publikált utazásairól. 1924-ben érkezett Madridba, mint a *Polska Zbrojna*³¹⁴ (Fegyveres Lengyelország) című újság tudósítója, hogy a spanyol-marokkói háborúról tájékoztassa a lengyel olvasóközönséget. Erről a háborúról két könyvében is beszámolt: *Pod tchnieniem Sirocca* (A sirokkói fuvallat alatt) (1926) és *U wrót tajemniczego Maghrebu* (1928).³¹⁵

Marek Ehrenpreis rabbi 1924-ben járt Madridban, és emlékeiről a *Kraj między Wschodem i Zachodem* (Egy ország nyugat és kelet között) című munkájában számolt be³¹⁶. A Prado és a Retiro, ahogyan sok utazót, a rabbit is lenyűgözte.

Az útibeszámolókat olvasva Fernando Presa González és Agnieszka Matyjaszczyk Grenda is arra a következtetésre jutott, hogy „Az utazók nagy többsége kiábrándult volt, hogy nem létezik az egységes Spanyolország, melyet kerestek: a közhelyek és a legendák. Sok utazó számára csak Andalúzia közelített Spanyolország ideájához, bejárva más tájakat, kiábrándultnak érezték magukat, képtelenek voltak megérteni Kasztília kultúráját és táját. Számukra ez már nem Spanyolország volt.”³¹⁷

Több követi jelentés kitér Amadeo Ponz y Martínez atyára, aki a varsói egyetem spanyol nyelv és irodalom tanszékének lektora³¹⁸ volt 1917-től. Az 1922. június 7-i varsói követi jelentés szerint: „Ponz atya 1904 júniusában szerzett tanári képesítést Teruelben. Ugyanebben az évben matematikatanárrá nevezték ki az irachei főiskolán, ahol nyolc szemeszteren keresztül oktatta ezt a tantárgyat. Ezután Padre Ponz y Martínez Krakkóba ment, ahol filozófiát és irodalmat tanult, 1924. május 5-én szerezte meg a diplomát. Ugyanekkor alapítottak az említett városban, mely akkor még Ausztriához tartozott, egy gimnáziumot, melynek rektora volt három éven keresztül (1913-1916) és latint is tanított. 1917. október 20-án a varsói egyetemre hívták.”³¹⁹ Több követi jelentés is kiemelte munkájának fontosságát, és hasznát. 1922 márciusában Gonzalo del Rio ügyvivő a következőket írta: „Lengyelország sem földrajzi elhelyezkedése, sem nyelve, sem népe miatt nincs elkötelezve irodalmunk és nyelvünk iránt, ennek ellenére Varsóban van egy tudós, nagyérdemű pap és lelkes hazafi, aki a ráneheződő munka ellenére 1918- tól az egyetemen spanyol nyelv és irodalom tanszékét vezeti.”³²⁰ Bár munkája nagyon hasznos, azonban Ponz atya úgy érzi, hogy szűkös anyagi helyzete a következő évre nem teszi számára lehetővé az

³¹³ Agnieszka MATYJASZCZYK GRENDÁ, Fernando PRESA GONZÁLEZ: i.m. (2003) 25.

³¹⁴ U.o.

³¹⁵ U.o.

³¹⁶ U.o.27.

³¹⁷ Agnieszka MATYJASZCZYK GRENDÁ, Fernando PRESA GONZÁLEZ: i.m. (2001)50.

³¹⁸ A(H)MAE, H2648, Románia, 195-ös számú jelentés, 1929. december 16.

³¹⁹ A(H)MAE, H1681, Lengyelország, 87-es számú jelentés, Varsó, 1922. június 6.

³²⁰ A(H)MAE, H1681, Lengyelország, 46-os számú jelentés, Varsó, 1922. március 23.

egyetemen való maradását, emiatt levében fordult a spanyol kormányhoz. Mint írta: „Ezen az egyetemen havi 10.000 lengyel márka a honoráriumom, mely körülbelül 15 pesetának felel meg, ezért más módot kell keresnem a megélhetésre, így latinból és vallásból tartok órákat, melyeket jobban megbecsülnek, de ez nagyon megterhelő nem csak az egészségemre, hanem a munkára is, melyet a nyelvünk és kultúránk érdekében teszek...amit kérek, az csak egy kevés havi juttatás, mely lehetővé tenné számomra, hogy teljes mértékben csak az irodalmunk és nyelvünk terjesztésére fordítanék”³²¹ Gonzalo del Rio arról is beszámolt, hogy a spanyol kormány könyvekkel is támogatta a tanszéket, azonban úgy vélte, ha a kormány nem segít Ponz atyán, és abbahagyja a tanítást, akkor „örökre eltűnik a spanyol tanszék a varsói egyetemen.”³²²

* * *

Magyarország és Spanyolország közötti kulturális kapcsolat nagyon pezsgő volt a két világháború között, a spanyol és magyar irodalom képviselői egymás felé fordultak. Spanyolországban három magyar tevékenységét érdemes kiemelni: Orbók Lórándét, Révész Andorét és Brachfeld Olivérét. Orbók Lóránd a XX. század elején már ismert irodalmi körökben: színdarabokat írt. Az első világháború Franciaországban érte, fogolytáborba zárták, onnan megszökött majd elfogták. Azzal a feltétellel, hogy nem tér vissza Magyarországra szabadon engedték, Barcelonában telepedett le. Megtanult spanyolul és katalánul, Lorenzo Azértis néven színpadi műveket írt, ebből hatot spanyolul. Révész Andor szintén Franciaországban tartózkodott a háború kitörésekor, 1916-tól Spanyolországban találhatjuk. Révész több évtizedes írói munkásságának, fordításainak köszönhetően sok magyar szerző (Mikszáth, Herczeg, Jókai, Heltai) művét ismertette meg a spanyol közönséggel. Ő volt az ABC közép-kelet-európai tudósítója, számos cikket írt a diktátorokról, a régió országainak belpolitikai kérdéseiről, királykérdésekről. Brachfeld Ferenc Olivér a bécsi egyetemen német filológiát és pszichológiát tanult, nagy hatással volt rá Alfred Adler. A Pázmány Péter Tudományegyetemen Körösi Albintól spanyol és katalán nyelvet és kultúrát tanult. Ő hatására írta meg a „Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadáiban” című doktori értekezését. Barcelonában telepedett le, pszichológiai előadásokat tartott Freud, Jung és Adler tanairól, és folytatta a magyar-katalán kapcsolat kutatásait. Révészhez hasonlóan később szintén jelentős számú magyar művet fordított, Zilahy Lajos, Bródy Lily, Karinthy Frigyes, Márai Sándor, András László, Nyíró József, Ráth- Végh István műveit ismertette meg a spanyol és katalán olvasókkal. Azonban jelentős különbség volt Révész konzervatív és Brachfeld liberális világfelfogása között. Passuth László következőként jellemezte ezt a korszakot: „Spanyolországban az első

³²¹ A(H)MAE, H1681, Polonia, 87-es számú jelentés, Varsó, 1922. június 6.

³²² A(H)MAE, H1681, Polonia, 46-os számú jelentés, Varsó, 1922. március 23.

világháború alatt odaszakadt s később részben emigrált magyar írók állandóan a felszínen tartják az érdeklődést Magyarország iránt. Hivatkozunk a misztikus Lorenzó Azértis honfitársunkra, a drámaíróra, Révész Andorra, Brachfeld Olivérre. Ez utóbbi a magyar irodalomnak valóságos nagykövete, főként a katalán tartományban.”³²³

„A magyar könyvkiadás 1867 utáni orientációt folytatta a két világháború között a spanyol művek vonatkozásában”³²⁴, írja Anderle Ádám. Egyre több tanulmány jelent meg Ortega y Gassetről- Németh László tollából, Unamunóról és a „kilencvennyolcasok” szellemi forradalmáról. Számos író foglalkozik Don Quijotéval, mint az emberiség nagy szenvedő hőisével. Ki kell még emelnünk Barna János gyűjteményes kötetét: *Spanyol líra költészete* (1928). Blasco Ibáñez új névként jelent meg a húszas években, számos regényét (*Május virága 1926, Vértő aréna 1922, A nőgyűlölők, a meghódított tenger 1929, Mindenki asszonya 192?*,) fordították magyarra. Pérez Galdós és Alarcón iránti érdeklődés állandósult. A színház világában Calderón, Moreto és Echegaray színdarabjai továbbra is állandó előadásokká váltak. Spanyol versek elsősorban a *Katholikus Szemlében* és a *Nyugat* folyóiratban jelentek meg, közülük kiemelendők: Ávilai Szent Teréz, Góngora, Lope de Vega, Ramón Gómez de Serna, Pérez Ayala versei.³²⁵ Elsősorban a *Nyugat* lett az 1920-30-as években a spanyol irodalom, filozófia megafonja, Brachfeld Olivér 11 esszét írt a folyóiratba. A spanyol irodalom és maga Spanyolország megítélése ekkoriban nagyon ellentmondásos. Ahogy a régió többi országa esetében, Magyarországon is megjelenik a spanyolokról alkotott „fekete legenda”, ahol a spanyol nép lusta, naplopó képzetét kelti (*Tolnai Világtörténet*)³²⁶. Babits Mihály következőként vélekedett a spanyol irodalomról: „Ez a folytonos spanyol grandezza számomra, bevallom, emberietlen és élvezhetetlen.”³²⁷ Szerb Antal ezzel szemben szimpátiával fordul a spanyol írók felé: „Caldeón igazi költő, ha valaki megérdemli ezt a nevet...”³²⁸ Kosztolányi Dezső nagy műfordítói érdeklődéssel fordul a spanyol művek felé, megtanult spanyolul, a 98-as nemzedék számos gyöngyszemét fordította magyarra. A másik folyóirat, a *Katholikus Szemle* elsősorban Körösi Albinak köszönhetően, számos katalán és spanyol verset, novellát közölt. Számos spanyol katolikus szerző verseinek regényeinek magyar kiadása is erre az időre tehető.³²⁹ Arról is tudomásunk van, hogy Babits Mihály és Unamuno között illetve a Nobel díjas tudós, Santiago Ramón y Cajal és Miskolczy Dezső professzor között szintén levélváltás folyt.³³⁰

³²³ Idézi ANDERLE Ádám: i.m. (2006) 116.

³²⁴ U.o. 119.

³²⁵ U.o.119.

³²⁶ U.o.123.

³²⁷ U.o. 120.

³²⁸ U.o.

³²⁹ U.o.

³³⁰ U.o.

IV. Károly halála után a Habsburg család a baszk Lequietio városában telepedett le, mely lehetővé tette, hogy számos politikai szereplő és katolikus szerzetes jusson el Spanyolországba, ezáltal az úti beszámolók továbbra is „divatban” maradtak. Közülük kiemelendő Böle Kornél: *Spanyolország* (1927) című műve, melynek bevezető tanulmányát Körösi Albin írta.³³¹ Böle Kornél próbálja némiképp árnyalni a Magyarországon is megjelent fekete legendát, mint írja, a magyar népet: „... a hála érzete is ösztönzi, hogy megismerje és megbecsülve megszeresse azt a földet, melynek népe oly nemesen látja vendégül száműzött királyi családunkat”.³³² Körösi Albin is próbált szembeszállni a Spanyolországról kialakult negatív képpel, mint írja: „nálunk is még hamis, ferde, fölényes megjegyzések röpködnek szájról szájra, még pedig nem éppen csak a tudatlanok körében. Itt az ideje, hogy ezek a téves nézetek oda kerüljenek, ahova valók: a tudatlanság, az elfogultság lomtárába.”³³³ Körösi Albin *A spanyol irodalom története* (1930) című műve fontos magyar nyelvű összefoglaló a spanyol irodalomról. Körösi mellett még meg kell említenünk Hajnal Istvánt és Seltman Rezsőt is, akik szintén a Spanyolországról alkotott pozitív kép megerősítésén dolgoztak.

* * *

Csehszlovákia esetén láthatjuk, hogy a húszas évek második felében, ahogy Lengyelországban, itt is fellendül a spanyolországi turizmus. Több csehszlovák értelmiségi, író látogat el Spanyolországba, beszámolóik igen színes képet adnak az országról. Közéjük tartozik Karel Čapek könyve *Výlet do Španěl* (Utazás Spanyolországba), Jaroslav Durych: *Peregrinación a España* (Zarándoklás Spanyolországba), Jan Václav Rosúlek *Postales de España* (Képeslapok Spanyolországból) és Josef Müldner könyvei.³³⁴ Mindannyian más-más dolgot emelnek ki Spanyolországgal kapcsolatban. Opatrny szerint a legnagyobb különbség Čapek és Durych könyve között az, hogy „Čapek a spanyol kultúra csodálói közé tartozott, demokratikus és vallási téren nagyon toleráns, addig Jaroslav Durych bizonyos értelemben az ellenpontja volt”³³⁵. Čapek könyvében mintegy harminc fejezetet szánt Spanyolország részletes leírására. A városok közül főleg Toledo, festők közül pedig El Greco, Goya, Velazquez nyűgözte le. Durych szerint a legfontosabbak Spanyolországban a gótikus katedrálisok, szerinte: „a mór királyok mecsetei és palotái nem hasonlíthatók össze a keresztény katedrálisokkal, semmilyen téren nem érik el annak a színvonalát”³³⁶. Rosúleket magával ragadta Spanyolország nagyvárosiassága, misztikuma, melyet a kultúrák keveredése adott Granadának, és mely mind a mai napig jelen van az építészetében. Szerinte „az

³³¹ U.o.121.

³³² U.o.122.

³³³ U.o.

³³⁴ Josep OPATRNY: *La imagen de España entre los viajeros Checoslovacos de entreguerras. No solamente Karel Čapek*, In: *Las relaciones checo-españolas*, Praga, 2007. 219-230.

³³⁵ U.o. 225.

³³⁶ U.o.226.

Alhambra oroszlanos kútján kívül a virágok iránti szeretet a legnagyobb és legszebb örökség, melyet az arabok Spanyolországra hagyományoztak”³³⁷. Ellentétben Durych-csal, Rósulek elismerően nyilatkozott az arab örökségről, azonban elborzasztotta a bikaviadal, „a bikák vágóhídja”³³⁸, ahogyan nevezte. Szerinte ez egy „kegyetlen játék”, „bikagyilkolás”. Az utóbbi szerző pedig nem kisebb dolgot vitt véghez, mint 1925 és 1936 között évente kiadott egy könyvet Spanyolország bizonyos régióiról. Opatrny szerint „Müldner megpróbálja megkeresni Spanyolországban a római, vizigót és arab kultúra gyökereit”³³⁹.

A két ország közötti kulturális interakció erős volt- Vlastimil Kybal beszámolója³⁴⁰ szerint sok cikk jelent meg a spanyol-csehszlovák kapcsolatokról, számos konferenciát tartottak a két ország kereskedelmi kapcsolatáról, turisztikai látványosságairól, történelméről, Masaryk filozófiájáról. A kapcsolat erősítése érdekében baráti társaságokat is alapítottak: 1929. január 25-én „Agrupación de Amigos de Checoslovaquia en Madrid”-ot (Csehszlovákia barátainak társasága Madridban), majd később ennek mintájára helyi szervezeteket is létrehoztak: Csehszlovákia baráti köröket Oviedóban, Bilbaóban, Pamplonában, Zaragozában, Cordobában, Malagában és más spanyol városokban. A spanyolok érdeklődtek a csehszlovák művészet iránt is: 1929. március 12-én a Sociedad Española de Amigos del Arte en Madrid (A madridi művészetbarát spanyol társaság) rendezésében megnyílt a csehszlovák metszetek és művészeti albumok című kiállítása. Ugyanezen kiállítás anyagát szintén bemutatták Valenciában, Murciában, Zaragozában és Barcelonában.

Spanyol külügyi levéltár viszonylag kevés anyaggal rendelkezik bulgáriai eseményekkel kapcsolatban Primo de Rivera idején. Marqués de Dosfuentes 1929. november 26-án jelentésében arról számolt be, hogy halálosan megfenyegették. Mint írta: „egy névtelen levélben halállal fenyegettek engem és a zsidó-spanyol szolgálmat, ha nem mondom fel neki azonnal és nem hagyjuk el Bulgária területét azonnal”³⁴¹. A rendőrségi nyomozás után kiderült, hogy a szakácsnő, és egy korábban elbocsájtott alkalmazott állt az ügy hátterében. Levéltári anyagokat Bulgáriára vonatkozóan nem találunk. Dosfuentes után rövid ideig Manuel Llopis következett, aki sajnálatos módon egy elfertőződött sebtől vérmérgezést kapott, és Szófiában meghalt. Őt a követségen Emilio Sanz y Trovar és Carlos de Miranda követte.

³³⁷ U.o. 228

³³⁸ U.o.

³³⁹ U.o. 229.

³⁴⁰ Vlastimil KYBAL. *Misión diplomática en España y en Portugal 1927-1933*, Madrid 1933.

³⁴¹ A(H)MAE, H2334, Bulgária, 100-as számú jelentés, Sofia, 1929. november 26.

5.3. Bethlen István miniszterelnök látogatása Madridban (1929. június 5-15.)

Bethlen István madridi látogatásával a magyar kutatások keveset foglalkoztak. Maga Romsics Ignác³⁴² Bethlenről szóló életrajzában a következőket írja: *A miniszterelnök napi és heti időbeosztása természetesen felborult, ha külföldre kellett utaznia. A külügyek iránti érdeklődése és a nemzetközi kapcsolatok fontossága miatt – különösen 1923-tól – ez elég gyakran megtörtént. A tíz év alatt összesen 24-szer hagyta el Magyarországot, és együttesen majdnem egy egész évet, 355 napot töltött külföldön. Leggyakrabban Genfbe utazott, amely a Népszövetség székhelye és az európai diplomácia központja volt. Többször megfordult ezenkívül Párizsban, Londonban és Rómában, s eljutott Hágába, Madridba és Ankarába.*³⁴³

Másik könyvében³⁴⁴ Romsics valamivel több információval szolgál e látogatással kapcsolatban. A madridi utazás egy levélváltás alkalmával kerül szóba – Rubidó-Zichy Iván báró londoni magyar követ ír Bethlen Istvánnak: *„Először is mellékelem madridi táviratodra azonnal küldött válaszmának másolatát, mely azonban előttem érthetetlen okokból már nem került kezeidhez. Kérlek, légy szíves ezt a sifre-titok megóvása miatt tudomásvétel után elégeztetni.”*³⁴⁵ Romsics ezt lábjegyzeteiben kommentálja: *„Feltehetőleg Bethlen és Primo de Rivera 1929. május végi találkozásával kapcsolatos táviratról van szó. A megbeszélésen a magyar–spanyol döntőbíróági szerződésről tárgyaltak.”*³⁴⁶

Karsai Elek³⁴⁷ *A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája* című dokumentumkötetében közli Bethlen beszélgetéstervezetét Primo de Riverával való találkozásra. Ennek legfontosabb részlete: *”Már hosszabb ideje tárgyalásokat folytatunk a spanyol kormánnyal egy arbitrage szerződés megkötéséről. Minden pontban teljes a megegyezés, kivéve egyet: a spanyol kormány kívánja ugyanis, hogy nemcsak a jogi, hanem a politikai kérdések is döntőbíróság elé kerüljenek. Mi pedig elvi okokból csak a jogi kérdéseket bocsátjuk döntőbíróság elé. A politikaiakat csak békéltető eljárás elé. Mivel nekünk igen fontos érdekünk, hogy ezen minden szerződésünkben fenntartott elvet kivételképpen sem változtassuk meg, úgy a spanyol-magyar szerződés tervezetét is ebben az irányban szeretnénk megkötni. Nagyon hálás volnék excellenciádnak, ha magasabb*

³⁴² ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 1999.

³⁴³ U.o. 312.

³⁴⁴ ROMSICS Ignác: *Bethlen István titkos iratai*. Budapest, 1972.

³⁴⁵ U.o. 347.

³⁴⁶ U.o.

³⁴⁷ Karsai Elek: *A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január1.- 1931. augusztus 24.* Budapest, 1967. 283-284.

*befolyását az ügyben érvényesítené, hogy ezen szerződés kívánságunk szerint legyen megköthető.”*³⁴⁸

Ezen három utaláson kívül a magyar szakirodalomban, mely Magyarország külpolitikájával vagy Bethlen életével foglalkozik, nem találunk más hivatkozást.

Érdemes újra visszatérni Bethlen beszélgetéstervezetének első sorára: *„Már hosszabb ideje tárgyalásokat folytatunk a spanyol kormánnyal egy arbitrage szerződés megkötéséről”*³⁴⁹. Hosszabb ideje tárgyalásokat folytatnak –írja Bethlen– iratokat mindeddig mégsem találtunk e kérdésről. A dolog azért is különös, hiszen a magyarok ragaszkodtak ahhoz, hogy csak jogi dolgokban születhessen döntés a döntőbírószágon, vagyis az olyan érzékeny politikai kérdések, mint a trianoni döntés, vagy az ehhez kapcsolódó kisebbségi politika továbbra is a Hágai Bíróságra tartozzanak. A spanyol sajtóból és jelentésekből azonban az is kiderül, hogy Bethlen nem csak a szerződés aláírása miatt ment Madridba, hanem hogy a Népszövetség kisebbségi ügyekkel kapcsolatos tárgyalásain részt vegyen.

A magyar kormány 1925-től folyamatosan arra törekedett, hogy a spanyol–magyar kapcsolatokat érdekibbé tegye. Gondoljunk csak a spanyol–magyar gazdasági szerződés létrejöttére 1925. június 7-én, melyet 1929. február 28-án módosítottak. Ahogyan a gazdasági szerződés létrejötte is fontos volt a magyar fél számára, hiszen Spanyolország nagy felvevő piacot képviselt, ugyanúgy a döntőbírószági kérdés is. A gazdasági szerződés kapcsán született iratmennyiség a Magyar Országos Levéltárban hűen tükrözi is ezt az arányeltolódást, hiszen majdnem 1000 oldalnyi irat gyűlt össze a 2 éves tárgyalással kapcsolatban. Persze igaz, hogy erről sem magyar, sem idegen nyelvű sajtóban nem lehet olvasni. Érdekes módon a döntőbírószági szerződés esetén fordított a helyzet. A Magyar Országos levéltárban két iraton kívül mást nem találni, míg az Alcalá de Henares-i központi állami levéltár bőven őriz anyagot, hiszen az akkori Budapestre akkreditált követ, Gracia Real rendszeresen jelentett haza. Sőt még Bethlen madridi látogatásának magyar sajtóbeli visszhangjáról is beszámolt. Bethlen látogatását övező néhány nap alatt spanyol cikkek tucatjai születtek Magyarországról, a szerződésről, és a spanyol-magyar kapcsolatról, a kisebbségi kérdésről.

Az Alcalá de Henares-i levéltárban található anyagban Gracia Real első levele az üggyel kapcsolatban 1928. november 15-re datálódik, mely egy szeptember 6-i levélre válaszol. Sajnos a kapcsolatfelvétel pontos dátuma nem derül ki egyik jelentésből sem, de a rendelkezésre álló információk alapján az aláírást megelőző egy évben már folytak tárgyalások. Gracia Real az 582. számú levelében a következőket írja: *„Magyarország*

³⁴⁸ MOL, KÜM, res. pol.1929-41, 434.

³⁴⁹ U.o.

válasza negatív, abból a szempontból, hogy elutasítja a döntőbíróági eljárásokat minden olyan kérdésre, mely szorosan nem jogi jellegű. A szóban forgó jelentés bizalmasan elmagyarázza, melyek azok az okok, amelyek megakadályozzák Magyarországot abban, hogy elfogadja a spanyol javaslatot.”³⁵⁰ Ezek az okok a már említett trianoni szerződéssel kapcsolatos problémák. A korábban említett Bethlen beszélgetéstervezet³⁵¹ részletesen kitér erre: „A magyar nép a trianoni szerződés revíziója érdekében vívott békés harcának híre, azt hiszem, Spanyolországba is eljutott. Mivel ezen kérdésről sokan hívatlanul és hozzáértés nélkül beszélnek, és pedig nagyon nagy súlyt helyezek arra, hogy excellenciád helyes képét nyerve törekvéseinknek, engedje meg, hogy egy pár szóval ecseteljem a mi helyzetünket. Midőn a háború befejezésekor fegyverszüneti tárgyalásokba kezdtünk a szövetséges hatalmakkal, a tárgyalásokat befejezték *expressis verbis* azon az alapon, hogy a magyar szent korona területén élő népek önrendelkezési jogot kapnak, és mindenki ahhoz az államhoz csatlakozik, vagy a magyar államnál maradhat, kívánsága szerint. Midőn a magyarság ezen ígéretbe bízva letette a fegyvert, a szomszédok be nem tartva sem a wilsoni elveket sem a fegyverszüneti feltételeket, a lefegyverzett Magyarországot egyszerűen megtámadták és tekintet nélkül nemzetiségi elvre s a népek önrendelkezési jogára, nem kímélve senkit, egyszerűen feldarabolták az országot. Ezen felosztás a békeszerződésben nyert megerősítést. A mai Magyarország csak 28%-a a réginek. Három és egy fél millió fajmagyar idegen uralom alá került. Nem is beszélek a nemzetiségek azon tekintélyes részéről, melyet nyilván akarata ellenére csatoltak a győzők kénye-kedve szerint a szomszéd államokhoz. A szomszéd államokban uralkodó állandó zavarok bizonyítják legjobban azt az igazságtalanságot, és dőre módon, amellyel velünk szemben eljárak. Mielőtt a trianoni szerződést aláírtuk, mindezekre felhívtuk a győző hatalmak figyelmét, de hasztalanul. Csak egy koncessziót kaptunk, mégpedig azt, hogy a Millerand által aláírt kísérőlevélben kilátásba helyezett nekünk az esetleg előforduló igazságtalanságok reparálását. Rokontartalmú a népszövetségi paktumnak a 19.§-a, mely legalább teoretice megadja a lehetőségét annak, hogy az idejét múlta szerződések békés úton megváltoztassanak. Jogilag ezen két tételre, practice a népek akaratára és látható kívánságára bázírozva igyekszünk meggyőzni a világot annak szükségességéről, hogy a rajtunk elkövetett igazságtalanság jóvátételének módja ejtessék meg.”³⁵²

A helyzet komolyságával, és összetettségével valószínűleg Gracia Real is tisztában volt, ugyanis a következőképpen folytatta levelét: „Ezen kívül azt is hozzá kell tennem, hogy abban a döntőbíróági szerződésben, melyet Magyarország aláírt, politikai jellegű *per nem*

³⁵⁰ Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares (a továbbiakban AGA), Asuntos Exteriores, caja/legajo 54/11901, No. 582, Política, S.E.O. Budapest, 1928. november 25.

³⁵¹ Karsai Elek, *A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája* című dokumentumgyűjteményében nem említi ezt a jelentést, 1928. október 24-i és november 26-ai jelentéseket találunk csak.

³⁵² MOL, KÜM, res. pol.1929-41, 434.

szerepel. Jelenleg Magyarországnak két országgal van ilyen jellegű szerződése: egyik Ausztriával, a másik pedig Svájjal. A szerződés, mely 1927 elején született Olaszország és Magyarország között, annak ellenére, hogy bírósági megegyezés nevet³⁵³ viseli, nem lehet annak nevezni, hiszen egy politikai jellegű tárgyalás folyományaként jött létre.”³⁵⁴ Ez a politikai jellegű tárgyalás a szlovák területek újrarendezése érdekében indult, ez azonban a közvélemény számára titkos maradt.³⁵⁵ A titkos záradék is csak annyit árul el, hogy egy szorosabb politikai együttműködést akarnak az olaszok a magyarokkal.³⁵⁶

Ez utóbbi, illetve a magyar–olasz közeledés nagyon foglalkoztatta Spanyolországot, számos levéltári dokumentum és újságcikk született ezzel kapcsolatban, hiszen egyesek feltételezték az esetleges restauráció lehetőségét. A magyar–olasz szerződést követően végül politikai és érdekösszeegyeztethetlenség miatt nem jött létre a már korábban kezdeményezett magyar–jugoszláv³⁵⁷ szerződés.

Walkó Lajos 1928. december 4-én írt feljegyzésében beszámol arról, hogy döntőbírósi szerződést Spanyolország már 10 országgal írt alá Svájc (1926), Olaszország (1926), Belgium (1927), Portugália (1928), Dánia (1928), Finnország (1928), Luxemburg (1928), Ausztria (1928) és Csehszlovákia (1928).³⁵⁸

Nem lehet biztosan állítani, hogy Csehszlovákia 1928. nov. 16-án kötött szerződése válaszként születhetett a magyar–olasz szerződésre, ahogy azt sem, hogy 1929. június 10-i

³⁵³ Barátsági, békeltető eljárási és választott bírósági szerződés

³⁵⁴ A.G.A. Asuntos Exteriores, caja/legajo 54/11901, No. 582, Política, S.E.O. Budapest, 1928. november 25.

³⁵⁵ Mussolini megígérte a magyar kormánynak, hogy a világháború után Olaszországba került osztrák-magyar fegyverkészletet rendelkezésükre bocsátja. Sőt a szállítási körülményeiről is megegyeztek, miszerint egy anonim társaság vásárolná meg a lengyel kormány számára, Pilsudski egyetértésével, Ausztrián keresztül pedig Magyarországra szállítanák. Valójában Bethlen nem indokolta azt, hogy Pilsudskinak miért állna érdekében a Szlovákia újbóli Magyarországhoz csatolása. A fegyverek pontos mennyiségéről nincs adat, csak annyit lehet tudni, hogy javításukra 6-7 millió lírára lenne szükség. (Nemes Dezső: *Bethlen kormány külpolitikája 1927-1931-ben*. Budapest, 1964. 49.)

³⁵⁶ „Az Olasz Királyság és a Magyar Királyság megállapítja, hogy politikai érdekeik számos pontban azonosak, és mivel azt óhajtják, hogy a két nemzetet öröndetes módon összefűző őszinte barátság, amelyet egy barátsági, békeltető és választott bírósági szerződés megkötésével most helyeztek szilárd alapra, még jobban megerősítsék, kötelezettséget vállalnak arra vonatkozóan, hogy az őket érdeklő kérdések megoldásában kölcsönösen politikai és diplomáciai támogatást fognak nyújtani egymásnak” (Nemes: i.m. 1964.63.)

³⁵⁷ Az olasz politikát zavarták a magyar-jugoszláv tárgyalások, melyek 1926 második felére jelentős előrelépést értek el, a magyar-jugoszláv közeledés célja hasonló volt, mint a magyar-olasz, a Kisantant erőinek fellazítása, és adandó alkalommal szlovák terület ellen indított offenzíva lehetett volna. Ha a szerződés létrejött volna magyar-olasz, magyar-jugoszláv részről, Magyarország igen kényes diplomáciai helyzetbe került volna, ha Olaszország megtámadja Jugoszláviát. Az olasz diktátor kijelentette, „nem ellenzi a magyar-jugoszláv szerződést”, mint gazdasági és döntőbírósi egyezményt, viszont a jugoszlávok által ajánlott spliti kikötő helyett felajánlja a „fiumei kikötő egy részét”, a azt „ugyanazon feltételek alatt akarja átengedni, mint Jugoszláviának.” Ha a magyarok mégis Splitet választanák, „Magyarország eljátszaná Olaszország barátságát”. Mussolini azt is közölte, hogy „Magyarországgal egy messzemenőbb politikai szerződést akar kötni, melyet barátsági, együttműködési és arbitrage-nak jelölt, és amely nézete szerint, Magyarországnak nagyobb előnyöket biztosítana, mint egy Jugoszláviával kötendő szerződés” Mussoliniék célja ekkor már világossá vált, s Bethlenéknek választaniuk kellett: megmaradnak-e a Kisantant fellazítását célzó magyar-jugoszláv közeledés terve mellett vagy feladják ezt a római körök által kínált olasz-magyar barátságért. A Bethlen-kormány habozva bár- az utóbbit választja. (Nemes: i.m.1964.45-46.)

³⁵⁸ A.G.A. Asuntos Exteriores, 1928.december 4.

spanyol–magyar szerződés a spanyol–csehszlovák szerződés következménye. Nagy valószínűséggel arról lehetett szó, hogy Spanyolország „békepolitikáját”³⁵⁹ ki akarta terjeszteni Közép-Kelet Európára, s ennek eredményeként született az említett két szerződés, ugyanúgy, ahogyan 1928. december 3-án Lengyelországgal, 1930. március 30-án Jugoszláviával és 1931. június 26-án Bulgáriával írt alá hasonló szerződést. Ezt támasztja alá egy december 15-i keletkezésű irat is, „a tárgyalások célja nem csak az, hogy a békét fenntartsák Spanyolország és Magyarország között, hanem az egész Európára kiterjedő béke.”³⁶⁰

A spanyolok megértették, hogy Magyarország a környező országok miatt igen „sérülékeny”³⁶¹ helyzetben van, ezért a szerződést nagyon körültekintően kellett, hogy előkészítsék. Bár a spanyol külügyminiszter azt is leszögezte: „*hogy semmiféle kellemetlenséggel nem járna a kormányunk által javasolt egyezség, ha nem vennénk figyelembe mást, csak az országaink között fennálló kapcsolatokat.*”³⁶² Azzal mindkét fél egyetértett, hogy mindkettőjük számára nagy jelentőséggel bírna egy döntőbíróvási szerződés létrejötte. A jelentés szerint „*Magyarország számára nagy haszonnal járna ez a szerződés, hiszen a többi nemzet csatlakozhatna kezdeményezéséhez, vagy ha ezt elutasítaná, akkor ez egyet jelentene a nemzetközi morál egészséges kezdeményezésének elutasításával.*”³⁶³

Spanyolország békemisszióját igazolva, a jelentés hangsúlyozza, hogy Spanyolország az egyetlen európai ország, mely eddig 12 döntőbíróvási szerződést írt alá. A spanyolok kompromisszumos megoldásként azt javasolták, hogy politikai kérdésekben csak akkor forduljanak a Népszövetség bíróságához, ha végkép nem tudnak megegyezni.³⁶⁴ Az elhúzódó egyeztetések alatt egy 1928. december 28-i jelentés arról számol be, hogy december 27-én döntőbíróvási szerződést írt alá Spanyolország és Norvégia.³⁶⁵

1929. május 25-i jelentésében Gracia Real arra kérte Madridot, hogy június 5-től foglaljanak Bethlennek szobát a Ritz-ben.³⁶⁶ Gracia Real arról is beszámolt, hogy Walkó Lajos külügyminiszter „*elégedettségét fejezte ki a Bethlen által aláírandó szerződéssel kapcsolatban, mely mindeztidáig az ismert okok miatt nehézségekbe ütközött...*”³⁶⁷ Walkó Lajos azt is elmondta Gracia Realnak, hogy: „*Amikor Bethlen gróf elindult Madridba, emlékeztetett, hogy az egyetlen fontossággal bíró, és még függőben levő ügy, a*

³⁵⁹ XIII. Alfonz az első világháború alatti és 1920-as évekbeli külpolitikáját a spanyol historiográfia a „békepolitika” jelzővel illeti.

³⁶⁰ A.G.A, Asuntos Exteriores, Caja/legajo 54/11901, política general, no. 319, 1928. december 15.

³⁶¹ U.o.

³⁶² U.o.

³⁶³ U.o.

³⁶⁴ U.o.

³⁶⁵ A.G.A, Asuntos Exteriores, Caja/legajo 54/11901, política general, no 75, 1928. december 28.

³⁶⁶ A.G.A, Asuntos Exteriores, Caja/legajo 54/11901, política general, no 21, Budapest, 1929. május 25.

³⁶⁷ A.G.A, Asuntos Exteriores, Caja/legajo 54/11901, política, no 283, Budapest, 1929. június 1.

Spanyolországgal való döntőbírósi szerződés rendezése, melynek jelen helyzete nagyon jól ismert; de Walkó tagadja, hogy a gyors aláírás kezdeményezője maga Primo de Rivera vagy Bethlen lett volna; bárhogyan is van, megtiszteltetés számomra, hogy csatlakozhatok ahhoz a nagy örömhöz, és mélységes elégettséghez, mely nem csak a magyar kormány, hanem egész Budapest közvéleménye számára volt örömteli esemény, hiszen a szerződés létrejöttére úgy tekintenek, mint a két kormány között létrejövő bizalom és jó barátságnak új próbájára.”³⁶⁸

Gracia Real jelentésében a Pester Lloyd egyik számát következőként foglalta össze: „Ha aláírják ezt a szerződést, Magyarország számára ez lesz a hetedik döntőbírósi szerződés, a másik hatot Ausztriával, Svájjal, Olaszországgal, Finnországgal, Lengyelországgal és az Egyesült Államokkal írta alá.”³⁶⁹ Tény, hogy Magyarországon a közvélemény valódi boldogsággal fogadja majd azt a hírt, hogy Spanyolországgal aláírásra került a szerződés, hiszen a magyar nép mindig is őszinte szimpátiát, és legmélyebb tiszteletet érzett a nemes spanyol nép iránt, a szerződés aláírása újabb garancia lenne arra, hogy a két ország kapcsolata még közelebb, és még mélyebb lehet.”³⁷⁰

A Magyar Országos Levéltárban rövid, de lényegre törő jelentést találunk a szerződés aláírásának körülményeiről. Matuska Péter madridi ügyvivő a következőket írta: „Bethlen gróf döntőbírósi szerződést úgy Primo de Riveránál, mint Alfonz királynál szóba hozván, bizalmasan hangsúlyozta, hogy nem jogi viszályokra döntő bíraskodást, azon káros visszahatások miatt, amelyekkel ily vegyes bíróságteremtése e kérdéseknek szomszédokkal való felmerülése esetén bírna, nem vagyunk képesek elfogadni. Külügyminisztérium nehézségeket támasztott, de Primo de Rivera és különösen a király megértőnek mutatkoztak. Péntek este Bethlen grófnak a királyi felségnél való látogatása után a kérdésben hirtelen változás állott be. Annak hangsúlyozásával, hogy nagy áldozattal bír részükről, amelyet kormány önmaga sohasem hozott volna, a külügy vezetői is hajlandóknak nyilatkoztak nem jogokra vonatkozó arbitrage elejtésével a szerződés letárgyalásában olyan sürgősséggel belemenni, hogy az hétfőn aláírható legyen. A

³⁶⁸ U.o.

³⁶⁹ „A külpolitikai elszigeteltségből való kitörés első jelentős lépésének az Olaszországgal kötött baráti szerződés tekinthető, amelyet 1927. április 5-én írtak alá Rómában. Az olasz-magyar szerződés aláírását követően a magyar diplomácia kísérletet tett a német-magyar kapcsolat szorosabbá fűzésére a revizionista politika tartalommal való megtöltésére. Több eredménnyel járt viszont a kormány közeledése Lengyelországhoz és Ausztriához. Előbbivel 1928-ban, utóbbival 1931-ben írt alá Magyarország barátsági és együttműködési szerződést. Az elszigeteltségből való kitörés szempontjából ezek a szerződések fontosak voltak.”, írja Romsics Ignác, anélkül, hogy említést tenne a spanyol-magyar szerződésre. In: ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, 2005. 237. ORMOS Mária is csak ezt a két szerződést emeli ki könyvében. In: ORMOS Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914-1945*. Csokonai Kiadó, 1999. 121.

³⁷⁰ A.G.A., Asuntos Exteriores, Caja/legajo 54/11901, política, no 283, Budapest, 1929. június 1.

szereződés szövegét és egyéb körülményeit Gajzágó³⁷¹ szombaton délelőtt a vezértitkárral és a politikai osztály vezetőjével, egy elveiben a nekünk átnyújtott tervezettel egyező, legutóbb Svédországgal kötött és így legtökéletesebb szerződési minta alapján, még további tökéletesbítésekkel és magyar kormány korábbi megjegyzéseinek figyelembe vételével sürgősen letárgyalta. Így aláírás hétfőn délben, vagy délután folyamán megtörténik.”³⁷²

A *Pester Lloyd* arra is kitért, hogy Magyarország viszonya ismét rossz Romániával az optáns ügyek miatt.³⁷³ A cikket Gracia Real következőként foglalta össze: „Jelenleg Románia optáns ügyekhez való viszonya nagyon kétséges, Európa egésze láthatja, hogy Magyarország a döntőbírósi szerződésekkel megpróbál a politikailag erős és konszolidált rezsimen belül egy őszinte és békés politikát folytatni.”³⁷⁴

Gracia Real június 18-án Az *Estben* megjelent cikkről számolt be következőképpen: „Nagy meglepedésemül szolgál a reggel megjelent cikk, melyben a minisztertanács elnökével (Primo de Rivera) Ruttkay György készített interjút. Kellemes meglepetés”, folytatja Gracia Real, „mert az említett lap egyike a legradikálisabb lapoknak, ... így Primo de Rivera kijelentése el fog jutni olyan rétegekhez is Magyarországon, akik szintén tájékoztatva kell, hogy legyenek országunk és a rezsimünk jelenlegi, aktuális helyzetéről. Az *Est* beszámolója szerint Primo „nagy meglepedésére szolgált, hogy megismerhette Bethlen grófot, akihez magasztaló hangvételű beszédet intézett, és elégedettségét fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy aláírták a döntőbírósi szerződést, mely kétség kívül erősíteni fogja a már amúgy is létező jó baráti viszonyt Magyarország és Spanyolország között, mely napról napra még mélyebb és szívélyesebb lesz; ez a szerződés a 14., melyet a diktatúra

³⁷¹ Gajzágó- „Diplomata, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter 1919 óta teljesít szolgálatot a Külügyminisztériumban, a politikai osztály referense, részt vesz a genovai konferencián, 1927-től az optáns ügy népszövetségi tárgyalásán főmegbízottja. Az 1927. és 1928 évi népszövetségi közgyűléseken a magyar kormány helyettes delegátusa.” In: KARSAI Elek: *A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1- 1931. augusztus 24. IV. kötet*, Budapest, 1967. 578.

³⁷² MOL, KÜM, K63- 1929 29/7, 28, Madrid, 1929. június 8.

³⁷³ Optáns ügyek- a trianoni békeszerződés után számos Magyarország javára optált erdélyi nagybirtokos birtokát elkobozták Romániában. Az ezzel kapcsolatos kártérítések ügye igen hosszadalmas, erről a spanyol sajtó, külügy is folyamatosan beszámol. A dolog pikantériája abból adódik, hogy a restaurációs törekvések során felmerült annak lehetősége is, hogy Albert főherceghez Ileana román királyi hercegnőt adnák hozzá, ennek híre még Madridba is eljutott. Néhányan úgy gondolták, hogy főúri támogatásra is számíthatnának, hiszen talán így az elkobzott területek kártérítési és birtok visszaszerzési igényeik megoldásra találhatnának (Nemes: *Bethlen kormány külpolitikája 1927-1931-ben*, 48.)

Román kisebbségvédelmi szerződés I. Fejezet 3. cikk- Az alább említett Szerződések fenntartásával, Románia román állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakításág nélkül mindazokat a személyeket, akik a jelen Szerződés életbeléptetésének idejében Románia részét alkotó bármely területen, ideértve az Ausztriával és Magyarországgal kötött békeszerződések által Romániához csatolandó területeket. Mindazonáltal a 18 évesnél idősebb osztrák vagy magyar állampolgároknak jogukban fog állni, az említett Szerződésben megállapított feltételek mellett, minden más, számukra elérhető állampolgárságot igényelni (opció). Azok a személyek, akik a fent említett opciójogot gyakorolták, az azt követő 12 hónapon belül kötelesek abban az államba áttenni lakóhelyüket, amelynek állampolgárságát optálták. Jogukban áll azonban megtartani azokat az ingatlanokat, amelyeket román területen birtokolnak. In: GALÁNTAI József: *Trianon és a kisebbségvédelem*, 1989, Maecenas, 202-203.

³⁷⁴ A.G.A, Asuntos Exteriores, Caja/legajo 54/11901, política, no 283, Budapest, 1929.június 1.

*hatalomra kerülése óta aláírtak 12 európai nemzettel, és a másik kettőt pedig Chilével és Peruval. Ez Spanyolország nemzetközi békepolitikájának bizonyítéka.*³⁷⁵

Bethlen hazatérése után hangsúlyozta a döntőbírósi szerződés fontosságát, s mint a spanyol forrás jelzi, nem csak a béke megteremtésére irányuló törekvés jelentősége miatt: *„nem felejtethjük el, hogy egy ország kivételével egész Dél-Amerika spanyolul beszél, és melyre Spanyolország nagy hatást gyakorol. 80 millióan beszélik a nyelvüket, és a kapcsolat az egykori anyaország és a dél-amerikai köztársaságok között kiváló, ennek ékes bizonyítéka, hogy a barcelonai világkiállításon minden dél-amerikai nép képviseltette magát, és nagy ünnepeket tartottak együtt.*”³⁷⁶

Bethlen azt is kiemelte, hogy ezen szerződés létrejötte után minden megtesz azért, hogy Franciaországgal rendezni tudja Magyarország kapcsolatát, szerinte *„gazdasági és kulturális területen sok mindent tehetnénk annak érdekében, hogy barátságunkat szorosabbá tudjuk fűzni.*”³⁷⁷ Arra is kitér, hogy Magyarország jelenlegi helyzete a *„Kisantanttal való rossz viszonya miatt nem kielégítő...politikánk nagyon elővigyázatos, de bízok abban, hogy a franciák véleménye hozzásegít ahhoz, hogy jobban megismerjenek minket Európában. Párizsban nagyon szívélyesen fogadott a köztársaság elnöke, és Poincaré, akivel egy órán át beszélgettem a két ország közös érdekeit gátló problémákról.*”³⁷⁸ Kitért Bethlen a trianoni békerevízió kérdésére is. Nem értette, hogy miért zárkózott el annyira a Kisantant, hiszen külföldi útja során semmi olyanról nem tárgyalt, melyet nyilvánosan is ne hirdetett volna. Mint mondta: *„Igazságtalannak tartjuk a békeszerződést, és az elszigeteltségünk sem tud minket arra rábírni, hogy igazságosságát elismerjük. Soha senki előtt nem titkoltuk, hogy a békeszerződés rektifikációját kívánjuk, amint eljön az ideje. A beszédemben egyetlen egy olyan mondat sem nem található, mely külföldi ország ellen irányult volna.*”³⁷⁹ Írja a spanyol külügyi jelentés, Bethlen beszédét idézve.

Az üggyel kapcsolatban felmerülő kérdéseket csak még összetettebbé tette Bethlen parlamenti nyilatkozata, melyről Gracia Real is beszámolt: *„Madridi útját kívánta felhasználni arra, hogy hazatérve a vezető francia államférfiakkal összeköttetésbe lépjen. Ezzel az volt a célja, hogy személyesen adjon tájékoztatást Magyarországnak politikai törekvéseiről és azokról a kérdésekről, amelyek annyiszor szerepelnek elferdített beállításban a francia közvélemény előtt. Látogatásai során alkalma volt rámutatni arra, mennyire alaptalanok mindazok a hírek, mintha Magyarország fegyverkezne és céljait háború útján kívánná elérni. Vannak ugyan céljaink, amelyeknek elérésére törekszünk, de*

³⁷⁵ A.G.A, Asuntos Exteriores, Caja/legajo 54/11901, política, no 292, Budapest, 1929. június 18.

³⁷⁶ U.o.

³⁷⁷ U.o.

³⁷⁸ U.o.

³⁷⁹ U.o.

erre kizárólag békés eszközöket veszünk igénybe, amelyek a békeszerződés értelmében is rendelkezésünkre állnak. Törekvéseink érvényesítésével azonban csak akkor fogunk előlépni, amikor erre az idő megérkezik. Nem akarjuk meglepetésszerűen elintézni azokat a politikai kérdéseket sem, amelyeknek bizonyos nemzetközi vonatkozásuk van, mint amilyen például a királykérdés. Megbeszélései során a miniszterelnök természetesen ismertette Magyarország viszonyát szomszédjaihoz, és elmondta, a Franciaországgal felmerülő érdekellentétek elosztatásának megvan a lehetősége, mert a tudatos félrevezetésnek itt is nagy szerepe volt. Lehetetlen, hogy a nemzeti érzéssel telített francia nép lassankint ne értse meg, hogy ennek az országnak a közvéleménye nem nyughatik bele a világ végéig a békeszerződések teremtette állapotokba, amiből azonban nem következik, hogy Magyarország a revízió kérdését mint azonnal megoldandó problémát napirendre akarná tűzni.”³⁸⁰

Az 1929. június 10-én aláírt döntőbíróági szerződés értelmében Spanyolország és Magyarország mindenféle problematikus ügyét törvényes, békés úton rendezi. Ezt célozva létrehozta egy állandó békéltető bizottságot 5 fővel, melyből 1 spanyol, 1 magyar és a fennmaradó 3 egyéb nemzetiségű. A tagok kinevezése 3 évre szólt, melyet még három évvel lehetett hosszabbítani. Az ügyeket benyújtást követően 15 nappal meg kell vizsgálni, és ha hat hónap alatt nem sikerül megegyezésre jutni, akkor lehet a hágai állandó nemzetközi bírósághoz, vagy egy külön választott bírósághoz fordulni. A szerződés 10 évig érvényes, és még 10 évvel meghosszabbodik, ha a 10 év letelte előtt 6 hónappal fel nem mondják.³⁸¹

A politikai jellegű vitákról pedig úgy rendelkezett, hogy „*azok az állandó békéltető bizottság elé terjeszthetők, amely előtt az eljárás az erre nézve meghatározott szabályok szerint folyik le, mégis azzal a különbséggel, hogy míg jogvita esetében az állandó békéltető bizottság csak a felek közös megegyezésével lép működésbe, addig a nem jogi természetű vitás ügyek eseteiben a békéltető eljárás megindításához elegendő, ha csupán egyik szerződő fél terjeszt elő ily irányú kérelmet.*”³⁸²

Bethlen azonban nemcsak a döntőbíróági szerződés aláírása miatt látogatott el a spanyol fővárosba, hanem azért is, hogy informálódjon a Népszövetség hármak tanácsának³⁸³ a kisebbségi kérdésben alkotott véleményéről. Még Bethlen Madridba

³⁸⁰ MOL, KÜM, K63-1929-29/7 Melléklet a 2336/pol. 1929 számhoz 149-151.

³⁸¹ *Tratado de conciliación, de arreglo judicial y de arbitraje entre España y Hungría*, Gaceta de Madrid, 1930. április 25. 115.

³⁸² Magyarország, 1929. június 11, Bethlen miniszterelnök döntőbíróági és békéltető szerződést írt alá Spanyolországgal, 3.

³⁸³ Háromtagú semleges bizottság ült akkor is össze, amikor az olaszok által küldött fegyvermenyiséget 1928. január 1-jén elfogták az osztrák határon. Az ügy nemzetközi botránná duzzadt, s a Kisantant államok vizsgálóbizottság felállítását kérték, hogy Magyarország fegyverkezésével kapcsolatban döntést hozzanak. A Népszövetség Tanácsa 1928. március 7-én hozott határozatot egy háromtagú bizottság felállításáról. (Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-45*. Budapest, 1975. 230.)

érkezése előtt az ABC-ben Galgóczy³⁸⁴ beszámolt Bethlen vélhető céljairól: „Annak ellenére, hogy már 10 év telt el a békeszerződések aláírása óta, a közönség hozzászokhatott ahhoz a szkepticizmushoz, mely a szerződés hatékonyságát övezi. A magyarok nem mondtak le teljesen arról, hogy a madridi összejövetelen egy olyan modell születik, mely hatékonyabban védené a nemzeti kisebbségi érdekeket, mint a jelenlegi. Remélik, hogy létrehoznak egy szakemberekből álló tanácsot, mely minden figyelmét a kisebbségi problémáknak szentelné. A magyar közvélemény tisztában van azzal, hogy a régi, ezeréves határok helyreállítását csak háború útján lehetne elérni. Azonban kijelenthetjük, hogy senki nem kívánja ezt a megoldást. Amit kívánunk, és remélünk, az csak a határok kiigazítása, oly módon, hogy minden nemzeteknek megfeleljen, mely lehetővé tenné, hogy az a három és fél millió magyar, akik a Kisantant által elcsatolt területeken élnek, újra Magyarországhoz tartozhassanak. És azt is remélik, hogy azok a magyarok, akik nem tudnak visszatérni az anyaországba, azok kulturális autonómiát kaphatnak, vagyis lehetővé teszik számukra a nyelv megőrzését. Úgy gondoljuk, hogy a magyarok ezen kívánságaik és reményeik nem eltűntek, és nem is lehet őket irredentizmussal vádolni.”³⁸⁵

Révész Andornak köszönhetően a kisebbségi ügyekről még részletesebben tájékozódhatunk az ABC hasábjain. Ő ugyanazon a vonaton utazott Barcelonából Madridba, mint Bethlen, Briand és Zaleski³⁸⁶. Révész mindenkivel készített egy rövid interjút a vonaton Madridba utazásukkal és a kisebbségi kérdésekkel kapcsolatban. Bethlen a már említett kisebbségi ügygel foglalkozó tanács elképzeléseiről és egyéb terveiről részletesen beszámolt: „Mint Ön is tudja, közel három és fél millió magyar él Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában, így érdekünkben áll az, hogy a nemzeti kisebbségvédelem végre valóság legyen ne csak fikció. A szövetségi tanácsot kérni fogjuk, hogy az eddig, az ügyben folytatott eljáráson változtasson, kérjük, hogy 1) A panaszos kisebbség magyarizációt tudjon adni, és be tudja bizonyítani az igazát. 2) Az elnyomásban lévő kisebbségnek legyen joga tudni, hogy a petíciójukkal mi történt, kapjon nagy nyilvánosságot az ügy. 3) Hozzanak létre egy állandó bizottságot, melynek tagjai független szakértők legyenek, és ne a kormányok érdekeit képviseljék. Úgy gondoljuk, hogy a kisebbségi probléma olyan összetett, megannyi politikai, kulturális, és jogi kérdést magába foglal, hogy teljes valójában az ügyet csak kevesen ismerhetik. A szakértők tanácsa minden idejét az adott ügy vizsgálatának szentelhetné, döntéshozó jogkörrel nem rendelkeznenek, de a Tanácsnak pontos jelentésekkel szolgálhatnának. Ahogyan azt Ön is láthatja –

³⁸⁴ Feltételezhetően Révész Andor írói álneve

³⁸⁵ ABC, 1929. május 30. 33.

³⁸⁶ Juan de Cárdenas, Spanyolország romániai követe arról írt, hogy mielőtt A. Zaleski, lengyel külügyminiszter Madridba ment, Budapesten tett látogatást, melyről a nemzetközi sajtó is beszámolt, és különböző találgatások láttak napvilágot az utazását illetőleg. MAE, H2648, Rumanía, Bucarest, 239/107-29B (62/119)-es számú jelentés, 1929. május 26.

folytatja Bethlen – *a mi kérésünk egyáltalán nem radikális és egyetlen célja az, hogy a kisebbségi kérdések megoldása mindenki megelégedését szolgálja.*”³⁸⁷

Révész Andor Bethlennel folytatott beszélgetése során rákérdezett Magyarország belső problémáira is. Bethlen a következőket válaszolta: *„Kevés dologról számolhatok be. Szerencsére politikai jellegű problémáink nincsenek. A gazdasági helyzetünk kevésbé kielégítő, ugyanis a trianoni szerződés egy csonka Magyarországot hozott létre, mely gazdaságának hiányzik vagy a piaca, vagy a nyersanyagforrása. Trianon rossz dolgaink forrása.*”³⁸⁸ Révész arról is beszámol, hogy a lengyel delegációban kevésbé rossz a hangulat, mint írja: *„Magyarország számára a békeszerződések az országuk és lakosaik 2/3-ának elvesztését jelentette, míg Lengyelország számára a feltámadást, mint önálló nemzet.*”³⁸⁹ Zaleski számára is a legfontosabb kérdés jelenleg a kisebbségi kérdés. Mint mondja a vele készített interjúban: *„A Hármak Tanácsának munkája nagyon fontos- kivéve néhány részletet- és teljes mértékben elfogadható számunkra.*”³⁹⁰

A magyar sajtó is részletesen beszámolt a szerződéskötés körülményeiről, az azt övező eseményekről. Az újságcikkekből azt is megtudhatjuk, hogy Bethlen Madridban tartózkodása idején a Kisantant rágalalmazó hadjáratba kezdett Bethlen grófnak két héttel korábban, a hősök emlékűnnepén elmondott beszéde miatt. Bethlen beszéde a Kisantant szerint a világbékét fenyegette, ezért Budapestre demarsot szerveztek. Az *Új Nemzedékben* megjelent cikk a következőket írta: *„...azon nem csak mi mosolygunk, hanem az a külföld is, amely ismeri a mi fegyverkészletünket... egy meg nem erősített belgrádi hír szerint a Kisantant nem elégszik meg a budapesti demarssal, hanem Madridban is fel fogja hívni a Népszövetség figyelmét a világbékét fenyegető magyar irredentára. Nos ha ez is megtörténik, akkor Madridban is lesz min nevetni.*”³⁹¹

Bethlen miniszterelnök madridi tartózkodása miatt elsőként Walkó Lajos külügyminiszter reagált a támadásra: *„ismeretes mindenki előtt a magyar kormánynak az az álláspontja, hogy a békeszerződés igazságtalan, tehát megváltoztatandónak tartja és erre békés eszközök igénybevételével állandóan törekszik. Ezt az álláspontot Bethlen gróf miniszterelnök a magyar képviselőházban már több ízben kifejtette és május 26-iki beszédében is ugyanezt hangsúlyozta.*”³⁹²

A „világbéke” veszélyeztetése miatt a Kisantant a nemzetközi nyilvánosság figyelmét is fel akarta hívni az esetre. A cikk szerint: *Mironescu külügyminiszter utasította*

³⁸⁷ ABC, 1929. június 6. 17.

³⁸⁸ U.o.

³⁸⁹ U.o.

³⁹⁰ U.o.

³⁹¹ *Új Nemzedék*, Budapesten demars, Madridban denunciálás? A Kisantant szerint a magyar irredenta a világbékét fenyegeti. 1929. június 12. 3.

³⁹² *Magyarság*, A Kisantant budapesti követei tiltakoznak Bethlen István „irredenta” beszéde miatt, 1929. június 12. 5.

a román követeket Párisban, Londonban és Rómában, hogy az illető kormányoknak adják tudtára a román demarsot Budapesten. Végül Titulescu, Románia első delegátusát Madridban, szintén megbízta Mironescu külügyminiszter, hogy alkalomadtán terjesszen megfelelő jegyzéket a tanács elé. Kormánykörökben úgy tudják, hogy a Népszövetség tanácsának csak abban az esetben fogja Titulescu a jegyzéket tudomására hozni, ha a magyar kormány válasza, amelyet Bukarestben a legközelebbi napokra várnak, nem lenne kielégítő.”³⁹³

Titulescu lépéséhez Csehszlovákia és Jugoszlávia képviselője is csatlakozott. Idézet a Népszavából: „A „Pravda” újabb cikkben foglalkozik a kisántántállamok budapesti intervenciójával és a többi között a következőket írja: a kisántántnak nem kellene megelégednie az egyszerű tiltakozással, hanem tovább kellene mennie, ha Budapesten nem értenék meg, hogy nem szabad háborús politikát folytatni. A budapesti hivatalos irredenta harcára oly intézkedésekkel kell válaszolni, amelyek alkalmasak a világbéke megvédésére.”³⁹⁴

Pár nappal később Bethlen miniszterelnök válaszát közölte a Magyarság című napilap a demarssal kapcsolatban: „szó sincs arról, mintha a Romániának adandó válasszal az ő hazaéréséig várni akart volna a külügyminisztérium. - Egyébként nagyon szeretném tudni, - tette hozzá a miniszterelnök - hogy a hősök emlékkövének leleplezése alkalmából mondott beszédemnek melyik része volna kifogásolható. Ebben a beszédben egyetlen olyan kijelentés nincs, amit már régen el nem mondtam volna. Az nem titok, hogy mi a békeszerződést igazságtalannak tartjuk. Semmiféle demarssal nem lehet kivásalni belőlünk, hogy mi ma Trianont igazságosnak tartjuk. Egy demarssal nem lehet bennünket arra kényszeríteni, hogy a háborúért bűnösöknek érezzük magunkat. Nem tartottuk eddig sem titokban, hogy mi meg akarjuk változtatni a békeszerződés igazságtalanságait, ha erre alkalmas időpont kínálkozik. Erre jogot ad nekünk a békeszerződés maga, ezt tehát valóban nem lehet ellenséges lépésnek minősíteni. Én tehát semmiféle indokát és célját nem látom ennek a demarsnak.”³⁹⁵

Matuska Péter ügyvivőnek a Népszövetség Tanácsának ülésézése idején alkalma volt Borchgrave báró madridi belga nagykövettel eszmecserét folytatni a Bethlen miniszterelnök körül kialakult botrányval kapcsolatban. Mint Matuska jelentésében írta: „Borchgrave báró fejtegetéseimet, amelyeket teljesen a kapott instructio keretében folytattam le, a legnagyobb megértéssel látszott fogadni, a kis-entente demarche-át egyenesen nevetségesnek bélyegezte, és különösen tetszett neki Nagyméltóságodnak a kis-

³⁹³ U.o.

³⁹⁴ Népszava, A Kisántánt államok követei kedden hivatalosan közölték, hogy Bethlen beszéde „kínosan érintette kormányaikat” 1929. június 12. 1.

³⁹⁵ Magyarság, Bethlen István miniszterelnök a spanyol és francia tárgyalásairól és a Kisantant demarsáról, 1929. június 19. 1.

entente követekhez intézett azon felszólítása, hogy szabadságukban áll magukat távol tartani a jövőben oly ünnepélyektől, amelyek reájuk nézve kellemetlenek. Örömmel állapítottam meg egyéb elejtett megjegyzésekből is, hogy egyébként is e kérdésben a sympathia teljesen a mi oldalunkon van, hogy a miniszterelnök urat mindenütt a legnagyobb tisztelet és rokonszenv kísérte.”³⁹⁶ Matuska jelentésében a spanyolok mély szimpátiájáról is értesítette Walkó Lajos külügyminisztert. Mint írta: „Valdeiglesias márqui az „Época” főszerkesztője és tulajdonosa, Magyarország egyik legőszintébb barátja egyenesen fehér lapot adott át nekem azon kéréssel, hogy szerezzek részére interview-t a miniszterelnök úrtól, feltétel nélkül hajlandónak nyilatkozott bármit leközlöni, s az odiumot azon a címen, hogy nem jól fordították le a miniszterelnök úr szavait, szükség esetén a legteljesebb mértékben magára vállalni.”³⁹⁷ Matuska szerint némi pozitívuma is volt annak, hogy a botrány éppen a döntőbírósi szerződés megkötésének idején tört ki. Mint írja: „Nagyon szerencsés véletlen volt, a kis-entente démarche-ának és a döntőbírósi szerződés megkötésének összeesése; a szerződés az itt üléselő Népszövetség Tanácsának köreiben is élénk discussio tárgyát képezte, s talán ennek hatása alatt maradt el Titulescu beharangozott felszólalása, akinek a magyarországi „irredentizmus” erősödését a tanácsban állítólag szóba kellett volna hoznia.”³⁹⁸

A szerződéskötésről, a kisebbségi ügyek tárgyalásáról is szinte minden újság beszámolt. Bethlen István helyzetértékelését több lapban is olvashatjuk: „nem csatlakoztam az itteni utamhoz fűzött várakozásaimban, mert alkalmam volt beszélni mindazon faktorokkal, akiket látni szándékoztam és utam eredményeképp Spanyolországgal megkötöttem a barátsági szerződést, mely mindenképen hozzájárul Magyarország nemzetközi pozíciójának emeléséhez”³⁹⁹, a kisebbségi kérdéssel kapcsolatban pedig megjegyezte: „Legyünk tisztában azzal, hogy a kisebbségi eljárás szabályainak megjavítása csak lépésről lépésre történhetik meg.”⁴⁰⁰

Egyes magyar napilapok véleménye azonban nem ennyire elégedett a kisebbségi kérdésben elért eredményekkel. A *Magyarság* című napilapban olvashatjuk a következőket: „A népszövetség madridi tanácskozásának sivársága nem hozott semmi meglepetést...úgy, mint a genfi, a legutóbbi madridi kisebbségi kongresszuson még mindig felütötte a fejét a Mello-Franco-féle elmélet, amely igazolni igyekszik a Kisantant-államok heródesi lélekgyilkolását, amellyel a magyar kisebbségből új állampolgári egyedet

³⁹⁶ MOL, KÜM, K63 1929- 29/7, 27/pol. 1929, Madrid, 1929. június 20. 142.

³⁹⁷ U.o.

³⁹⁸ U.o.142.háto.

³⁹⁹ *Új Nemzedék*, „Nem csatlakoztam várakozásaimban”- mondta Bethlen István gróf Madridból való elutazása előtt, 1929. június 12. 1.

⁴⁰⁰ U.o.

akarnak gyúrni.”⁴⁰¹ A cikk szerint a Kisantant mindent meg akart tenni annak érdekében, hogy a „kisebbségi kérdés hidrájának”⁴⁰² fejét vegye Madridban. Azonban a cikk mégis elégedettséggel szól arról, hogy népszövetségi titkárnak kisebbségi petíciókat lehet eljuttatni, hiszen véleményük szerint ez mindenképpen erősíti a kisebbség helyzetét, hiszen: „egy későbbi, kedvezőbb időpontban a procedúrát tovább lehetne építeni. Érti ezt maga a Kisantant is, amely most tehetetlen dühében az egyik madridi diplomatája révén nem áttall azzal fenyegetőzni, hogy ha az anyaállamok újból elő mernék venni a kisebbségi védelem revíziójának kérdését, akkor a kis antantállamok egyszerűen „megvonják a területükön élő kisebbségtől a védelmet”⁴⁰³, a cikk a következő ironikus megjegyzéssel zárul: „Ezt a sanchopanzai kijelentést azután már igazán senki se vette komolyan!”⁴⁰⁴

A titkárság munkáját élesen kritizálta a Délmagyarország egyik cikke: „Az erdélyi magyar kisebbség eddig tizenkilencszer terjesztett elő sérelmet a Népszövetség elé, s a Népszövetség tizennyolcat nem is vetett tárgyalás alá. Mert a Népszövetség csak azt a kérdést tárgyalja, amit a titkárság tárgyalásra alkalmasnak tart. A népszövetségi titkárság, - ez az a szörnyű pergátló akadály, amin elvérzik minden kisebbségi követelés. A titkárság nem tartja alkalmasnak, s ezzel a kérdés el is van intézve. A magyar iskolák maradhatnak bezárva, a magyar szegénység maradhat föld nélkül, a magyar nyelvet kiseprőzheti továbbra is az állami és községi életből, magyar állampolgárok javait lefoglalhatják továbbra is, a kisebbségi magyar nemzet maradhat politikai jogfosztottságban ezentúl is.”⁴⁰⁵

Ugyanezen cikk szerint a magyar kisebbségi ügynek maga a helyszín, Spanyolország sem kedvez, mint írja: „A madridi miliő, a spanyol föld aligha szolgáltathatja a kisebbségi problémák számára a megkönnyíthető és feloldó tradícióit. Kissé korszerűtlen is diktátorok földjén kisebbségi sérelmeket foltozgatni a liberálizmus és demokrácia tisztult útmutatásai alapján...A kisebbségi kérdés megoldásához szeretet és tisztelet kell. S mindezt ugyan honnan importálja a mai Európából a vendégek számára a spanyolok diktátora.”⁴⁰⁶ Látható, hogy Primo de Rivérát igen negatív fényben tüntette fel a cikk írója.

A Magyar Országos Levéltár anyagai között döntőbírósi szerződéssel kapcsolatban az idézett rövid jelentésen kívül egyéb anyagot nem találunk, a kisebbségi ügyekkel kapcsolatban viszont létezik egy 30 oldalas expozé, mely a kisebbségi ügyben tett javaslatokat, módosításokat tartalmazza. Az expozé bevezetőjében kiemeli azokat a problémákat, melyek gátolják a kisebbségi ügyek hatékony elbírálását. Mint írja: „A

⁴⁰¹ *Magyarság*, Francia-magyar közeledés útján, 1929. június 18. 1.

⁴⁰² U.o.

⁴⁰³ U.o.

⁴⁰⁴ U.o.

⁴⁰⁵ *Délmagyarország*, Madrid, 1929. június 9. 1.

⁴⁰⁶ U.o.

*népszövetséghez benyújtott panaszok közül csak nagyritkán került egy-egy a tanács elé, mert a tanácstagok politikai okokból tartózkodtak attól, hogy a panaszt magukévá tegyék, ami pedig előfeltétele annak, hogy az egyáltalán a tanács elé kerülhessen. A beadványnak ugyanis mindaddig, amíg a népszövetség tanácsának legalább egy tagja az ügyet magáévá nem tette, kizárólag informatív hatálya van, vagyis addig, mint kisebbségi ügy tulajdonképpen nem is létezik...a védelem hatálytalansága folytán egyes kisebbségek csalódása olymértékűvé vált, hogy az utóbbi időben teljesen lemondtak arról, hogy védelmük érdekében kérvényeket intézzenek a népszövetséghez, mert a kérvények nem védelmet, hanem az uralkodó faj részéről fokozott türelmetlenséget eredményeztek.*⁴⁰⁷

Nem csak Magyarország érezte az eddigi eljárás módosításának szükségességét, így rajta kívül Németország, Hollandia, Ausztria, Bulgária, Svájc, Észt és Lettország, Lengyelország és Görögország juttatták el észrevételeiket a Népszövetséghez. Németország támogatta a módosításokat: *„A német kormány egy hathatósabb kisebbség védelem megvalósítását várna egy oly reformtól is, amely lehetővé tenné, hogy hármas bizottságban oly államok képviselői is részt vehessenek, amely államok lakosainak többsége a panaszoló kisebbséggel rokonszármazású.*”⁴⁰⁸ Azonban a javaslatot benyújtók közül nem mindenki a módosítást támogatta, a Kisantant államok, illetve Lengyelország és Görögország ellene nyilatkoztak. Az expozé szerint: *„Szerintük a tanács mostani gyakorlata már teljesen kimeríti a kisebbségi szerződések által reája ruházott jogokat és köteleességeket; minden módosítás indokolatlan tehát, de ha valamely módosítás mégis létrejönne, az csak az ő hozzájárulásukkal történhetné.*”⁴⁰⁹ A Népszövetség tanulmányi bizottsága egy hat pontból álló javaslatot tett, melyet határozattá is emelt, azonban a jelentősebb módosítások megtárgyalását a szeptemberi ülészsakra halasztotta. Az elhalasztásnak az is oka lehetett, hogy az 54 tanácstagállam közül csak 14 volt jelen, és nagytöbbségben azok, akik nem igazán támogatják, mint írta az expozé: *„nem barátai a kisebbségvédelem hatékonyabbá tételének*”⁴¹⁰. Bethlen István miniszterelnök elismerően nyilatkozott erről a kis lépésről is, mint írja az expozé: *„A két ellentétes érdek végül is kompromisszumban egyenlítődt ki. A kompromisszum az elvi kérdéseket in pejus nem módosította, mert nyitva maradt az út az elvi kérdések későbbi rendezésére, viszont az eljárás terén egy kis lépés történt előre.*”⁴¹¹

A magyarországi sajtó visszhangja a döntőbíróági szerződés jelentőségéről is megosztott volt, bár azt mindegyik újság elismerte, hogy a spanyol–magyar kapcsolat erősítése nagy jelentőséggel bír. Az egyik szkeptikus hangvételű cikket a *Magyarság* című

⁴⁰⁷ MOL, KÜM, K63-1929-29/7 Melléklet a 2336/pol 1929 számhoz 149-151.

⁴⁰⁸ U.o. 154.

⁴⁰⁹ U.o. 149-151.

⁴¹⁰ U.o.163.

⁴¹¹ U.o.167.

napilap hasábjain olvashatjuk: „*Minthogy a spanyol nemzetről van szó, mellyel emberi valószínűség szerint a földrajzi távolság miatt úgy nem igen lenne módunk konfliktusba keveredni. Attól félünk, hogy ebben a nagy szerződési lázban Magyarország nem csak ilyen megbízható, becses nemzettel fog egyezséget kötni, hanem olyanokkal is, melyek lelkiismeret furdalás nélkül fel fogják azt a szerződést rúgni, mihelyt az rájuk nézve nem biztosít kedvező eredményt. Szép, hogy garanciális szerződést kötöttünk már Ausztriával, Svájccal, Olaszországgal, Törökországgal, Lengyelországgal, Finnországgal, a balti országokkal? Azt látjuk az egészből, hogy Bethlen kormánya rendületlenül a felhőkben mászkál és az örökbéke utópiáját kergeti, míg az oláh szomszéd alattomosan provokál és terrorisztikus eszközökkel próbálja azt az optáns tárgyalást is felborítani.. Nincsen szerencsénk nekünk ezekkel a szerződésekkel, mert kivétel nélkül olyan államokkal kötöttük őket, melyek külön szerződés nélkül is korrektek, amelyekkel pedig viszonyunk tűrhetetlen, azokkal nem javul ez a viszony, ha velük is sorra megköti Bethlen azokat az egyezményeket, melyek csak paródiaként hatnának.*”⁴¹²

Magyarország a szomszédjaival fennálló rossz viszonyát próbálta meg rendezni a Népszövetség madridi ülése alkalmával, tudjuk meg az egyik újságcikkből: „*Az ülés napirendjén csak két politikai pont szerepel, nevezetesen a két optánsügyi tárgyalás Magyarország és Románia, illetőleg Szerbia között, amelyek közül az első a tanácselnök javaslatára, tekintettel a folyamatban levő közvetlen tárgyalásokra, szeptemberre halasztották, míg a második oly módon intéződött el, hogy a szerb kormány Magyarországgal történt megállapodása alapján hajlandónak nyilatkozott arra, hogy újból kiküldjön egy szerb bírót a magyar-szerb vegyes döntőbírószágba.*”⁴¹³

Az ügygel kapcsolatban érdemes megvizsgálni az érintett országok spanyol követeinek jelentéseit is. Juan de Cárdenas jelentéseit emelném ki, aki ekkoriban Spanyolország bukaresti megbízottja volt. Cárdenas szinte napi pontossággal és nagy részletességgel számolt be az ügyről. 1929. június 28-i jelentésében Mironescu Románia külügyminiszterének beszámolóját tolmácsolta: „*Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia képviselői annak érdekében, hogy el tudják dönteni, hogy részt vesznek-e az eseményeken, részleteket kértek. Csehszlovákia külügyminiszterén keresztül megtudakolták, hogy eléneklik-e a „magyar hiszekegyet”. Azt a választ kapták, hogy az esemény csak a háborúban elesett katonák emlékére lerótt tiszteletadásról fog szólni, és a kérdéses himnusz nem része a programnak. Így a Kisantant külügyminiszterei úgy döntöttek, hogy részt vesznek az eseményen. Valójában a megemlékezés erősen irredentista jelleget öltött.*

⁴¹² *Magyarság*, Bethlen miniszterelnök döntőbírószági és békéltető szerződést írt alá Spanyolországgal, 1929. június 11. 3.

⁴¹³ *Magyarság*, A népszövetség angol tábornokot nevezett ki a magyarországi kutató bizottság elnökéül, 1929. június 11. 11.

Különösen a magyar minisztertanács elnökének beszéde, melyben harctéren elesettek katonák leszármazottait arra szólította fel, hogy harcoljanak azért, hogy a háború előtti határaikat vissza tudják állítani.”⁴¹⁴ Juan de Cárdenas jelentésében Mironescu szavait is idézte: „Amint tudomásomra jutott ez a beszéd, értesíttem a Kisantant kormányait, és a többi országét, kik szövetségeseink, hogy a rendelkezésemre álló hírek alapján a budapesti megemlékezés a béke érdekeit sérti, és Romániával szemben ellenséges. Amint kezemben volt a beszéd szövege, meggyőződhettem arról, hogy tényleg Magyarország régi határainak visszaállítására ösztönöz, melyet másként nem tud megvalósítani, mint a szomszéd államokhoz, köztük Romániához tartozó területek elfoglalásával.”⁴¹⁵ A jelentés arról is beszámolt, hogy június 15-én a Kisantant egy memorandumot intézett Magyarország felé, melyre, Bethlen távolléte miatt először Walkó Lajos külügyminiszter válaszolt. Walkó Lajos biztosította Romániát, hogy: „Bethlen beszédének nincs Románia-ellenes tartalma...és kijelenti, hogy a magyar kormány biztosítani akarja Romániát, hogy minden igyekezetén azon van, hogy jószomszédi viszonyt ápoljon Romániával”⁴¹⁶. Azonban a Kisantant államai teljes mértékben nem tudták elfogadni Magyarország nyilatkozatát, hiszen, mint mondták: „...az nem az, aminek lennie kellene. Magyarország válaszában ténylegesen kinyilatkoztatta, hogy a trianoni béke záradékát igazságtalannak tartja...melyet békés úton kíván rendezni. A békés út egy egyezményt jelentene, de egy ilyen egyezmény nem jöhet létre, hiszen a Kisantant egyetlen egy lakosa nem lenne képes önként elfogadni a rabszolgaságot magyar iga alatt...”⁴¹⁷ Mironesco kijelentése szinte a világ összes sajtóját bejárta: „Nem kívánjuk a mások javait, de egy hüvelyknyit sem engedünk a mienkből, soha, senkinek, semmilyen áron.”⁴¹⁸ A Kisantant országok teljes mértékben elzárkóznak a határrendezés kérdése elől, mint mondták, az irredentista megnyilvánulásoknak csak egy következménye lehet: „a szomszédos országok haragját kivívni.”⁴¹⁹ Szerintük Magyarország összekeveri a békét a háborúval, hiszen a határrendezés békés úton számukra elképzelhetetlen. A háború borzalmait után az „az emberiség és a civilizáció érdeke a jelenlegi béke fenntartása, a szerződések érinthetlenségének biztosításával, és minden energiájukkal fellépve azon próbálkozások ellen, melyek katasztrófához vezetnének. Románia és szövetségesei eleget tesznek ennek a feladatnak. Mi folyamatosan szemmel tartjuk Magyarországot, de másoknak is figyelniük kell.”⁴²⁰

⁴¹⁴ MAE, Historia, Románia, H2648, 274-es számú jelentés, Bukarest, 1929. június 28. 1.

⁴¹⁵ U.o. 2.

⁴¹⁶ U.o.

⁴¹⁷ U.o.3.

⁴¹⁸ U.o.4.

⁴¹⁹ U.o.4.

⁴²⁰ U.o.4.

Az Alcalá de Henares-i levéltárban található jelentések kitérnek a szerződés ratifikációjának körülményeire is. 1929. július 6-án Gracia Real arról számol be⁴²¹, hogy Walkó Lajos tájékoztatása szerint a Parlament egészen október 16-áig nem ülésezik, így a szerződés napirendre vétele egészen addig várat magára. Egy másik jelentés szerint november végéig a Parlament jóváhagyja a szerződést, és december közepén ratifikálhatják is.⁴²²

Az ügy Magyarország számára nem csak Bethlen madridi tartózkodása miatt volt kellemetlen, hanem ezért is, mert a románok az optáns ügyek bécsi tárgyalását az eset miatt felfüggesztették, s nem lehetett tudni, hogy lesz-e mód újra a tárgyalások folytatására. Cárdenas jelentése szerint: *„Amint Budapest kabinetje látta, hogy a román delegáltak nem tudnak további lépést tenni az „optánsok” ügyének és a béke érdekében, és már nem engednek a magyar delegáltak túlzott követeléseiknek, felfüggesztették a tárgyalásokat a román delegáltak kitartó békéltető szándékainak ellenére, amiről itt úgy vélekednek, hogy Bethlen beszéde után haszontalan, sőt egyenesen arcátlan lépés.”*⁴²³

Bethlen Madrid után Barcelonába utazott, hogy megtekintse a Világkiállítást és elsősorban a magyar pavilont. Magyarország számára nagyon fontos volt az expón való részvétel. A Montjuich oldalában felépült Palau Nacional környékét teraszokkal, vízesésekkel és szökőkutakkal gyönyörű parkká alakították. XIII. Alfonz 1929. május 19-én nyitotta meg a kiállítást. Harmincegy ország képviseltette magát, köztük Magyarország is, annak ellenére, hogy a magyar kormányzat szűkös pénzügyi lehetőségekkel rendelkezett. A források szerint a kormánytól mindössze 30 000, míg a fővárostól 20 000 pengő állt a megbízott építészpáros, Györgyi Dénes és Menyhért Miklós rendelkezésére.⁴²⁴ A szerény pénzügyi keret miatt szóba sem kerülhetett az önálló pavilon kialakítása, ezért a stadion felé vezető út mellett, a külföldi kiállítók számára emelt (2500 m²-es alapterületű) nagycsarnokok egyikének oldalszárnyát kaptuk meg. Györgyiéknek elképzelésüket az adott terepviszonyokhoz kellett igazítaniuk, és a spanyol tervezők által már vázszerkezettel kialakított épületrészt kívül-belül "felöltöztették". Az engedélyeket kiadó spanyol bizottságnak olyannyira megtetszett a magyar építészek rendkívül elegáns elképzelése a csarnok egysíkú oldalhomlokzatának átalakításáról, hogy a vázlatokat elfogadták, s a spanyol szervezők Barcelona város előljáróságával karöltve átvállalták a magyar pavilonrész külső munkálatainak minden terhet.⁴²⁵ Magyarország számára a részvétel⁴²⁶

⁴²¹ AGA, 54/11901, Pol .312. Budapest, 1929. július 6.

⁴²² AGA, 54/11901, Telegrama 261. Budapest, 1929. november 13.

⁴²³ MAE, Historia, Románia, H2648, 271-es számú jelentés, Bukarest, 1929. június 23.

⁴²⁴ http://www.vilagkiallitas.hu/index.phtml?module=home&menu_id=barcelona

⁴²⁵ U.o.

⁴²⁶ Mivel a Barcelonai Expó egybeesett a Sevillai Ibámerikai kiállítással, ezért egy dél-amerikai ország sem képviseltette magát. Hivatalosan: Ausztria, Belgium, Csehszlovákia, Dánia, Finnország, Franciaország, Jugoszlávia, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország, Románia, Svédország és Svájc vett részt a

nagyon fontos volt, hiszen a régió országai közül csak Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia képviseltette magát.

Az ABC a következőként számol be az eseményről: „A királyi családot és kíséretét Matuska követ, Karsberz K. Robert konzul és a magyar megbízottak fogadták. A pavilonban Erzsébet királyné⁴²⁷ számos hímezését állították ki, mely a királyi családot nagyon lenyűgözte. Ezek után meglátogatták az elsősorban vasúti gépekből álló bemutatót.”⁴²⁸ A *La Época* szerint: *Foronda márki*⁴²⁹ kíséretében Bethlen gróf meglátogatta a kiállítást, mely nagyon lenyűgözte, és melyről magasztosan beszélt.⁴³⁰

Az utazás részleteit ismerve, megítélésem szerint felvetődhet a kérdés, hogy Bethlen a trianoni békeszerződés revíziójához keresett támogatást Spanyolországban. Esetleg emiatt időzítette látogatását, és szerződés aláírását június elejére, amikor is a Népszövetség Hármak Tanácsa Madridban ülésezett. Mivel Spanyolország és Magyarország között kiegyensúlyozott, jó viszony állt fenn, ezért a döntőbíróági szerződés aláírása mellett nagy jelentőségű volt a kisebbségi kérdés rendezése is.

kiállításon, nagytöbbségüknek önálló pavilonnal. Nem hivatalos formában, de képviseltették magukat: az USA, Japán, Norvégia, Portugália és Nagy-Britannia. ABC, 1929.május 19.

([http://es.wikipedia.org/wiki/Exposici%C3%B3n_Internacional_de_Barcelona_\(1929\)](http://es.wikipedia.org/wiki/Exposici%C3%B3n_Internacional_de_Barcelona_(1929)))

⁴²⁷ Erzsébet Amália Eugénia (Sisi) (1837. december 24- 1898. szeptember 10) osztrák császárné, magyar királyné, Ferenc József felesége volt.

⁴²⁸ ABC, 1929. május 28. 27.

⁴²⁹ A kiállítás igazgatója

⁴³⁰ *La Época*, La llegada de conde de Bethlen.- Visita de la Exposición.- Banquete en su honor. 1929. június 12. 4.

5.4. A szefárd-kérdés

Primo de Rivera Közép-Kelet-Európát és a Balkánt érintő politikájának van egy, alapvetően belpolitikai indíttatású fejezete, amely az e régiókban élő szefárd zsidókkal kapcsolatos. E politika kulminációs pontja az 1924. december 20-án kelt királyi rendelet, mely felajánlotta a spanyol állampolgárságot mindazoknak „*a régi spanyol pártfogoltaknak, vagy leszármazottaiknak és általában minden olyan spanyol család leszármazottjának, akiket valamikor spanyol nyilvántartásba vettek.*”⁴³¹ A rendelet szövegszerűen nem említi a szefárdokat, de a kortársak és a történészek egyaránt az ő érdekükben hozott rendeletként értelmezik, ahogy ezt teszi Harsányi Iván is. A rendelet, írja Harsányi, lehetővé tette, „*hogy az egykor elűzött szefárd zsidók leszármazottai, ha ezt a kívánságukat kinyilvánítják, a következő hat évben könnyített honosítási eljárással visszatelepezhessenek az országba*”⁴³².

Mi az oka a rendelet megszületésének, miért merült fel a szefárd-zsidók ügye, mintegy 400 évvel azután, hogy a Katolikus királyok⁴³³ 1492-ben kiűzték őket az országból.

Az Oszmán Birodalomban az évszázadok folyamán érvényesülő viszonylagos vallási türelem miatt sok szefárd zsidó telepedett le, főként a Balkán-félszigeten és Kis-Ázsiában. Ezeken a területeken elsősorban a forgalmas tengeri kikötőket részesítették előnyben, így a 16. század során Szaloniki, Isztambul és Szmirna váltak jelentős szefárd központokká. Ezt követően megindult a bevándorlás a Balkán belső területeire is.⁴³⁴ 1930-as statisztikai adatok a következő információkat adták szefárdok térségbeli létszámáról: Görögország (Szalonikivel) 120.000 fő, a Balkán országai: 55.000 (Románia, Jugoszlávia, Bulgária), Törökország: 195.000 fő. De voltak szefárd közösségek Ausztriában és Magyarországon is. Többségük megőrizte a XV. századi spanyol nyelvet és kultúrát is.

Az első világháborút lezáró békét követően Közép-Kelet-Európa térképe jelentősen átrendeződött. Az agresszív nacionalizmusok, a belső konfliktusok, háborús állapotok miatt megindult szefárd zsidók vándorlása a balkáni területek illetve Nyugat-Európa és Spanyolország felé. A kivándorlást csak erősítette az a tény, hogy Törökország 1923. július 24-én aláírta az antant hatalmakkal a lausanne-i békeszerződést, melyben eltörölt

⁴³¹ <http://www.jorgetriassagnier.com/index.php/2009/09/26>

⁴³² HARSÁNYI Iván: *Meggyőződés vagy kötelességteljesítés. Ángel Sanz Briz szerepe az üldözött magyar zsidók védelmében (1944)* In: Zsidóság a hispán világban (szerk. Anderle Ádám), Szeged, 2004. 96.

⁴³³ A mórok által elfoglalt ibériai területek keresztények általi visszafoglalása 1492-ben véget ért, ekkor Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd az 1492. március 31-i Alhambra-ediktumával vette kezdetét a zsidók kiűzése. A zsidókat választás elé állították: vagy 1492 júliusának végéig elhagyják az ország területét vagy keresztény hitre térnek. In: Esther BENBASSA- Aron RODRIGUE: *A szefárd zsidók története, Toledótól Szalonikiig*, Budapest, 2003. 29.

⁴³⁴ In: Julio Caro BAROJA: *Los judios en España moderna y contemporánea*. Madrid, 1986. 3a edición, Ediciones Istmo, 261.

mindenféle kapitulációt, előjogot, melynek következtében a szefárd zsidók is elvesztették a „pártfogolt kategóriájukat”.⁴³⁵ Ezért XIII. Alfonz személyesen interveniált például a török hatóságoknál, hogy védelmet kérjenek a zsidók számára pogromok esetén.⁴³⁶ A spanyol konzulátus pedig védelméről biztosította a szefárd zsidókat.⁴³⁷

A spanyol konzulátusokról, külképviseletekről az első világháborút lezáró szerződések után érkező jelentések már jelezték a Spanyolországba visszatelepülés szándékát. Antonio Suqué, budapesti konzul jelentéseiben⁴³⁸ például beszámolt arról, hogy szefárd zsidók kérvényezték Spanyolországba való letelepedésük lehetőségét. Egyik jelentés szerint 2115 „spanyol” akart Fiuméből Spanyolországba menni, de a spanyol kormány megtagadta a szefárdok beutazásának lehetőségét. *„Érdekes az ügyben az, hogy Madrid csak azoknak adta meg ezt az engedélyt, akik Spanyolországban születtek, ami azt jelentette, hogy sok szefárdi, aki Budapesten élt, és vissza akart térni Hispániába, nem tehette meg ezt,”*⁴³⁹ írja Anderle. A spanyol külügy ezidőben tehát meglehetősen ellenségesen viszonyult – éppen a szefárdokhoz. Ez az ellenséges külügyi álláspont erős bázissal rendelkezett a közvéleményben, s különösen az államapparátusban.

Ezt a durván, inkvizítori radikalizmussal jelentkező antiszemitizmust Amalfi, bukaresti spanyol követ e kérdésben írott jelentéseivel (1920) illusztrálhatjuk. Ezekben több családot is említ, akik vízumért folyamodtak a követséghez, az egyik ilyen például Kuper vigói fogorvos kérvénye, akinek számos családtagja akart Spanyolországba költözni. Mint írja Amalfi: *„Nincs semmi kifogásom az Ukrajnából származó Kuper család ellen, de nem tudom szó nélkül hagyni azt a riadalmat, mely Spanyolország felé tartó izraeliták csoportja kelt bennem, akik már régóta fenyegetik azt a társadalmi egységet, melyet a Katolikus Királyok oly bölcsen felismertek.”*⁴⁴⁰ Amalfi szerint Spanyolország csak veszítene azzal, ha: *„oltalmat biztosítana a neves királyok által kiűzött családok unokáinak...hiszen a zsidók nem változtattak a mentalitásukon, sem idioszinkráziájukon azalatt a több évszázad alatt, míg köztünk éltek. A spanyol társadalmat alaposan megviselnék azok az elkerülhetetlen és káros hatások, mely az egy etikájában ennyire különböző néppel való együttélés jelentene, akik már alattomosan beszívárogtak az orosz, német és osztrák-magyar társadalomba.”*⁴⁴¹

⁴³⁵ <http://www.worldsephardicongress.org/congress/ponencias/ponencia13htm>

⁴³⁶ <http://proyectoperfiles.blogspot.com/2008/09/ngel-pulido-y-la-ley-de-nacionalizacion.html>

⁴³⁷ Abdul Filali ANSARI: *Pensar el Maghreb contemporáneo*, Instituto Catalán de Estudios Mediterráneos, 2001, History, 266.

⁴³⁸ A(H)MAE: 2526, 1918. december 28, 7. , 1919. január 7., 1919. július 11. ,1919. július 22.

⁴³⁹ ANDERLE Ádám: *El nacimiento de las relaciones diplomáticas húngaro-españolas (1920-1921)* In: *Acta Hispanica*. Szeged, 1997. 10. , lásd. még: ANDERLE Ádám: i.m. (2006) 98.

⁴⁴⁰ A(H)MAE: 109-es jelentés, 1920. augusztus 18. Bukarest, Amalfi

⁴⁴¹ U.o.

Amalfi felhívja kormányra figyelmét Ábrahám Salom Yahuda⁴⁴² professzorra, aki ekkoriban Madridban tanított, és akit éppen Romanones miniszterelnök hívott a madridi egyetemre 1914-ben, a számára alapított héber nyelvi és irodalmi tanszékre. Amalfi szerint „Sajnálatos módon már van egy veszélyes precedens a toleranciánkra, mégpedig Ábrahám Salom Yahuda izraelita, aki az Universidad Centralon tanít: nem lehetünk biztosak abban, hogy ez a mérgező élesztő, nem szándékozik-e hadseregünkbe behatolni, és abban sem, hogy nem jelent komoly fenyegetést a Fegyveres Erők vezérelvére és a fontos hivatalainkra.”⁴⁴³ Amalfi szerint azok között, akik eddig kérelmüket benyújtották, főleg pénzügyekkel⁴⁴⁴ foglalkozó szefárd zsidók voltak, akik szerinte: „csak arra törekszenek, hogy hatalmas vagyonra tegyenek szert, tekintet nélkül a módszerre.”⁴⁴⁵

Amalfit a környező országokban tartózkodó izraeliták is aggasztották, mint írja: „Nem kevésbé aggaszt az a tény, hogy ha Olaszország megtagadja védelmét a Szalonikiben⁴⁴⁶ tartózkodó izraeliták ezreitől, akkor Spanyolországban fennáll a veszélye annak, hogy kénytelen lesz befogadni a kevésbé kívánatos söpredéket. Remélem, hogy a vészkiáltásom célhoz ér.”⁴⁴⁷

Amalfi a spanyol társadalom egy részének nézetét képviselte csupán. Ezidőben azonban már erős a szefárdbarát áramlat is. Közismert XIII. Alfonz és Romanones miniszterelnök pozitív álláspontja. Nagy visszhangot keltettek és támogatást kaptak Ángel Pulido doktor⁴⁴⁸ írásai is, aki a század elejétől szolidaritási és felvilágosító kampányt folytatott érdekükben. Albert de Vidas írta róla: „Az ő harca óriási volt, egy véget nem érő Don Quijote-harc az előítéletek szélmalmaival, egy olyan harc, amit sajnos nem lehet

⁴⁴² Ábrahám Shalom Yahuda (1877. Jeruzsálem -1951.), zsidó polihisztor, tanár, író, kutató, nyelvész. 1895-ben írja első könyvét Arab Antikvitás, két évvel később részt vett az első cionista kongresszuson Bázelen és Svájcban. 1905-1914 között Berlinben tanít, az első világháború alatt átköltözött Madridba, ahol 1915-1922 között folytatta oktatói tevékenységét. Végül a New Yorkba ment, ahol a New School for Social Research-ben tanított. Számos ősi arab nyelvű dokumentumot fordított le, 1934-ben megjelent a Pontos Biblia című könyve, mely hatalmas nemzetközi vitát váltott ki. In: http://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Yahuda

⁴⁴³ A(H)MAE: 109-es jelentés, 1920. augusztus 18. Bukarest, Amalfi

⁴⁴⁴ Itt kell megemlítenünk a román izraelita Henry Helfant ügyét is, aki több éven keresztül próbálta a „Banca Hispano-Rumano” ügyet előremozdítani, derül ki számos Amalfi jelentésből. Henry Helfantban azonban sem a spanyolok, sem Amalfi nem bízott. Mint írja egyik jelentésében: „Úgy gondolom, hogy nincs számunkra megfelelő mennyiségű megfelelő adat arra, hogy teljes nyugalommal támogatni tudjuk a születendő céget, főleg akkor, ha a kezdeményezője szerencselovag jellemére gondolok, aki még mindig megőrizte inkognitóját nem csak előttem, hanem azok előtt a személyek előtt is, akik mindeztidőig kapcsolatba léptek vele.” In: A(H)MAE, H1718, 62-es számú jelentés, 1923. március 14. Amalfi, Bukarest

⁴⁴⁵ U.o.

⁴⁴⁶ Szaloniki a többi térségbeli országhoz képest jelentős eltérést mutatott, hiszen itt a zsidó lakosság száma jelentősebb volt. „A lakosság felét kitevő és a nagy kikötőváros gazdasági irányítását nyíltan a kezében tartó zsidóság jól látható és elkülönült csoportot alkotott. A két világháború közötti időszakban a görög állam a zsidó népesség elgörögösítését és a városban betöltött politikai és gazdasági hatalmának gyengítését célzó rendelkezések sorát dolgozta ki.” In: Ester BENBASSA- Aron RODRIGUE: i.m. 316.

⁴⁴⁷ A(H)MAE: 109-es jelentés, 1920. augusztus 18. Bukarest, Amalfi

⁴⁴⁸ Dr. Ángel Pulido (1878-1970) a malária és a tuberkulózis megállítása érdekében folytatott kampányt, ő az egészségügyi főbiztos.

megnyerni. Mindenesetre az erőfeszítései, a szefárdi zsidók kiűzése óta a legjelentősebb lépések a spanyol-szefárd kapcsolatban.”⁴⁴⁹

Pulido (egyébként szenátor) újságcikkeiben, parlamenti felszólalásaiban felhívta a figyelmet az spanyol társadalomban a zsidókról elterjedt negatív képre. Mint írja: „*Sajnos nagy a tudatlanság a zsidókkal kapcsolatban, és a köztudatban szerencsétlen kép él róluk, melyet a fanatikus antiszemiták és történészek rágalmozó tanulmányaik tucatjában folyamatosan hangoztatnak, ezáltal hibás feltételezéseket és butaságokat terjesztenek.*”⁴⁵⁰ Pulido kezdeményezéseit számos illusztris személy is támogatta, mint például Romanones gróf. Pulido a következőket írta Romanonesről: „*nagy segítséget jelent számomra ebben a fáradságos feladatban, melyben Spanyolországot próbáljuk megbékíteni a spanyol származású héberekkal.*”⁴⁵¹ Romanones mellett még számos politikust, írókat és értelmiségit találunk, akik a szefárdok mellett, kulturális-nyelvi örökségük védelme érdekében léptek fel: Benito Pérez Galdóst, az egyik legismertebb író, a konzervatív Antonio Maurát, aki ötször volt Spanyolország miniszterelnöke, Santiago Ramón y Cajal Nobel-díjas orvost, Miguel de Unamuno író, a Salamancai Egyetem rektorát említhetjük és sokan másokat az ország szellemi és elitjéből.⁴⁵²

Az bizonyos, hogy Pulido kezdeményezése, a liberálisabb nézetek terjedése mind hozzájárultak a rendelet megszületéséhez, azonban azt is látnunk kell, hogy mindez önmagában kevés lett volna. Bren Rothern szerint, amikor az oszmán birodalom eltörölte az előjogokat, Franciaország megadta minden védencének az állampolgárságot. Mint írja: „*Spanyolország ezt a példát igyekezett követni. Inkább diplomáciai okok vezérelték a spanyol kormányt, nem pedig Pulido által elindított mozgalom nyomása.*”⁴⁵³ Ettől függetlenül is az azonban érzékelhető, hogy Pulido közvetlen vagy közvetett hatásának köszönhetően megnőtt az irodalmi és kulturális érdeklődés a szefárdok iránt – a *La Gaceta Literaria*-ban számos szefárd írókkal foglalkozó cikkekkel találkozunk.

⁴⁴⁹ Albert de VIDAS: El Dr. Ángel Pulido y el redescubrimiento de los sefardíes a final del siglo XX. 330. In: <http://www.dpz.es/turismo/monograficos/aragon-sefarad/VolumenI/VolI-12.pdf>

⁴⁵⁰ Albert de VIDAS: i.m. 332.

⁴⁵¹ *La Ilustración Española y Americana*, 1920. március 22. 11. szám. 163.

⁴⁵² 1924-ben. Emilia Prado Bazán író, az Ateneo de Madrid irodalmi tagozatának első női elnöke és a madridi Universidad Centralon az újlatin irodalom tanszék tanára. Juan Valera y Alcalá-Galiano, író és diplomata; Julio Camba Andreu, újságíró, az ABC tudósítója, José de Echegaray y Eizaguirre irodalmi Nobel-díjas író, politikus, matematikus, az Ateneo elnöke. Niceto Alcalá-Zamora, spanyol politikus, Romanones Liberális Pártjának tagja, a második köztársaság elnöke. Ramón Menéndez-Pidal, filológus, történész, a szabad oktatás (Institución Libre de Enseñanza) egyik élharcosa. Juan de la Cierva, mérnök, a helikopter feltalálója, Alejandro Lerroux, politikus, államminiszter az Azana kormányban, Gumersindo de Azcárate Menéndez-Morán, történész, politikus és Manuel Azaña, író, politikus, akit kétszer is megválasztottak Spanyolország miniszterelnökének. A felsorolt személyek közül, sokan voltak az Ateneo tagjai, nagytöbbségük liberális nézetet vallott és a Karl Christian Friedrich Krause filozófiája által inspirálódott Institución Libre de Enseñanza (ILE) követői voltak. In: <http://www.jorgetriassagnier.com/index.php/2009/09/26>

⁴⁵³ Uriel MACÍAS, Yolanda MORENO KOCH, Ricardo IZQUIERDO BENITO: *Los judíos en la España contemporánea: historia y visiones, 1898-1998*. Cuenca, 2000. 165.

A rendelet legfőbb oka mégis gazdasági jellegű volt, ezt Pulido is felismerte. Mint egyik cikkében írja: „Az egyetlen egy dolog, mellyel meg lehetne győzni a lakosságot, az a betelepítéseknek Spanyolországra gyakorolt pozitív hatása. Az új gazdasági érdekek új piacokat teremthetnének a spanyol termékek számára.”⁴⁵⁴ A szefárdok gazdasági jelentőségét emelte ki José María Doussinague y Teixidor diplomata is, aki az 1920-as évek végén többször járt a Balkánon. A *Sefarditismo económico* (1930) című könyvében írja: „Spanyolország még mindig nagyon szegény ország, melyek nem vonzza a külföldi befektetőket”⁴⁵⁵, talán betelepülő szefárd családok gazdasági stabilitást, és új piacokat teremthetnének az ország számára. Mint írja: „Spanyolország számára a szefárd zsidók csak gazdasági szempontból voltak érdekesek, hiszen ők ellenőrizték a kereskedelmet a Balkánon. Annak érdekében, hogy a szefárdokat Spanyolországgal való együttműködésre bírják, kereskedelmi kamarákat, és spanyol nyelvű iskolákat hoztak létre a szefárd központokban. Minél gyorsabban el kellene intézni a honosítással kapcsolatos kérvényeiket, hiszen kereskedelmi pozíciójuk, pénzügyi hatalmuk pozitív hatással lehetne kereskedelmi expanziókra.”⁴⁵⁶

A gazdasági megfontolásokon kívül a spanyol kormány részéről felmerült annak a lehetősége, hogy esetleg marokkói területeik megerősítésekor a szefárd zsidók segítségére támaszkodnak. Mint írja Pulido: „Az uralkodó rendkívül éles látású, aki arról álmodik, hogy Spanyolország nagy lesz. Már 1912-ben közölte a héber bizottságokkal, hogy tőlük várja a legfőbb munkát a terület kolonizációja és gazdasági felvirágoztatása során. Tudja, és figyelmeztet is arra, hogy a romboló katonák mögött ott kell, hogy menjen az újjáépítő, melyet senki más nem tudna nagyobb hazafiassággal megoldani, mint a héber nép.”⁴⁵⁷

A feljegyzések, újságcikkek szerint Pulido felhívása azonban a zsidók világában erőteljes szkepticizmusra talált. Sokakban felmerült az a kérdés, hogy a spanyol állam valódi szándéka nem pusztán anyagi jellegű-e, csak azért hívják őket vissza, hogy segítsenek az ország újjáépítésében?⁴⁵⁸ Az olyan nagy kezdeményezések, mint 1917-ben az első zsinagóga megépítése Madridban a calle Príncipe, a héber nyelv és irodalom tanszék létrehozása 1914-ben, nem találtak visszhangra.⁴⁵⁹ Jorge Trias Sagnier hívja fel a figyelmet, hogy a Spanyolországban található zsidó hitközösség nem túl nagy, Barcelonában nincs több mint tizenöt család.⁴⁶⁰ Mint írja: „A század elején néhány,

⁴⁵⁴ Albert de VIDAS: i.m. 334.

⁴⁵⁵ <http://www.jorgetriassagnier.com/index.php/2009/09/26>

⁴⁵⁶ Uriel MACÍAS, Yolanda MORENO KOCH, Ricardo IZQUIERDO BENITO: i.m.160.

⁴⁵⁷ *La Ilustración Española y Americana*, 1920.március 15. 10. szám 164.

⁴⁵⁸ <http://proyectoperfiles.blogspot.com/2008/09/ngel-pulido-y-la-ley-de-nacionalizacion.html>

⁴⁵⁹ U.o.

⁴⁶⁰ <http://www.jorgetriassagnier.com/index.php/2009/09/26>

Franciaországból, Törökországból, Oroszországból vagy az Osztrák-Magyar Monarchiából származó néhány zsidó család telepedett csupán le Spanyolországban.”⁴⁶¹

Az 1924-es rendelet és a polgári kezdeményezések ellenére a szefárd zsidók tömege ugyanis nem indult meg Spanyolország felé. Bernd Rother szerint több oka is volt annak, hogy a királyi rendeletnek nem volt nagyobb hatása: „a törvény nem kapott nagy nyilvánosságot, a külügyminisztériumnak pedig mintegy három évébe telt, hogy konkrétan meghatározza, hogy milyen dokumentumokat kell, hogy benyújtsanak a kérvényezők, majd még 10 hónap telt el addig, míg a külügyminisztérium értesítette a külügyi képviselőket ezekről a részletekről. A másik probléma pedig az volt, hogy a kérvényezőknek 500 pesetát kellett fizetniük eljárási költség gyanánt, így szefárd zsidók ezrei veszítették el azt a lehetőséget, hogy megszerezzék a spanyol állampolgárságot.”⁴⁶² Nem túlozunk, ha azt mondjuk, a spanyol külügy sabotálta és akadályozta a rendelet végrehajtását.

A másik ok pedig a törvényi keret rendezetlensége. Az 1869-es Alkotmány 21-es paragrafusa bizonyos fokú vallásszabadságot biztosított, melyet 1876-os Alkotmány 11-es paragrafusa megerősített. Ennek értelmében a zsidóknak joguk volt Spanyolországban tartózkodni és vallásukat gyakorolni.⁴⁶³ 1923. szeptember 13-án azonban a diktatúra felfüggesztette az alkotmányt és ezzel együtt a vallásszabadságot is. Az 1924. december 20-i királyi rendelet megengedi azon szefárd zsidók honosítását, akik ezt kérvényezik. Joggal teszi fel a kérdést Alejo Hernandez: „Mi hasznát veszik a szefárd zsidók a nemzetiségüknek, amikor a vallásukat nem tűrik meg Spanyolországban?”⁴⁶⁴

. Ráadásul a Katolikus Királyok rendelete még mindig élt, vagyis az 1924-es rendelet nem csak az 1876-os alkotmány felfüggesztése miatt került furcsa helyzetbe, hanem az 1492-es kiűzetési rendelet eltörlésének hiánya miatt is. Emiatt erős volt a bizalmatlanság a szefárd közösségekben.

Erre egy *Nuevo Mundo*-ban (1931) megjelent cikk is felhívta a figyelmet. Eszerint Sabetay J. Djaen ismert romániai szefárd rabbi Madridba utazott, hogy Alejandro Lerroux miniszterrel tárgyaljon Katolikus Izabella rendeletének teljes eltörléséről. A cikk írója szerint azonban: „Djaennek be kell érnie Lerroux készszorításával és ígéretével, hogy szem előtt tartja majd az ügyet.”⁴⁶⁵

Primo de Rivera 1924-es rendelete ezért, minden pozitív gesztusa ellenére sem válhatott fordulóponttá a spanyol-szefárd kapcsolatban.⁴⁶⁶

⁴⁶¹ U.o.

⁴⁶² Uriel MACÍAS, Yolanda MORENO KOCH, Ricardo IZQUIERDO BENITO: i.m.166.

⁴⁶³ Alejo HERNANDEZ: Los judíos españoles y la Consitución, In:*Heraldo de Madrid*, 1929.07.16., 6.

⁴⁶⁴ U.o.

⁴⁶⁵ César GONZALEZ-RUANO: La visita del gran rabino sefardí- Sobre el hondo problema judío. In:*Nuevo Mundo*, 1931.08.07. 56.

⁴⁶⁶ Alejo Hernandez idézete jól összefoglalja a nagyszámú visszatelepülés elmaradását: „Az igazi zsidó nem tud vallása nélkül élni, szüksége van rá, mint halnak a vízre; emiatt élnek Franciaországban és Észak-

6. A kereskedelmi szerződések az 1920-as években

Az első világháborúban Spanyolország exportja, semlegességének köszönhetően, pozitív mutatót produkált. Azonban Spanyolország kereskedelmi kapcsolatait az 1920-as években egyfajta stagnálás jellemezte. Korábban megkötött egyezményeit nem minden esetben újíttotta meg. Azt, hogy kikkel kötött újra szerződést, erőteljesen befolyásolta az adott ország politikai és gazdasági jelentősége. Az újonnan létrejött államokhoz való viszonya is változatosan alakult. 1922 óta igazából csak a három országgal- Franciaországgal, Angliával, Olaszországgal- létesített érdemi gazdasági kapcsolatot „...nem lévén képes ezen nagyhatalmak kormányai túlerős nyomásának ellent állni, csak akarva- nem akarva állott a spanyol kormány az illető, Spanyolországra nézve épen nem kedvező szerződésnek megkötésére rá.”⁴⁶⁷, írja Szentmiklósy Jenő. Ezen kívül, folytatja: „Svájc- és Norvégiával kötött kissé hosszabb lejáratú kereskedelmi szerződést.” Egyéb államok kormányai, bármennyire igyekeztek is itteni képviselveik útján a spanyol kormányt hosszabb lejáratú kereskedelmi szerződésnek a megkötésére rábírni- mint tették különösen az Amerikai Egyesült Államok, Németország, Ausztria, Portugália stb. Ezen kormányok viszonya a spanyol kormányhoz a szóbanforgó kérdés tekintetében az utolsó két évben nem állott egyébből, mint a régi kereskedelmi szerződésnek spanyol részéről történt felmondásból....⁴⁶⁸

A háború után kialakult új államrendszer megsokszorozta a vámhatárokat a térségben. A korábbi vámrendszerek már nem feleltek meg az új elvárásoknak, ezért egyre sürgetőbbé vált azok rendezése. Mint írja Palotás Emil: „Az infláció hatására a vámfalak omladozni kezdtek, mivel a vámok zöme kötött összegekben megszabott súlyvám volt. Az országok többsége ezért a világháború idejéből már ismert egyéb szabályozási eszközökhöz nyúlt. Leggyakrabban báhozatali és kiviteli tilalmakat vezettek be. A viszonyok normalizálódása tette lehetővé új vámszabályok életbe léptetését. Bulgária kezdte a sort 1922-ben, Románia 1924-től, Jugoszlávia egyévi késéssel, Csehszlovákia pedig csak 1926-tól alkalmazott új vámokat. Valamennyi esetben szembeötlő a vámtételek erőteljes megnövelése.”⁴⁶⁹

Amerikában, ahol teljes a szabadság, vagy a muzulmán országokban, ahol teljes az elfogadás.” In: Alejo HERNANDEZ: Volverán a España los judíos? In: Heraldo de Madrid, 1930.03.29.13.

⁴⁶⁷ MOL, fond K 69, 738.csomó, 1924-1930 I/a, 1924 május 25. Madrid, 497.számú egyezmény, 581.

⁴⁶⁸ U.o.

⁴⁶⁹ PALOTÁS Emil: i.m. 239.

6.1. Spanyolország és a közép-kelet európai országok kereskedelmi kapcsolatai

Bulgária és Spanyolország között viszonylag sokáig nem jött létre gazdasági szerződés, azonban spanyol bank létrehozását már az 1920-as évek elején többen propagálták, derül ki ez több külügyi jelentésből: „a többi olasz, francia, angol bank mellé, akik nem vesztegették az idejüket, hogy kitárják a kapujukat és megkönnyítsék a kereskedelmi kapcsolatok létrejöttét. Érdekeltek vagyunk tehát abban, hogy létrehozzunk egy spanyol bankot Bulgáriában, melynek néhány hónapon belül létre jöhetne fiókjintézete Bukarestben, Belgrádban és Konstantinápolyban, az import cégek küldöttei a tranzakcióikhoz nagy segítséget kaphatnak.”⁴⁷⁰ A jelentés Bulgária kereskedelmi múltjára is kitért: „A világháború előtt Bulgária olyan ország volt, mely nagy hatást gyakorolt a kereskedelemre és a külföldi tőkére, mivel a bolgár kereskedők mindig megbízható és szorgalmas hírnévnek örvendtek, és azért is, mert Bulgária progresszív módon fejlődött, és azon országok közé tartozott, ahol a legnagyobb biztonságban lehetett a külföldi tőkét befektetni. 1905-ben az importálás jogainak szélesedésével Szófiában három bankot hoztak létre: banque de credit-et, banque generale de bulgarie-ét és a banque balkanique-t. A fegyverszünet után, az Antant pénzügyi intézményei megjelentek Bulgáriában, kihasználva a főváros jó elhelyezkedése adta lehetőségeket. Elsőként megjelent az olasz kereskedelmi bank, egy évvel később pedig egy bankház, némi bolgár tőkét is magába olvasztva- Banca commerciale Italiana e Bulgaria néven. Nemrég jelent meg Szófiában egy új bank Société en Commandite Franco – Belge A. Koyoumdjisky y Cie néven. Bulgáriában van magánbank is a Mayer & Aftalion ház, mely a pénzügyi jövedelmek nagysága miatt igen fontos szerepet tölt be Bulgáriában. A Mayer & Aftalion az ország elsőszámú bankjává válhatna, ha együttműködne egy spanyol bankkal vagy francia tőkebevonással.”⁴⁷¹ Több iratot a spanyol külügyi levéltárban nem találunk a kereskedelmi kapcsolatok alakulásával kapcsolatban, csupán szerződések⁴⁷² között egy rövid bejegyzést találunk 1922. február 23-án, miszerint kereskedelmi jegyzékváltás jött létre Spanyolország és Bulgária között.

1921. november 18-án⁴⁷³ a Csehszlovák Köztársaság és Spanyolország között ideiglenes kereskedelmi (Modus Vivendi)⁴⁷⁴ megállapodás⁴⁷⁵ jött létre. Ez azonban a

⁴⁷⁰ A(H)MAE: H2334, Bulgária, 171-es számú jelentés, Szófia, 1920. szeptember 22.

⁴⁷¹ U.o.

⁴⁷² Ministerio de Asuntos Exteriores- Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales II. kötet 7.

⁴⁷³ Vladimir NALÉVKA: i.m. 245.

⁴⁷⁴ „Modus vivendi” alapján a két ország reciprok jogokat biztosított a kereskedelmi termékekre, azonban ez csekély kedvezménynek számít.

⁴⁷⁵ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 867 számú jelentés, 1921. november 23.

csehszlovák kormány szerint még mindig nem nyújtott elégséges kedvezményt termékeikre, így újabb tárgyalásokat kezdtek, melyről a következőképen számol be az ABC: „Az újságokban azt lehet olvasni, hogy egy csehszlovák delegált az ideiglenes vámtarifa-szerződés kidolgozása miatt Madridban tartózkodik, mely egészen addig érvényben lenne, míg a végleges szerződés aláírásra nem kerül. A csehszlovák kormány kéri a spanyol kormánytól, hogy szüntessék meg a rájuk kiszabott pótdíjakat, mely a csehszlovák termékek bevitelét nagyban megnehezíti, és azt kéri, hogy a spanyol kormány adja meg ugyanazon koncessziókat, melyeket a német kormány számára is biztosított. Spanyolország pedig vámkedvezményt kér a spanyol borokra. Egészen idáig a tárgyalások hasznosnak bizonyultak, és csak remélni lehet, hogy a csehszlovák delegált madridi jelenléte meggyorsítja a szerződés aláírását.”⁴⁷⁶

8. ábra Csehszlovákia összexportja és importja (ezer cseh korona)

	1919	1920	1921	1922	1924 (első negyedév)
Import	6.555.419	23.347.412	22.433.293	12.695.516	3.179.497.
Export	5.323.621	27.568.415	27.311.586	18.086.349	3.396.405.

Forrás: A(H)MAE. 001168, 1924. november. 24 Madrid

A legfontosabb termékek, melyeket Csehszlovákia importál: disznósír, gabona, rozs, kukorica, rizs, búzaliszt, kávé, bor, bőr, gumi, dohány, vasérc, ásványi olajok, szén, koks, gyapjú, selyem, pamut. Az exporttermékei közül ki kell emelni: cukorrépa, komló, árpa, maláta, lignit, ólom, só, grafit, kőszén, rádium, vas, kaolin. Nehézipari termékei közül pedig kiemelkedő: vasúti kocsik, vagonok, ipari-mezőgazdasági gépek, gépkocsik, csővezetékek, konyhai eszközök. Ezen kívül kiemelkedő ágazat a sörgyártás, a cukorfinomítás, üveg- bútor –papírgyártás. Vagyis elmondhatjuk, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása után a csehszlovákok mezőgazdasági termékekből behozatalra szorultak, miközben a már a Monarchia alatt is fejlett iparukat tovább tudták fejleszteni, kereskedelmüket szélesíteni.

A követi jelentésekből az is kiderül, hogy a csehszlovák termékek nagy számban voltak jelen a spanyol piacon, viszont az esetek nagy többségében közvetítőkön keresztül jutottak el, és német márkajelzés alatt jelentek meg.⁴⁷⁷ „Múlt év júliusában aláírt spanyol-német „modus vivendi” B⁴⁷⁸ listájában szerepelnek olyan termékek, melyeket nem

⁴⁷⁶ ABC, 1925. február 10. 23- 24.

⁴⁷⁷ A(H)MAE: 001168, Pro-memoria, 1925. február 21. Madrid (aláírás nélkül)

⁴⁷⁸ B lista tartalmazza azokat a termékeket, melyeket Csehszlovákia Spanyolországba szállíthat bizonyos vám megfizetése után, azok a termékek, melyeket a B lista nem említ a második vámtarifa oszlop szerint kerülnek elvámolásra.

Németországban állítanak elő, hanem Csehszlovákiában.”, írja a jelentés.⁴⁷⁹ Mivel Németország, Ausztria vámtarifa szempontból kedvezményezettebb helyzetben voltak mint Csehszlovákia, ezért érte meg nekik Spanyolországba csehszlovák termékeket szállítani. A spanyolokat legjobban a csehszlovák gépgyártás – mezőgazdasági, hadipari- érdekelte volna (Škoda- gépkocsigyártás, fegyvergyártás, gőzturbina, Breitfeld Daněk- gépjárműgyártás, vasúti járműgyártás, Pilsen- sörgyártás). A jelentésekből az is kiderül, hogy a spanyol termékek is közvetítőkön keresztül érkeznek Csehszlovákiába: *„A spanyol termékek francia, belga, német közvetítőkön keresztül érkeznek Csehszlovákiába, ami a borokat illeti, eredetük teljesen ismeretlen marad a csehszlovák vevőközönség előtt.”*⁴⁸⁰ Több ország esetében is láthatjuk, hogy a spanyol termékek közül a bor exportja nagy jelentőségű: *„Jelenleg a bor fogyasztása a sör magas ára, a háború utáni életszínvonal javulása miatt növekszik, ez a növekedés 20-30% lehet.”*⁴⁸¹, írja egy 1925-ös jelentés. Spanyolország 1925-re a borexportőrök közül már a harmadik helyet foglalta el, Magyarország és Olaszország mögött. *„A csehszlovák piacot összehasonlítva a többi közép-kelet-európai országgal, nagyobb lehetőséget rejt magában. A növekedés köszönhető a magas életszínvonalnak, a szociális reformnak- munkásbiztosítás, és a fizetőeszköz stabilitásának.”*⁴⁸², írja egy spanyol jelentés. Csehszlovákia és Spanyolország közötti kereskedelmi viszony a többi közép-kelet-európai országgal szemben rendelkezett azzal a nagy előnnyel, hogy Csehszlovákiának szüksége volt mezőgazdasági importra, míg Spanyolországnak szüksége volt a csehszlovák nehézipari termékekre, vagyis nem állt fenn az a probléma, mint a többi ország esetében, amelyek azonos termékeket kívántak exportálni.

⁴⁷⁹ U.o.

⁴⁸⁰ A(H)MAE. 001168, Pro-memoria, 1925. január 13. Madrid (aláírás nélkül)

⁴⁸¹ U.o.

⁴⁸² U.o.

9. ábra Csehszlovákiába irányuló borexport

Országok sorrendje	1922 (q)	Millió korona	Országok sorrendje	1923 (q)	Millió korona
1.Magyaró.	101.955	33,6	1.Magyaró.	34.247.	7,1
2.Olaszo.	23.725	7,9	2.Olaszo.	19.608	5,9
3.Ausztria	13.908	4,5	3.Spanyolo.	5.610	2,6
4.Románia	5.402	1,9	4.Franciao.	4.628	3,1
5.Spanyolo.	4.563	1,4	5.Németo.	4.375	2,1
6.Németo.	3.300	0,9	6.Ausztria	4.240	1,8
7.Franciao.	3.243	1,9	7.Jugoszlávia	1.186	0,4
8.Egyéb	7.844	3	8.Görögo.	624	0,15
			9. Egyéb.	719	0,45
Összesen	163.991	54,1	Összesen	75.237	23,6

(Forrás: A(H)MAE. 001168, Pro-memoria, 1925. január 13. Madrid)

10. ábra Spanyol termékek exportja Csehszlovákiába

Termék	1922 (q)	1923 (q)	1922 (korona)	1923 (korona)
Fűszerpaprika	1.047	2.028	1.539.615	1.657.424
Narancs	447	143	104.285	34.454
Szőlő	374	163	112.200	122.925
Mazsola	91	74	152.690	92.659.
Füge	-	27	-	18.104
Mogyorófélék	42	269	54.180	344.786
Olivaolaj	17	147	51.000	172.058
Sáfrány	20	61	46.524	127.122

(Forrás: A(H)MAE. 001168, Pro-memoria, 1925. január 13. Madrid)

Arról azonban, hogy a spanyol export hány százalékát tette ki a csehszlovák összexportnak, nincsenek statisztikai adatok.⁴⁸³ A jelentés szerint: „A csehszlovák statisztikák nem említik a Spanyolországgal folytatott kereskedelem mértékét, és ugyanez a helyzet a spanyol statisztikákkal. Mindegyik esetben az egyéb kategoriákban szerepelnek, ami feltételezi, hogy nem volt túl nagy jelentősége jelenleg a kereskedelmüknek. Az *Almanaque de Gotha* által közölt hivatalos adatok szerint 1922-ben Spanyolországba a csehszlovák kivitel 42.193.000 korona volt, a behozatal pedig 37.870.000 korona.”⁴⁸⁴

⁴⁸³ Több ország esetében a jelentések hangsúlyozzák, hogy összehasonlító adatokat sem a spanyol, sem az adott ország statisztikai hivatalában nem találunk. Felélelhetően azért, mert nem volt túl jelentős.

⁴⁸⁴ A(H)MAE: 001168, 1924. november 24. Madrid (aláírás nélkül)

11. ábra Spanyol-csehszlovák export-import adatok

Év	Csehszlovák kivitel Spanyolországba (korona)	Spanyolország exportja Csehszlovákiába (korona)
1922	42.193.000	37.870.000
1923	1.100.000	21.500.000
1924 (első negyedév)	750.000	10.000.000

(Forrás: A(H)MAE: 001168, 1924.november 24. Madrid)

Összességében azt láthatjuk, hogy az 1921. november 19-ei „modus vivendi” szerződés olyan vámokat rótt a termékekre, melynek következtében az összkereskedelem mindkét ország esetében jelentős csökkenést mutatott, emiatt kezdeményezte 1924 elején a csehszlovák kormány a szerződés felülvizsgálatát.

1925 júliusában létrejött a szerződésmódosítás, az ABC következőként számolt be az eseményről: *„Befejeződtek a Spanyolországgal kötendő kereskedelmi tárgyalások. Az új szerződés értelmében Csehszlovákia Spanyolországba importálandó termékeit a második vámtarifaoszlopba⁴⁸⁵ sorolták be, ezenkívül még néhány termékre egyéb kedvezmény is biztosítottak, mely 20 és 100% közé esett.”⁴⁸⁶*

1925. július 29-én írták alá a végleges megállapodást, mely szabad kereskedelmet biztosított Spanyolország és Csehszlovákia között, rögzítették a vámtarifákat⁴⁸⁷ és egyes termékek esetében az évi behozható maximális mennyiséget. A szerződést F. Espinosa de los Monteros és Milos Kobr írták alá. Az A lista (táblázat 6.) tartalmazza azokat a termékeket, melyeket Spanyolország Csehszlovákiába szállíthat a megfelelő vám megfizetése után. Egyéb Spanyolországból, beleértve a szigeteket is, származó termékre a legnagyobb kedvezményben részesülő nemzet elve érvényesül, vagyis a legkevesebb vámot kell, hogy megfizesse. Csehszlovákia esetében pedig a B listában felsorolt termékek kapják meg ugyanezt. Azok a termékek pedig, melyeket nem említ a B lista, azok a második vámtarifa oszlopba kerülnek. Ezenkívül mindkét ország biztosítja területén a szabad árumozgást, nem vezet be embargót, vagy bármiféle akadályozó tényezőt. Az átmenő termékekre is a legnagyobb kedvezmény elve érvényesül. Mindkét fél kérheti, hogy az importtermékeket származási bizonyítvánnyal lássák el.⁴⁸⁸ A csehszlovákok mennyiségi korlátozást is bevezettek a spanyol termékekre.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ Második vámtarifa oszlop (die kolonne német szóból- hadoszlop) 20%-os vámot jelentett.

⁴⁸⁶ ABC, 1925. július 26. 35-36.

⁴⁸⁷ Biblioteca Nacional: Consejo de la economía nacional, Convenio de Comercio entre España y Checoslovaquia, Madrid, 1925.

⁴⁸⁸ Biblioteca Nacional: Consejo de la Economía Nacional: Convenio de Comercio entre España y Checoslovaquia, Madrid, 1927. 1-2.

⁴⁸⁹ U.o. 9.

Csehszlovákia Spanyolországba elsősorban bútorokat, és gépeket exportált. Mint írja, Jiri Novotny: „1914-ben Thonet- Mundus de Praga megjelent a spanyol piacon bútoraival. Ez a gyár nagyon sikeres volt, évi 2,5 millió darab bútort gyártottak, melynek eladási értéke kb. 25 millió svájci frank, saját üzleteket, nagyáruházakat létesítettek Európa, az USA és Észak-Afrika nagyvárosaiban, beleértve Madridot. Csehszlovákia legnagyobb gépgyárának, a Skodának szintén volt Spanyolországban irodája.”⁴⁹⁰

Csehszlovákiában, Romániához hasonlóan próbált Spanyolország bankfiókokat létrehozni. A csehszlovák valuta stabilitásának legfőbb öre a pénzügyminisztérium és annak támasza az állami bankrendszer. Az állami bankok erőteljes német és osztrák befolyásoltság alatt álltak egészen 1918-ig. Ezek a bankok inkább regionális jelleggel bírtak, annak ellenére, hogy az első világháború előtt a legnagyobb bankok felvették a versenyt a bécsi bankokkal, írja Jiri Novotny.⁴⁹¹ A Monarchia felbomlása után Csehszlovákia 22 kereskedelmi bankkal rendelkezett, mely 1926-ra 38-ra emelkedett.⁴⁹² Jiri Novotny tanulmánya szerint a két háború között négyféle bank létezett: cseh nemzeti bankok, cseh-német irányítású bankok, német nemzeti bankok, és szlovák bankok.⁴⁹³ 1918 után a legjelentősebb bank a prágai csehszlovák egyesült bank volt. Ez a bank felügyelte az összes többi szabályos működését. A spanyol és a csehszlovák bankok együttműködésének legfőbb célja az volt, hogy segítse és támogassa a különböző szektorok kereskedelmi tevékenységét. A csehszlovák nemzeti bank feladatai közé tartozott, hogy ellenőrizze a spanyol peseta árfolyamváltozását világviszonylatban is, a spanyol bank helyzetét, esetleges eladósodásának veszélyét. Spanyolország volt Csehszlovákia legfőbb citrusbeszállítója. Azonban Jiri Novonty szerint : „mivel a kormány képviselői, és főleg a pénzügyminiszter, Alois Rasín úgy gondolta, hogy ezen termékek importálása haszontalan luxus, ezért a kereskedelmük finansiális kérdéseinek megkönnyítését elutasította.”⁴⁹⁴ Ennek ellenére 1928-ban mindkét állam részéről felmerült annak a lehetősége, hogy néhány éven belül létrehoznak egy speciális bankot (Banco Exterior de España), a kormány, néhány bank, pénzverde és kereskedelmi körök részvételével. A bank viszonylag hamar, 1929. június 1-jén megkezdhette működését.⁴⁹⁵

Az 1927 áprilisában beiktatott Vlastimil Kybal, Csehszlovákia madridi követe levelet írt a spanyol királynak. Ebből a levélből kiemelendő Kybal összefoglalója a spanyol – csehszlovák gazdasági kapcsolatokra vonatkozólag: „nagyon boldognak érzem magam,

⁴⁹⁰ Jiri NOVOTNY, Jiri SOUSA: *Acerca de los contactos económicos y financieros de los bancos checoslovacos con la España entreguerras*, 232. In: *Las relaciones checo-españolas*, 2007. 243.

⁴⁹¹ U.o.

⁴⁹² Biblioteca Nacional: Consejo de la Economía Nacional: *Convenio de Comercio entre España y Checoslovaquia*, Madrid, 1927. 1-2. 232.

⁴⁹³ U.o.232.

⁴⁹⁴ U.o.233.

⁴⁹⁵ U.o. 235.

hogy Csehszlovákiát képviselhetem egy olyan dicső tradíciókkal rendelkező országban, mint amilyen Spanyolország, mely iránt mindig is nagy szimpátiával viseltetem. Spanyolország a háború után csodálatos fejlődésről tett tanúbizonyságot, mely nem csak az európai és amerikai nagyhatalmak figyelmét vívta ki, hanem a többi, főleg ipari országokét is, akik különös műgonddal próbálták kiépíteni a gazdasági kapcsolatot Spanyolországgal, mely jelenleg is a legerősebb kapocs az országok között. Az utóbbi két évben háromszorosára nőtt Spanyolország csehszlovákiai importja.”⁴⁹⁶

1928-tól Primo új, zártabb kereskedelmi politikát folytatott. Ennek következtében több, gazdasági kapcsolatokat elemző cikk, és diplomáciai jelentés látott napvilágot. Az ABC egy 1928-as cikkében a következőket írta: „Csehszlovákia madridi követe a prágai Kereskedelmi Kamarában nagyszerű előadást tartott a spanyol-csehszlovák kereskedelmi kapcsolatokról. A konferencia kiemelte a spanyol termékek általános jelentőségét, Csehszlovákiába irányuló exporttermékeik közül kiemelte elsősorban az ásványokat, a bőrt és a bort, mely első helyet foglalja el a külföldi export borok között. A konferencián azt is kiemelte, hogy a legfontosabb Spanyolországba exportált csehszlovák áruk, a kohászati termékek, a textíliák, az üveg, a porcelán, a papír stb. Hogy előmozdítsák a csehszlovák exportot, Kybal azt javasolta, hogy vegyenek részt az 1929-es barcelonai világkiállításon. Utolsóként beszélt a kereskedelmi szerződés megújításáról, mely a következő októberben lenne esedékes.”⁴⁹⁷

A szerződés módosítását végül 1928. december 13-án aláírták, erről az ABC is beszámolt: „Tegnap megjelent a Gaceta-ban az 1925 júliusában Spanyolország és Csehszlovákia által kötött kereskedelmi szerződés kiegészítése, melyet Madridban 1928. december 13-án írtak alá.”⁴⁹⁸ A szerződésmódosítás értelmében a legnagyobb kedvezményt nem csak spanyol termékekre vonatkoztatják, hanem kiterjesztették Portugáliából, Marokkóból és Latin-Amerikából származó cikkekre is, az A listát jelentős mértékben korlátozzák, a B listát eltörlik. A szerződést (táblázat 7.) Marqués de Estella a spanyol minisztertanács elnöke és Vlastimil Kybal Csehszlovákia madridi követe írta alá.⁴⁹⁹ A szerződéshez még egy külön leíratot is csatoltak, hogy a borok származási bizonyítványán milyen adatok szerepeljenek (alkoholfok, savasság, cukortartalom, ásványianyag-tartalom stb.)⁵⁰⁰

⁴⁹⁶ A(H)MAE. 0181/06, Csehszlovákia, 298-as csomó, 22077 dosszié- 2157/29-es számú jelentés, dátum és szám nélkül

⁴⁹⁷ ABC, 1928. július 4. 28.

⁴⁹⁸ ABC, 1928. december 29. 17.

⁴⁹⁹ Acuerdo adicional al convenio comercial de 29 de julio de 1925 entre España y la República Checoslovaca in: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, III. kötet 935.

⁵⁰⁰ U.o. III. kötet 955.

1930-ban Vlastimil Kybal ismét előadást tartott a kamarában a spanyol-csehszlovák gazdasági kapcsolat alakulásáról. Érdekes az ABC által közölt rövid cikkből egy részletet kiemelni: „*a mezőgazdasági termékek közül a cukorrépa, az alkohol tartalmú italok, a melasz a sör és a dohány első helyet foglalja el. Spanyolországgal kapcsolatban ezen termékek kivitele jelentősen megnövekedett, a reciprok cserepolitikának köszönhetően.*”⁵⁰¹

* * *

A madridi külügyi levéltárban csaknem ezer oldalt találhatunk a *lengyel-spanyol* gazdasági kapcsolatok alakulásáról. Az iratok az 1921-től 1925-ig tartó időszakot ölelik fel. A jelentések nagy többségéből kiderül, hogy Spanyolországnak több szempontból is fontos lett volna a spanyol-lengyel gazdasági szerződés létrejötte. Egyrésről Danzig kikötőjén keresztül történő kereskedelem mentesíthette volna a spanyolokat a németekkel való egyezkedéstől, másrésről Lengyelországon keresztül a balti országok felé való kereskedést is meglehetett volna célozni. Maga a „modus vivendi” alapon lévő kereskedés – mely szerint reciprok alapon ugyanolyan jogokat biztosítanak a termékeikre, már 1921-ben felmerült. Spanyolország, mint a többi kelet-európai ország esetében, a narancsra, borra, és szőlőre szeretett volna Lengyelországtól vámkedvezményt kapni. Strasburger, a lengyel kereskedelmi miniszterhelyettes szerint: „*ezeket a termékeket Lengyelországban luxusterméknek tekintik, nehéz bármiféle beviteli engedélyt szerezni anélkül, hogy Spanyolországgal kereskedelmi szerződést írta alá. Lengyelország jelenleg nem akar több szerződést*”⁵⁰² kötni, hiszen már aláírt Franciaországgal, és nemrégiben Olaszországgal, mégis örömmel nézné, ha Spanyolországgal egy „modus vivendit” aláírhatna, mely a legnagyobb kedvezményben részesítené az aláíró feleket.”⁵⁰³ A jelentés arra is kitért, hogy milyen kedvezményeket biztosítának még: „*a borok hasonló jogot kapnának, mint a francia és olasz termékek, bizonyos gyümölcsök szabadon jöhetnének be az országba, kivéve a narancsot, melyre egy meghatározott mennyiséget állapítanak meg, ezenkívül a katalán szöveteknek piacot találhatna, ugyanúgy ahogyan a szárított gyümölcsöknek, olajoknak, szappannak, gyapjúnak, rizsnek, és a parafának, melynek jelenleg új piac hiányában megbénult az exportja.*”⁵⁰⁴ Spanyolország Lengyelországból az ipara számára fontos nyersanyagokat tudott volna importálni, úgymint a fát, gyapjút, komlót, cukorrépát, lenmagot, burgonyakeményítőt, kendert, olajat, és származékait, valamint szenet. Ezen termékek exportja kereskedelmi szerződés nélkül szinte lehetetlen, hiszen a vámtarifa

⁵⁰¹ ABC, 1930. január 5. 50.

⁵⁰² 1921. június 1-én Romániával, 1921. október 20-án Csehszlovákiával írt alá kereskedelmi szerződést. A csehszlovák és a román termékek is a legnagyobb kedvezményeket kapták, fenntartva a jogot mindkét fél esetében, hogy megszorításokkal éljenek. Az országok állampolgárai szabadon utazhattak, a csehszlovákok esetében viszont az átmenő forgalmat szigorúbban szabályozták. (A(H)MAE, 001165, Lengyelország, 9-es számú jelentés, Danzig, 1921. november 7.)

⁵⁰³ A(H)MAE, 001165, Lengyelország, Danzig, 1921. szeptember 19.

⁵⁰⁴ U.o.

legelső oszlopa óriási vámokat rótt volna a termékekre. A jelentésekből az is kitűnt, hogy azokat a termékeket, melyeket Spanyolország addig más országokból vásárolt, jóval olcsóbban be tudta volna szerezni Lengyelországból: „*Lengyelország és a balti országok nagyon jó partnere lehetne Spanyolországnak, tőlünk vásárolhatnák meg mindazon termékeket, melyeket most Olaszországból vagy Görögországból szereznek be. Ugyanakkor biztosíthatnák számunkra azokat a termékeket, melyeket jelenleg Olaszországból importálunk, úgy mint a kender és a szén, és mivel Olaszországnak készpénzzel kell, hogy fizessünk, Lengyelországnak pedig termékekkel, melyből Spanyolországban túltermelés van, így sokkal olcsóbban juthatnánk ezekhez a termékekhez*”⁵⁰⁵. A jelentés arra is kitért, hogy Lengyelország nem olyan rég kezdte el exportálni a szenet, ára az olaszhoz képest olcsóbb, és ha termékekre cserélik, még olcsóbb lehet.

1921. szeptember 9-én⁵⁰⁶ a *Sociedad Hispana Báltica de Danzig* és a *Sociedad Polaca para el comercio exterior de Varsovia*, együttműködve, Barcelonában létrehozták a *Sociedad Hispano Polaco Báltica*-t. Mindhárom szervezet célja az volt, hogy a kereskedelmi kapcsolatok létrejöttét segítse, a kereskedelmet megkönnyítse. A jelentésből az is kiderült, hogy „*Sociedad de Danzig, és a Sociedad de Barcelona is jó kereskedelmi kapcsolatban van az összes balti országgal és a Oroszország régi tagállamaival*”⁵⁰⁷. Spanyolország számára a legfontosabb az volt, hogy a narancsnak piacot találjon Lengyelországban. „*Nagy megkönnyebbülés lenne a levantei narancstermelők számára*”, írta Agüeras jelentésében, „*ha a lengyel piac számára annyi árut szállíthatnának, amennyire szüksége van, és nem lennének mennyiségi korlátok*.”⁵⁰⁸ Azonban nemcsak a narancs volt az a termék, melyre a spanyolok a mennyiségi korlátozást el szeretnék törölni, hanem a borra, szárított és friss gyümölcsre, mindenféle konzervre- zöldségre, halra, húsrá, olívaolajra, gyapjúra és parafára, írja egy 1922-es jelentés.⁵⁰⁹

1922. május 29-én életbe léptetett királyi rendelet „*Modus vivendi*” alapján a két ország reciprok jogokat biztosított a kereskedelmi termékekre, azonban ez csekély kedvezménynek számított. A két ország további tárgyalásokat folytatott annak érdekében, hogy a spanyolok legnagyobb kedvezményt kapjanak termékeikre (10%-os vám), a lengyel termékek pedig a második vámtarifa oszlop (20%-os vám) szerint kerüljenek elszámolásra. A jelentésekből kiderült, hogy a lengyelek nem hajlottak a szerződés aláírására. Ez a spanyolokat kedvezőtlenül érintette, hiszen, mint írta Agüeras: „*hátrányos helyzetben*

⁵⁰⁵ U.o.

⁵⁰⁶ U.o.

⁵⁰⁷ U.o.

⁵⁰⁸ A(H)MAE, 001165, Lengyelország, 20-as számú jelentés Varsó, 1922. január 30.

⁵⁰⁹ A(H)MAE, 001165, Lengyelország, Madrid, 1922. március 16.

maradunk Franciaországgal és Olaszországgal szemben, akikkel már szerződéses viszonyban állnak”⁵¹⁰

Arról, hogy a spanyolok mennyi terméket exportáltak Lengyelországba, nehéz bármiféle képet alkotni, hiszen a spanyol statisztikai hivatal nem jegyzett fel adatokat, a kereskedők pedig a termék mennyiségét nem rögzítették. Mindenesetre a narancs esetében jelentős mennyiségi növekedés volt 1921 és 1924 között, „1921-ben 16.000 doboz narancsot rögzítettek, 1924-ben pedig 80.000-et.”⁵¹¹ A jelentés a többi termékre is kitért: „kétségkívül a szőlő⁵¹² és a rizs a legfontosabb exporttermékünk. A bort 1921-ben kezdtük el exportálni, de szinte teljes mértékben eltűnt a lengyel piacról, mert képtelen vetekedni a külföldi áruval, melyet kereskedelmi szerződés véd.”⁵¹³ Bár a lengyelek egyre több spanyol terméknek biztosítottak behozatali jogot, azok a borhoz hasonlóan kereskedelmi szerződés hiányában nem voltak versenyképesek. A spanyolok a lengyelektől elsősorban nyersanyagokat, és félkész termékeket importáltak, hiszen például a papírgyártásukhoz nélkülözhetetlen volt a fa, és az egyéb ásványi sók. A kereskedelmet az 1924. augusztus 21-én⁵¹⁴ bevezetett zloty is erősíthette volna, hiszen sokkal értékállóbb lett, mint a korábbi valuta.

A hosszas tárgyalások és egyeztetések után végül 1925. január 29-31-én aláírtak egy szélesebb jogokat biztosító egyezményt. 1922. május 29-én életbe léptetett királyi rendelet alapján a Spanyolországba szállított lengyel termékek koefficiens⁵¹⁵ megfizetésére voltak kötelezve, ezt ezennel eltörölték, a lengyelek pedig biztosították a spanyol termékek számára azt, hogy ne a legmagasabb tarifát kelljen megfizetniük.⁵¹⁶ Azonban a kereskedelmi szerződés továbbra sem jött létre, újabb tárgyalások 1928-ban indultak meg, ekkor már nemcsak a spanyol kereskedők szorgalmazták a szerződéses állapotot, hanem a lengyelek is, ennek következtében 1930. május 7-én kereskedelmi és hajózási szerződést írt alá a két ország. A szerződést Duque de Berwick y de Alba, spanyol főnemes, Jean Perłowski, Lengyelország madridi követe és F. Doležal a kereskedelmi és ipari minisztérium államtitkára írták alá. A szerződés értelmében mindkét ország a legnagyobb kedvezményben részesítette a másikat. Állampolgáraik ugyanazon jogokat élvezhették letelepedésük, tartózkodásuk idején, vagy ha társaságot akartak alapítani. Semmiféle adó,

⁵¹⁰ A(H)MAE, 001165, Lengyelország, 102-es számú jelentés, Varsó, 1922. július 5.

⁵¹¹ A(H)MAE, 001165, Lengyelország, 15-ös számú jelentés, 1924. január 13.

⁵¹² A danzigi kereskedelmi kiállításon nagy sikere volt az almeriai szőlőnek, a spanyolok úgy látták, hogy a szőlőnek nem csak Lengyelországban, de egész Kelet-Európában nagy jövője lehetne. (A(H)MAE, 001165, Lengyelország, 15-ös számú jelentés, 1924. január 13.)

⁵¹³ U.o.

⁵¹⁴ U.o.

⁵¹⁵ Termékenként meghatározott állandó összeg, melyet kötelesek voltak kifizetni.

⁵¹⁶ Canje de notas sobre exención de derechos de importación, in: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, II. kötet, 593.

járuék megfizetésére nem kötelezhették őket, melyet saját állampolgáraitól nem vártak el. Joguk volt civil, kereskedelmi, ipari, pénzügyi és biztosítási társaságot létrehozni, ezekre az adott ország törvényei voltak érvényesek, és nem vethettek ki rájuk semmiféle illetéket. Azok a kereskedők és iparosok, akik a saját országukban rendelkeztek működési engedéllyel, és kifizették az adókat, azok szabadon vásárolhattak közvetlenül, képviselőikön vagy megbízottakon keresztül a másik ország területén. A mintatermékek visszajuttatását garantálták kaució ellenében. Mezőgazdasági és ipari termékek esetében mindkét ország garantálta a másik számára a legnagyobb kedvezményt (beleértve a Baleári- és a Kanári-szigeteket is). A termékeknek származási bizonyítvánnyal kellett rendelkezniük. A hajózásra, és a hajón szállított termékekre is kiterjesztették a legnagyobb kedvezményt. Lehetővé tették, hogy bármelyik kikötőjüket használhassák, kereskedelmi és egyéb célokra. Lengyelország biztosította Dantzigban való szabad kikötést.⁵¹⁷

A spanyol-lengyel kereskedelmi szerződés módosítására csak 1934. december 21-én került sor. A Magyar Exportkurir szerint: „*November első felében Spanyolország és Lengyelország között ideiglenes kereskedelmi szerződés jött létre, amelyet most hosszadalmas tárgyalások után végleges szerződéssel váltottak fel. A végleges szerződés e hó 14-ikén írtak alá Madridban.*”⁵¹⁸

* * *

A spanyolok nem csak Bulgáriában akartak bankot létrehozni, hanem *Romániában* is. Egy dátum nélküli jelentésben egy román újságcikk *Iutre România și Spania*, részletét olvashatjuk: „*Miután a háború véget ért, országunk mindenféle terméket nélkülözött, Spanyolországból nagymennyiségű áru érkezett hazánkba. A kereskedők által lebonyolított vásárlásokon kívül államunk jelentős hitelt kapott Spanyolországtól, és a Kincstárunk által kiadott bónokat gond nélkül elfogadták a spanyol gyárak és bankok. Ezen kívül a spanyol nép bizalmáról biztosítva nagymennyiségben vásárolt lejt. Kapcsolatunk Spanyolországgal napról napra erősebb lesz, hiszen Spanyolországnak szüksége van az exporttermékeinkre, úgymint gabonafélékre, kőolajra, fára stb. és nekünk szükségünk van a spanyol ipar és mezőgazdaság termékeire, úgymint olívaolaj, parafa és szövetek stb. A kapcsolatok kiszélesedése elsősorban a romániai spanyol követnek, Duque de Amalfinak köszönhető, kinek kimeríthetetlen aktivitása már érezteti hatását Spanyolországban, hiszen egyre ismertebbek vagyunk testvérországunkban.*

⁵¹⁷ Convenio de comercio y navegación entre España y Polonia in: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, VI. kötet, 379-397.

⁵¹⁸ Magyar Exportkurir, VI. évfolyam, 286. szám, Budapest 1934. december 21.

Felsőbb érdekek is azt sugallják, hogy keressük a lehetőséget a kapcsolatok kiszélesítésére, amint arra lehetőség nyílik, mind kereskedelmi, mind gazdasági téren. Míg Spanyolországban kevésbé van ránk szüksége, mint nekünk rá, mégis első osztályú követséget tart fenn Bukarestben, melyet tehetséges, és szeretett spanyol diplomaták vezetnek, úgymint Duque de Amalfi. Románia nem felismerve a kapcsolat fontosságát, úgy döntött, hogy megszünteti követségét Madridban és visszahívja szolgálatából az ügyvivőt. Kormányunk rossz döntésének rossz visszhangja lemérhető a spanyol újságokból, miszerint visszahívta Cretziano követet és a Serdice ügyvivőt⁵¹⁹, akit ott nagy tiszteletben tartottak. Emiatt kívánatos, hogy a diplomáciai képviselő felmondása csak időszakos legyen, reméljük, hogy a spanyol kormány szándéka továbbra is az, hogy fenntartsa a bukaresti követséget, miután Románia megszüntette sajátját Madridban.”⁵²⁰

A cikk fontosabb részeit kiemelve világosan láthatjuk azt az arányeltolódást, mely a spanyol-román kapcsolatot jellemezte. Bár a románoknak nagyobb szüksége lett volna a spanyol államra, mégis felszámolták követségüket Madridban. A cikkben említett Duque de Amalfi, Spanyolország bukaresti követe egy másik jelentésében szintén fontos szempontként hívta fel a spanyol állam figyelmét. Eszerint Franciaország nagyon erősen bábáskodik Románia felett, oly mértékű ez a bábáskodás, hogy a konkurenciát próbálja ellehetetleníteni. Ezáltal a román-spanyol kereskedelem elé komoly akadályokat gördített. Mint Amalfi írja: *„Attól a pillanattól kezdve, hogy ezen a követségen betöltöttem tisztségemet, látom azokat a nehézségeket, melyet a francia követségtől való függés okoz.”*⁵²¹. Ilyen nehézségek közé tartoznak például a levelezés feltartóztatása⁵²² Madrid és a bukaresti követség között, mint írja *„a levelek francia területen késlekednek, sima postai úton hamarabb megérkeznének”*⁵²³. Ezenkívül a jelentésben Amalfi arról is beszámolt, hogy néhány spanyol kereskedőtől azt hallotta, hogy a francia kormánynak az a szándéka, hogy mindenáron hátráltassa a kapcsolatot Spanyolország és Románia között. Nem titkolt szándékuk ezzel, hogy a konkurencia megbukjon a délkeleti országokban, ezáltal önmagának monopol kereskedelmi helyzetet teremthetne. Ez az erős bábáskodás nemcsak a kereskedelmet akadályozta, de egy spanyol bank létrehozását, sőt egy gőzhajó kereskedelmi útvonal kiépítését is.

Amalfi szerint az 1908. december 1-jén aláírt szerződés a román termékekre nézve igen hátrányos. Szerinte ez egyenértékű a: *„spanyol határok bezárásával a román exporttal*

⁵¹⁹ Serdice ügyvivő nevével a Guía Oficial de España nyilvántartásában nem találkozunk.

⁵²⁰ A(H)MAE, H1718, Románia, 86-os számú jelentés, Bukarest

⁵²¹ A(H)MAE, H2647, Románia, 67-es számú jelentés, Bukarest, 1920. május 26.

⁵²² Hasonló esetről számol be José de Landecho, miszerint a Szófiából Thesszalonikiba küldött leveleket felbontja a francia ellenőrzés, holott az nem rájuk tartozna. (A(H)MAE, H2334, Bulgaria, 1920. január 21.)

⁵²³ A(H)MAE, H2647, Románia, 67-es számú jelentés, Bukarest, 1920. május 26.

szemben”.⁵²⁴ Amalfi szerint a hajózási útvonal kiépítése azért bírna nagy jelentőséggel, mert a vonaton történő szállítás nagyon lassú és nehézkes. A kereskedelmet még az is nehezítette, hogy a román lej szinte értéktelen, így átváltani sem érdemes. A spanyol kereskedőknek egyetlen megoldása lehetett csak, mégpedig, hogy a terméket termékekre cserélték, és azt Spanyolországban értékesítették. Ezen kívül Amalfi szerint *„annak ellenére, hogy a spanyol termékek az általános vámtarifa oszlopba tartoznak, a spanyol kereskedő a román kormány megtorlásától tart, melyek a hírek szerint megalapozottak. A vámtarifa-egyezmény ellenére mégis rettenetes vámot vet ki termékeinkre és a szerbekére, mely ország ugyanabban a helyzetben van kereskedelmi szempontból, mint Spanyolország”*⁵²⁵. Amalfi jelentéséből azt is megtudjuk, hogy *„Románia a háború előtt kétféle kereskedelmi egyezményt írt alá: az egyik a vámegegyezmény, melyben az érintett országok néhány termékére vámkedvezményt adtak, a másik egyezmény legnagyobb kedvezményt biztosított a behozott termékekre. Az első csoportba tartozott Németország, Osztrák–Magyar Monarchia, Belgium, Anglia, Olaszország és Törökország; a másodikba pedig Spanyolország, Bulgária, Dánia, Hollandia, Norvégia, Oroszország, Szerbia, Svájc és Svédország”*⁵²⁶

A háború után, minden ellenséges országgal szemben Románia az általános vámtarifát vezette be, és csak néhány szomszédos országnak nyújtott kedvezményt. Amalfi szerint azonban ez a spanyolok számára nem jelentett olyan nagy emelkedést az 1906 előtti állapothoz képest, hiszen a lej nagyon leértékelődött. *„Annak ellenére, hogy a jelenlegi román vámtarifa a nemzeti ipart védi... nem annyira szélsőséges, mint az olasz és francia...azonban több kormány is úgy gondolja, hogy a nemzeti valuta instabilitása az oka annak, hogy speciális kereskedelmi egyezményt nem írnak alá, az egyetlen tárgyalási alap csak a legnagyobb kedvezmény lehetne.”*⁵²⁷, írta jelentésében Amalfi. A románok ezenkívül megtiltották a selyemáru, a habzóborok, illatszerek bevitelét, kötelezővé tették néhány termék vámjának aranyban való megfizetését, és több termékre is magasabb vámot vetettek ki. Bár Amalfi szerint: *„a magasabb vámok nem érintik a kereskedelmünket, hiszen a termékek, melyek Romániában piacot találnak: a rizs, az olajok, a konzervek, a szózott halfélék, a gyapjú- és pamutszövetek, fegyverek, parafa, friss-, szárított- és konzervgyümölcsök, elsősorban narancs, kömény, mandula, kakaó, vegyszerek és cipő”*⁵²⁸, nem tartoztak a megszorított termékek közé. A borra tett megszorítás azonban, ugyanúgy, ahogyan Magyarország esetén, érzékenyen érintette Spanyolországot. Viszont likőröket és magasabb alkoholtartalmú borokat a megszorítások ellenére is tudták exportálni. Amalfi

⁵²⁴ A(H)MAE 001168, Románia, 290-es számú jelentés, Bukarest, 1922. november 26. 1.

⁵²⁵ U.o. 2.

⁵²⁶ U.o. 2-3.

⁵²⁷ U.o.3-4.

⁵²⁸ U.o.4.

szerint a bankalapítás megoldás lehetne az árfolyamváltozás leküzdésében, és nagyban elősegíthetné a kereskedelmet. Románia Spanyolországba fát, gabonaféléket, szarvasmarhát, és a kőolajat tudott volna exportálni. Amalfi szerint jó kereskedelmi alap az lehetne, ha Spanyolorzágnak Románia a legnagyobb kedvezményt nyújtaná, Románia pedig a második vámtarifa oszlopban kerülne besorolásra. Amalfi jelentése szerint: *„Spanyolországban túlermelés van, mely szükségessé teszi új piacok meghódítását, és Kelet-Európa alkalmas lehet erre...Románia stratégiai szempontból fontos a későbbi, Oroszország-felé való terjeszkedés miatt.”*⁵²⁹ Amalfi szerint azért jelentős a kelet-európai és az orosz piac, mert *„az utóbbi időben felmerült a gyanú, hogy a régi Bizánc újra oszmán fellegvár lesz, mely nem biztosít kellő garanciát a nemzetközi kereskedelemnek.”*⁵³⁰

Amalfi 1920 augusztusi jelentésében is fenntartotta ezt a nézetét, szerinte a *„szoros kapcsolatot csak két módon lehet kiépíteni; egyik a gőzhajókkal való kereskedelem, a másik pedig egy spanyol bank létrehozása Bukarestben, így a spanyol peseta piacot találhatna.”*⁵³¹ Egy hónappal később arról számolt be, hogy: *„annak ellenére, hogy az ötletet nagy szimpátiával fogadták, mégis sok nehézségbe ütközött annak megvalósítása.”*⁵³² 1923. február 24-én módosították az 1908-ban létrejött szerződést, ennek értelmében a Romániába szállított spanyol termékek a legnagyobb kedvezményben részesültek, míg a román termékekre a második vámtarifa-kategória vonatkozott, a koefficiens pedig eltörölték. Románia legfőbb exportterméke a két világháború között a kőolajszármazékok, faárúk, és mezőgazdasági termékek voltak, mindez 90%-át képezte a teljes kereskedelmének.⁵³³

Romániában a lej instabilitása rengeteg gondot okozott. Több külföldi segítséget is kértek, így pl. a németektől, hogy a Reichsbank segítsen stabilizálni a lejt, azonban a tárgyalások megszakadtak, derült ki Conde de San Esteban de Cañongo leveléből.⁵³⁴ Spanyolország felé Romániának függőben levő kifizetései voltak a besszarábiai területek kisajátítása miatt, így például Mária hercegnőé⁵³⁵. Cañongo szerint a románok hivatalosan még nem keresték meg Spanyolországot a kölcsön miatt, de ha megteszik, akkor érdemes lenne a függőben lévő reklamációk egy részének rendezését kérni.⁵³⁶

A bank létrehozása érdekében Henry Helfant, a román izraelita körök vezetője Barcelonába utazott, tudjuk meg egy jelentésből, ugyanis a katalánok a lej instabilitása

⁵²⁹ U.o.6.

⁵³⁰ U.o.6.

⁵³¹ A(H)MAE, H2647, Románia, 109-es számú jelentés, Bukarest, 1920. augusztus 18.

⁵³² A(H)MAE, H1718, Románia, Bukarest, 1920. szeptember 24.

⁵³³ Silvia MARCU: i.m. 87.

⁵³⁴ A(H)MAE, H2648, Románia, 1928. július 14.

⁵³⁵ A(H)MAE, H2648, Románia, Bukarest, 1928. júl. 7. Juan Cárdenas szerint Mária hercegnő mintegy 6-7 millió dollár kártérítést kért, melyet Spanyolország hajlandó is lenne kifizetni, de a kölcsönhöz a román kormány nem járul hozzá.

⁵³⁶ U.o.

miatt nem akarták, hogy a Banca Hispano-Rumana-t megalapítsák. Mint Francisco Amat írja: „*A lejbirtokos katalán kereskedők szerint a romániai állapotok nem nyugodtak és a román pénz értéke egyre jobban csökken, ezért többé nem támogatják a Banca Hispano-Rumana létrehozását.*”⁵³⁷ Amat szerint nem csak a lej instabilitása miatt aggódnak, hanem híre kelt egy esetleges forradalomnak is, melyet azóta cáfoltak. A lej stabilitását pedig a bank létrehozása segítené. Egy 1921. november 16-ai jelentésből⁵³⁸ kiderül, hogy 1921. október 11-én a Banque Hispano- Roumanie S.A. bankfiókot hozott létre Galatzban és Brailaban.

1923. április 30-án kereskedelmi Modus vivendi⁵³⁹-t írt alá Románia Spanyolországgal (táblázat 8). Ezt a szerződést 1927. május 27-én módosították, és 1930. március 1-től lépett életbe.⁵⁴⁰ A szerződésmódosítás értelmében a Spanyolországból érkező termékek a legnagyobb kedvezményt élvezték, a román termékek pedig a második vámtarifa-oszlopban kerültek besorolásra, mely ekkoriban a legnagyobb kedvezményt jelentette, a többi közép-kelet-európai termékre is ugyanez vonatkozott. Bizonyos spanyol termékekre konkrétan meghatározták a fizetendő vámot.⁵⁴¹

Közép-Kelet-Európában Olaszország is próbált kereskedelmi kapcsolatot létesíteni, de, mint azt nagyon találóan Juan de Cárdenas, bukaresti spanyol követ egyik jelentésében megfogalmazza: „*Amint azt Ön is látni fogja, Olaszország mindent megtesz azért, hogy éreztetni tudja hatását a Balkánon, de ez a politika az országok ellenállásába ütközik, a Monroe- doktrína számukra azt jelenti, hogy „Balkán a balkániaké.”*”⁵⁴²

Románia aggódó tekintettel nézte Olaszország térnyerését. Cárdenas szerint Görögország és Bulgária Olaszország bábáskodásának köszönhetően fűzték szorosabbra kapcsolataikat, és szintén Olaszországnak köszönhető, hogy Magyarország és Törökország döntőbírósi szerződést írtak alá. Attól félt Románia, hogy Olaszország titkos célja az, hogy Jugoszláviát és Bulgáriát egyesítse.⁵⁴³

* * *

Jugoszlávia, a többi közép-kelet európai országhoz hasonlóan, a 20-es évek közepén kereskedelmi kapcsolat létesítésére irányuló lépést tett Spanyolország felé. Az ABC-ben erre vonatkozóan csak egy rövid bejegyzést olvashatunk: „*Amint azt a hivatalos lap, a*

⁵³⁷ A(H)MAE, H1718, Románia, 107-es számú jelentés, Bukarest, 1923. május 4.

⁵³⁸ AGA 54/11896, 5008-as jelentés, Madrid, 1921.október 16.

⁵³⁹ Modus vivendi comercial, in: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, II. kötet, 307.

⁵⁴⁰ ABC, 1929. december 1. 24.o.

⁵⁴¹ Canje de notas constitutivo de un Modus Vivendi comercial in: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, VI. kötet, 367.

⁵⁴² A(H)MAE, Románia, H2648, 75-ös számú jelentés, Bukarest, 1927. április 16.

⁵⁴³ A(H)MAE, Historia, Románia, H2648, 13/107-29-es számú jelentés, Bukarest, 1929. január 15.

Pravda híriül adta, a spanyol kormány egyelőre elfogadta a Jugoszláviával kötendő kereskedelmi szerződés tervezetét.”⁵⁴⁴

A hajózási és kereskedelmi szerződés azonban csak 1929-ben jött létre, melynek körülményéről szintén csak rövid beszámolót olvashatunk az *ABC*-ben. „A hadügyminisztériumban, a tanács elnöki dolgozószobájában tegnap aláírták a gazdasági szerződést Jugoszláviával. A jugoszláv kormány, jelezvén a gazdasági szerződés fontosságát, Madridba küldte Bodyt, a Külügyminisztérium kereskedelmi osztályának vezetőjét, és több pénzügyminisztériumi és kereskedelmi vezetőt, így elsősorban Budichot, Piljat, az utóbbi a delegáció vezetője. A tárgyalások három hónapig tartottak, a szerződés elég fáradtságos munka árán jött létre. A bor, a narancs, a banán és a parafa jó piacot talál Jugoszláviában, míg az utóbbi ország fái sokkal könnyebben tudnak Spanyolországba bejutni.”⁵⁴⁵ Jugoszlávia, mint a többi közép-kelet európai ország, szintén a legnagyobb kedvezményekben részesülő országok közé tartozott, a Jugoszláviából érkező termékeket pedig a vámtarifa második oszlopába sorolták. A spanyolok a táblázatban (táblázat 10.) meghatározott dinárt kellett, hogy fizessenek termékeik után. A szerb, horvát, szlovén hajókat, melyek Spanyolországba érkeztek, a legnagyobb kedvezményekben részesítették, még akkor is, ha a termék származási helye nem Jugoszlávia, és ugyanez érvényes a spanyol hajókra is. A szerződésben azt is rögzítették, hogy amennyiben hajótörést szenved az adott hajó, akkor a legközelebbi hatóságot értesítik, hogy az azonnal segítséget tudjon nyújtani. A jogok azonban nem terjednek ki a part menti halászatra, azt minden nemzet fenntartotta magának. A szerződést Marqués de Estella a minisztertanács elnöke, D. Yankovitch Jugoszlávia madridi követe és Milivoj Pilja, a kereskedelmi- és ipari minisztérium ellenőre írta alá.⁵⁴⁶

A szerződés néhány kiegészítést tartalmazott. Ezek szerint a szerb, horvát és szlovén termékek csak spanyolországi bevitel esetén élvezik a legnagyobb kedvezményeket, ugyanez nem vonatkozik Portugáliába, spanyol Marokkóba és a dél-amerikai országokba való szállításra. A spanyol termékek pedig nem élvezhetik a legnagyobb kedvezményt Albániával és Zadarral határos területeken. A jerezi bor importálásakor nem csak származási bizonyítványt kérnek, hanem analízist is.⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ *ABC*, 1926. szeptember 17. 20.

⁵⁴⁵ *ABC*, 1929. szeptember 28. 17.

⁵⁴⁶ Convenio de comercio y navegación entre el Reino de España y el Reino de los Servios, Croatas y Eslovenos, firmado en Madrid en 27 de Septiembre de 1929. In: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, VI. kötet, 203-215.

⁵⁴⁷ Protocolo final del convenio de comercio y navegación de 27 de sept. de 1929. in: Colección de tratados internacionales suscritos por España- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, VI. kötet, 219-226

A kereskedelem megkönnyítése érdekében a spanyol és jugoszláv delegáltak többször is tárgyalóasztalhoz ültek, így például 1930. augusztus 5-én is, tudhatjuk meg az ABC-ből: „...ma reggel összegyűltek a kereskedelmi kamarában, hogy megvitassák azt a magánkezdeményezést, mely mezőgazdasági és ipari termékek cseréjének meggyorsítására irányulna.”⁵⁴⁸ Pár hónappal későbbi ABC-cikkben a következőket olvashatjuk: „a jugoszláv kormány fel fog avatni egy közvetlen hajózási útvonalat Jugoszlávia és Spanyolország között, mely kétség kívül jelentősen megnövelné a két ország közötti kereskedelmet.”⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ ABC, 1929. augusztus 6. 31.

⁵⁴⁹ ABC, 1930. július 6. 28.

6.2. Spanyol- magyar kereskedelmi tárgyalások

A spanyol-magyar gazdasági kapcsolat kezdete még az Osztrák-Magyar Monarchia idejére nyúlik vissza⁵⁵⁰. Kapcsolatunk a Monarchia felbomlása után igen furcsán alakult. Míg Ausztria továbbra is élvezhette az 1897-ben létrejött megállapodás azon pontját, hogy az „*onnan származó árukat a II. oszlop*⁵⁵¹ *szerint vámoztatja el*”⁵⁵², addig Magyarországra nem vonatkozott ez a kedvezményezett helyzet. Magyarország mindent megtett annak érdekében, hogy rendezze gazdasági kapcsolatát Spanyolországgal. Azonban a kapcsolatfelvétel után a tényleges szerződés aláírása sokáig elhúzódott, bár ez köszönhető volt annak is, amire már korábban is utaltam, hogy Magyarország diplomáciai kapcsolatait nem rendezte kellő körültekintéssel.

Magyarország esetében a sok jegyzékváltás, tárgyalás ellenére sem tudott a két fél gyors megegyezésre jutni, bár: „*a magyar kormány, mint a volt Osztrák–Magyar Monarchia által kötött szerződést aláíró egyik szerződő felének törvényes kormánya ezen megállapodást ma is magára nézve kötelezőnek ismeri el*.”⁵⁵³ Ezzel szemben a spanyol kormány „*Magyarországot mindenáron egy „Ausztriától elszakadt új ország”-nak tekinti éppúgy, mint a Csehszlovák köztársaságot, miért is az 1895. évi megállapodások érvényességét nem vélik Magyarországra nézve éppúgy ipso jure kiterjeszthetőnek, mint történt ez hivatalból Ausztriára nézve*”⁵⁵⁴, írja Szentmiklósy Jenő.

A jelentések rávilágítanak arra is, hogy Magyarország „*Spanyolországot még 1921. évi július 31-én a legnagyobb kedvezményre jogosult országok közé sorolta, ugyanez év végén közlést tett erről a spanyol kormánynak, kifejezván készségét az Osztrák-Magyar Monarchia által 1895-ben Spanyolországgal megkötött kereskedelmi szerződés érvényben tartása iránt, arra az esetre, ha Spanyolország is erre az álláspontra helyezkednék*.”⁵⁵⁵ Azonban Spanyolország erre a felkérésre nem reagált, derül ki az egyik jelentésből: „*Erre a jegyzékünkre – legalább a keresk. minisztérium tudomása szerint – a spanyol kormánytól sem elutasító sem hozzájáruló válasz nem érkezett*.”⁵⁵⁶ Ez az érdektelenség a spanyol részről nem csak a kapcsolatfelvételt gátolta, hanem egyfajta kedvezménybeli eltolódásról is beszélnünk kell, hiszen Magyarország nem változtatta meg „*Spanyolországgal szemben*

⁵⁵⁰ „A spanyol kapcsolatok az Osztrák-Magyar Monarchiával 1867 után „normális” mederben alakultak. Egyezmények sora utalt erre: kereskedelmi (1870, 1892, 1897); kereskedelmi és hajózási egyezmény (1880, 1887); egyezmény a kommunikációról, a hajózásról (1889); ipari és márkaegyezmény (1897); egyezmény az adatcseréről (1891); az igazságügyi (1905, 1909), információs és szerzői jogi egyezmény (1910, 1912) említethetők. In: ANDERLE Ádám: i.m. (2006) 83.

⁵⁵¹ Második vámtarifa oszlop (die kolonne német szóból- hadoszlop) 20%-os vámot jelentett.

⁵⁵² MOL,K 69-es fond, 738. csomó. 583.

⁵⁵³ MOL,K 69-es fond, 738. csomó, 531-32 számú jelentés, Madrid, 1924. április 30. 656.

⁵⁵⁴ MOL,K 69-es fond, 738. csomó 497 számú jelentés, Madrid, 1924. május 25. 583.

⁵⁵⁵ MOL,K 69-es fond, 738. csomó, 1924-1930 I/a, 1924. másolat az ad 83187/1924 K.M. számú ügyirathoz 492.

⁵⁵⁶ U.o.

magatartását, s így előállott az a helyzet, hogy míg Spanyolország nálunk 1921 óta élvezte, illetve, élvez ma is a legnagyobb kedvezményt, addig a mi áruink Spanyolországban az I. colonne⁵⁵⁷ súlyos tételeivel sújtják. A spanyol kormány magatartását ezzel szemben nem jellemezte ennyi előzékenység,”⁵⁵⁸ írja 1924-ben Szentmiklósy Jenő.

A magyar ügy előremozdítását ezenkívül a különböző érdekek is gátolták, derül ki egy 1924. május 15-én kelt jelentésből. Szentmiklósy szerint: „Az a még ma is fennálló szellem, mely a spanyolországi (főleg katalán és baszk) iparos körök nyomása folytán, a spanyol iparvédelem örve alatt, a spanyol kormányt néhány év előtt olyannyira elfogulttá tette, hogy az új spanyol vámtarifának a külföldi áruk behozatali vámját illetőleg csaknem prohibítív jelleget adott.”⁵⁵⁹

Időközben Spanyolországban a kapcsolatfelvétel hivatalos menete is megváltozott: „...sem a külügy-, sem a pénzügyi minisztérium ma már önhatalmúlag nem járhat el, hanem köteles minden egyes esetben előbb a f.é. március 8-án kelt kir. rendelettel megalakított Nemzeti Gazdasági Tanács elvi döntését kérni ki és annak alapján járni a végrehajtásban saját hatáskörében el.”⁵⁶⁰, írja Szentmiklósy. Emiatt a spanyol-magyar kereskedelmi egyezmény ügyét is előbb az említett szakbizottság elé kellett terjeszteni, és csak azután hozhattak érdemi döntést. Ez a procedura az amúgy sem gördülékeny kapcsolatfelvételt, tárgyalást sokban lassította. Szentmiklósy konzul szerint Spanyolországban is nagy a bürokrácia, de ő úgy látta, hogy „hajlandóság a magyar-spanyol kereskedelmi egyezmény mielőbbi létrehozására itt általában megvan,...csupán ...a spanyol burokratizmusnak általában lesz az tulajdonítható, hogy az egyezmény valamivel később fog létrejönni, mint ahogy az nekünk érdeünkben állott volna.”⁵⁶¹

A magyar kereskedőket, iparosokat egyre súlyosabban érintette a vámhelyzet rendezetlensége, így számos panasz érkezett részükről. Legjelentősebb közülük talán a barcelonai földalatti vasút elektromos berendezésre hirdetett pályázat ügye volt. Szentmiklósy szerint: „a munkálatra a Ganz-féle villamossági r.t. is beadta ajánlatát – a vámhelyzet orvoslását sürgőssé tette, s alkalmul szolgált arra, hogy ez év tavaszán újabb javaslatot tegyünk a spanyol kormánynak kereskedelmi viszonyunk ideiglenes rendezése iránt. –Javaslatunkra, mely a legnagyobb kedvezmény kölcsönös biztosítására vonatkozott, a spanyol kormány f.é. május 28-án 9 pontba foglalt egyezmény tervezetét nyújtott át, mely

⁵⁵⁷ I. oszlop- 20%-nál több vámot rótt a termékekre.

⁵⁵⁸ U.o.

⁵⁵⁹ MOL,K 69-es fond, 738.csomó, 1924-1930 I/a, 1924. május 25. Madrid, 497. számú egyezmény, 581.

⁵⁶⁰ U.o.585.

⁵⁶¹ U.o.588.

szerint a spanyolok a legnagyobb kedvezmény helyett- törvényes akadályokra hivatkozva- csupán II. colonne alkalmazását helyezték nekünk kilátásba”⁵⁶².

A Ganz- Danubius RT. ügye Szentmiklósy Jenő egy másik jelentésében is előkerül. Felkérte a budapesti spanyol ügyvivőt, hogy „... lépjen most már újból érintkezésbe az ottani külügyminisztériummal, hogy a kérdés, lehetőleg a legsürgősebben rendezhessék, úgy, hogy a Ganz- Danubius r.t. által a barcelonai Ferrocarril Metropolitano társaságnak tett szállítási ajánlatánál már a kedvezményes spanyol vámtételek jöhessenek számításba.”⁵⁶³ Mintegy három hónap eltelte után sem rendeződött a kérdés, így a GANZ-féle villamossági részvénytársaság levelet intézett Daruváry Géza külügyminiszternek, melyben arra kérték, hogy Spanyolországba történő árukivitel lehetőségeit rendezzék. A spanyolországi mérnökük szerint: „...a vámkérdés megfelelő és sürgős elintézése legalkalmasabb azáltal volna szorgalmazható, ha a magyar külügyminisztérium részéről szakértő megbízott küldetné ki Spanyolországba.”⁵⁶⁴

Hosszú egyeztetés után, 1924. május 28-án az egyezménytervezet aláírásra került. A szerződés: „...csupán a magyar származású árukra a II. tarifa szerinti vámkezelésének engedélyezését helyezi kilátásba, de semmi más messzebb menő kedvezményt.”⁵⁶⁵ Míg „Spanyolországban, a Baleári- és a Kanári-szigeteken, valamint a spanyol gyarmatokban és Birtokokban termelt és onnan származó nyers termékek és gyártmányokért Magyarországon a legnagyobb kedvezményt élvező országokra nézve megállapított vámok fizetendők.”⁵⁶⁶ Ezért cserében „Spanyolország biztosítja Magyarország részére a Kanári-szigeteken és az észak-afrikai birtokokban létező szabad-kikötőkben jelenleg fennálló vámentességet”⁵⁶⁷, írja Szentmiklósy. Ezenkívül a szerződés rögzíti a parafa gyártmányok 30 koronás vámját, a spanyol olívaolaj korlátlan behozatalát, a devizakérdést.

Szentmiklósy konzul 1924. május 30-án kelt jelentésében, ezt kiegészítve, a következőket írta: „a mi áruinkat behozataluk alkalmával éppúgy vámkezelné, mint a következő országokból származókat: Annam, Ausztria, Belgium, Bolgárország, Egyiptom, Kína, Görögország, Perzsia, Románia, Sziám, Törökország, Hispanoamerikai köztársaságok, Csehszlovákia, Dánia és Izland, Németalföld és gyarmatai, Svédország, Szerb- Horvát- Szlovén királyság, Ausztrália , Brit- India és egyéb angol gyarmatok.”⁵⁶⁸

⁵⁶² MOL,K 69-es fond, 738.csomó,1924-1930 I/a, 1924, Másolat az ad 83187/1924 K.M. számú ügyirathoz 492.

⁵⁶³ MOL,K 69-es fond, 738-as csomó, 507-es számú jelentés, Madrid, 1924. május 1. 633.

⁵⁶⁴ MOL,K 69-es fond, 738-as csomó, Budapest, 1924. augusztus 6. 516-517.

⁵⁶⁵ MOL,K 69-es fond, 738-as csomó, 506/ res számú jelentés, Madrid, 1924. május 29. 529.

⁵⁶⁶ MOL,K 69-es fond, 738-as csomó, 5 kereskedelem, 12-es számú dokumentum, Madrid, 1924. május 28, 522.o.

⁵⁶⁷ U.o.

⁵⁶⁸ MOL, K 69-es fond, 738-as csomó, 511/ Res. Számú dokumentum, 1924. május 30. 519.

Ruttkay Antal, a magyar királyi konzulátus barcelonai képviselőjéről a következő javaslatot terjesztette a magyar külügyminisztérium elé annak érdekében, hogy a végleges szerződés ne érintse hátrányosan az ipari terméket: „*ha Magyarország egyes ipari cikkekre, mint például üveg, kristály és porcellán árukra stb. vonatkozólag nem követelne speciális kedvezményeket és hajlandó volna Spanyolországot legnagyobb kedvezményekben részesülő országnak tekinteni, úgy a spanyol kormány a magyar cikkekre a behozatali vámtarifa II. oszlopát alkalmazná, eltörölné a rossz valutájú államokból eredő árukra kiszabott vámkoefficienszt*”.⁵⁶⁹ Ezenkívül arra is felhívja a figyelmet, hogy most lenne legalkalmasabb egy szakértő küldése, ugyanis „... *ha Magyarország legkésőbb két héten belül kiküldeni egy külön meghatalmazottat Madridba a kereskedelmi tárgyalások lebonyolítására, úgy azokat a spanyol-csehszlovák ügy bevégezte után rögtön fel lehetne venni és alapos kilátás van rá, hogy egy magyar-spanyol kereskedelmi szerződés egy hónap alatt ténnyé valósuljon*.” Ellenkező esetben Magyarországot továbbra is súlyos károk érnék, írja Ruttkay Antal.⁵⁷⁰

Időközben összeállításra került egy 5 oldalas jegyzék, mely pontosan rögzítette az spanyol árukat – velük kapcsolatos kitételeket, kedvezményeket és a vámlekötéseket. Mintegy 19 áruval szemben mérsékelné Magyarország a vámokat- ide tartozik szárított barack, friss szőlő, szárított füge, datolya, mandula, amerikai dió, hordóáru, palackáru, - whisky, brandy-féle, édesgyökér nedv, olajbogyó, szardínia, olívaolaj, viaszgyertya, faggyúgyertya, parafalemezek, koronadugaszok.⁵⁷¹ Két tételre nem adnának vámkedvezményt. Az egyik a 114-es tételbe tartozó vöröshagyma és a fokhagyma, a másik a 125/a tételbe tartozó borpárlat és konyak. A parafalemezek vámmérséklését ugyanakkora összegben határozták meg, mint az osztrákok esetében, vagyis felére csökkentették. Sok esetben ezek a csökkentések jelentős mértékűek voltak- akár az 40-50%-ot is elérték a malagaszőlő, datolya, mandula, füge, olívaolaj, parafalemezek esetében. Kisebb mérséklés vonatkozik az italokra- whisky, gin, brandy stb. A sáfrány esetében jóval nagyobb a vámmérséklés, mint az osztrák szerződéses tétel.

A Földművelésügyi Minisztérium borral és paprikával kapcsolatos kikötései is határozottak voltak, mint írja Szentmiklósy: „*A bort illetőleg a Földművelésügyi Minisztérium álláspontja ugyancsak mindennemű vámmérséklés ellen irányul. A spanyol luxus-/sűrített borok/ behozatalának megkönnyítése súlyosan érintené a magyar sűrített borokat....*”⁵⁷² A Földművelési Minisztérium határozott álláspontja azonban veszélyeztette a spanyol-magyar kereskedelmi kapcsolat létrejöttét, ezért a Kereskedelmi Minisztérium

⁵⁶⁹ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 59/1925-ös számú jelentés, Barcelona, 1925. március 3. 431.

⁵⁷⁰ U.o. 430-431.

⁵⁷¹ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 441.

⁵⁷² U.o.410.

részéről Pétery Ödön, helyettes államtitkár némi engedményt kért a borra, mondván „...a mai helyzet alatt igen fontos iparágaink nagyon szenvednek...ajánlja, hogy adjunk a spanyoloknak legalább néhány ezer palack borra kontingentált vámmérséklést.”⁵⁷³ Ezt a javaslatot azonban Barcza miniszteri tanácsos teljes mértékben elutasította.

Az egyezmény hiánya azonban, világított rá az egyik jelentés: „...nagyon érzékenyen érinti legfontosabb iparágainkat, elsősorban a nehézipart, melynek Spanyolország azelőtt egyik legelsődrendűbb piaca volt. Nehéziparunk gyártmányai a szerződés nélküli állapot folytán alkalmazott differenciált bánásmód következtében egyáltalában nem juthat be Spanyolországba, s a versenyből teljesen ki lévén zárva, kénytelenek az általuk egykor oly sikeresen tartott pozíciót más államok gyártmányainak átengedni. Nyilvánvaló, hogy minél tovább tart ez az állapot, annál nehezebb lesz számukra a jövőben is az elvesztett tért visszahódítani.”⁵⁷⁴, írja Szentmiklósy.

A tárgyalások megkezdése érdekében március 26-án a magyar királyi kereskedelemügyi minisztérium delegációt hozott létre, melynek tagjai Moldoványi Sándor követségi tanácsos és Vécsey Kálmán miniszteri osztálytanácsos voltak. A Minisztertanács tisztában volt azzal, hogy ha a borra és paprikára irányuló kedvezményt nem biztosítja, akkor a küldöttség kiküldése okafogyottá válik. Korányi báró, április 11-én rövid látogatásra érkezett Madridba, ad hírt erről az ABC: „...azzal a céllal, hogy tárgyalást kezdeményezzen a létrejövendő spanyol-magyar kereskedelmi szerződéssel kapcsolatban. A háború előtt Magyarország elektromos ipari termékeket exportált Spanyolországba, és most újra meg szeretné hódítani a spanyol piacot. Magyarország pedig a finom spanyol borok fogyasztójává válna.”⁵⁷⁵ Azonban a tárgyalások során felmerült paprikakérdést a cikk is kiemeli, mondván: „az egyetlen egy olyan dolog, mely nehézséget okozhat, az a spanyol és magyar érdekek összeegyeztetése lehet a paprikát illetőleg.”⁵⁷⁶

Végül a magyar delegáció 1925. április 21-én megérkezett Spanyolországba, de Espinosa de los Monteros, a spanyol külügyminisztérium vezetője a delegáció tudtára adta, hogy egyenlőre még nem várták őket. Az elutasítást Moldoványi Sándor a következőkkel magyarázta: „Szentmiklósytól hallottam ugyanis, hogy az itteni külügyi hivatalban felette rossz néven veszik azt, hogy Korányi ő Excellenciája bár, több, mint öt hónapja ki van újból nevezve, mindeddig nem talált alkalmat arra, hogy Madridba jöjjön és átadja megbízó levelét.”⁵⁷⁷

Négy nappal később Moldoványi Sándor újabb levelet intézett Pétery Ödönhöz, melyben beszámolt a helyzet súlyosságáról, miszerint a spanyolok továbbra sem

⁵⁷³ U.o.

⁵⁷⁴ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, Promemoria, 1925. március 24. 396. (aláírás nélkül)

⁵⁷⁵ ABC, 1925. április 12. 23. (szerző nélkül)

⁵⁷⁶ U.o.

⁵⁷⁷ U.o.

hajlandóak semmiféle engedményre, ha mi a borral és paprikával kapcsolatos álláspontunkon nem változtatunk. „Ők azt mondják, mi megmondtuk előre, hogy e nélkül nincs szerződés, miért hogy eljöttek, mégis ebből is következtetjük, hogy engedményeket adnak ennél a két dolognál”⁵⁷⁸. A spanyoloknak igazából gazdaságilag nem jelentett volna túl sokat ez az engedmény, csupán csak a közvélemény miatt ragaszkodtak hozzá. Mint írja Moldoványi Sándor: „Kijelentették azt is, hogy ők nagyon jól tudják, hogy ezek papír engedmények, s hogy ők annak reális hasznát nem fogják látni, de nekik a közvéleményben föl kell valamit mutatni. A ha ezt nem tehetik, nem köthetnek megállapodást.”⁵⁷⁹

Azonban bárhogy is érvelt Moldoványi főtanácsos, a spanyol delegációt nem tudta meggyőzni, mint mondta: „Érveimet nem is igyekeztek megcáfolni, hanem egyszerűen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ez volt a tárgyalás sine qua nonja, tehát e nélkül nem tárgyalnak tovább”⁵⁸⁰. A tárgyalások azonban sikeresnek mondhatók, hiszen a 150 cikkből, amire a legnagyobb kedvezményt kérték, csak 15-re nem tudták megadni, „mivel egy 1921.évből származó spanyol törvény megtiltotta kormánynak, hogy kereskedelmi szerződésben az olyan engedmények nyújtását, amely a vámtarifa második kolonnájánál lejjebb menne.”⁵⁸¹ Az angolok, franciák és olaszok is csak azért élveztek kivételt, mert ezek a szerződések a törvény hatálya előtt kötöttek. Ez a 15 tétel egy része az ipart érzékenyen érintette, ugyanis olyan termékek nem kapnák meg a kedvezményt, mint gőzlokomotívok, malomhengerszékek, dinamók, villamosmotorok, villamos kapcsolókészülékek és szerelési cikkek. Ezen pont rendezése érdekében Vécsey osztályos tanácsos felkereste a Gaz-Villamos R.T. igazgatóját, aki azt válaszolta, hogy „a német vámokkal, t.i. Németország versenye jön itt csak tekintetbe- teljesen meg volnának elégedve.”⁵⁸²

A tárgyalások viszonylag sikerrel zárultak. Szentmiklósy Jenő konzul május 28-án kelt táviratából kiderül, hogy hosszas tárgyalás után a spanyolok végül lemondtak a paprikakedvezményről.⁵⁸³ Azonban a borra vonatkozó kedvezményekhez a spanyolok továbbra is ragaszkodtak, írta Szentmiklósy: „mivel minden szerződésben boraikra és paprikára még a nagytermelő olaszok és franciáktól is messzemenő kedvezményeket kaptak, bár nyomatékosan bor, szőlő kívánságot teljesíteni, mivel eredményt komolyan veszélyeztetve látja.”⁵⁸⁴

Hosszas egyeztetés után végül 1925. június 17-én Magyarország és Spanyolország között létrejött a kereskedelmi egyezmény (táblázat 4.) Elsősorban az nehézipar szempontjából jelentős ez a szerződés, hiszen eddig a differenciális elbánás miatt igazából

⁵⁷⁸ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 3.sz., Madrid, 1925. április 29. 356.

⁵⁷⁹ U.o. 355.

⁵⁸⁰ U.o. 343.

⁵⁸¹ U.o.

⁵⁸² U.o.

⁵⁸³ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924- 1930 I/a, Madrid, 1925.május 28. 327.

⁵⁸⁴ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924- 1930 I/a, Madrid, 1925.május 29. 321.

más országokkal szemben nem igazán voltak versenyképesek a magyar ipari termékek. Walkó Lajos szerint a megállapodás fontos: „*abból a szempontból is, hogy a magyar mezőgazdasági gépiparnak, villanygépiparnak, vasiparnak, izzólámpaiparnak különös tarifális kedvezményeket nyújt....továbbá a magyar ásványvíznek és néhány mezőgazdasági terméknek ún. szárazfőzelékek stb. Azonkívül biztosítja majdnem az egész magyar export részére a legnagyobb kedvezményes elbánást.*”⁵⁸⁵ A magyarok ezen elért kedvezmények ellenében vámkedvezményeket nyújtottak „*a déligyümölcsök behozatala részére ún. narancs, citrom, banán, füge stb. és Spanyolországot különösen érdeklő nyers parafa és parafagyártmányok részére.*”⁵⁸⁶ A spanyolok részben megkapták a borra vonatkozó kedvezményeket is, hiszen Moldoványi Sándor követségi tanácsos felvetése a magyar bortermelők érdekeit nem sértette, viszont a spanyoloknak bizonyos fokú kedvezményt mégis biztosított. A jelentés szerint: „*a magyar autonóm vámtarifában a palack borokra megállapított 240 arany koronás vámtétel csakis a 18 alkohol fokon felüli Malaga, Priorato, Taragona stb. palackozott csemege borokra 200 arany koronára szállítottak le, a mi ezen boroknak csekély fogyasztása mellett áldozatot nem jelent*”⁵⁸⁷. A spanyolok még azt is kérvényezték, hogy exportboraik ne jussanak kedvezőtlenebb helyzetbe más országokhoz képest. „*Szóval a határozmányok úgy értelmezendők, ha egy harmadik államnak bizonyos meghatározott borfajtára vámengedmények adatnak alkohol fok megjelölése nélkül, akkor a szerződésben felemlített spanyol borfajtákra ugyanezen engedmények adatnak.*”⁵⁸⁸ A listák alapján megállapíthatjuk, hogy a spanyol fél jóval több terméket exportált, mint a magyar. A magyar termékek között pedig nagyon jelentősek a nehézipari termékek.

Szetmiklósy Jenő augusztus 1-jén arról számolt be, hogy „*...a Nemzetgyűlés a magyar-spanyol kereskedelmi egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot kétszeres olvasásban végleg elfogadta már. E szerződés spanyol részről nem lett azonban a Gaceta de Madrid-ban mindezideig közzétéve, és így az nemcsak hogy nem lépett még életbe, hanem annak szövege is a nagyközönségre nézve még mindig teljesen ismeretlen.*”⁵⁸⁹ Mindkét fél érdeke az volt, hogy ha a tárgyalások eddig eljutottak, akkor végre életbe lépjen a szerződés. Szentmiklósy Jenő két héttel később a következőkről ad hírt: „*...Ő Felsége Kormánya ratifikálni fogja, ha arra kerül a dolog, a múlt június 16-án az illető meghatalmazottak által e székvárosban aláírt Spanyol-Magyar Kereskedelmi Egyezményt, mihelyt ez egyezményről a Nemzeti Gazdasági Tanács plénuma tudomást vett, amelyhez az, a fennálló utasítások értelmében, e célból máris áttéve lett; az ezzel*

⁵⁸⁵ U.o.

⁵⁸⁶ U.o.

⁵⁸⁷ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, Budapest, 1925. július 4. 264.

⁵⁸⁸ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 1925. július 20. 249.

⁵⁸⁹ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 766-os számú jelentés, 1925. augusztus 1. 240.

egybekötött eljárás, e Hivatal nézete szerint, ... a jövő szeptember hó végével fog előreláthatólag befejezhető lenni.”⁵⁹⁰

Azonban szeptember hónapban sem történt előrelépés a spanyol fél részéről, így Szentmiklós Jenő felkereste a spanyol külügyminisztériumot, és közölte velük, hogy „...a magyar-spanyol kereskedelmi egyezmény ratifikációja részükről f.é. augusztus 14-én már megtörtént és hogy a m.kir. Kormány nagy súlyt helyez arra, hogy ez spanyol részről is rövidesen hajtassék végre, úgy hogy az egyezmény a megerősítési okmányok mielőbbi kicserélése után életbeléptethető legyen.”⁵⁹¹ A szerződés aláírására végül november 8-án került sor. Az aláírás körülményeiről Szentmiklós a következőket írta: „...van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy az itteni Nemzeti Gazdasági Tanács plénuma tegnap esti ülésében, heves vita után (főképp a parafa dugó termelők részéről), csekély szótöbbséggel bár, de mégis elfogadta a magyar-spanyol kereskedelmi egyezményt azon szövegezéssel, amelyet a magyar és spanyol kormány meghatalmazottai f.évi június 17-én Madridban írtak alá.”⁵⁹² Azonban ezzel még nem emelkedhetett törvényi erőre a megegyezés, hiszen a Katonai Direktórium hozzájárulása még szükségeltetett, „...ha ez is meglesz, lesz az egyezményt megerősítő okmány kicserélése eszközölhető.”⁵⁹³

Szentmiklós Jenő három nappal később a parafadugó-termelők részéről jövő heves tiltakozáson kívül kiemeli a bor-és paprikatermelők részéről érkezett kifogásokat is. „Egy dugógyáros tényleg felszólalt az egyezmény ellen; de a beszédnek koránt sem volt az a jelentősége, mint a többi ellenzéki felszólamlásának. A szavazásnál 31 személy volt mellette és 15 ellene az egyezménynek.”⁵⁹⁴ Ezenkívül még a déligyümölccsel kapcsolatban is voltak kifogások. Az ülésen elnökölt Sebastián Castedo y Palero tanácsalelnök szerint „...a magyar részről a déligyümölcs és egyéb nyers termények tekintetében tett engedményeknek Spanyolország semmi hasznát venni nem fogja, mert Magyarország geográfiai fekvésénél fogva az illető cikkeket, mint a múltban, úgy a jövőben is csaknem kizárólag Olaszországból fogja behozni.”⁵⁹⁵

Szentmiklós Jenő 1926. február 6-án már arról számolt be, hogy „a spanyol kormány által két módosítás iránt megegyezés létrejött. Módosítás ratifikációs példányok kicserélésével egyidejűleg jegyzékváltás útján fog leszögeztetni.”⁵⁹⁶

1926. március 6-án Szentmiklós jelentette, hogy „a spanyol-magyar kereskedelmi szerződés ratifikációs okmányainak kicserélése sokkal lassabban megy, mint ahogy előre lehetett volna látni. Szentmiklós minap a protokoll főnökével, Vistahermosa herceggel

⁵⁹⁰ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 801-es számú jelentés, 1925. augusztus 15. 236.

⁵⁹¹ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 1009-es számú jelentés, 1925. október 14. 217.

⁵⁹² MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 1103-as jelentés, Madrid, 1925. november 11. 200.

⁵⁹³ U.o.

⁵⁹⁴ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 1113-as jelentés, Madrid, 1925. november 14. 193.

⁵⁹⁵ U.o.194.

⁵⁹⁶ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 5387-as számú jelentés, Madrid, 1926. február 5. 150.

beszélt ez ügyről...Vistahermosa szerint egynéhány hétre van még szükség, míg kicserélési okmány készen lesz.”⁵⁹⁷ Március 31-én már bizakodó jelentést küldött Szentmiklósy Jenő, báró Korányi Frigyesnek: „...van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy az itteni külügyminisztériumban Vistahermosa hercegnél ma délelőtt eszközölt újabbi kérdezősködésekre, ez megmutatta nekem a magyar spanyol kereskedelmi szerződésnek a király Őfelsége ratifikációjával ellátandó példányának utolsó kefelenyomatát. Tekintettel azonban a küszöbön álló húsvéti ünnepekre,- tette hozzá- a ratifikációs példányok kicserélése csakis a jövő hét folyamában lesz eszközölhető.”⁵⁹⁸ Végül nagy várakozás után 1926. április 18-án életbe lépett a szerződés. A hivatalos dokumentumot a Gaceta de Madrid 107. számában, 1926. április 17-én hozták nyilvánosságra.

1926-tól kezdődően Primo de Rivera új gazdaságpolitikát vezetett be, melynek részét képezték a vámtarifa reformok, a kereskedelmi szerződések revíziói, a közigazgatási reformok, és az adóreform, melyek a sok vitának, tárgyalásnak köszönhetően igen lassan haladtak előre.⁵⁹⁹ Egyre jelentősebb protekcionizmusra törekedett. 1928 októberében a Kanári-szigetekre látogatott, ahol a következőket mondta: „Minden vállalatnak nacionalizálása szükséges, ehhez feltétlenül ragaszkodom”⁶⁰⁰. Mint Matuska egyik jelentésében írta: „ Ez a kijelentés is jellemző a mai rendszernek minden vonalon a chauvizmusig terjedő nemzeti irányára, amely a közgazdasági életben lehetőleg minden idegen befolyástól és versenytől szabadulni akar, s mind inkább és inkább a proteccionizmus felé hajlik, sokszor majdnem túlságos védelmet nyújtván a hazai iparnak.”⁶⁰¹ Az új politika következtében az elkövetkezendő hónapokban sorra születtek a gazdasági szerződésmódosítások: 1926. május 31-én Spanyolország és Németország között, 1926. augusztus 21-én pedig Franciaország és Spanyolország között, 1927. április 5-én pedig Spanyolország és Anglia között.

A jelentések szerint: „Az új szerződések csak hosszas tárgyalások és nem csekély nehézségek leküzdése után jöttek létre. Ez utóbbiak főleg onnan eredtek, hogy a spanyol kormány elvileg szakítani akarván a jövőben azzal, hogy az illető államoknak még a szerződéses /azaz a vámtarifa második oszlopában felsorolt/ vámtételeknél is alacsonyabb vámokat biztosított.”⁶⁰² Mivel Spanyolország meg kívánta vonni a kedvezmények nagy részét, ezért a szerződő országok is hasonló lépésre szánták el magukat. Erre utal a következő jelentés részlete is: „Az angol kormány, a spanyol kormány eme törekvéseire

⁵⁹⁷ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924- 1930 I/a, 9187-es számú jelentés, Párizs, 1926. március 6, 111-112.

⁵⁹⁸ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924- 1930 I/a, 256-os számú jelentés, Madrid, 1926. március 31, 104.

⁵⁹⁹ MOL, K28-as fond 1928-29/1, 25/pol. 1928. június 2. 13.háto.

⁶⁰⁰ MOL, K63-as fond 1928-29/1 52/pol 1928. október 28. 8.háto.

⁶⁰¹ U.o.

⁶⁰² MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924- 1930 I/a 428-as számú jelentés, 4. melléklet, Madrid, 1927. április 20. 1093.

természetesen szintén bizonyos eddig nyújtott kedvezmények visszavonásával, főképp vámemelésekkel válaszolt. A spanyol kormány azonban nem tágitott...E szívós magatartáshoz a spanyol kormány azért ragaszkodott, mert a most létrejött új angol szerződésben foglalt alapelvek mérvadók lesznek a Spanyolországgal jövőben kötendő összes egyéb kereskedelmi szerződéseknél is.”⁶⁰³

Két hónap múlva egyre több ország érezte ennek az új vámpolitikának a hatását. „...Primo de Rivera tábornok egy következetes vámpolitikát folytat, azzal a nyilvánosan hirdetett céllal, hogy Spanyolországot a lehetőség szerint függetlenítse a külföldtől és a mindeztideig passív külkereskedelmi mérleget fokozatosan javítsa. A jelenlegi regime ellenségei mindenképpen igyekeznek ezen gazdasági politika hátrányaira rámutatni- egyik legfőbb ellenérvük az országban fokozatosan emelkedő drágulás- mindez azonban nem képes a kormányelnököt tervétől eltéríteni.”⁶⁰⁴ Az angol-spanyol szerződés során elért sikerek következtében, írja az egyik jelentés: „revízió alá készül venni a többi államokkal kötött kereskedelmi szerződéseket; Franciaországgal e kérdések a rendezés folyamatában vannak, az Amerikai Egyesült Államokkal pedig, mely sok tekintetben privilegizált helyzetben van, a régi alapon egy hat hónapra szóló *modus vivendi* lépett életbe azzal a kikötéssel, hogy ez alatt az idő alatt egy új szerződés kötendő meg.”⁶⁰⁵, írja Magyary Antal ügyvivő.

Az új vámpolitika egyre több országot érintett. 1928 októberi ABC a következőkről számolt be: „most tanulmányozza a Nemzeti Gazdasági Bizottság és a külügyminisztérium a szerződések revízióját a következő országokkal kapcsolatban: Csehszlovákia, Magyarország, Olaszország, Svédország és Norvégia. Velük befejeződik a revíziós időszak, és így január elsejétől már az új vámtarifarendszer szerint folytatják a kereskedelmet”⁶⁰⁶.

Magyarország esetén a szerződésmódosítással kapcsolatban 1928. április 26-án történt meg a kapcsolatfelvétel. Gracia Real szerint: „A spanyol kormány indítványára Spanyolországgal legközelebb tárgyalások fognak megindulni az 1925.évi június hó 17-én Madridban aláírt magyar-spanyol kereskedelmi szerződés módosítása tárgyában. Spanyolország, melynek tudvalevőleg maximális és minimális vámtarifája van, nemsokára a magyar-spanyol kereskedelmi szerződés megkötése után, új irányt adott kereskedelmi politikájának. Újabb szerződéseiben már csak a minimális tarifa tételeit nyújtja azoknak az államoknak, amelyek Spanyolországgal szemben a teljes legnagyobb kedvezmény elvét alkalmazzák, régebbi szerződéseit pedig ebben az értelemben módosítani igyekszik.”⁶⁰⁷

⁶⁰³ U.o.

⁶⁰⁴ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a 687-es számú jelentés, 4. melléklet, 1927. június 3. 1084.

⁶⁰⁵ U.o.1085.

⁶⁰⁶ ABC, 1928. október 9. 22.

⁶⁰⁷ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a 6684-es számú jelentés, 1928. április 26. 1036.

Matuska magyar ügyvivő a spanyol külügyben tett látogatásai során is előkerült a spanyol-magyar kereskedelmi szerződés témája. Mint írja: *„Tisztelettel jelentem, hogy a spanyol külügyminisztérium osztályfőnökeinél történt bemutatkozó látogatásaim során Lago y Solt, a közgazdasági osztály főnöke odanyilatkozott előttem, hogy nemsokára szükséges lesz a spanyol-magyar kereskedelmi szerződést revideálni..”*⁶⁰⁸ Időközben létrejött az osztrák-spanyol kereskedelmi szerződés revíziója is, mely a magyar kormányt nagyon foglalkoztatta az adott vámkedvezmények szempontjából. Ambrózy bécsi magyar követ tájékoztatásul a következőket írta október 6-án: *„Ausztiria most teljesen a legtöbb kedvezmény alapján rendezte kereskedelmi viszonyát Spanyolországgal szemben. Ausztriának az eddigi minimális tarifa alá menő és számszerűleg megjelölt tételekre vonatkozó kedvezményeiről való lemondása ellenében Spanyolország lemondott az osztrák részről a kő-és barnaszén, terpentín és gyertya behozatala körül fennálló kötöttségekről és a füge-pozíció pontosabb formulázásához hozzájárult.”*⁶⁰⁹

Miután Magyarországnak három hónap állt rendelkezésére a az új szerződés aláírásáig, így a tárgyalások egyre sürgetőbbé váltak. A külügyminisztérium még október elején megtette javaslatait a szerződés módosítására, ám *„Választ nem kapván, utasítottuk a múlt napokban Matuskát, hogy sürgesse meg a választ a spanyol kormánynál.”*⁶¹⁰ A tárgyalások elhúzódása azt a kellemetlen helyzetet eredményezhette volna, hogy Magyarország szerződésen kívüli állapotba kerül. Amennyiben ezt elkerülni akarja: *„kénytelenek leszünk a spanyol kormány követeléseit, annak folytán, hogy a tárgyalásra nem fog elég idő rendelkezésre állni, elfogadni és így a szerződésért nagy árat fogunk fizetni. Tekintettel arra, hogy a barcelonai kiállításon való részvételünkre a spanyol kormány igen nagy súlyt látszik helyezni, felmerül a gondolat, nem kellene-e utóbbi ügyet felhasználni a spanyol kormány befolyására oly irányban, hogy választ a szerződés revíziója iránti javaslatunkra sürgősen adjon meg.”*⁶¹¹, írja Ambrózy.

Végül ez a „nagy ár” mégsem rótt jelentős terhet Magyarországra, a jelentés szerint: *„a tárgyalás alatt levő pótszerződésünk dacára, gyakorlatilag általában úgyszólván valamennyi cikknél ugyanazon vámtételeket fogjuk élvezni, mint amelyek velünk szemben eddig is alkalmazásban voltak.”*⁶¹²

Az új szerződésben (táblázat 5.) a legfontosabb módosítás a banánnal kapcsolatos, mely korábban is előkerült már. Spanyolország minden igyekezetével azon volt, hogy az eddigi Magyarországra irányuló jelentéktelen banánexportját erősítse.

⁶⁰⁸ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1928-1930 I/b 21/pol. számú jelentés, 1928. május 8. 1047.

⁶⁰⁹ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1928-1930 I/b 84.325/4- es számú rendelet, 1928. október 6. 965.

⁶¹⁰ U.o. 967.

⁶¹¹ U.o. 967- 968.

⁶¹² MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1928-1930 I/b 55.679/ 4-es számú jelentés, 1929. február 22. 775.

Egy minisztertanácsi előterjesztésben Khuen- Héderváry Sándor minisztert felhatalmazták az „1925. évi június hó 17-én kötött kereskedelmi egyezmény részbeni megváltoztatását célzó Pótszerződés”⁶¹³ aláírására. Walkó és a spanyol miniszter 1928. december 29-én cserélte ki a Pótegyezményre vonatkozó iratokat.⁶¹⁴ Azonban december 31-ig mégsem sikerült a tárgyalásokat befejezni és a tervezett pótszerződést megkötni. A jelentés szerint: „Ennek következtében egy február végéig érvényes provizórium létesített, amelynek értelmében mi a mondott időpontig továbbra is alkalmazzuk a régi szerződést, míg a spanyolok a magyar árukat a legnagyobb kedvezmény elve alapján kezelik. Tulajdonképpen csak két pontban tér el a magyar és a spanyol felfogás.”⁶¹⁵

A pótegyezményt megerősítő okmányokat Khuen-Héderváry Sándor és Vizconde de Gracia Real budapesti spanyol követ 1929. március 30-án cserélték ki a magyar királyi külügyminisztériumban, április 1-jétől pedig életbe is lépett. Az 1925-ös szerződés listáit eltörölték, a spanyolok számára nyújtott kedvezmények egy része megszűnt. A magyarok számára nyújtott kedvezményeket eltörölték, és helyette a legnagyobb kedvezményezett nemzet elvét alkalmazták rá, mint a többi közép-kelet európai ország esetében is.

A szerződés 735. számú mellékletében fontos az a rész, mely a spanyol- magyar kereskedelmi helyzetet elemzi, mely szerint: „a szerződés hatása alatt külkereskedelmi forgalmunk Spanyolországgal- noha szerény keretek között- de általában kedvezően fejlődött s különösen figyelemreméltó, hogy a két ország árucseréje reánk nézve aktív és az utóbbi években létesült üzleti kapcsolatok remélni engedik, hogy továbbra is kedvező kilátások nyílnak meg a spanyol piaccal való forgalmunk számára.”⁶¹⁶

Ennek ellenére a táblázat adatai szerint a 30-as évek elején visszaesés következett be a spanyolokkal folytatott kereskedelemben. Jogos a kérdés, hogy mi lehetett a csökkenés oka? Egyrészt Primo de Rivera új, protekcionizmusra berendezkedett gazdaságpolitikájának, ezenkívül a gazdasági szerződés aláírásának is elhúzódása is nehéz helyzetbe jutatta a nehézipart, illetve nem feledkezhetünk meg az 1929-es világgazdasági válságról sem. A cikkben Walkó Lajos a következő okokat emelte ki: „Kétség kívül meg kell fontolnunk, hogy a spanyol-magyar kereskedelmi szerződés, melyet 1925. június 17-én írtunk alá, csak 1926. április 18-án lépett életbe, így a gazdaságra kedvező hatásait, a múlt év során még nem lehetett élvezni. Remélhetjük azonban, hogy a két ország között fennálló gazdasági kapcsolat, mely a kölcsönös szimpátián alapszik, jelentős növekedésnek fog

⁶¹³ U.o. 774.

⁶¹⁴ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1928-1930 I/b 55.480-as számú jelentés, Angol követség, Budapest, 1929. február 19.781.

⁶¹⁵ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1928- 1930 I/b Jelentés 1929. január 15. 736.

⁶¹⁶ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1928- 1930 I/b törvényjavaslat, 735.szám, 1183.

indulni a földrajzi távolságok ellenére is. Ezt még jobban segítené a fiumei szabad magyar kikötő.”⁶¹⁷

A miniszter a cikkben még arról is beszél, hogy a háború után mennyire nehéz gazdasági helyzetben volt az ország. *„A Népszövetség kártalanítási eljárásának köszönhetően sikerült újra gazdasági egyensúlyba hozni az országot. A magánvállalatok is újra megerősödtek, de ez a folyamat nagyon lassú volt, hiszen az iparunk elvesztette a nyersanyag forrásának és piacának jelentős részét.*”⁶¹⁸ Walkó Lajos szerint Magyarország felosztását követő etnikai, és egyéb problémák miatt a szomszédokkal, Ausztriát leszámítva nem túl baráti a viszony, mely erősen kihat a kereskedelemre is: *„Annak ellenére, hogy nem túl baráti a szomszédokkal való viszony, mi gazdasági tárgyalásokat kezdeményeztünk velük. Csehszlovákiával, ez év júniusában aláírtunk egy vámtarifa egyezményt, Romániával is van gazdasági egyezményünk, Jugoszláviával pedig múltév júliusában írtunk alá egy kereskedelmi egyezményt, mely még ratifikálásra vár. A kereskedelmi mérlegünk ezzel a három országgal hűen tükrözi, hogy mennyire is nehéz a Trianoni béke miatt a gazdasági helyzetünk. Az év első felében Csehszlovákiával való kereskedelem passzív, 63,8 millió pengő, Romániával és Jugoszláviával a mi kereskedelmi mérlegünk deficitje 16,6 és 4,1 millió. A szomszédjaink közül csak Ausztriával van aktív kereskedelmi mérlegünk.*”⁶¹⁹ Walkó szerint a dunai konföderáció talán valamilyen mértékben megoldást jelenthetne, azonban ehhez elsősorban arra lenne szükség, hogy a politikai viszonyokat rendezzék. A spanyol-magyar kereskedelem aránya 1930 után jelentősen megváltozott. Egy 1935-ös jelentés szerint a *„magyar-spanyol kereskedelmi forgalom egészen 1930-ig 1:2 arányban javunkra aktív volt, és hogy ugyanez a helyzet mutatkozik az 1933 évi kereskedelmi forgalmunknál is.*”⁶²⁰ A jelentéshez csatolt táblázatok is jól tükrözik ezt az arányt.

⁶¹⁷ U.o.

⁶¹⁸ U.o.

⁶¹⁹ U.o.

⁶²⁰ MOL, K 69-es fond, 739-es csomó, I. g dosszié, Brüsszel, 1935. január 22. 6.

12. ábra Magyarország kivitele Spanyolországba és behozatala Spanyolországból

Év	Behozatal Spo.-ból 1000 pengőben	Az összbehozatal %-ában	Kivitel Spo- ba 1000 pengőben	Az összkivitel %-ában	Egyenleg 1000 pengőben
1927	725	0.06	1.704	0.21	979
1928	1.829	0.15	4.032	0.49	2.203
1929	3.112	0.29	2.358	0.23	754
1930	2.924	0.36	2.708	0.30	216
1931	2.085	0.39	843	0.15	1.242
1932	2.267	0.69	605	0.18	1.662
1933	508	0.16	896	0.25	478

(Forrás: MOL, K 69-es fond, 739-es csomó, I. g dosszié, Brüsszel, 1935. január 22. 6.)

A csehszlovák statisztikák adatai alapján kiszámolhatjuk, hogy Csehszlovákia Spanyolországba irányuló exportja 1922-ben 0,23%-a volt az ország összkivitelének, a spanyol import pedig 0,29%-a volt a csehszlovák összbehozatalnak. Vagyis a két ország kereskedelmi mutatói hasonlóak: az import jelentősebb az exportnál, viszont egyik ország esetén sem éri el az 1%-ot, vagyis nem túl jelentős.

13. ábra Magyarország behozatala Spanyolországból 1928 évtől, 1931 évig

Áru (q)	1928	1929	1930	1931
Déli gyümölcs	22.151	30.432	49.601	36.134
Nyers bőr	-	869	630	546
Kénkovand, nyers	-	110.162	40.641	-
Halkonzerv	973	1.473	1.292	1.379
Parafa dugó	791	889	779	629
Friss gyümölcs	426	812	335	172
Bor	140	138	119	48
Valódi fenyőgyanta	-	-	436	801
Nyers parafa	-	-	599	170
Nyers rizs	-	-	-	600
Széknád	-	-	504	111
Egyéb áruk	1.163	4.828	1.923	3.233
Összesen	25.644	149.603	96.859	43.823

(Forrás: MOL, K 69-es fond, 739.csomó, 1928-1934 I.g dosszié, Brüsszel, 15.)

Ha összehasonlítjuk a magyar és csehszlovák behozatali cikkeket, akkor azt láthatjuk, hogy a csehszlovákok esetén elsősorban az élelmiszeripari termékek dominálnak. Első helyen áll Csehszlovákiában a paprika – mely magyarok esetén majd látni fogjuk, hogy a

hatékony paprika termesztők lobbyja miatt nem kerülhetett a magyar piacra- és mindkét ország esetében jelentős volt a déligyümölcsbehozatal.

Ha megvizsgáljuk a következő két táblázatot, akkor tanúi lehetünk a már korábban említett ellentétes tendenciának. Míg Spanyolországból történő magyar behozatal 1928-tól 31-ig folyamatosan nőtt, addig Magyarország kivitele Spanyolországba ugyanezen az időszakon belül egyötödére esett vissza.

**14. ábra Magyarország behozatala Spanyolországból 1928 évtől, 1931 évig
(ezer pengőben)**

Áru	1928	1929	1930	1931
Déli gyümölcs	1.236	1.598	1.843	1.315
Nyers bőr	-	408	630	546
Kénkovand, nyers	-	402	147	-
Halkonzerv	217	317	288	271
Parafa dugó	233	253	206	176
Friss gyümölcs	65	171	70	23
Bor	28	33	17	6
Valódi fenyőgyanta	-	-	24	35
Nyers parafa	-	-	26	23
Nyers rizs	-	-	-	21
Széknád	-	-	45	11
Egyéb áruk	50	105	60	40
Összesen	1.829	3.287	2.924	2.085

Forrás: MOL, K 69-es fond, 739.csomó, 1928-1934 I.g dosszié, Brüsszel, 15.

15. ábra Magyarország kivitele Spanyolországba 1928 évtől 1931 évig

Áru (q)	1928	1929	1930	1931
Élő baromfi	1.758	710	21	-
Villamosgépek és készülékek	475	626	612	119
Vasúti kocsik	1.271	442	572	-
Tűzálló téglá	21	151	58	7
Gépek, készülékek	86	135	151	90
Tojás	50	73	-	-
Vasárak	24	30	22	28
Bél és hólyag	16	30	7	10
Fűrészelt fa	244	25	105	83
Kikészített bőr	48	16	-	8
Szérum, vakcina	-	-	353	210
Dinamógépek	-	-	208	138
Villamos izzó	-	-	522	28
Gyógyszerek	-	-	4	9
Gyapjuszövet	-	-	-	4
Egyéb áruk	39	124	43	26
Összesen	4.032	2.362	2.708	843

(Forrás: MOL, K 69-es fond, 739.csomó, 1928-1934 I.g dosszié, Brüsszel, 18.)

6.3. A paprikakonfliktus

Amint arra már korábban utaltam, a spanyol-magyar tárgyalások elhúzódásának egyik oka a magyar mezőgazdasági és ipari érdekelletetek voltak. E tárgyalások során 1925 márciusában szinte háború robbant ki a paprikatermelők védelme érdekében, ugyanis a spanyolok konkrétan kijelentették, hogy a bor- és paprikakedvezmények megadása nélkül nem hajlandóak a szerződést aláírni, amelynek következtében a magyar ipar nagy bevételektől esett el.

A paprikakonfliktus a XX. század elején kezdődött, 1905-ben. Ennek forgatókönyve szinte teljes egészében megegyezett az 1925-össel. Eszerint a spanyolok olcsó paprikát hoztak be Magyarországra, mely a szegedi paprika árát lenyomva, azt versenyképtelen helyzetbe hozta. A századfordulótól kezdve ugyanis egyre népszerűbb lett a szegedi paprika, viszont az *„akkori termelési és társadalmi viszonyok között már nem tudja a szükségletet kielégíteni.”*⁶²¹, írta Bálint Sándor. Megindult tehát a periférikusabb paprikavidékekről, így például Kalocsáról a csöves paprika felvásárlása. Belföldön ekkor a szegedi paprikának nem volt ellenfele, viszont a spanyol paprika világpiacon való megjelenése és a szabad verseny etikátlan árversenyt idézett elő, ahogyan Bálint Sándor találóan megfogalmazta: *„Amíg a kalocsai és sárközi paprika csak Szeged érdekeit sértette és a szegedi paprika föltétlen megbízhatóságát kezdte ki, azonban a magyar gazdasági élet egészének nem ártott, addig a spanyol paprika nemcsak a világpiacon jelentett veszedelemet, hanem idehaza is katasztrófával fenyegetett. Ezt csak egy még nagyobb katasztrófa, az első világháború hárította el.”*⁶²²

A spanyol paprika a múlt század elején indult el hódító útjára. Sikerének oka lehetett az 1903-as rossz szegedi termés, ekkor érkezett ugyanis először Szegedre nagyobb mennyiségű spanyol paprika, másrésről a keverésben nagy üzletet látván, sok kereskedő kezdett vele üzérkedni: *„A szegedi paprikakereskedők állítólag egy prágai nemzetközi mezőgazdasági kiállításon, 1895 táján ismerkedtek meg közvetlenül a spanyol paprikával. Azonnal felismerték benne azokat a hatalmas üzleti lehetőségeket, amelyek abból származhatnak, ha szegedi paprikát kevernek hozzá.”*⁶²³ Mint Bálint Sándor írta, erre a szegedi paprikatermelőket elsőnek a kényszerűség vitte rá, ugyanis 1903-ban nagyon rossz minőségű volt a paprikatermés. Ekkor került sor az első spanyol paprikával való „házasításra”, mely ez után azonban állandó gyakorlattá vált. Ennek az volt az oka, hogy a

⁶²¹ BÁLINT Sándor: *A szegedi paprika*, Akadémia Kiadó, 1962. 30.

⁶²² U.o.

⁶²³ U.o.: 30-31.

spanyol paprika festéktartalma felülmúlta a szegediét, viszont az ízbeli különbség nem volt túl jelentős.

Az 1903-as *Szegedi Naplóban* szinte minden hétre jutott egy paprikahamisítási botrány. A februári számban például: *Hamis paprika a szegedi piacon-* címmel. Ez a rövid írás hűen tükrözi a paprika korabeli helyzetét. Mint a cikk szerzője írta: „Megdöbbenő az a vakmerőség, amellyel egyes vállalkozó szellemű kereskedők kijátszani igyekeznek a jóhiszemű közönség érdekeit. Csak a minap adtunk hírt, hogy 12000 korona értékű idegen és silány paprikát koboztatott el a kihágási bíróság egy helybeli terménykereskedőtől. Ma újabb hamisságnak jött nyomára a rendőrség, amely ezúttal künn a piacon fedezte föl az értéktelen fűszerutáneret.”⁶²⁴

A szegedi paprika egyre drágábbá vált, s mint a *Szegedi Napló* 1905-ben írja: „Az élelmesség igyekszik segíteni az állapotokon. Ezt úgy érik el, hogy nagyobb mennyiségű spanyol paprikával pótolják a hiányt.”⁶²⁵ Spanyolország éghajlati adottságának is köszönhető, hogy jóval olcsóbban tudták előállítani a növényt. Olcsósága miatt egészen napjainkig bevett módszer volt a szegedi és a spanyol paprika keverése. Egyedül a vegyvizsgálat módszerével lehetett volna megakadályozni a paprika keverését, azonban a korabeli lapokból az is világosan kiderült, hogy ezek a vegyvizsgálatok sem tévedhetetlenek. „A Tiszába szórt 13 zsák úgynevezett spanyol paprikáról ma érdekes dolgokat hallottunk még. Azt jelentik nekünk, hogy ezt a hitvány fűszerszármot Budapesten valami államilag engedélyezett vegyintézet nagyon is kitűnő paprikának minősítette még mielőtt Szegedre szállították.”⁶²⁶ Ugyanis ekkoriban a paprika vizsgálata nagyon egyszerű eljárásból állt: „az ellenőrző hivatalos ember egyszerűen szájába vesz egy csipetet a lefoglalt portékából, és ha nem káprázik tőle a szeme, bizonyosan jó a paprika.”⁶²⁷

A visszaélések elkerülése érdekében fontos volt, hogy a hatóság és a sajtó is hathatós eszközökkel lépjen fel a csalókkal szemben, hiszen a „hitvány hamisításokkal rontják évek óta a szegedi paprika hitelét. A közérdek megkívánná föltétlenül, hogy kivétel nélkül minden élelmiszer-hamisítási eset közzétessék a nyilvánossággal.”⁶²⁸ A cikk írója szerint „a hamisítók nyilvánosság elé való kiadásának ezen radikális módja többet ér mindenféle pénzbeli bírságolásnál.”⁶²⁹ A korabeli újságcikkekből világosan kiderült, hogy amennyire lehet, a szegedi hatóság iparkodott mindent megtenni a szegedi paprika jó hírnevének

⁶²⁴ *Szegedi Napló*: „Hamis paprika a szegedi piacon,” 36.szám, 1903. február 11. 5.

⁶²⁵ *Szegedi Napló*, 53.num. 1905. február 26. 3-4.

⁶²⁶ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprika, Hogy vizsgálják odafönn a paprikát?”, 38.szám, 1903. február 13. 6-7

⁶²⁷ U.o.

⁶²⁸ U.o.

⁶²⁹ U.o.

fenntartása érdekében. „*Hamisítványokat elkobozza, a hamisítókat üldözi. De olyan ez is már, mint a sárkányfej, egyet ha leütünk belőle, kettő nő helyette*”⁶³⁰.

Sem belföldön, sem a világpiacon nem nézték jó szemmel a keverést, ez a szegedi paprika valódiságába és jó hírébe vetett hitet ingatta meg. A szegedi rendőrhatalóság, különösen Koczor-bírótság több szállítmány spanyol paprikát a Tiszába öntetett, hogy a dömpinget még drákói intézkedések árán is megakadályozzák, de mindhiába.

Sok esetben olyan illegális úton intézték a kereskedők a szállítást, hogy egyszerűen nem lehet nyomon követni a paprika útját. Ez kitűnik a *Szegedi Napló* egy másik cikkéből is, miszerint „*a legtöbb esetben meg sem lehet állapítani a származását, mert a vele kereskedők óvatosan, mondhatnók, suttyomban szállítják, szinte csempészik. Drágítva az árát, hol Budapestről, hol Debrecenből, Kalocsáról, Fajszról adják fel. Csak ha Fiuméből érkezik, akkor lehet erősebb a gyanú. Már pedig kétségtelen, hogy a jelzett helyeken terem is paprika, annyi nem teremhet, amennyit Szegedre szállítanak belőle.*”⁶³¹

Sokak szerint a spanyol paprikának ily mértékű elterjedése mögött esetleges vámmanipuláció is állhatott. „*Az az összeköttetés, mely a szegedi kereskedők egy része és a spanyol szállítók között van, elegendő bizonyosság arra, hogy nálunk vámmanipulációk történnek a termelők és a vásárlók rovására. Ezt nem lehet eltitkolni és veszedelmes is volna.*”⁶³²

Az 1905-ös paprikabotrány olyan mértéket öltött pár hét alatt, hogy az egész ország már erről beszélt. Ez nem csoda, írja a *Szegedi Napló*, „*mert ez a kitűnő magyar fűszer, amely két évtized előtt még csak Magyarországon volt ismeretes, ma már mind az öt világrészben talál fogyasztóra és napról-napra nagyobb tért hódít magának külföldön a bors és egyéb fűszerekkel szemben.*”⁶³³ Ennek köszönhetően világhírré tett szert, és a földkerekségen mindenütt keresték.

Azonban nem csak emiatt volt a szegedi paprikára kíváncsi a nagyközönség, hanem azért is, mert különböző rémhírek láttak napvilágot, miszerint „*veszedelmes anyagokkal kevert gyári készítményt adnak*”⁶³⁴ *el az ő tisztességes, kipróbált cégére alatt, amivel megtévesztik, becsapják a kevésbé óvatos közönséget, de másrészt veszélyeztetik a fogyasztók egészségét is.*”⁶³⁵ A rosszminőségű paprikától való félelem miatt a sokan tartózkodtak még a paprikás ételektől is, hiszen azt hitték, hogy „*minden paprika az*

⁶³⁰ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprika, Tóth Béla esti levelében”, 37.szám, 1903. február 12. 3.

⁶³¹ *Szegedi Napló*: 53.num.1905. febr. 26., 3-4.

⁶³² *Szegedi Napló*: „Harc a paprikáért. A szegedi és a spanyol termék” 54.szám, 1905. február 27.

⁶³³ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprika: szakvélemény a hamisításról,” 59.szám, 1905. március 4. 2-3.

⁶³⁴ Nagyon hasonló a 2004-es eset, amikor az a hír röppent fel, hogy a szegedi paprikát aflatoxinnal vegyítették, mely egészségre ártalmas

⁶³⁵ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprika veszedelme, visszaélés a spanyol gyártmánnyal,” 40.szám, 1905. február 11. 2.

undorító spanyol paprikával van vegyítve, vagy pedig ártalmas anyagokkal meghamisítva.”

A spanyol paprika legfőbb tulajdonsága az olcsósága, ebből adódott népszerűsége is. De hogyan is tudták a spanyolok ilyen olcsón előállítani portékájukat? A választ több korabeli lapban megtaláljuk. *„A spanyol paprika rendkívül buján terem. Megmunkálása alig kerül költségbe, amennyiben a déli éghajlat perzselő melege a napra kiterített paprika- hüvelyeket gyorsabban és jobban megszáritja, mint nálunk a legjobban felszeret szárító-kamra. S míg Szegeden majdnem kivétel nélkül gőzmalmok végzik az őrlést, Spanyolországban vízimalmokban őrlik a paprikát, tehát itt is kihasználják a természet-adta olcsó erőforrásokat.”*⁶³⁶ Ami ennél is fontosabb volt, hogy a spanyol paprika nem csípős, így az erejét nem kellett kivágni, nem úgy, mint a szegedi paprika esetében. Amint a cikk is írta: *„Amíg mi a jobb minőségű paprikát, hogy erős ne legyen, a csípős részekről kéz erővel tisztítjuk meg, addig a spanyol természetes édes ízű paprikáját csak úgy, amint az Isten megteremtette, őrli meg, és mégis sokkal édesebb, mint a mi paprikánk.”*⁶³⁷

A spanyol paprika behozatali ára 1905-ben 1.80 korona volt kilónként, míg a szegedi paprika előállítási költsége 9.54 korona. Ez a különbség igen jelentős, és az a csekély mértékű vám sem volt elegendő ahhoz, hogy a nagymértékű spanyol behozatalt meggátolja. Voltak, akik abban reménykedtek, hogy egy jobb termés után a spanyol behozatalra nem lesz szükség, azonban a cikkekből az is világosan kiderül, hogy a szegedi raktárak tele voltak a spanyol paprikával: *„Annyi spanyol paprika fekszik a raktárakban, hogy már forr a spekulánsok feje, hogy kinek adják el. Ha a spanyol kereskedők már a többi nagyvárosi kereskedők raktárait is túlterhelték, akkor úgy látszik, hogy most a magyar nem törököt, hanem spanyolt fogott.”*⁶³⁸

A termelők érdekében végül 1905. március 10-én szabályrendeletet hoztak. Amint arról a *Szegedi Napló* beszámolt: *„A városi közgyűlés Rózsa Vince interpellációja folytán elhatározta, hogy szabályrendelettel fogja megvédeni a szegedi paprika piacot a beözönlő idegen termékkel való üzérkedés ellen”*⁶³⁹ A városi tanács Rózsa Vince felterjesztésének elfogadása után kijelentette, mindent megtesz a szegedi paprika védelme érdekében így *„a hatóság szigorú ellenőrzés alatt tartja a szegedi paprika-piacot annak hírnevét tőle telhető módon igyekszik megvédeni. A szegedi paprika védelmében szállította le a vegyi vizsgálat díját és hogy a küzdelem eredményesebb legyen, szabályrendeletet fog kidolgozni...”*⁶⁴⁰

Érdemes megfigyelni a következő táblázatot, mely jól tükrözi, hogy milyen hatalmas volt a spanyol paprika - behozatal mértéke, és hogyan emelkedett rohamosan évről évre.

⁶³⁶ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprika: szakvélemény a hamisításról,” 59.szám, 1905. március 4. 2-3.

⁶³⁷ U.o.

⁶³⁸ U.o. 2-3.

⁶³⁹ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprika védelme.”, 63.szám 1905. március 10. 6.

⁶⁴⁰ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprika védelme, Interpelláció a közgyűlés előtt,” 49.szám 1905. február 22. 6.

16. ábra A spanyol paprika behozatala Magyarországra

Év:	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1912
(q)	104	22	107	232	1724	10175	3732	4843	3176	6953	12100

(Forrás: BÁLINT Sándor: *A szegedi paprika*, Akadémia Kiadó, 1962, 30.)

„Voltak esztendőik, amikor a spanyol paprika behozatala túlszárnyalta a szegedi paprika kivitelét.”⁶⁴¹ A növekedésnek egyik oka volt az olcsó hajófuvar, „és így a spanyol portéka még a 48 koronás behozatal vámmal is olcsóbb volt a mi paprikánknál. Így történhetett azután, hogy az 1909. évi jó termés idején 6953 q behozott paprikával szemben csak 5869 q volt a kivitelünk, tehát paprikát importáló ország lettünk.”⁶⁴²

Ezen okoknál fogva érthető, hogy a szegedi paprikára nagy veszélyt jelentett a spanyol paprika. Egy *Szegedi Naplóban* megjelent cikk nagyon találóan fogalmazott: „A spanyol paprika Magyarországon minden miniszteri engedelem nélkül szegedi paprikára magyarosítja nevét, és ennek a méltán becsült névnek a palástjában kirántja a valóságos szegedi paprika alól a gyékényt”⁶⁴³.

A szegedi és spanyol paprika küzdelme az 1910-es évek elején is folytatódott. Közvetlenül az első világháború kitörése előtt, 1914 tavaszán főleg az alsóvárosi Csonka Gergely és Pick Jenő buzgólkodásának hatására felmerült a paprika név levédésének gondolata, és a paprika védjeggyel való ellátása. „Hangoztatták, hogy paprika néven csak magyar területen termelt paprikát lehessen árusítani. A spanyol, török paprika a maga nevének kerüljön forgalomba.”⁶⁴⁴, írta Bálint Sándor.

Azonban a következtetések mindig ugyanoda jutottak, miszerint egyetlen hatékony megoldás lehetne a szegedi paprika védelme érdekében, mégpedig az, hogy a spanyolra magasabb vámot vessenek, mert csak ezzel fokozható a hazai termelés a kívánt mértékben. Erre azonban nem kerülhetett sor, mert a Monarchiának a Spanyolországgal kötött vámszerződése csak az 1916-ban járt le. Ezen kívül a már korábban is felmerült területi monopóliumot akartak kiharcolni a paprikára, úgy, ahogyan tették azt a tokaji bortermelők is.

A javaslatok megfelelő kidolgozására, célszerű végrehajtására azonban már nem kerülhetett sor, mert 1914 nyarán kitört az első világháború, mely „a szegedi paprikának

⁶⁴¹ Idézi BÁLINT Sándor: i.m. 31.

⁶⁴² U.o. 32.

⁶⁴³ *Szegedi Napló*: „A szegedi paprikát védje meg Szeged is”, 96.szám, 1914. április 22. 2.

⁶⁴⁴ BÁLINT Sándor: i.m.32.

számos vajúdo kérdését vitte valamelyes megoldásához közelebb”⁶⁴⁵. Ugyanis a központi hatalmak elzártsága következtében a paprika elsőrangú borspótló fűszerré vált: „*Ausztria mellett Németország is megjelenik a magyar piacon, amely addig a szegedi paprikát szinte csak a patikából ismerte. A paprika a háború következtében olyan rétegek között is hódít, amelyek azelőtt egyáltalában nem éltek vele. Ez a népszerűség aztán a háború utáni kivitelre is jótékonyan hat.*” A határok zártsága miatt pedig egyszerűen a spanyol paprika nem juthatott be az ország területére, így megszűnt a nyomasztó versenyhelyzet.

Ezenkívül 1917-ben kimondták a paprika vegyvizsgálatának kötelezőségét, „*bár a rendelet maga tipikusan háborús kormányzati intézkedés lesz, kilátás van mégis arra, hogy a szegedi paprika jövője érdekében intézkedései a háború után elkövetkezendő időben is érvényben maradjon*”⁶⁴⁶, írja a Szegedi Napló. Sőt korábban kezdeményezett szegedi címer védjegyként való alkalmazása is megvalósult: „*Úgy a zsákra erősítendő bárcán, mint az ólomzár Szeged város címere lesz, a Kalocsáról és az ország más vidékeiről elkerülő paprika zsákjainak bárcáin és az ólom zárain nem lesz semmiféle városi címer a fölírás mellett.*”⁶⁴⁷

Ugyanakkor a kormányzat „1505/1917. M.E., illetőleg a kereskedelmi Minisztérium 10470/1917 számú rendelete súlyos csapást mért a szegedi paprikára, hiszen a rendelet zárta azt, forgalmát központosította, és a Haditermény Részvénytársaság kezelésére bízta. A paprika felett „*egy katonából, a különböző minisztériumok és érdekeltek képviselőiből alakult vegyes bizottság állapította meg, hogy a hadsereg, a polgári fogyasztás, továbbá Ausztria és Németország fölmerülő szükségleteit a rendelkezésre álló készletekből milyen arányokban lehetséges kielégíteni.*”⁶⁴⁸, írta Bálint Sándor.

A haditermény létrehozásával megindult az állam beavatkozása a paprikakereskedelemben, mely sértette a termelők, kikészítők, kereskedők érdekeit, akik a legnagyobb ellenszenvvel nézték, ahogyan az állam megszünteti a szabad kereskedelmet. A legnagyobb gond azonban az, volt hogy a főbizományosok felvásárolták a paprikát, ezáltal az egész országban jóformán nem lehetett paprikához jutni. A gazdák követelték az új kormánytól, hogy oldja fel azonnal a paprikarendeletet, „*hogy a megélhetésüket képező szegedi paprika jó hírneve megmenthető legyen, és hogy a polgárok további indokolatlan megkárosításának azonnal eleje vétessék*”⁶⁴⁹, írta a Szegedi Napló.

A háború utáni paprika-politikának legfontosabb feladata lett volna, hogy a korábbi problémákat megoldja, azonban ez nem sikerült. A paprika egyetemes érdekeit nem tudták

⁶⁴⁵ U.o.

⁶⁴⁶ Szegedi Napló: „A szegedi paprika védelme, elrendelik a kötelező vegyvizsgálatot.” 114.szám, 1917. május 20. 3.

⁶⁴⁷ U.o. 3.

⁶⁴⁸ BÁLINT Sándor :i.m.32.

⁶⁴⁹ Szegedi Napló: A szegedi paprika védelme, elrendelik a kötelező vegyvizsgálatot.” 114.szám, 1917. május 20. 3.

összeegyeztetni az államhatalom és a paprikások kiterjedt szegedi társadalmának jogos érdekeivel. A spanyol paprika a magas vámtételeknek köszönhetően most már nem juthatott be a az országba, de a világpiacon annál komolyabban kellett vele számolni.

A húszas években a paprikatermelés Szegeden óriási méreteket öltött, mert eddig alig remélt export-szükségleteket kellett kielégítenie: „Így 1918/1919-ben kereken még csak 100 vagon paprikát termeltek, 1924/25-ben azonban 263 vagon jutott piacra”⁶⁵⁰, írja Bálint Sándor. Ez a föllendülés természetesen azt eredményezte, hogy az árak a húszas évek második felében kezdenek csökkenni, hiszen a kínálat most újra túlhaladta a keresletet. „A hamarosan jelentkező gazdasági válság, benne a paprika szegedi külön válsága, a bérlőket nagy nyomorba sodorja”⁶⁵¹.

A kormány 1920-ban elrendelte a forgalomba került paprikaőrlemények hivatalos ellenőrzését, minősítését, amivel útját állta a hamisításnak. Ezenkívül végre megvalósulhatott a területi korlátozás is, mely szerint a kormány „a termelést úgy szabályozta, hogy a szegedi és kalocsai ősi paprikatermelő vidékek védelmére Szegedet és Kalocsát zárt paprikaterületté nyilvánította. Ez azt jelentette, hogy más magyar tájakon a minimális háztáji szükségleteken túl paprikát nem szabad termelni.”⁶⁵²

A 20-as években a szegedi paprika az 1905-höz hasonló mélypontra jutott. Az árak nagyon alacsonyak voltak, mégis úgy tűnt, hogy talán az egyre szélesedő export tud ezen a helyzeten változtatni. Ilyen körülmények és előzmények után érthető, hogy 1925-ben az előkészület alatt álló spanyol-magyar szerződés kapcsán felmerült spanyol kikötés miatt keltett akkora felháborodást. Azzal a mezőgazdasági minisztérium is tisztában volt, hogy Magyarország mezőgazdasági termékei nem igazán versenyképesek Spanyolországban. Nem úgy, mint az ipari termékek,⁶⁵³ így az iparnak az volt az érdeke, hogy a spanyol-magyar szerződés minél hamarabb létrejöjjön. Ennek azonban egy komoly akadálya volt, mégpedig a spanyol kikötés, miszerint a magyar fél a spanyol borra és a paprikára jelentős vámkedvezményeket adjon. Ha ezt a magyar kormány megadta volna, abban az esetben újra az 1905-ös állapot állt volna elő, vagyis a magyar paprika többé nem lett volna versenyképes. A spanyolok ragaszkodtak ehhez a kitételhez: „a spanyol kir. kormány felfogása szerint kétséges, hogy az általunk felajánlott alapon /bor és paprika kikapcsolása mellett/ sikerüljön velünk megállapodásra jutni. Rámutatott arra, hogy számunkra az említett kikötések nem bírhatnak különösebb jelentőséggel, mert csak luxusborok importjáról lehet szó, ami pedig a paprikát illeti, az úgy sem jön számba, mert

⁶⁵⁰ BÁLINT Sándor: i.m. 32.

⁶⁵¹ U.o. 36.

⁶⁵² U.o. 37.

⁶⁵³ Pl. gőzlokomotívok, malomhengerek, dinamók, villamos motorok, villamos kapcsolókészülékek és szerelési cikkek

Magyarországon a paprika olcsóbb, mint Spanyolországban, úgy hogy a spanyol paprika itt nem versenyképes. A követ véleménye szerint fentiek dacára is célszerű lenne a mi megbízottaink kiutazása.”⁶⁵⁴, írja Szentmiklósy Jenő. A konzul ezen utóbbi kijelentése a korábbiakat figyelembe véve erősen vitatható, ezt Barcza miniszteri tanácsos is erősen megkérdőjelezte azon az ülésen, melyet 1925. március 17-én a magyar királyi külügyminisztériumban tartottak, melyen részt vett négy minisztérium: a külügy- a kereskedelem- a pénzügy- és a földművelésügy képviselője is. Az ülés célja az volt, hogy megoldást találjanak a spanyol-magyar kereskedelmi szerződés teljesíthetetlennek tűnő kitételeire. Barcza miniszteri tanácsos ismertette a földművelésügyi minisztérium álláspontját, miszerint: „a bort és paprikát illetőleg semmiféle koncessiot nem tehetünk. Ecseteli paprikamalmainknak amúgy is igen súlyos helyzetét. A malmok részben kénytelenek voltak üzemüket beszüntetni. Eddig csak 70 vagon őrölt paprikát tudtunk exportálni s 200 vagon vár még kivitelre. Az osztrákok az őrölt paprikára nézve szintén nem tettek tarifális engedményt a spanyoloknak. Azáltal, hogy az érett csöves paprika vámját 25 arany koronában állapították meg, paprikánk ily formában kerül ki Ausztriába, ott lesz megőrölve s a spanyol paprikával keverve, mint spanyol paprika kerül forgalomba. Kétségbe vonja a spanyolok ama állítását hogy a spanyol paprika drágább lenne, mint a magyar ennek következtében itt nem volna versenyképes.”⁶⁵⁵

Véleménye szerint, ha a spanyolokat bármiféle vámkedvezményben részesítenék, az nagyon súlyosan érintené a magyar paprikatermelőket, „ezért mindennemű ilyen koncessio ellen a leghatározottabban állást kell foglalnia a m.kir. Földművelésügyi minisztériumnak, legfeljebb az autonóm 220 koronás paprikavám lekötésébe mehetne bele...”⁶⁵⁶, írja az egyik jelentés.

A határozott minisztériumi álláspont ellenére tíz nappal később már aggasztó hírek jelentek meg a *Pesti Hírlapban*: „A szegedi paprikatermelők tiltakoznak a spanyolpaprika behozatala ellen. Szegedről jelentik: A magyar és a spanyol kormányok közt most folyó kereskedelmi szerződési tárgyalások során a spanyolok azt a kívánságot terjesztették elő, hogy a végleges kereskedelmi szerződés megkötése előtt előzetes rekompenzatív szerződést kössenek, amelyben a magyar kormány a spanyol paprikának kedvező vámtétel melletti behozatalát engedi, aminek ellenében a spanyol kormány a magyar gép-és motoráruk bevitelét hajlandó kedvezményekkel elősegíteni. A szegedi paprikatermelők és kereskedői érdekeltségek csütörtökön délután rögtönzött ankéttra jöttek össze, amelyen kifejezésre jutott az érdekeltség aggálya, hogy ha a kormány akceptálná a spanyol paprika kedvezményes behozatalát, az a szegedi paprikatermelő és kikészítő ipar teljes tönkretételét

⁶⁵⁴ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 48/MK/Res. számú jelentés, 1925. március 10. 428.

⁶⁵⁵ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, jegyzőkönyv, 1925. március 17. 409-410.

⁶⁵⁶ U.o. 409-410.

jelentené és több ezer családot juttatna koldusbotra. A érdekeltségek ezért dr. Barcza Ernő minisztertanácsoshoz, a tárgyalások vezetőjéhez fordultak tiltakozó sürgönnyel, amelyben arra való hivatkozással, hogy a paprika túltermelés miatt raktáron lévő 200 vagon paprikának külföldön való elhelyezése is nagy nehézségekbe ütközik, kéri a vámmérséklés gondolatának elejtését annál is inkább, mert ez a magyar paprikatermelést lehetetlenné tenné”⁶⁵⁷.

Annak ellenére, hogy az 1925. március 17-i tárgyaláson számol be róla az egyik jelentés: *„a kereskedelemügyi minisztérium képviselői nyomatékosan rámutattak iparunk súlyos helyzetére és annak szükségességére, hogy Spanyolországgal kereskedelmi egyezményt kössünk.”*⁶⁵⁸ A földművelésügyi minisztérium a bort és paprikát érintő kérdésekben hajthatatlan volt. Még súlyosbította a helyzetet az a tény, hogy az újságokban tiltakozó cikkek jelentek meg: *„...ez annál sajnálatosabb mivel a budapesti spanyol kir. követ⁶⁵⁹ a külügyminisztériumban tiltakozott az ilyen sugalmazott cikkek közzététele ellen jelezve, hogy azok alkalmasak már előre is a tárgyalási atmoszférát rontani.”*⁶⁶⁰ A tárgyalások minél gyorsabb megkezdése érdekében március 26-án a magyar királyi kereskedelemügyi minisztérium delegációt hozott létre, melynek tagjai Moldoványi Sándor követségi tanácsos és Vécsey Kálmán miniszteri osztálytanácsos lettek. A Minisztertanács tisztában volt azzal, hogy ha a borra és paprikára irányuló kedvezményt nem biztosítja, akkor a küldöttség kiküldése okafogyottá válik.

Végül a magyar delegáció április 21-én megérkezett Spanyolországba. Moldoványi Sándor a következőkről számol be: *„...másnap f.hó 22.én bemutatkoztam az itteni külügyminisztérium vezetőjénél, Espinosa de los Monteros úrnál, aki igen udvariasan ugyan, értésemre adta, hogy egyenlőre még nem várták a magyar delegatio megérkezését, s így azt proponálja, írásban tegyük meg propositioinkat, s ők is majd írásban fognak válaszolni. Ki kell azonban jelteni, hogy miként azt már közölték, borra és paprikára vonatkozó vámengedmények nélkül a megegyezés alig lesz lehetséges.”*⁶⁶¹

Négy nappal később Moldoványi Sándor újabb levelet intézett Pétery Ödönhöz, melyben a helyzet súlyosságáról számolt be, miszerint a spanyolok továbbra sem hajlandóak semmiféle engedményre, ha Magyarország a borral és paprikával kapcsolatos álláspontján nem változtat. Moldoványi szerint: *„Ők azt mondják, mi megmondtuk előre, hogy e nélkül nincs szerződés, miért hogy eljöttek mégis, ebből is következtetjük, hogy engedményeket adnak ennél a két dolognál”.*⁶⁶²

⁶⁵⁷ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, Pesti Hírlap, 1925. március 20. 402.

⁶⁵⁸ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, Promemoria. 1925.március 24. 397.

⁶⁵⁹ Gracia Real vikomt

⁶⁶⁰ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, Promemoria. 1925. március 24. 398.

⁶⁶¹ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 3.sz., 1925.április 25., 350.

⁶⁶² MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924-1930 I/a, 3.sz., 1925.április 29. Madrid, 356.

Moldoványi az ügy előremozdítása érdekében egy javaslatot dolgozott ki, mely talán mind kétfél érdekét szolgálta volna. A tervezet a következő volt: „*A paprikánál lehetne úgy felvenni, mint „Piment espanyol” „spanyol bors” non moulu /: úgy ezáltal a mi rózsapaprikánk nincs veszélyeztetve :/ tehát öröletlen . – Erre tehetnénk valamelyest engedményt míg a capsicum picante paprika/ 1. osztrák szerződés: / az maradna érintetlen*”⁶⁶³. Már korábban volt arra kísérlet, hogy a paprika nevét levédjék, a spanyol paprikát pedig csak *pimentón* névvel hozhatják forgalomba. Ezért Moldoványi bízott abban, hogy ez mind a két félnek megfelelő lesz, és a tárgyalást tovább folytathatják. Szentmiklósy ugyanezen napon keletkezett levelében szintén jelezte Kánya Kálmánnak, hogy a spanyolok borra és paprikára vámmérséklést kérnek.

Moldoványi a tárgyalásokat tovább folytatta. Mint Walkó Lajosnak, a magyar királyi külügyminisztérium vezetésével megbízott kereskedelmi miniszternek, írta: „*igyekszek a spanyol delegatit meggyőzni arról, hogy ennek ellenében a spanyol exportot érdeklő más cikkeknel igen lényeges és reális engedményeket ajánljunk, melyek reájuk nagyobb jelentőséggel is bírnak, mint a bor és paprika, mivel ezekben nálunk túl produkció van, s még vámengedmények mellett sem volna meg a lehetősége annak, hogy ezekben említésre érdemes importot érjenek el nálunk, s hogy még sem tehetünk engedményeket, ennek tisztán belpolitikai okai vannak, mivel nehézségeink volnának a parlamentben a szerződés ratifikálásánál, ami, tekintve a német-spanyol szerződés példáját, bizonyára nekik sem volna kellemes.*”⁶⁶⁴ Bárhog is érvelt Moldoványi főtanácsos, a spanyol delegációt nem tudta meggyőzni: „*Érveimet nem is igyekeztek megcáfolni, hanem egyszerűen arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ez volt a tárgyalás sine que nonja, tehát e nélkül nem tárgyalnak tovább.*”⁶⁶⁵ Moldoványi főtanácsosnak azonban néhány engedményt sikerült kieszközölni. Szerinte a „*bizottság makacssága arra vezethető vissza, hogy mióta a directorium uralkodik, a kereskedelmi szerződéseket tárgyaló bizottságba bevonták az agrár és ipari érdekképviseltek vezetőit, akik az üléseken is jelen vannak, s ott döntő szerepük van.*”⁶⁶⁶ Mégis részben nekik köszönhető, hogy „*engedményeinkre azt a választ kaptuk, hogy hajlandók a németeknek és az osztrákoknak adott concessiókat nekünk is megadni - bár a coefficienszek megszüntetését csak hosszabb vita és érvelés után értük csak el azonban kérjük tőlünk is, mindazt amit az osztrákoknál elértek, természetesen a bornál és paprikánál is.*”⁶⁶⁷

⁶⁶³ U.o. 355-356.

⁶⁶⁴ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924- 1930 I/a, 7.számú jelentés, 1925.május 2. Madrid, 342-343.

⁶⁶⁵ U.o. 343.

⁶⁶⁶ U.o.

⁶⁶⁷ U.o.

Szentmiklósy Jenő konzul május 28-án kelt táviratából kiderül, hogy hosszas tárgyalás után a spanyolok végül lemondtak a paprikakedvezményről⁶⁶⁸, és 1925. június 17-én Magyarország és Spanyolország között létrejött a kereskedelmi egyezmény.

Összességében elmondhatjuk, hogy a szegedi paprikának mindig is nehéz sorsa volt. Meg kellett küzdenie az olcsó spanyol paprikával, belföldön hírnevét meg kellett védenie a kalocsaival szemben, és nem feledkezhetünk meg a különböző paprikabetegségekről és a szabad kereskedelmet akadályozó paprikatörvényekről.

⁶⁶⁸ MOL, K69-es fond, 738-as csomó, 1924- 1930 I/a, 1925.május 28. Madrid, 327.o.

7. Sajtótémák

A spanyol sajtóból kiemelendő a konzervatív, kormányközeli lap, az *ABC*, mely Primo de Rivera kormányzata idején Lengyelországról 1652, Magyarországról 1347, Romániáról 926, Csehszlovákiáról 797, Jugoszláviáról 143 és Bulgáriáról 54 cikket és hírt közölt. Magyarországgal és Lengyelországgal kapcsolatban a cikkek magas száma Révész Andornak, az *ABC* közvetlen munkatársának és Sofia Casanovának, *ABC* haditudósítójának köszönhető. Csehszlovákia esetén a cikkek nagy többsége szintén az ő tollukból született (Révész feltételezhetően Galgóczy írói álnéven is publikált). A főbb lengyel vonatkozású témák: spanyol-lengyel gazdasági szerződés, danzingi konfliktus, balti országokkal való kapcsolat, Magyarország, Németország és Lengyelország viszonya, a locarnói konferencia, az népszövetségi tárgyalások és az állandó tagság kérdése, az ország gazdasági helyzete, Piłsudski államcsínye. Magyarország kapcsán: spanyol-magyar gazdasági szerződés, frankhamisítási botrány, a királykérdés, Bethlen István miniszterelnök madridi látogatása. Románia esetén a legtöbb cikk a királyi családdal kapcsolatban született, Károly trónról való lemondása, a királyné utazásai, Ferdinánd király állapota, illetve a választások, Bratiano-Avarescu rivalizálása a legfontosabbak. A csehszlovákok esetén szintén fontos a spanyol-csehszlovák kereskedelmi szerződés, a Kisantanttal kapcsolatos események, a választások, és a belpolitika alakulása. Jugoszláviáról csak néhány rövid cikket találunk az olaszokkal, albánokkal, bolgárokkal való konfliktussal, a választásokkal, a magyarokkal való tárgyalásokkal kapcsolatban. Bulgáriával kapcsolatos cikkek többsége a jugoszlávokkal való konfliktussal foglalkozik.

A liberális *El Sol* Primo periódusában Magyarországról 919 cikket őriz, ebből 40 Révész Andorhoz köthető. Lengyelországra vonatkozólag 1989 cikket találunk, ebből 44-et Sofia Casanova írt. Csehszlovákiával 1041, Jugoszláviával 956, Bulgáriával 716, Romániával kapcsolatban 1186 cikket találhatunk. Az *El Sol* terjedelme jóval szerényebb, mint az *ABC*-é, 8-12 oldal egy-egy kiadvány. Az *El Sol* szinte ugyanazon eseményekre figyel, mint az *ABC*, azonban a cikkek nagyon informatív jellegűek: 1-2 sornál nem találunk többet egy-egy eseményről.

Szintén Primo de Rivera támogatását élvező *La Acción* című napilap hasonló képet mutat, mint az *El Sol*, de terjedelme még szerényebb, csak 6 oldalas. Ebből következően a közép-kelet-európai országokról is jóval kevesebb cikket találunk: Magyarország (54 cikk), Lengyelország (132 cikk), Csehszlovákia (56 cikk), Bulgária (58 cikk) Románia (67 cikk), Jugoszlávia (47 cikk). Mindenesetre azt elmondhatjuk, hogy mind az *El Sol*-ban mind a *La Acción*-ban megjelent közép-kelet-európai országok egyensúlyban vannak, talán Lengyelország kapott nagyobb figyelmet. A spanyol sajtó figyelt a közép-kelet európai országokra, melyek királykérdéssel kapcsolatos botrányaival, belpolitikai eseményeivel folyamatosan adott témát a lapoknak

7.1. Közvéleményformálók

7.1.1. Révész Andor

„A madridi újságírók között híres magas gallérjáról, lobogó fehér hajáról, akinek friss memóriájában a világ egész története ott van.”⁶⁶⁹

A spanyol sajtótörténet szerint Révész Andor volt a kor talán legjobb spanyolországi Közép-Kelet-Európa szakértője. Számtalan könyvet, cikket írt, konferenciát tartott a diktatúrákról, közép-kelet-európai országok belpolitikájáról, konfliktusairól. De ki is volt Révész Andor?

1890. október 9-én született a Nyitra megyei Galgócson. A budapesti Tudományegyetemen francia nyelvet és irodalmat tanult, ösztöndíjjal Párizsba került, az első világháború itt érte. Mivel ellenséges országban tartózkodott, 1915 nyarán a semleges Spanyolországba költözött. Ekkor Az *Est* című lap külföldi tudósítója. 1919-ben munkatársa az *El Sol*-nak, és 1922-től haláláig az *ABC* külpolitikai szerkesztője.⁶⁷⁰

Az első világháború után könyveket, cikkeket írt nemzetközi kérdésekről, konfliktusokról. Nyolc nyelven beszélt, oroszul is, óriási ritmusban dolgozott. Franciára és spanyolra fordított Jókai, Mikszáth, Herczeg, Heltai, Kóbor stb. műveket. Több kiadást ért meg a magyar humoristákról szóló antológiája. 1922 után Révész témát váltott, a diktátorok lettek az írásai főszereplői. Diktatúrákról szóló könyvei közül ki kell emelnünk Mussoliniról szóló könyvét: *El dictador en pyjama*, (Diktátor pizsamában) és Primo de Riveráról (akinek külpolitikai tanácsadója is lett) szóló tanulmányát: *Frente al dictador* (Szemben a diktátorral).

1940 után szépíróként jelent meg, műveinek központi témája a szerelem volt, ő honosította meg Spanyolországban a „pöttyös” regényeket 1940-45 között. A második világháború figyelmét ismét a nemzetközi politika felé fordította, könyvet írt a Balkánról, hidegháborúról és a nemzetközi politikáról. Az *ABC* egyik cikkében José Maria Salaverria a következőt írja róla: „Spanyolországban sok író van, aki cikkeivel a világ mind a négy pontjára figyel, de nagystílusú, széles kulturális ismerettel rendelkező riporter nem túl gyakori. Révész Mussoliniről szóló könyvében erről tesz tanúbizonyságot.”⁶⁷¹

Több előadást tartott Pangalos⁶⁷², Mussolini és Primo de Rivera, Sándor király diktatúrájáról is. A *Frente al dictador* című könyvének megjelenése kapcsán a

⁶⁶⁹ Részlet az *ABC* napilap százéves történetéből (2002) Víctor Olmos véleménye Révészről. Idézi: ANDERLE Ádám: i.m. (2006) 115.

⁶⁷⁰ ANDERLE Ádám szerint: „Spanyolországi jelenlétének motivációi nem teljesen világosak...jelenléte Madridban kezdetben gyanúsnak tetszett.” In: ANDERLE Ádám: i.m. (2006) 113.

⁶⁷¹ *ABC*, José Maria Salaverria: Mussolini y la dictadura, 1926.március 29.

⁶⁷² Theodoros Pangalos (Θεόδωρος Παγκαλός, 1878.január 11. Salamina- 1952. február 26 Athén). Görög tábornok, részt vett a török-görög háborúban (1919-1922). 1922-ben támogatta Nikolaos Plastiras puccsát, aki megszüntette a monarchiát, és kikiáltotta a Második Hellén Köztársaságot, Pangalos ekkor

következőket olvashatjuk az ABC oldalán: „*Andrés Révész a nemzetközi politika bölcs és éles eszű művelője, nem hagyhatta figyelmen kívül azokat az embereket, akikben a diktatúra testet öltött. Néhány hónapja a kíváncsi közönség kifürkészhetette, hogy milyenek is a diktátorok „belülről”. A „Diktátor pizsamában”, egy szórakoztató és érdekes könyv Mussoliniról. Ma pedig, nagyon szabad, lendületes módon mutatja be a politikai rendszer egy másik ismert figuráját, Primo de Rivérát.*”⁶⁷³ Révész könyvében Primo de Riverát, mint magánembert kívánja bemutatni. Milyen szokásai vannak? Mit eszik? Mit szeret? Mivel tölti szabadidejét? – ezekre a kérdésekre ad választ könyvében.

Az ABC-ben nap mint nap találkozhatunk cikkeivel, W. Fernandez Flores szerint: „*Az ABC hasábjain minden nap élénk tárja mindazt, amit a külföldi táviratokban olvas: kínai tábornokok harca, lengyel politikai krízis, belga frank inflációja, forradalom kis amerikai köztársaságokbankorábban számomra ezek a cikkek megfejthetetlenek voltak, és közömbösek is; tudatlanságom a nemzetközi kérdéseket illetően olyan nagy volt, mint bármelyik spanyol honfitársamé.*”⁶⁷⁴

Révész cikkeinek nagy többsége a közép-kelet-európai országok politikájával és a diktatúrákkal foglalkozik.⁶⁷⁵ Az ABC Magyarországra vonatkozó cikkei olvasva érdekes dolgot figyeltünk meg. Trianonnal és a kisebbségi⁶⁷⁶ kérdésekkel, Csehszlovákiával kapcsolatban egy „másik” magyar író nevével is találkozhatunk: Galgóczy. Galgóczyról kevés érdemi információval rendelkezünk. A Spanyol Külügyminisztérium iratai szerint fordító, neve mellett még két dátumot találunk: 1890. október 19-1927. március 1. Előbbi születési időpontját jelölheti, az utóbbi viszont nem lehet halálozási évszáma, hiszen 1929-ben még publikált az ABC hasábjain. Cikkei kétségkívül nagyon jelentősek, Csehszlovákiáról szinte minden nap publikált, így az ABC oldalain napról-napra nyomon tudjuk követni a csehszlovák és magyar eseményeket. Hogyan lehet az, hogy szinte minden nap publikál, és egyetlen egy hivatalos vacsorán, vagy fogadáson nem találkozunk a nevével? Révész közvetlen munkatársa, mégsem tudunk róla jóformán semmit, még a keresztnévét sem? A válasz kézenfekvőnek tűnik: Galgóczy, Révész

hadügyminiszter lett. 1925. június 24-én a Pangaloszhoz hű hivatalnokok az ország biztonságát féltve a kialakult politikai helyzet miatt állampuccsot hajtottak végre. Pangalos feloszlatta a köztársaságot, korlátozta a sajtószabadságát. 1926 január 3-án diktatúrát vezetett be. Azonban politikusi rátermettsége hamar megkérdőjeleződött, a hivatalnokok, akik támogatták elfordultak tőle, 1926. augusztus 24-én „ellenpuccsot” hajtottak végre, és Pavlos Kounouriotis lett az ország vezetője. 1930-ban két évre bebörtönözték, a politikai támogatottságát sosem nyerte vissza. 1950-ben indult a parlamenti választásokon, azonban nem tudott mandátumot szerezni.

(http://es.wikipedia.org/wiki/Theodoros_Pangalos)

⁶⁷³ ABC, Noticias de libros y revistas, 1926. július 15. 35. (Szerző nélkül)

⁶⁷⁴ Andrés RÉVÉSZ: *Frente al dictador*, Madrid, 1926. 6.

⁶⁷⁵ Néhány cím cikkei közül: El P. Francisco de Vitoria y la Realidad en la política. La reforma de las constituciones. Cómo juega Piłsudski con el Parlamento? El pensamiento de Benito Mussolini. El verdadero aspecto de Mussolini. Mussolini y la dictadura. Budapest, capital de Hungría y perla de Centroeuropa.

⁶⁷⁶ Néhány cikkei közül: España en la prensa húngara. La amistad con Polonia. La liga de Naciones y las minorías. Eslovaquia o Hungría Septentrional? La lucha por la revisión de las fronteras. Ocho años en el poder. La fiesta de San Esteban.

egyik írói álneve lehetett. Révész nem máshol született, mint Galgócson, tehát a névválasztás kézenfekvő volt.

Révész Andor a diktátorokon kívül nagy figyelmet szentelt a politikát alakító politikusoknak, királyoknak, sőt néhány esetben maga is igyekezett befolyásolni az eseményeket.. A Magyar Országos Levéltárban és a madridi Külügyi Levéltárban (MAE) egy rövid jelentésre bukkanhatunk a királykérdéssel kapcsolatban. Az eset nem máshoz köthető, mint az író Révész Andorhoz, aki a madridi magyar közösség nevében⁶⁷⁷ XIII. Alfonz királyhoz intézett levelet, melyben a két ország kapcsolatainak erősítése érdekében a magyar trónra XIII. Alfonz harmadik fiát, Juant javasolta.⁶⁷⁸ Révész levelet intézett Lema gróf külügyi államtitkárhoz is, hogy segítségét kérje az ügyel kapcsolatban. *„Arra kérem, hogy komolyan fontolja meg, és segítsen nekem a propaganda kifejtésében, mert amint azt remélem, nagy sikere lesz”*⁶⁷⁹, írja Révész. Ő maga részéről pedig *„Magyarországon fejtene ki propagandatevékenységet, ahol jelenleg, mint a madridi El Sol című napilap küldöttje tevékenykedik.”*⁶⁸⁰ Révész levelében több pontban összefoglalja XIII. Alfonznak, hogy miben állna népszerűsítő tevékenysége: *„A katolikusoknak Spanyolország katolikus jellegére hivatkoznék, a protestánsoknak elmagyaráznám, hogy Juan édesanyja Victoria Eugenia származása miatt biztosan számíthatnánk Anglia támogatására, az iparosoknak és kereskedőknek Spanyolország liberális és demokratikus jegyeire hivatkoznék, a hazafiaknak azt mondanám, hogy egyedül Juan herceg van abban a korban a jelöltek közül, hogy igazi magyart tudjanak még belőle faragni, és ereiben a királyaink vére folyik, és végül Horthy Miklósnak pedig azt mondanám, hogy Juan herceg trónra kerülése esetén tíz évig lehetne régens.”*⁶⁸¹ Révész arra is kitér, hogy az ifjú Juan herceg minden szempontból a legmegfelelőbb jelölt lehetne: *„a keresztények katolikus királyt akarnak, ha lehet Habsburgot, a protestánsok angol herceget, Horthy még nem csatlakozott egyik párthoz sem, talán még nem látja elérkezettnek az időt, hogy hivatalát elhagyja. Juan herceg jelölése mindenkinek meglegedésére szolgálna, hiszen katolikus, közvetlen Habsburg leszármazott, de ugyanakkor az angol királyi családdal is rokoni viszonyban áll, és Horthy régens lehetne, míg a herceg be nem töltene a 16 életévét.”*⁶⁸² A propaganda elkezdéséhez Révész XIII. Alfonz király támogatását és diszkrécióját kéri, illetve némi

⁶⁷⁷ Elnökei: Berényi Vilmos, Unión Alcohólera technikai igazgatója, Deutsch Károly, bankár. (A(H)MAE: H2526, 1920. június 10. Szombathely)

⁶⁷⁸ Erről Anderle Ádám írt először Vö. ANDERLE Ádám: i.m.(2006) 100-101

⁶⁷⁹ A(H)MAE: H2526, Magyarország, 1920. június 10. Szombathely

⁶⁸⁰ U.o.

⁶⁸¹ U.o.

⁶⁸² U.o.

anyagi segítséget. A kezdeményezés azonban nem járt túl nagy sikerrel: „*Lerma gróf külügyi államtitkár, aki válaszában udvariasan, de éretlennek minősítette e tervet*”.⁶⁸³

Összességében elmondhatjuk, hogy Révész Andor fontos híd volt Spanyolország és Magyarország között, és meghatározó személyiségévé vált a spanyol közéletnek.

7.1.2. *Sofia Casanova Lutostawska*

⁶⁸³ Idézi ANDERLE ÁDÁM: i.m. (2006) 100.

A spanyol konzervatív napilapot, az ABC-t tanulmányozva találkozhatunk Sofía Casanova nevével, Lengyelországgal kapcsolatban heti rendszerességgel írta a cikkeit, egészen 1939-ig.

Sofía Casanova 1861-ben Almeirasban született, Madridban megismerkedett későbbi férjével, a lengyel származású filozófussal, Wincenty Lutosławskival⁶⁸⁴, sok éven át Lengyelországban és Oroszországban élt. Írói munkássága jelentős, több spanyol napilapnak dolgozott a háborúk alatt haditudósító minőségben, (*ABC, La Época, El Liberal, El Mundo, El Imparcial de Madrid*). Ugyanakkor nemzetközi sajtótevékenysége is kiemelkedő, cikkei jelentek meg *Gaceta Polska*-ban és a *The New York Times*-ban is. Összességében több mint 1200 cikket írt, ebből ABC-nek kb. 800-at⁶⁸⁵. Ezenkívül kiadták négy verseskötetét, öt regényét, öt kisregényét, egy színházi darabját, egy ifjúsági regényét, és nyolckötetnyi társadalmi témájú kommentárját.⁶⁸⁶

Újságcikkei elsősorban azért fontosak, mert tárgyyszerű képet próbáltak adni Lengyelországról és Oroszországról. Sofía Casanova Lengyelországban népszerűsítette a spanyol kultúrát, Spanyolországban pedig a lengyelt. Több klasszikust lefordított lengyelről és oroszról spanyolra. Miután kitört az első világháború, Sofía Varsóban telepedett le. Haditudósító volt, ezen kívül ápolónőként dolgozott a Vöröskeresztnek, így közvetlen átélte a háború borzalmait írta meg heves kommentárjait. Az eseményeket mindig lengyel optikán⁶⁸⁷ keresztül nézte és írta meg.⁶⁸⁸

1920-ban a bolsevik megszállás idején Varsóban volt. 1926-ban irodalmi Nobel - díjra jelölték, 1926-ban pedig megkapta XII. Alfonz nagykeresztjét. Az 1920-as években számos kisregényt írt: *Viajes y aventuras de una muñeca española en Rusia (Egy spanyol baba utazása és kalandjai Oroszországban)* (1920); *En la corte de los zares (A cárok udvarában)* (1924). Számos cikkét összegyűjtötték a *De Rusia: confidencias y amores*

⁶⁸⁴ Wincenty Lutosławski (1863-1954), lengyel filozófus. Platón filozófiájával foglalkozott. Bejárta Amerikát, Európát, majd a Báthory István Egyetemen tanított. Több, mint 820 tanulmányt írt lengyelül, németül, angolul, franciául, spanyolul, olaszul és oroszul (ezen kívül beszélt görögül és latinul). Három kutatási területe, a platóni filozófia, a lengyel romantika, és a saját filozófiai rendszere. (<http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/cgi-bin/getdoc.cgi?04PLAAAA0027593>)

⁶⁸⁵ http://es.wikipedia.org/wiki/Sof%C3%ADa_Casanova

⁶⁸⁶ U.o.

⁶⁸⁷ Maria FILIPOWICZ-RUDEK: *Más que amor- Sofía Casanova Lutosławska, princesa de las nieves polacas* In: *Estudios hispánicos XI. España en Europa historia, contactos, viajes*, Wrocław 2003, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 2610. 166.

⁶⁸⁸ Miután Varsó elesett, kénytelen volt Moszkvába, majd Szentpétervárra menni, ahol a családjával együtt megélte a háborút, a nélkülözés és az éhezés szörnyűségeit, szinte teljesen megvakult, azonban az újságírást nem hagyta abba. 1917-ben egy hosszú interjút készített Trockijjal, melyet három hónappal később az ABC leközölt. 1918-ban, miután a családja teljesen összetört Wincenty Lutosławski két testvérének a halála miatt, akiket ellenforradalmároknak kiáltottak ki, és akiket Vörösőrség kivégezett, sikerült visszatérniük Lengyelországba.

kötetben (*Oroszországról- bizalmas titkok és szerelmek*) 1927-ben, összes művét pedig 1924-1927 között négy kötetben adták ki.⁶⁸⁹

1929-ben egyik cikkében rövid áttekintést adott a spanyol-lengyel dinasztikus kapcsolatokról annak alkalmából, hogy Isabel Alfonsa infánsnő és Juan Zamoyski gróf frigyre lépett. Mint írta, „Lengyelország már több országnak adott királynét, köztük, Franciaországnak,⁶⁹⁰ Skandináviának és Spanyolországnak⁶⁹¹.”⁶⁹²

Sofia Casanova a politikai eseményekre is nagyon érzékeny, nagy szimpátiával írt a lengyelekről. Több cikkében előfordult, hogy „utolsó latin védőbástyának” nevezte őket. Mint írta: „Lengyelország 1920-ban legyőzhetetlen híd volt a bolsevik hordák számára a nyugati országok felé. Ugyanúgy, ahogyan Sobieski király a XVII. században megmentette Európát a töröktől”⁶⁹³. Az oktatás színvonaláról, a papok munkájáról is elismerően nyilatkozott.

A spanyolokról alkotott kép Lengyelországban nem volt ennyire pozitív. Elszomorította, hogy a nemzetközi lapokból átvett hírek valóságalapjának nem jártak utána, Primo de Rivera mint véres kezű diktátor jelent meg. Az egyik baloldali lapban a következőket írták Primóról, idézi Sofia Casanova: „abban különbözik mexikói „kollégájától”⁶⁹⁴, hogy ő nyersen eszi a gyerekeket, nem pedig sülve.”⁶⁹⁵ Ezzel szemben nem írnak arról, hogy milyen sikeresen befejezte a már évtizedek óta húzódó marokkói háborút. Egy másik cikkében⁶⁹⁶ a következőket írta: „Abd el-Krim békét kér” - írják az újságok, több cikk szól a franciák győzelméről Marokkóban, mint a spanyolokéről. Két hetes késéssel láttam egy rövid beszámolót a spanyol csapatok sikeres partraszállásáról Alhucemasban, de előtte a spanyol katasztrófáról cikkeztek, a hajók elsüllyedéséről, és több ezer halottról. Milyen nemzetközi szervezetnek áll érdekében Spanyolország

⁶⁸⁹ <http://pcwww.liv.ac.uk/~chomik/casbio.html>

⁶⁹⁰ LESZCZYŃSKA Mária Karolina Zsófia Felícia lengyel hercegnő (*Maria Karolina Zofia Felicja Leszczyńska*) I. (Trzebnica, 1703. június 23. – Versailles, 1768. június 24.), a Weniawa nemzetségből származó lengyel királyi hercegnő, I. (Leszczyński) Szaniszló lengyel király ifjabbik leánya, XV. Lajos francia királlyal kötött házassága révén 1725-től Franciaország és Navarra királynéja (http://hu.wikipedia.org/wiki/XV._Lajos, http://hu.wikipedia.org/wiki/Leszczy%C5%84ska_M%C3%A1ria_I_engyel_kir%C3%A1lyi_hercegn%C5%91)

⁶⁹¹ María Amalia Cristina de SAJONICA (Drezda, 1724. november 24. – Madrid, 1760. szeptember 27.), Federico Augusto III. Sajónia és Litvánia hercegeinek, Lengyelország királyának lánya. III. Károlyval kötött házassága révén Nápoly és Szicília királynéja (1737-1759) majd III. Károly testvérének halála után Spanyolországé (1759-1760) is., III. Károly feleségeként. Federico Augusto III. Sajónia és Litvánia hercegeinek, Lengyelország királyának lánya. (http://es.wikipedia.org/wiki/Mar%C3%ADa_Amalia_de_Sajonia)

⁶⁹² ABC, España y Polonia 1929.01.24.01, 3-4.

⁶⁹³ ABC, Polonia lucha, 1927.01. 25, 3.

⁶⁹⁴ Plutarco Elías Calles (1877. szeptember 25. - 1945. október 19.) mexikói tábornok, politikus. Mexikó elnöke 1924-28 között. 1928-1934-ig fennálló rendszerét Maximatónak nevezik. http://es.wikipedia.org/wiki/Plutarco_El%C3%ADas_Calles

⁶⁹⁵ ABC, El eterno desconocimiento de España, 1927. november 11. 4.

⁶⁹⁶ ABC, El comisario Chicherin 1925.október 24. 25.

lejáratása?”⁶⁹⁷ Sofia Casanova szerint a bolsevikok állhattak az ügy háttérében, mint írta: „*aki idejekorán kiengedte a kalitkából ezt a furcsa fekete-vörös bolsevik madarat, nem volt más, mint Csicserin.*”⁶⁹⁸

Sofia a másik magyarázatot abban látta, hogy a baloldaliak nem nézték jó szemmel a spanyolok németbarátságát, illetve: „*Pilsudski marsall iránti gyűlöletük mondatja velük ezt, hiszen a két diktátor személyét egybemossák. A spanyol diktátorról, a diktatúráról beszélve elmondhatják mindazt, amit nyíltan a lengyelről nem mondhatnak el.*”⁶⁹⁹ Beszámolója szerint nemcsak Lengyelországra volt jellemző ez a „felszínesség”. Annak ellenére, hogy északon a spanyol irodalomnak, kultúrának voltak támogatói, mégsem jelentett mást Spanyolország mint: „*Inkvizíció, bikák, bor, napfény, vér, szenvedély, féltékenység, halál.*”⁷⁰⁰ Sofia Casanova azonban bizakodó volt, mint írja: „*kultúránk kiemelkedő személyiségeinek köszönhetően kezd felszállni Spanyolország és Európa között lévő köd.*”⁷⁰¹ Örömet fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy Zorilla *Don Juan Tenorio*-ját bemutatták egy varsói színházban, Milaszewski, lengyel költő pedig színre vitte *Don Quijote de la Manchát*. Sofia Casanova rövid cikket⁷⁰² írt a lengyelek kiemelkedő romantikus írójáról, Slowackiról⁷⁰³: „*Párizsban, Olaszországban és Svájcban 1833-tól egyre népszerűbb, az 1830-as felkelés leverése után a lengyel emigránsok, szinte feledni tudták szenvedéseiket, az ő verseit olvasva. Mickiewicz-el és Kraninskivel Slowacki a próféta költők dicső szentháromságát alkotja, ők hárman a lengyelek apostolai.*”⁷⁰⁴ Slowacki lefordította Calderón *El príncipe constante* művét, és ezáltal az eljuthatott a lengyel színházakba.

Sofia Casanova révén a spanyolok sokat megtudtak Pilsudskiról, és hatalomra kerülésének körülményeiről, a gyöngye központi hatalom körül kialakult helyzetről, és a kiűtkeresésről. Cikksorozatának címe: „*Pensando en un rey*”⁷⁰⁵ (Egy királyon gondolkodva). Sofia Casanova szerint számtalan királyjelölt volt, az arisztokrácia csak abban nem tudott megegyezésre jutni, hogy belföldi, vagy külföldi legyen a kiválasztott. Mint írja: „*Olaszországgal jó kereskedelmi kapcsolatot, és baráti viszonyt ápolnak, sőt az utolsó Jagelló királyné történelmi kapcsot is jelenthetne.*”⁷⁰⁶ A külföldi jelöltek köréből azonban egyértelműen kizárták a Habsburgokat és a Bourbonokat. A belföldi-pártiak egy

⁶⁹⁷ U.o.

⁶⁹⁸ U.o.

⁶⁹⁹ ABC, El eterno desconocimiento de España, 1927. október 11. 4.

⁷⁰⁰ ABC, 1926 España en el extranjero 1927.január 01.49.

⁷⁰¹ U.o.

⁷⁰² ABC, Un poeta, 1927.július 20. 7.

⁷⁰³ Juliusz SŁOWACKI (Krzemieniec, 1809. szeptember 4. – Párizs, 1849. április 3.) lengyel költő, író. Zygmunt Krasiński, Adam Mickiewicz és Cyprian Kamil Norwid mellett a XIX. század egyik legnagyobb romantikus lengyel költője (http://hu.wikipedia.org/wiki/Juliusz_S%C5%82owacki)

⁷⁰⁴ ABC, Un poeta, 1927.július 20. 7.

⁷⁰⁵ ABC, Pensando en un rey (I) 1926.május 5.

⁷⁰⁶ U.o.

része Piłsudskiban látta az ideális jelöltet, akiből különböző dinasztikus házasságok révén igazi királyjelöltet faragtak volna.⁷⁰⁷

Cikkeiben beszámolt Piłsudski varsói bevonulásáról is. Mint írja: „Az elnök felszólította Piłsudskit, hogy hagyjon fel a lázadó magatartással, és térjen vissza a legális útra- Ez az út már zárva van számomra, válaszolta a marsall dühödten.”⁷⁰⁸ Ezzel elkezdődött a több napig tartó összecsapás: „a varsói helyőrség Piłsudskié, kivéve egy-két zászlóalj, akik a kadétiskolához tartoznak- négyszázan- őket a nagy tekintélyű Paszkiewicz ezredes vezeti. Szünet nélkül, tíz órán át tart az első összecsapás. A repülőgépek bombákat szórnak, a járdán halottak, már azt sem lehet tudni, hogy a gépfegyverek ki ellen irányulnak, és kit védenek. A vöröskereszt autóin minkét tábor halottai és sérültjei. A zűrzavar óriási, a város több pontján harcolnak egymás ellen, minden sarkon barikád, minden fán orvlövész. 13-án tovább folytatódnak a harcok. 14-én reggel erősödik a bombázás, és amikor remegni kezdenek a falak, mentve a gyerekeket, a legalsó szintre menekülünk, így elvesztem a megfigyelő állásom. Két fiatal azt mondja, hogy felgyújtották a repülő-hangárokat...de semmit nem tudunk biztosan. A lángok a Belweder körül nagyon erősek, délután hétkor kezd elcsöndesedni a harc. Lassan megtudjuk, mi történt. A Belwederről bevonták a köztársaság zászlaját, és helyette fehér zászló leng.”⁷⁰⁹ A cikkből az is kiderült, hogy a spanyol követség megpróbált segíteni a bajba jutottaknak, mint ahogyan: „Agüera követ tette a bolsevik megszállás alatt.”⁷¹⁰

Sofia Casanova egy héttel későbbi cikkében ismét hírt adott az eseményekről, mint írta: „egy éve már megkérdeztem számtalan politikust, képviselőt, író, pénzügyi szakértőt és szociológust, a marsall szándékaival kapcsolatban, és ők egybehangzóan azt válaszolták: „nem kell félni, nincs elég ereje, ahhoz hogy érvényesülni tudjon...”⁷¹¹ Ennek ellenére, folytatta az író, „a marsall mégis úgy döntött, hogy ebben a tragikus játékban elkezd bábuit mozgatni, elfoglalja a hidakat, bevonul Varsóba”⁷¹² Sofia Casanova szerint: „Az ellenfelek megsemmisítése, a politikai élet felszámolása hiba volt, hiszen nem lehet kitörölni a társadalmi szokások egy részét. A jelenlegi harc a két politikai párt harca: a konzervatívoké és a szocialistáké.”⁷¹³

Sofia Casanova úgy látta, hogy ha Piłsudski tovább halogatja a döntését a pozíció betöltésével kapcsolatban, nagy bajba sodorhatja az országot, hiszen a környező hatalmak alig várták Lengyelország meggyengülését. Szerinte ezt a zűrzavart európai értékrenddel nem is lehetett megítélni. Ennek alátámasztásaként ki emel egy részt a lengyel nacionalista

⁷⁰⁷ U.o.

⁷⁰⁸ ABC, La batalla, 1926.június 2. 23.

⁷⁰⁹ U.o.

⁷¹⁰ U.o.

⁷¹¹ ABC, Los motivos y la situación, 1926.június 10. 25-26.

⁷¹² U.o.

⁷¹³ U.o.

újágból, a *Gazeta Poranna*-ból: „a varsói állampuccs a politikában súlyos krízist indított el, melynek a vége még csak fel sem sejlik. Ez a válság érthetetlen sokak számára, egyszerűen logikátlannak tűnik azoknak, akik európai módon gondolkodnak, hiszen nem tudják benne felfedezni sem az okokat, sem a célokat. Lengyelország nem teljesen európai, és nem is a XX. században él. A lakosság nagy része azonos nemzetiségű, de kulturálisan nagyon sokszínű. Itt találkozik Kelet és Nyugat, a keleti és a nyugati területek között legalább kétszáz évnyi eltérés van. Ez a magyarázata annak, hogy itt a nyugat-európai ember számára felfoghatatlan dolgok történnek.”⁷¹⁴ 1929-ben Sofia Casanova visszatér Piłsudski és a Parlament viszonyára néhány cikk erejéig, 1930-tól azonban cikkei elsősorban már Oroszországra fókuszáltak.

⁷¹⁴ ABC, Algo de las causas, 1926.07.13. 21.

7.2. A magyar királykérdés, találgatások Madridban

Miután Károly elhagyta Magyarország területét, egész Európa lázas izgalommal figyelte a Károly körül kialakult helyzetet, sokan latolgatták esetleges visszatérésének lehetőségét, következményeit, a monarchia visszaállításának vélhető támogatóit, s annak lehetőségét, hogy a megüresedett trónra ki kerülhet Károly helyett. Sok ország nyomatékosan hangot adott azon véleményének, miszerint, ha egyesek megkísérlik a monarchia visszaállítását, azt „*casus belliként*” fogják fel. A korabeli spanyol sajtó is szinte napi szinten kövei nyomon Károly körül kialakult helyzetet, egyes országok véleményét.

IV. Károly 1918-ban hagyta el az ország területét, azzal, hogy amint az ország helyzete rendeződik, és lehetővé teszi visszatérését, azonnal elfoglalná a trónt. Az ország helyzete furcsán alakult, hiszen király nélküli királyság lett. 1920 októberében az ABC-ben cikk jelent meg⁷¹⁵, mely szerint Franciaországnak mindig is világméretű tervei voltak, és talán most a magyar koronát is megcélozza: „*A magyar trónra két jelöltje van Franciaországnak: a herceg⁷¹⁶, aki nagyon jó szolgálatot tett, mint Clemenceau bizalmasa, és I. belgiumi Albert második fia. Közülük Millerand és a tanácsadói inkább az utóbbi felé hajlanak.*”⁷¹⁷ Mivel Franciaország és Belgium között igen szoros az együttműködés, így, ha a belga uralkodóház tagja kerülne magyar trónra, akkor Magyarország, ha közvetett módon is, de francia befolyás alá kerülne. Joggal merül fel a kérdés, hogy mit szólnának a magyarok egy olyan királyhoz, aki még csak átutazóban sem volt Magyarországon?, kérdezi a szerző. A cikk kitér a francia kormány álláspontjára: „*telegramok és jelentések, melyek a francia cenzúra szitáján átjutnak, nem tesznek említést a magyar véleményről. A magyarok vesztek, és a vereség nem biztosít nekik jogot arra, hogy véleményüknek hangot adjanak a nekik adandó királlyal kapcsolatban*”⁷¹⁸.

Azzal azonban az írás szerzője is tisztában van, hogy a magyarok sohasem hagynák, hogy olyan uralkodó kerüljön magyar trónra, akit a franciák küldenek nekik, főleg, hogy az egyre erősödő monarchista párt már kijelölt egy személyt, mint lehetséges utódot, mégpedig József főherceget, mint ahogyan erről az ABC is beszámol: „*József főherceg ismert és szeretett Magyarországon, mivel mindenki tudja, hogy mennyire szereti az országot. Csak a főherceg személye az, aki a népben fel tudja éleszteni a monarchia iránti vágyat, hiszen tőle, az egyenes és jó királytól és a hazafias politikájától várják azt, hogy a*

⁷¹⁵ ABC, 1920.10.20.15.o. El futuro Rey de Hungría (szerző nélkül)

⁷¹⁶ Feltételezhetően IV.Károly sógoráról Sixtus, párizsi hercegről lehetett szó.

⁷¹⁷ ABC, 1920.10.20.15.o. El futuro Rey de Hungría (szerző nélkül)

⁷¹⁸ U.o.

háború sebeit orvosolni tudja”⁷¹⁹. A monarchista párt azt a Józsefet jelölte ki, akit a nagyhatalmak 1919-től kezdve el akartak távolítani a politikai életből, azonban 1920 tavaszától Franciaországban bizonyos érdekeltségi körök támogatni kezdték, köztük Maurice Fouchet francia főmegbízott is, bár tudták, hogy angol ellenállásba fog ütközni, mégis kitartottak az elképzelésük mellett⁷²⁰, tudjuk meg. Franciaországban más érdekeltségi körök világosan kifejezték, hogy hajlandók mindent megtenni annak érdekében: *„hogy Magyarország királya egy belga herceg legyen.”*⁷²¹

1921 március végétől a külföldi sajtó figyelme újra Magyarország felé fordult, ugyanis újra felmerült a restauráció esetleges lehetősége. A sajtó értesülései elég vegyesek, sokszor egymásnak ellentmondóak voltak, Révész Andor szerint: *„arról adtak hírt, hogy Budapest felé megindultak azok a csapatok, akik Moráviában Magyarország királyának választották Károly császárt*”⁷²², addig a szövetséges újságok így kommentálták az eseményeket *„örömmel számolnak be arról, hogy megbukott a monarchikus mozgalom”*⁷²³. Révész Andor, aki talán ebben az időben legjobban ismerte a magyarországi helyzetet Spanyolországban, joggal írta az ABC-ben, hogy: *„kicsit könnyelmű volt az újság kijelentése*”⁷²⁴, hiszen ezek az újságok egyértelműen úgy ítélték meg, hogy Horthy minden igyekezetével azon lesz, hogy Károlyt megakadályozza tervében. Azonban Révész Andor szerint azzal kapcsolatban, hogy Horthy meg akarja, vagy hogy meg tudja-e akadályozni Károly trónra kerülési szándékát, a következő kérdések merülhettek fel: *„Bécs utolsó jelentései szerint több, mint 15.000 ember elindult Budapest felé. Mennyi katona megy még a találkozóra? Horthy rendelkezik-e elég erővel, hogy fel tudja tartóztatni a monarchista csapatokat?”*⁷²⁵ Révész Andor számára az is nyitott kérdés maradt, hogy *„Horthy eldöntötte-e őszintén, hogy a restaurációval szembeszáll?”*⁷²⁶ Révész szerint a magyar politika annyira zavaros, bonyolult, hogy ezt fenntartás nélkül nem biztos, hogy ki lehet jelenteni, ráadásul szerinte *„Károly császár katonai erejével szemben még csak sejteni sem lehet hasonló ellenfelet.”*⁷²⁷ A megmaradt hadsereg ugyanis szintén nagyon zavarodott, tagjai jóformán senkiben sem bíznak. Révész Andor szerint: *„a restaurációval egyértelműen csak a munkások szállhatnak szembe, úgy, mint Németországban von Kapp állampuccsának is csak egy általános sztrájk tudott véget vetni. Magyarországon azonban*

⁷¹⁹ U.o.

⁷²⁰ ORMOS Mária: i.m. (1997) 35.

⁷²¹ ABC, 1920.október 20. 15.

⁷²² ABC, 1921.április 1. 15.

⁷²³ U.o.

⁷²⁴ U.o.

⁷²⁵ U.o.

⁷²⁶ U.o.

⁷²⁷ U.o.

a munkásmozgalmak, sem monarchiapártiak sem – ellenesek, másrésről pedig a magyar falvak mindig dinasztikus érzelműek.”⁷²⁸

Révész Andor szerint, mivel Magyarországon belül nem lehet komoly ellenállásra számítani, így csak az Antant ellenállása maradt. Értesülései szerint az Antant nem tolerálná a restaurációt, és beavatkozna. Révész Andor szerint egyetlen egy dolog erősítheti Károlyt szándékában, *„mégpedig az, hogy a trianoni szerződést még nem ratifikálták, így az a záradék még nem lépett érvénybe, mely kötelezné Magyarországot a köztársasági államformára.*”⁷²⁹

Ausztria teljesen elzárkózott attól, hogy bármiféle módon nyilatkozzon az esetleges restaurációról, az ABC szerint: *„megszakították a telefonos kapcsolatot Magyarországgal. A Budapesten a bécsi tudósítók határozott tiltást kaptak a kormánytól, hogy híreket vagy kommentárokat küldjenek a magyar restaurációval kapcsolatban, így minden olyan információ, ami itt is kering az ügygel kapcsolatban elég, zavaros, és nagy részben ellentmondanak egymásnak.*”⁷³⁰

Az ABC szerint: *„Több, mint valószínű, hogy Károly folyó hó 25-én, öt órakor érkezett a fővárosba. Külföldi útlevéllel érkezett, mint a vöröskereszt⁷³¹ köztisztviselője*”⁷³²

Arról, hogy hogyan tudott Károly király ennyire titokban Magyarország területére érkezni, hogy kik segítették, és kitől kapott hamis útlevelet, egy 1925 januárjában megjelent Révész Andor cikk⁷³³ számolt be, bár az adatok egy része már ismert volt, hiszen ekkor már nyilvánosságra hozták IV. Károly naplóját. A vonatútról Révész Andor a következőkép írt: *„1921. március 25-én, hajnali kettőkor a párizsi gyors megékezett a strasbourgi állomásra⁷³⁴, mint eddig minden nap. Semmi különös nem történt. A többi utas között beszállt egy 30 év körüli férfi az 1717-es hálókabinba, ahol már egy hasonló korú férfi várta. A két férfi elfoglalta a 11-es és 12-es számú ágyat. Spanyol útlevéllel*

⁷²⁸ U.o.

⁷²⁹ U.o.

⁷³⁰ ABC, 1921.április 1.15.o.

⁷³¹ Willian Codo, angol vöröskereszt tagjaként jött IN: Patrick GERMAIN: *Károly és Zita, Az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó uralkodópárja*, Helikon Kiadó, 2005. 284.

⁷³² U.o.

⁷³³ ABC, 1925.január 14, Révész Andor: Károly császár- király naplója (El diario del emperador-rey Carlos) 6.

⁷³⁴ A cikk arról nem számolt be, hogy Strasbourig hogyan jutott el. Patrick Germain szerint: „Károly előző délután hagyta el a villát a kertész ruháiban. Mindig szeretett gyalogolni, így gond nélkül jutott el a francia határig. A határőrök megszokták már a határ mentén élők jövését-menését, fel sem figyeltek a sok munkás között lépdelő, enyhén hajlott hátú férfira. Néhány kilométernyi gyaloglás után rátalált a várakozó autóra, amely Strasbourgba készült vele.” In: Patrick GERMAIN: i.m. 280. Ormos Mária Erdődy Tamás gróf emlékirataira támaszkodva a következőket írta: „...az ex-uralkodó csempészek segítségével gyalogosan kelt át azokon a hegyi ösvényeken a svájci-osztrák határon. Egészen más eredményre jutott a magyar és a francia rendőrség. Eszerint Károly egy páter kíséretében előbb Bázélbe utazott és a francia határt rangrejtve, a páterek által szerzett hamis papírral lépte át. Így utazott át francia területen Strassbourig, ahol átszállt a Párizs-Bécs-Konstantinápoly Orientexpresszre.” In: ORMOS Mária: „Soha, amíg élek” Az utolsó koronás Hasburg puccskísérletei 1921-ben Pannónia Könyvek, 1990. 52.

utaztak. Aki Párizsból jött, Jaime Lasúennek hívták⁷³⁵, aki pedig Strasbourgban szállt fel 792-es számú útlevelére szerint A. Sánchez-nek hívták, amerikai lakos, spanyol állampolgár. A német határon minden a legnagyobb rendben volt. Az osztrák határnál, csak Lasúen szállt le és megmutatta az útlevelét a hivatalnokoknak, majd megmutatta a társa útlevelét is, és arra kérte őket, hogy hagyják pihenni a hálófülkében, mert iszonyatos fogfájás kínozza.”⁷³⁶

Az utazásuk Bécsig tartott, Erdődy gróf palotájáig.⁷³⁷ Azonban itt csak rövid időt töltöttek, hiszen nem ez volt a célállomás. Révész Andor így folytatta: „Következő napon Sánchez beült a házigazda autójába, és vele együtt elhagyta Bécsset,⁷³⁸ átlépte a magyar határt, az első magyar faluban, Pinkafőben megebédeltek, és utána Szombathelyig folytatta az útját, este tíz óra felé⁷³⁹ a gróffal együtt belépett Mikes püspök palotájába.”⁷⁴⁰

Ez volt IV. Károly első kísérlete arra, hogy visszaszerezze a magyar trónt, hiszen Sánchez nem más volt, mint maga a trónfosztott uralkodó. De ki volt eredetileg Sánchez és ki volt Laúsen? Révész Andor erre a kérdésre a következő választ adta: „A. Sánchez⁷⁴¹ Argentínából származik, és a Madridban is jól ismert francia művésznő, Musidora⁷⁴² titkára, ő Párizsban maradt, miközben a trónfosztott uralkodó használta az útlevelét, hogy ősei földjére léphessen. De ki az a rejtélyes személy, aki az uralkodót Strasbourgból Bécsig kísérte? Baszk származású, karlista ezredes fia, aki az utolsó karlista háború után Ausztriába emigrált, ahol egy Reischach családból származó bárónőt vett feleségül. Ebből

⁷³⁵ „Lasuen y Reischach gróf spanyol arisztokrataként Franciaországban és Ausztriában élt. Károllyal ő is felszállt az Orient Expresszre az 1717. kocsiba, ahol 11 és a 12-es helyet foglalták el.”, írja Patrick Germain. In: Patrick GERMAIN: i.m. 280-281.

⁷³⁶ ABC, 1925.január 14, Révész Andor: Károly császár-király naplója (El diario del emperador-rey Carlos) 6.

⁷³⁷ Bécsbe este 10 órakor érkeztek meg, majd némi közbiztonsági után- melynek célja a taxisofőr megtévesztése volt Erdődy Tamáshoz mentek. In: Patrick Germain: i.m.282. Ormos Mária Erdődy család elbeszélése alapján a következőket írta: „Ha az Erdődy családban elterjedt pletykának hiszünk, ez a vállalkozás sokkal érthetőbbé válik, mivel a gróf mindent előkészített. Amennyiben p volt az egyes számú kísérő, - mondjuk a Salzburgnál észlelt magyar diplomata-, úgy a Landskrongasse 5-nél csak a kapukulcsot kellett kihúzni a zsebéből, a vízum után nem nagyszombaton kellett szaladnia, hanem már elkészítve az íróasztalfiókból vette elő, és bizonyára a kocsis is, a sofőr is készenlétben állt.” In: ORMOS Mária: i.m. (1990) 54. Nehéz azonban elképzelni, hogy ha tényleg ilyen aprólékosan előkészített mindent Erdődy, akkor hogyan fordulhatott elő az, hogy sem a kocsinak, sem a sofőrnek nem voltak papírjai, hogy több órán át szénásszekéren és lovas kocsin kellett utaznia a királynak, vállalva azt a kockázatot, hogy esetleg felismerik.

⁷³⁸ Valójában Lasuen megbízatása csak Bécsig tartott. Bécsből Erdődy Tamással és annak sofőrjével indultak Magyarországra. In: Patrick Germain: i.m. 283.

⁷³⁹ Pinkafő és Szombathely körülbelül 50km-es távolságban helyezkedik el, valószínű a spanyol olvasókban fel sem merült az a kérdés, hogy vajon ha Pinkafőn ebédeltek, miért csak este 10-re érkeztek meg Szombathelyre? A határon kiderült ugyanis, hogy sem a sofőrnek, sem a kocsinak nem voltak rendben a papírjai. Az egyik határőr elvitte őket Pinkafőig, ahol megebédeltek. „A fogadás legnagyobb igyekezete ellenére is csak egyszerű szénásszekeret talált. Így jutottak el a legközelebbi városig Felsőörsig. Szombathelyig még 35 km-t meg kellett tenniük. Károly elégedetten ült fel a lovas kocsira. Késő este érkeztek a szombathelyi püspöki palota elé.” In: Partick GERMAIN: i.m.286.

⁷⁴⁰ ABC, 1925.január 14, Révész Andor: Károly császár-király naplója (El diario del emperador-rey Carlos)

⁷⁴¹ Patrick Germain szerint Sanchez nem volt más, mint a villa portugál kertésze. (In: Patrick GERMAIN: i.m.281.) Valószínűbbnek tűnik azonban Révész állítása, miszerint Musidora titkára volt, hiszen Jaime de Lausen több filmet is rendezett, (Sol y sombra) melyben Musidora volt a főszereplő.

⁷⁴² Jeanne Roques, művészneve: Musidora (1889. február 23- 1957. december 11.) Híres francia némafilm színésznő. Híressé a vámpír filmekbeli (Les Vampires, Judex) alakításaival vált.

a házasságból született, Viareggióban (Olaszország) Jaime Lasúen 1888-ban. A nagybátyja, Reischach báró, a háború előtt néhány évvel mutatta be akkor még Károly főhercegnek, akivel barátságot kötött.”⁷⁴³

Jaime Lasúent Révész Andor személyesen ismerte Madridból, ahol egyik Pierre Beniot novella adaptációból készült filmjét, a *Por don Carlos*-t mutatták be. Ezen a találkozón elmesélt Lasúen Révész Andornak néhány részletet az emlékezetes útjáról. Sőt, még a 193-as számú útlevelét is megmutatta neki, melyet a párizsi spanyol nagykövetségen kapott, 1920. március 19-én.⁷⁴⁴

Visszatérve Szombathelyre, a püspöki palotába, a napló szerint: „A király megérkezése valódi zavarodottságot okozott. Vacsora után IV. Károly reggelig tanácskozott a támogatóival, akik között ott volt a leglelkesebb báró Lehár, az ismert operettszerző testvére. Hajnali fél ötkor a Teleki gróf, Sigray gróf, a tanács elnöke és Nyugat-Magyarország rendőrfőnöke, aki épp a szomszédos megyében vadászott, is megérkeztek a püspöki palotába. Fél hétkor Teleki gróf elhagyta Szombathelyet⁷⁴⁵, hogy értesítse a kormányzó-régens Horthyt. Egy órával később maga Károly király is elindult, kíséretében Sigray-val, Jármay ezredessel és több hivatalnokkal.⁷⁴⁶ Mivel a tanács elnökének az autója eltévedt, így az uralkodó hamarabb, délután kettőkor érkezett Budapestre, egyből a királyi palotába ment, ahol Horthy tartózkodott.”⁷⁴⁷

Károly érkezése szinte mindenkit váratlanul ért: „A régens éppen ebédelt, a segédje Magasházy nem sokat törődött Jármay ezredessel, amikor az azt mondta, hogy Károly király beszélni akar Horthyval. Magasházy azt gondolta, hogy az ezredes megőrült. De Sigray gróf ragaszkodott a dologhoz, és ekkor bevezette IV. Károlyt egy fűtés nélküli szalonba. Befejezván az ebédet, Horthy admirális bement a szalonba, és a dolgozószobába vezette a királyt. Ott hosszasan, két órán keresztül beszélgettek.”⁷⁴⁸ A király ezt a beszélgetést

⁷⁴³ ABC, 1925.január 14, Révész Andor: Károly császár-király naplója (El diario del emperador-rey Carlos)

⁷⁴⁴ U.o.

⁷⁴⁵ „Vass József miniszter és Teleki Pál gróf miniszterelnök, a királlyal folytatott megbeszélés után március 27-én reggel fél hét órakor Budapestre indult, az elutazó királyt megelőzve, a miniszterelnök kociját ért géphiba következtében azonban, csak a király beérkezése után jöttek meg. A király azonnak felkeeste a kormányzót és vele négy szemközt mintegy 2.5 óra hosszattartó megbeszélést folytatott” In: IV. Károly visszatérési kísérletei, Magyar Királyi Minisztérium: 9. 1921.

⁷⁴⁶ Károly nem akart nagy kísérettel érkezni, nehogy riadalmat keltsen a Kisantantban. Teleki és Vass korán reggel Pestre utaztak, hogy értesítsék Horthyt. Károly kíséretét illetőleg azonban eltérő adatokat találunk, Patrick Germain szerint: Károly és Sigray csupán 2 tiszt, Rohonczy és Almásy kíséretében indultak útnak.” In: Patrick GERMAIN: i.m.289. Germainnal ellentétben magyar szerzőknél megtaláljuk Jármay ezredest, ez is Révész nagyfokú jártasságát bizonyítja. A Zalai Közlöny a következőt írja: „Jármay ezredes a királyi palota udvarába ment, ahol Magasházy százados, a kormányzó szárnysegéde és Cörgei testőrparancsnok cigarettázva hallgatták a térenét. Jármay Magasházy felé fordult és így szólt:— Ön Magasházy szárnysegéd? — Igen én vagyok. —■ Hivatalosan jelentem önnek, hogy a király öfelsége öt perc múlva itt lesz. ön jelentkezni fog a felségnél és felvezeti a kormányzó úr ő főméit ósághoz” In: <http://www.nagykar.hu/ezenek/6082/45566/reszletek.html>

⁷⁴⁷ ABC, 1925.január 14, Révész Andor: Károly császár-király naplója (El diario del emperador-rey Carlos)

⁷⁴⁸ U.o.

naplójában úgy jellemezte, mint „harc a hatalomért”- melyben a király minden erőfeszítése ellenére alul maradt.

Révész Andor egy héttel később az *ABC*-ben közölte a napló folytatását is. A napló második részében Révész Andor arra is felhívta a figyelmet, hogy Károly király nem személyesen írta a naplóját, hanem diktálta azt titkárának, Karl Werkmann⁷⁴⁹ kapitánynak, és miután Madeirára száműzték Károlyt, felesége folytatta. Emiatt Révész Andor erőteljesen megkérdőjelezte az írás teljes hitelességét. Mint írta: *“Werkmann Horthy kormányzóval és kormányával szemben korán sem volt elfogulatlan”*⁷⁵⁰. A napló szerint Horthy következőként fogadta a királyt: *“ Felségednek nyomban vissza kell térnie Svájcba.”*⁷⁵¹ Majd Horthy azt javasolta a királynak, hogy: *„Lehár csapatával menjen Szombathelyre, és várja meg a kormány döntését.”*⁷⁵², írja Révész a cikkben. Végül a király engedett Horthy kérésének és visszatért, már betegen, Szombathelyre. Miután a környező országok megtudták, hogy a király az országban tartózkodik, fegyverkezésbe kezdtek, így a király április 6-án elhagyta Magyarországot.⁷⁵³

Svájci lapok szerint nagy meglepetést okozott Bernben Károly király távozása: *„Nem tudtak semmit a császár távozásáról, és a hatóságok sem állítottak ki neki útlevelet. Úgy gondolják, hogy hamis útlevéllal hagyta el az országot”*⁷⁵⁴. Az *ABC* szerint Svájc is csak úgy volt hajlandó befogadni Károlyt : *„ha mindenféle propagandatevékenységtől tartózkodik.”*⁷⁵⁵ Két nappal későbbi cikkből már arról értesülhetünk, hogy a vaud-i kanton bizottsága úgy döntött Károly király személyével kapcsolatban, hogy: *„jelenléte ebben a kantonban, a történetek miatt nemkívánatos, hiszen nem tartotta be ígéretét, miszerint mindenféle politikai megnyilatkozástól távol fogja magát tartani, amíg Prangins-ban tartózkodik”*⁷⁵⁶

Mivel Károlyt Svájc nemkívánatos személynek nyilvánította, ezért több elképzelés is napvilágot látott, hogy mely ország teszi lehetővé a királyi család számára a letelepedést. Így merült fel Spanyolország is: *„a Journal szerint nagyon valószínű, hogy Károly császár Spanyolországban fog letelepedni”*⁷⁵⁷

Erre vonatkozóan a Magyar Országos Levéltárban is találunk anyagot, ugyanis Bánffy Miklós külügyminisztert folyamatosan tájékoztatta a berni követség. Parcher Félix követségi tanácsos 1921 júliusában a következőket írta: *„spanyol követ tudomására hozta*

⁷⁴⁹ Werkmann, Karl: *A madeirai halott*. München, 1923.

⁷⁵⁰ *ABC*, Révész Andor: *Diario de Carlos IV (IV. Károly naplórészlete II)* 1925.január 22.8.

⁷⁵¹ U.o.

⁷⁵² U.o.

⁷⁵³ U.o.

⁷⁵⁴ *ABC*, 1921.április 01.15.

⁷⁵⁵ U.o.

⁷⁵⁶ *ABC*, 1921.április 03.23.

⁷⁵⁷ U.o.

a szövetségtanácsnak, hogy angol, francia és olasz kormány közbenjárt kormányánál /:magyar részről is történt ily értelmű lépés Károly király Spanyolországban való állandó tartózkodása tárgyában, és hogy kormánya ezen kérdéssel most foglalkozik ugyan, de ennek eldöntése és előkészületek időt igényelvén, Károly király esetleges utazása Spanyolországba semmi esetre sem volna október előtt lehetséges.”⁷⁵⁸ A spanyolok által adott októberi határidő⁷⁵⁹ miatt Károly tartózkodási engedélyét kénytelen volt Svájc hivatalosan meghosszabbítani. Azonban Parcher követségi tanácsos szerint attól tartva, hogy Károly újabb trónszerzési kísérletet tesz: „érthető a svájci kormánynak azon titkos kívánsága bárha mielőbb hagyná el Svájcot Károly király.”⁷⁶⁰

Márffy Mantuano római követségi tanácsosnak köszönhetően az esetleges spanyolországi letelepedésről a spanyolok véleményét is megtudhatjuk. Az 1921 augusztusi jelentésében a következőkről számolt be: „A napokban az itteni spanyol követtel beszélgetvén szintén szóba került e téma s ő említette, hogy a spanyol sajtó és közvélemény nem igazán foglalkozik Károly király esetleges odaköltözésével. De ő ama nézetének adott kifejezést, hogy a spanyolországi élet Károly királynak sokjába kerülne, nem a valuta miatt, amely rosszabb, mint a svájci, hanem mert azt hiszi, hogy ő mint tényleges koronás király és a spanyol uralkodó rokona, Spanyolországban nem élhetne oly visszavonultan és egyszerűen, mint Svájcban.”⁷⁶¹

A spanyolországi letelepedését IV. Károly 1921. október 20-ai visszatérési kísérlete akadályozta meg. Révész Andor következőként számolt be az eseményekről: „Ugyanezen év októberében IV. Károly újra megkísérelte a trónra lépést.”⁷⁶² Felesége kíséretében Sopron közelében leszállt, segítségére voltak Lehár és Ostenburg csapatai⁷⁶³, de ahelyett, hogy egyenesen Budapest ellen vonult volna, értékes (és döntő) órákat vesztett azzal, hogy tanácskozást hívott össze egy ideiglenes kormány felállításáról⁷⁶⁴, melynek elnöke Rakovszky István volt. A királypárti csapatok Budapest felé masíroztak, amikor néhány

⁷⁵⁸ MOL, K64-es fond, 4. csomó, 1921, 48. tétel III. Bern, 1921. július 20. 40.

⁷⁵⁹ „Svájc túlzott közelsége miatt... a nagyhatalmak foglalkozni kezdtek a királyi család áttelepítésével Spanyolországba. A terv kivihetőségét elsősorban az akadályozta, hogy a spanyol kormány nem akarta magára vállalni az ezzel járó anyagi terhetek. A megoldást viszont másfelől sürgette, hogy a szövetséges nagyhatalmak értesülései szerint Károly már a nyár folyamán készülni kezdett újabb magyarországi utazására...A svájci szövetségi kormány egyébként abban reménykedett, hogy néhány hónapon belül megszabadul e tehertől. Spanyol részről ugyanis jelentték ugyanis, hogy októberben rendelkezésre fog állni a kastély, amely a királyi családot befogadhatja.”, írja Ormos Mária. In: ORMOS Mária: i.m. (1990.) 85-88.

⁷⁶⁰ MOL, K64-es fond, 4. csomó, 1921, 48. tétel III. Bern, 1921. július 21. 37.

⁷⁶¹ MOL, K64-es fond, 4. csomó, 48.tétel III. Róma 1921.augusztus 16. 42-42.háto.

⁷⁶² „1921.október 20. délbén Károly és Zita bizakodó, reményteli szívvel szálltak be a repülőgépbe a Zürich közelében található dübendorfi repülőtéren.” In: Patrick GERMAIN: i.m. 304.

⁷⁶³ „Cziráky gróf felajánlotta a testvére közeli kastélyát. Károly mihamarabb szeretett volna Sopronba érkezni, hogy csatlakozhassanak Lehár ezredes és Ostenburg őrnagy csapataihoz” In: Patrick GERMAIN: i.m. 306.

⁷⁶⁴ „Károly első alkalommal hívta össze a kabinetet. Rakovszky grófot miniszterelnöknek nevezte ki, Gratzot miniszterré. Korábban Rakovszky a parlament elnöke volt, Gratz külügyminiszter, áprilisban azonban mindketten lemondtak tisztségükről, miután a kormányzó nem volt hajlandó átadni a hatalmat a királynak. In: Patrick GERMAIN: i.m. 307.

kilométerre a fővárostól, Budaörsön ellenállásba ütköztek. A kormány szinte alig akart ellenállni, de Gömbös Gyula nagy sietséggel pár száz diákot⁷⁶⁵ verbuvált, akiket fegyverrel látott el, és ők feltartóztatták azt a vonatot, melyen a király utazott.”⁷⁶⁶ Révész beszámol arról is, hogy a vérontás elkerülése érdekében IV. Károly visszahívta a csapatait. Úgy vélte Révész, hogy: „az 1921 októberi újabb Habsburg restauráció valószínűleg együtt járt volna Magyarország Kisantant általi megszállásával. Így ellenállva IV. Károly szándékának úgy tűnik, hogy Horthy megkímélte az országot sok kellemetlenségtől.”⁷⁶⁷

A környező országok, „casus bellinek” minősítették Károly jelenlétét, és követelték, hogy hagyja el az országot, amint erről az ABC is hírt adott: „A „L’Intransigeant” a következő budapesti telegramot hozta nyilvánosságra: Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia külügyminiszterei kinyilvánították a Horthy által irányított kormány számára, hogy a kormányaik Károly újbóli magyar trónra kerülését „casus belli”-nek minősítik, és azt kérik, hogy azonnal hagyja el az uralkodó a magyar területet.” A külföldi újságok szerint Horthy diplomáciai lépései minden ország megalégedését szolgálta: „aktív tárgyalásokat folytatnak Bécs, Prága, Róma, Bukarest és Belgrád kormányaival ezzel az ügygel kapcsolatban”⁷⁶⁸.

A király újabb kísérlete szintén kudarcba fulladt. Néhány napig Eszterházy gróf palotájában laktak Zita királynéval, majd pedig a tihanyi apátságban 1921. október 31-ig, majd: „a szövetségesek”⁷⁶⁹ akaratából kifolyólag egy nagyon távoli országba, Madeira szigetére száműzték.”⁷⁷⁰

A királyi családot gyermekeik 1922 februárjában követték Funchalba, miután hosszas politikai vitát követően az antant nagykövetei engedélyezték a királyné elutazását.⁷⁷¹ Zita királyné a madridi állomásra érkezéséről az ABC⁷⁷² egy fotót közölt. Szentmiklósy Jenő főkonzul következőként emlékezett meg a látogatásról: „Jóllehet a Felséges Asszony a legszigorúbb incognitóban utazott Lusail grófné név alatt, mégis a spanyol királyi család részéről teljesen magas rangjának megfelelő módon fogadtatott. A vonat, mellyel a francia határról, a spanyol királynak egyik külön kiküldött szárnysegéde kíséretében, San Sebastianon át Madridba utazott f.hó 25.én déli 12 óra 26 perckor érkezett meg a spanyol fővárosba. Fogadtatására megjelent a pályaudvaron Alfonz király Ő Felsége, Maura kormányelnök, a rendőrfőnök, egy szárnysegéd és egyéb udvari személyzet kíséretében. A

⁷⁶⁵ GERMAIN 300 körüli létszámról beszél In: Patrick GERMAIN: i.m. 310.

⁷⁶⁶ ABC, 1921.április 03.23.

⁷⁶⁷ U.o.

⁷⁶⁸ ABC, 1921.április 01.15.

⁷⁶⁹ „A magyar kormány Károly királyt a szövetségesek kezébe adta, egy angol cirkáló...a portugál kormánnyal kötött megállapodás értelmében Madeira szigetére szállította.”, írja Ormos Mária In: ORMOS Mária: i.m. (1998.) 98.

⁷⁷⁰ ABC, 1921.április 01.15.

⁷⁷¹ http://hu.wikipedia.org/wiki/Zita_magyar_kir%C3%A1lyn%C3%A9

⁷⁷² ABC, 1922.január 26. főcím

madridi tartózkodás eredetileg két és fél napra volt tervezve, de egy nappal megtoldatott, miután Felséges Asszony gyermekei egy nappal érkeztek meg Franciaországon át a spanyol határra, ahonnan Burgos- Salamancán át utaztak egyenesen Lisszabonba. Zita királyné Medina del Campo állomáson jött össze gyermekeivel, f.hó 28-án este hagyván el Madridot. Távozáskor ugyancsak a spanyol király, kormányelnök és egyéb méltóságok voltak jelen a pályaudvaron. Tekintettek az incognitóra, udvari ünnepségeknek nem volt helye és Zita királyné csakis néhány látogatás teljesítésével és a város nevezetességeinek megtekintésével töltötte el napjait Madridban.”⁷⁷³

Mivel a vagyonukat államosították, a családnak semmi pénze nem volt. A szállodát nem tudták fizetni, ezért hosszas otthonkeresés után egy, a hegyekben álló nyaralóba költöztek, amit egy gazdag portugál ajánlott fel. A nyári üdülésekre szánt villában nem volt fűtés, a falak átnedvesedtek és bepenészedtek. Károly király, aki egyébként is gyenge egészségu volt, spanyolnáthát kapott, melynek következtében 1922. április 1-jén elhunyt.

IV. Károly hirtelen halála mélységesen megrendítette Európát, Spanyolország „1-étől számítódó 21 napi udvari gyászt rendelt el.”⁷⁷⁴ írja Szentmiklós Jenő főkonzul jelentésében. Néhány nap múlva pedig XIII. Alfonz sürgönyt küldött a pápához Rómába, hogy Zita királynénak és családjának anyagi támogatását kezdeményezze. XIII. Alfonz levelét Szentmiklós Jenő április 4-i jelentésében közli: „Mint az uralkodók dékánja és bátorodom Szentségedet felkérni, csatolná hathatós szavát az enyémhez a végből, hogy az özvegy és gyermekei részére a megélhetéshez szükségelt anyagi eszközök biztosítassanak. Biztos vagyok abban, hogy azok az uralkodók és államfők, akik a volt Osztrák-Magyar Monarchia legyőzői, csatlakozni fognak hozzánk a náluk közmondásos nagylelkűséggel, ami remélem ez alkalommal sem fog megcáfoltatni.”⁷⁷⁵

IV. Károly halála után ismét felmerült annak lehetősége, hogy a királyi család Spanyolországban telepedjen le. Az olasz kormány ezt támogató nézeteire Somsich vatikáni követ kitér jelentésében: „a családot semmiképp sem szabad Madeirában hagyni. Legjobb volna, ha Spanyolországba költözne és állandóan ott maradna. Erre a Szentszék a spanyol király nézetéről tájékozódván, közölte az olasz kormánnyal, hogy bár a spanyol király és nemzet nagyon szívesen látná királyi családjukat országában, a szabad költözködési jogot okvetlen biztosítani kell, mert a spanyol király nem volna hajlandó mintegy börtönőre lenni a vendégül tisztelt királyi családnak.”⁷⁷⁶ 1922. május 21-én Zita királyné családja Cádizba érkezett, innen utaztak tovább Madridba. Az eseményről az ABC

⁷⁷³ MOL, K64-es fond, 4. csomó, 48.tétel III. 83/p szám, Barcelona, 1922. január 29. 49-49.ható.

⁷⁷⁴ MOL, K64-es fond, 4. csomó, 48.tétel III. 458.szám, Barcelona, 1922. április 4. 56.

⁷⁷⁵ U.o.

⁷⁷⁶ MOL, K64-es fond, 4. csomó, 1921, 48.tétel III. 458.szám, Róma, 1922.május 2. 66-66. hátoldal

is részletesen beszámolt: „A Felső Asszony f.hó 21-én délelőtt 10 órakor érkezett meg Cádizba. Az elutazás Funchalból igen szomorú volt; kevéssel a behajózás előtt elbúcsúzott a királyné IV. Károly király sírjától, mely egy ottani templomban van elhelyezve. Úgy Cádizban, mint Sevillában az ottani világi és egyházi hatóságok főemberei üdvözölték az özvegy királynét.”⁷⁷⁷ Madridban, írja Szentmiklós Jenő: „A fogadtatásnál jelen voltak a spanyol király, az anyakirálynő, Isabel infánsnő, Alfonso és Fernando infánsok, Miksa és Lipót Salvator főhercegek, a spanyol miniszterelnök, a külügyminiszter és számos más államhivatalnok, udvari, katonai és társadalmi kitűnőség. Mélyen meghatva és könnyekkel szemükben csókolták meg egymást Zita özvegy királyné és Krisztina anyakirálynő Ő Felsőgeik. Bemutatván Alfonz király ő Felsőge a megjelent főbb személyiségeket Zita özvegy királyné Ő Felsőgeének, a magas utasok és kíséretük hat automobilban egyenesen kimentek a Madrid közvetlen közelében fekvő Pardo királyi kastélyba, ahol egyenlőre tartózkodni fognak.”⁷⁷⁸

Megérkezésük után pár nappal, 1922. május 31-én megszületett Zita királyné utolsó gyermeke, Elizabeth. A spanyol uralkodó Lequeitio mellett található Uribarren-palotájába költöztek, ahol Zita királyné és gyermekei az elkövetkező hat évet töltötték. A megérkezésükről az ABC egy fotót közöl.⁷⁷⁹ Ingo Niebel könyvéből kiderül, hogy a palota 550.000 pesetába került, megvételéhez XIII. Alfonz 150.000 pesetával járult hozzá, 400.000 pesetát bankkölcsönként vették fel 3 évre. A kölcsönt az 1923. május 4-én létrejött *Asociación Uribarren* alapítvány támogatói adományból fedezték.⁷⁸⁰ 1923. június 6-i megérkezésüket Lequeitio nagy népünnepély övezte.

A királynét teljesen lefoglalta gyermekei oktatása és felnevelése, minden energiáját nekik szentelte. Az ABC-ben néhány rövid hírtől eltekintve – *Zita királynét három osztrák követ látogatja meg*⁷⁸¹, *Zita királyné visszatért Londonból*⁷⁸², *Zita királyné María Cristinával teázik*⁷⁸³ – nem találunk hosszabb cikkeket. A lequeitioi birtok fenntartásában az önkormányzat is segített, illetve Zita királynénak önálló jövedelmei is voltak magyarországi birtokairól. Ezen összegek pontos kimutatásait AGA levéltári anyagai között megtalálhatjuk.⁷⁸⁴ Ingo Niebel szerint Zita királyné sosem adta fel annak reményét, hogy Ottó egyszer elfoglalja majd a trónt. Mint írja: „visszatérve a halászfaluba, Zita

⁷⁷⁷ ABC, 1922.május 23.13. (szerző nélküli cikk)

⁷⁷⁸ MOL, K64-es fond, 4. csomó, 1921, 48.tétel III. 458.szám, Barcelona, 1922. május 23. 67.

⁷⁷⁹ ABC, 1923.június 9.13.

⁷⁸⁰ Ingo NIEBEL: *Al infierno o a la Gloria. Vida y muerte del ex cónsul y espía Wilhelm Wakonigg en Bilbao 1900-1936*, Alberdania, 2009. 52.

⁷⁸¹ ABC, 1925.január 29.16.

⁷⁸² ABC, 1925.június 7.35.

⁷⁸³ ABC, 1927.október 19.25.

⁷⁸⁴ AGA, 54/11901, 1924. március 7, 1924. március 27, 1924. május 27, 1924. június 20, 1924. október 24, 1924. december 10.

felvette a kapcsolatot a magyarországi és ausztriai szimpatizánsaival és követőivel... akik zarándokújaik⁷⁸⁵ során meglátogatták a királynőt, és a trónörökös⁷⁸⁶

1923 februárjában Apponyi Albert gróf is meglátogatta a királyi családot. Látogatásának céljával kapcsolatban meglepő hírek láttak napvilágot, melyről Miguel de Gracia Real is beszámol jelentésében: „A tegnapi *El Matin*⁷⁸⁷ hírei szerint Horthy Miklóst Magyarország királyává fogják koronázni⁷⁸⁸. A lap szerint a magyar legitimisták megbízták Apponyi grófot, hogy Zita királynőnél járjon közben. Tudván, hogy Apponyi gróf⁷⁸⁹ Párizs felé tart egy interparlamentáris gyűlésre, kértük, hogy tisztázza az ügyet, ő azt mondta, hogy teljes mértékben abszurd a feltételezés. Látogatásának nincs egyéb célja, csak hogy tanácsot adjon Zita királynőnek az Ottó herceg oktatásával kapcsolatban.”⁷⁹⁰

Apponyi, miután hazatért, hivatalos nyilatkozatot tett közzé látogatásával kapcsolatban: „Nem győzőm hangsúlyozni, hogy San Sebastian-i⁷⁹¹ látogatásomnak semmiféle politikai célja nem volt. A királynő és a magyar legitimisták jól tudják, hogy nincs más lehetőségük, csak várni. Semmiféle üzenetet nem kellett átadnom a királynénak, és ő sem üzent általam semmit. Annak ellenére, hogy királynő mellé tanácsost kerestünk a magyar ügyekkel kapcsolatban, nem találtunk, ez ügyből kifolyólag nem ez lesz az utolsó alkalom, hogy Spanyolországba kellett utaznom. Solymos professzor nemrég érkezett San Sebastiánba, vele kidolgoztunk Ottó oktatására vonatkozólag egy tervet.”⁷⁹²

⁷⁸⁵ Károly király sírjához

⁷⁸⁶ Ingo NIEBEL: i.m. 59.

⁷⁸⁷ Belgrádi napilap

⁷⁸⁸ Horthy Miklós királlyá koronázása néhány hónap múlva ismét előkerült. Miguel de Gracia Real következőként kommentálta a híreket: „Egy bukaresti telegram szerint Horthy admirális királlyá akarta magát kinevezni az „ébredő magyarok” segítségével; Bethlen gróf megíúsította Horthy ezen tervét. Nem érdemes több információt szálni a túlzó, már szinte fantasztikus információknak.” (A(H)MAE, 88-as számú jelentés, 1923. április 16.)

⁷⁸⁹ Apponyi gróf 14 napot töltött a királynőnél San Sebastiánban és 3 napot a spanyol királyi udvarnál. Madridban. Látogatásának nem volt egyéb célja, mint kölcsönt kérjen a Spanyol államtól Magyarország részére, derül ki Miguel Gracia de Real 1923. április 3-ai jelentéséből. A követ jelentésében a kölcsön összegére is kitér: „az itteni Pénzügyminisztérium úgy ítéli, hogy jelenleg elég lenne 50 vagy 60 millió pezeta átmeneti kölcsön, ami körülbelül 33-40 millió koronának felelne meg, mely a Pénzügyminisztérium szerint stabilizálni tudná a pénzügyi helyzetet, és helyre tudná állítani a gazdaságot az országban. Jelenleg Magyarországon 80.000millió papírkorona van forgalomban, vagyis ha megtámogatnák 33-40 millióval, mely majdnem a fele, biztos, hogy a pénzügyi helyzet stabilizálódni tudna.” (A(H)MAE, H1611, 76-os számú jelentés, 1923. április 3, Budapest) Apponyi hivatalos nyilatkozatában nem tér ki a madridi látogatás miéértjére, mint írja Miguel de Gracia Real egy másik jelentésében: „befejezén nyilatkozatát azt mondta, 14 napot voltam San Sebastiánban és 3 napot Madridban, anélkül, hogy bármiféle utalást is tett volna a királyi meghallgatásról” (A(H)MAE: H1611, 65. számú jelentés, 1923. március 13, Budapest)

⁷⁹⁰ A(H)MAE: H1611, 40-es számú jelentés, 1923. február 15, Budapest

⁷⁹¹ A királyi család néhány hónapra San Sebastiánba kényszerült költözni, ugyanis az Uribarren palota tulajdonosával, Torregrosa gróffal nem sikerült megegyezésre jutnia a Lequeitio polgármesterének (Ingo Niebel:i.m.56.) Erre Apponyi is kitér nyilatkozatában: „A királyi családnak el kellett hagynia a Lequeitio-i rezidenciájukat, ahol nagyon jól érezték magukat, és vissza is szeretnének térni, de a tulajdonosok be szeretnének költözni.” (A(H)MAE: H1611, 65-ös számú jelentés, Budapest 1923. március 13.)

⁷⁹² A(H)MAE: H1611, 65. számú jelentés, Budapest, 1923. március 13.

Zita idejének nagy részét a gyermekeinek oktatásával töltötte, melyben segítségére volt Blazovich atya is. Több jelentés⁷⁹³ kitért arra, hogy a legitimisták számos könyvet küldtek a királynénak, hogy segítsék gyermekei oktatását.

Egy 1926-os követi jelentésből kiderül, hogy gróf Károlyi József családjával az év nagy részét a királyi családdal töltötte Lequeitióban. Egyik ilyen találkozóról számol be Francisco Muns y Andrea másodtitkár jelentésében: *„a fiatal Ottó királlyal játszott a gróf egyik fia, mikor megszólalt „óh milyen boldog lennék, ha hamar hazautazhatnánk”. Ottó király elkezdett sírni, mondván:”és én mikor térhetek vissza a hazámba, Magyarországra?”*⁷⁹⁴

1927-től, ahogyan Ottó nagykorúsága közeledett, számtalan követi jelentést⁷⁹⁵ találhatunk a spanyol levéltári anyagok között. Ezek nagy többsége Zita királynő leveleit tartalmazta, melyben kérvényezi fia elismerését, mint trónörököszt. Ezenkívül számos jelentés kitér különböző olyan prominens személyek, mint Blazovic atya, Zichy gróf, Gratz gróf, Cziráky gróf, Bethlen gróf, Apponyi gróf legitimista beszédeire, azok visszhangjára.

⁷⁹³ AGA, 54/11901, Budapest, 1928. március 17.

⁷⁹⁴ AGA, 54/11901, Budapest, 1926. március 4.

⁷⁹⁵ AGA, 54/11901, 1927. február 1. Madrid, 48-as jelentés, 1927. február 11. Madrid, 61-es számú jelentés, 1927. február 23. Madrid, 73-as számú jelentés, 1927. április 8. Madrid, 134-es jelentés, 1927. április 23. Madrid, 155-ös jelentés, 1927. július 23. Madrid, 205-ös jelentés, 1927. augusztus 10. Madrid, 228-as jelentés, 1927. december 6. Madrid, 372-es jelentés, 1927. december 27. Madrid, 406-os jelentés, 1928.március 22. Madrid, 106-os jelentés, 1928. március 23. Madrid, 107-es jelentés,

7.3. A frankhamisítási botrány spanyol visszhangja

A madridi külügyi levéltárban bőséges anyagra bukkanhatunk a magyar frankhamisítással kapcsolatban. Miguel Gracia Real vikomt, budapesti spanyol követ a botrány minden apró részletéről jelent. Jelentései értékesek és érdekesek, mert hírforrásai nagyon szerteágazóak, nyomon követte a magyar és külföldi sajtó anyagait, a külföldi kormányok nyilatkozatait, sőt, saját bevallása szerint, információval látta el egy kémkapcsolatokkal rendelkező kollega is. Ezenkívül a már több alkalommal forrásként felhasznált konzervatív napilap, az *ABC* is szinte napi szinten hírt ad az események alakulásáról.⁷⁹⁶ Talán a nemzetközi közvélemény érdeklődése azért lehetett ennyire erős, mert már nem első alkalommal fordult elő, hogy Magyarországon pénzt hamisítanak, gondoljunk csak 1920-ban a dinárhamisításra, vagy 1921-ben a cseh korona hamisítására, mely *szokolhamisítás* néven vált ismertté.⁷⁹⁷ Illetve a másik ok az lehetett, hogy magas beosztású emberek neve is felmerült a hamisítók között. Tehát igazi botránytémává válhatott.

A követ első jelentését 1926. január 6-án küldte a Madridba. Ekkor már az európai sajtó arról cikkezett, hogy: „*Hágában három magas beosztású magyart letartóztattak, kettőjük régi katonai hivatalnok, akkor, amikor a bankban be próbálták cserélni hamis ezerfrankosokat*”⁷⁹⁸.

Az első letartóztatott Jankovich Arisztid ezredes volt. A követ így számolt be az eseményekről: „*Elsőként Jankovitch ezredes*⁷⁹⁹, aki régi hivatalnok, tisztességes katonai múlttal, tartóztatták le abban a pillanatban, amikor az első hamis bankjegyet megpróbálta becserélni. A Külügyminisztérium őt bízta meg azzal, hogy a diplomáciai postát szállítsa az említett főváros követségére, futárútlevéllel rendelkezett, melynek segítségével teljes nyugalomban juthatott be a terjedelmes pakkal, mely 10 millió vadonatúj hamis frankot tartalmazott.”⁸⁰⁰

Gracia Real beszámolt arról, hogy attól a bizonyos külföldi kollegától, aki kémkapcsolatokkal is rendelkezik, már korábban tudott az ügyről, és azt is tudta: „*hogy nem csak egy egyszerű hamisítási ügyről van szó, hanem egy politikai összeesküvésről, a*

⁷⁹⁶A(H)MAE: 1-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 6.

⁷⁹⁷ABLONCZY Balázs: *A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések* IN:Múltunk, 2008/1 31.

⁷⁹⁸MAE: 1-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 6.

⁷⁹⁹„Aki december 14-én érkezett Hágába, mintegy 10 millió névértékű hamis ezerfrankost tartalmazó futárscsomaggal.”, írja Nemes Dezső In: NEMES Dezső: *A frankhamisítási botrány és annak eltusolása*, Budapest, 1959. 88.

⁸⁰⁰U.o.

hamis frankokat pedig hazafias célra fordítanák a fajvédők, akiknek az állandó aktivitásukról folyamatosan hírt adok.”⁸⁰¹

Az ügyben Windischgraetz Lajos herceg neve is felmerült. Windischgraetz ügyleteiről Gracia Real is beszámolt jelentéseiben, mint írta: „Most már tudják, hogy jó ideje, hogy Windischgraetz Lajos herceg szolgáját letartóztatták egy hamis francia 1000 frankossal, mellyel megpróbált egy üzletben vásárolni, az eladó feljelentette a rendőrségen. Néhány nap múlva letartóztatták a szolgát, és Windischgraetz személyes titkárát is.”⁸⁰² A követ szerint a közvélemény akkor lepődött meg igazán, amikor a hivatalos közlésekben megjelent, hogy: „Nádasy urat, a magyar rendőrség főkapitányát, ki addig a kormány teljes bizalmát élvezte, elbocsátották bizonyos hanyagságok miatt, amit Windischgraetz herceggel kapcsolatban követett el.”⁸⁰³ A követ utalt rá, hogy feltételezhetően Nádasy telefonon értesítette Windischgraetzet a közelgő veszélyről.⁸⁰⁴ Gracia Real szerint az ügyet tovább súlyosbítja, hogy: „tegnap este kilenckor az említett Nádasy urat letartóztatták, és őt is bevitték a börtönbe. Ő volt az, aki személyesen ajánlotta a Külügyminisztériumnak Jankovitch urat, a futárposta Hollandiába szállítására és mindenféle garanciát vállalt személyére vonatkozólag.”⁸⁰⁵ Gracia Real még azzal egészítette ki a történetet, hogy neki személyesen elmondta a külügyminiszter, hogy „az ajánlása annyira hivatalos volt, hogy nem tudja hibáztatni a minisztérium alkalmazottját, hogy rábízta az említett feladatot. Történt, ahogy történt, sajnálatos a Kormány számára, hogy a dolgok így alakultak”⁸⁰⁶.

Ugyanebben jelentésében még egy letartóztatásról számol be a követ: „szintén letartóztattak Hamburgban egy másik magyart, egy másik csomag hamis bankjeggyel, és azt mondják, hogy a szomszéd Szerbiában is hasonló okok miatt tartóztattak le egy fiatal magyart.”⁸⁰⁷ Mindezekből a letartóztatásokból és a hamis frankok több helyen történő felbukkanásából Gracia Real ugyanarra a következtetésre jutott: „hogy egy átfogó szervezetről van szó, mely bizonyos hazafias célokat proponál, melynek kiléte mindeztidőig nem vált világossá, de ha eljön az ideje, akkor meg fogjuk tudni.”⁸⁰⁸

Az ABC is beszámolt a letartóztatásokról: „Windischgraetz hercegen kívül (aki bevallotta a bűntettét) letartóztatták Nádasy Imrét és a szélsőjobboldali képviselőt, Ulain Ferencet. Mindannyiukat azzal vádolják, hogy francia bankókat hamisítottak. A tanács volt

⁸⁰¹ U.o.

⁸⁰² A(H)MAE: 1-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 6.

⁸⁰³ U.o.

⁸⁰⁴ „Magyarországon őrizetbe vették Windischgraetz Lajos herceget és titkárát, Rába Dezsőt, továbbá Nádasy Imrét, országos rendőrfőkapitányt. Őrizetbe vették továbbá a Térképészeti Intézet számos munkatársát is. A hamisításban közreműködött Windischgraetz társa, Arthur Schultze is.”, írja Buskó András (http://www.leki17.hu/polakia/2_vh_70/hm_10.pdf)

⁸⁰⁵ A(H)MAE: 1-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 6.

⁸⁰⁶ U.o.

⁸⁰⁷ U.o.

⁸⁰⁸ U.o.

elnökét, Telekit is megfigyelik: Teleki gróf a Kartográfiai Intézet elnöke, ahol a hamis bankjegyeket nyomtatták. Párizsból azt az információt adták, hogy alá tudják támasztani, hogy mintegy 20 millió frank értékben vannak jelen külföldön hamis bankjegyek.⁸⁰⁹

A francia kormány mindent megtett annak érdekében, hogy az ügy részletei világossá váljanak. Mint Gracia Real írta: „A Francia Bank két magas beosztásban lévő technikust küldött, hogy segítse a magyar rendőrséget a nyomozásban. Ők is elismerték, hogy a hamisítást csodálatos módon hajtották végre.”⁸¹⁰ A hamis frankgyártás helye a követ bevallása szerint: „egészen ez idáig nem ismeretes... bár sok verzió látott már napvilágot.”

⁸¹¹ A szóbeszéd úgy tartotta, hogy: „Windischgraetz szerezte be a kliséket egy szovjet ügynöktől”⁸¹² Oroszországból, ahol szintén sok francia frankot hamisítottak. Azt is mondják, hogy a papír⁸¹³ Németországból származik”⁸¹⁴, írta Gracia Real.

Január 8-i ABC cikk már arról is beszámolt, hogy: „Windischgraetz harminc bűntársát feladta, akik a magyar politikai körökbe és a felső társadalmi rétegbe tartoznak. Tizenkettő közülük parlamenti tag, hosszasan kihallgatták őket. Magyarország hágai ügyvivőjét felmentették munkájából, mert gyanúba keveredett a pénzhamisítással kapcsolatban.”⁸¹⁵ A cikk arra a tényre is próbált magyarázatot találni, hogy hogyan érkezhettek az országba a hamisításra alkalmas gépek: „Windischgraetz néhány hónappal korábban hozatott be külföldről néhány gépet, amelyeket Sárospatak⁸¹⁶ környékére vitték volna kaolin előállítás céljából. Valójában azt feltételezik, hogy ezek a gépek a frankhamisítást szolgálták volna.”⁸¹⁷

Gracia Real következő jelentését január 11-én küldte. Leírása szerint a sajtó továbbra is bőséges információval látta el olvasóit, azonban véleménye szerint: „diplomáciai szempontból nagyon fontos, hogy független álláspontot tudjanak képviselni, mindenféle

⁸⁰⁹ ABC, 1926. január 7.17.

⁸¹⁰ A(H)MAE: 1-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 6.

⁸¹¹ U.o.

⁸¹² „Mindenesetre úgy tűnik, hogy az első próbálkozás kudarca után az elkövetők külföldi szakértőt kerestek, s így bukkantak Arthur Schultze litvániai születésű német bankszakemberre, aki a húszas évek legelejéig Szentpéterváron az orosz állami bank alkalmazottja volt.”, írja Ablonczy Balázs In: ABLONZCY Balázs: i.m. 35.

⁸¹³ „A hamisítás technikátörténetével foglalkozó szakértő két fázist különített el a pénzkészítésben. Az első szakaszban egy müncheni térképészeti intézet segítségével szitaszövetet hozattak Köln mellől, a vízjegy utánzására. Ez igen gyatra minőségben 1924 karácsonyára készültek el. Ezután 400 kilogramm másmilyen papírt hozattak, újfent Németországból. A feladat rendkívüli volt, mert a francia frank papírja olyan, trópusokon található rostokat, gyökereket tartalmazott, amelyeket úgyszólván lehetetlen volt beszerezni. Ennek meg is lett az eredménye: a hamisítványok már tapintásra is durvábbak, vastagabbak voltak, mint az eredeti francia frank. A nyomásra használt gépek a szállítólevél szerint 1924. augusztus 8-án érkeztek meg Münchenből, a Münchener Kartographische Reliefsesellschafttól, s több mint két tonnát nyomtak.”, írja Ablonczy Balázs In: ABLONZCY Balázs: i.m. 35-36.

⁸¹⁴ U.o.

⁸¹⁵ ABC, 1926.01.08.21.

⁸¹⁶ Sárospatak amiatt volt alkalmatlan a hamis pénz gyártására, mert túlzottan kaolinos volt a víz, írja Ablonczy Balázs In: ABLONZCY Balázs: i.m. 35.

⁸¹⁷ U.o.

szenvedélytől vagy előítéletektől mentesen kell, hogy az eseményeket megvizsgálják”⁸¹⁸. Ez azért is jelentős, mert követi értesülés szerint: „Prágában létezik egy hírügynökség, melyet a Kisantant három kormányának érdekközössége hozott létre, annak érdekében, hogy Magyarország ellen kampányt folytasson. Innen származik az összes információ, melyet Ön is olvas, és kétségkívül maga a királyi család is, ugyanis feltételezhetően néhány közeli rokonuk kapcsolatot tart fenn az említett szervezettel, és gyakorta értekeznek velük.”⁸¹⁹ Így alakulhatott ki az az egységes nemzetközi vélemény, beleértve a spanyol sajtóét is, mely szerint: „a hamisítás végcélja puccs lett volna, melynek segítségével Albert herceget jutatták volna Szent István trónjára. Azt írták, hogy a herceg mintegy százezer fegyveres emberrel rendelkezik, akik nagy összegeket birtokolnak.”⁸²⁰ Ezenkívül a francia sajtó még azt is tudni vélte: „hogy feltételezhetően Albert herceg hadi kincstára Windischgraetz hűbéri kastélyában van, azonban a legelrejtettebb pincéiben csak a eszközök nem használt hamisítási darabjait találták meg.”⁸²¹

Ezek a hírek Gracia Real szerint különösen azért voltak veszélyesek, mert az emberekben hamis képzetek keletkezhetnek: „az olvasóknak, akik végigkövették az említett híradásokat, az a képzetük lehet, hogy ha a puccs sikerült volna, akkor Albert herceg kormányának vezetésével a hamisító Windischgraetzet bízta volna meg.”⁸²² A követ azonban teljes őszinteséggel, és meggyőződéssel mondta, hogy: „sem Albert hercegnek, sem anyjának nem volt tudomásuk sem az előkészületekről, sem a hamisításról.”⁸²³ Kijelentését azzal igazolta, hogy: „legyen szó bármiféle magyar politikai körökről, nem ismerhetik olyan alaposan a fiatal herceg terveit és ambícióit, ahogy én ismerem.”⁸²⁴ A követ szerint a magyar kormánynak fontos feladata lett volna, hogy minden kétséget eloszlasson a herceg személyét illetőleg, „még akkor is, ha feltételezik, hogy léteztek ilyenféle kapcsolatok”⁸²⁵. Jó néhány legitimista vezetővel is beszélt az üggyel kapcsolatban, és ők is úgy vélték, hogy: „nevetséges és bűnös dolog a herceg nevét az ügybe belekeverni.”⁸²⁶

Maga a cseh külügyminiszter is bizalmasan arról tájékoztatta, hogy: „nem hiszi, hogy a hercegnek a legkisebb fogalma lett volna a dologról...támogatói a herceg érdekében propagandacélokra használták volna fel a pénzt, talán még az állampuccsig is elmentek

⁸¹⁸ A(H)MAE: 7-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 11.

⁸¹⁹ U.o

⁸²⁰ U.o.

⁸²¹ U.o.

⁸²² U.o.

⁸²³ U.o.

⁸²⁴ U.o.

⁸²⁵ U.o.

⁸²⁶ U.o.

volna, de nem most, ahogyan azt a francia sajtó írta,... hanem egy olyan időpontban, amikor kedvezőbbek lesznek a feltételek és a lehetőségek.”⁸²⁷

A titkosügynöki kapcsolatokkal rendelkező cseh kollega sem járt messze az igazságtól Gracia Real véleménye szerint, amikor a következőket mondta: „a történetekkel végleg pontot tettek mindenféle olyan igyekezetre..., mely a herceg újbóli uralomra jutását célozta volna meg.”⁸²⁸ Érdeemes kitérni azoknak a kijelentésére is, akik a Monarchia idején Bécsben fontos beosztásban voltak. Véleményük szerint: „ezzel a hamisítással véget vetettek egy olyan királyságnak, ami meg sem született, vagyis V. Béla⁸²⁹ királyságának.”⁸³⁰ A követ jelentése végén újra nyomatékosan kijelentette, hogy: „nem létezett semmiféle kapcsolat a hamisító Windischgraetz és a herceg között, sőt ellenkezőleg, ő volt az az ember, aki legnagyobb ellenszenvvel és bizalmatlansággal viszonyult a főhercegi ház iránt.”⁸³¹

Még egy nagyon fontos dologra kitért Gracia Real, még pedig a legitimista célokra. Mint írta: „elejében azt gondolták, hogy a hamisítás eredményét legitimista célokra használnák fel. Ez teljes mértékben helytelen, még csak a legkisebb alapja sincs meg, ez egy világos bizonyítéka egy bizonyos ember szenvedélyes és javíthatatlan viselkedésének.”⁸³² A követ nem fedte fel a szóbeszéd terjesztőjét. Ezt megerősítvén január 9-én az ABC közlésezi Apponyi gróf nyilatkozatát az ügyel kapcsolatban: „Apponyi gróf felindulva tiltakozik azon kijelentések ellen, melyeket bizonyos újságok tettek, miszerint a Magyarországon hamisított francia bankókat legitimista propagandára⁸³³ használták volna fel.”⁸³⁴ Az újság osztotta Apponyi gróf nézetét, hiszen a cikk szerint: „egyetlen egy, a botrányba belekeveredett személy sem tartozott a legitimista párthoz, az egyetlen egy, aki Habsburg Ottó pártján lett volna, az maga Windischgraetz herceg, de ő is egy ideje már eltávolodott a legitimista párttól. Albert herceg jó szándéka nem kérdéses...a nemesi jelleme az ügyben mindenféle bonyodalmat kizár. Az egyetlen egy dolog, amit Albert herceg szemére lehet vetni az az, hogy kevésbé ajánlatos emberek tanácsaira hallgatott, és

⁸²⁷ U.o.

⁸²⁸ U.o.

⁸²⁹ „A követ erre a tréfás megjegyzésre a következő magyarázatot adja: Az Árpád-házi királyokra utalnak, akik egyik leszármazottja Izabella hercegnő, és az említett uralkodóháznak utolsó királya nyolc évszázada IV. Béla volt, így egyesek Albert herceget V. Bélának nevezik. (A(H)MAE: 7-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 11.)

⁸³⁰ A(H)MAE: 7-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 11.

⁸³¹ U.o.

⁸³² U.o.

⁸³³ KUN Enikő szerint: „A Térképészeti Intézet műszaki igazgatója, Gerő László által irányított hamisítók csoportja az illegális bankjegynyomással egyrészt a Trianonért felelős Franciaország gazdaságát akarta nehéz helyzetbe hozni, másrészt ebből kívánta támogatni a magyar revizionista politikát. Az akciót Gerő László vezette, míg az akció részleteit Windischgrätz Lajos szervezte meg.”
(<http://www.geographic.hu/index.php?act=napi&id=10675>)

⁸³⁴ ABC, 1926.január 29.21.

nem jelentette ki határozottan, hogy elismeri az elhunyt Károly legidősebb fiát, a magyar trón egyedüli örököséként”⁸³⁵.

Az ABC több külföldi lapban megjelent cikket is közölt, így a *Matin* francia lapban publikált Károlyi nyilatkozatot is: „*A büntett elkövetői annak ellenére, hogy illusztris nevet viselnek, valójában nem a társadalom kiemelkedő tagjai, hanem hamis jövedelem kalandorai,*⁸³⁶ *akik készek bármiféle összeesküvésben részt venni, ha abból bármiféle hasznuk származhat. Azt is hozzátette, hogy az ügy legfőbb felbujtói a fajvédő németek, akiknek szándékában áll Ausztriát megszállni, majd pedig Magyarországot vazallusi sorba kényszeríteni*”⁸³⁷.

A következő jelentés január 13-án kelt. Ebben Gracia Real a csehszlovák követség álláspontját közvetítette. Beszámolt arról, hogy: „*hivatalos értesülések szerint 1921 és 1922 között Budapesten mintegy 25 millió cseh koronát hamisítottak, akkoriban ez 12 millió francia franknak felelt meg. A Csehszlovák Követség intézkedése és a jelentős tiltakozása ellenére soha sem derült fény a hamisítók kilétére.*”⁸³⁸ Sokan, köztük a követség is feltételezi, hogy a felelősök nyomra kerítése azért ütközött mindig akadályokba, mert ezt maga a főkapitány, Nádosy úr akarta így. A jelentésből azt is megtudjuk, hogy a „*csehszlovák külügyminiszter sosem kapott választ kérdéseire az említett ügyben. A hamisításokkal mintegy 6 millió cseh korona kárt okoztak, a 25 millió hamis koronát, mely Magyarországról származott, a határon lefoglalták.*”⁸³⁹

Csehszlovákia igazából semmiről nem tudta lerántani a leplet, ahogy a követ is írta: „*az volt az egyetlen, amit Csehszlovákia elért, hogy a fővádlottak közül egyet, az egyetemi tanár Mészáros urat kitoloncolták az országból, aki jelenleg Angórában tartózkodik, és Törökország új Múzeumát rendezi.*”⁸⁴⁰ A csehszlovák kormánynak „*nincs kétsége afelől, hogy szoros kapcsolat áll fenn az akkori hamisítás, melynek szervezői sosem sikerült felderíteni, és a jelenlegi között, logikusan következik ez abból, ahogyan Nádosy oly direkt és aktív módon avatkozott be az első ügynél, mint a másodiknál...*”⁸⁴¹, írta Gracia Real. Jelentésében még arra is kitér, hogy: „*bizalmasan megtudta, hogy a cseh külügyminiszter*

⁸³⁵ U.o. 21.

⁸³⁶ Ablonczy szerint is Windischgrätz herceget elsősorban pénzügyi gondjaira keresett megoldást a frankhamisítás során. Mint írja: „*Anyagi problémáira megoldást jelenthetett volna, ha megkapja a Windischgrätz-hitbizomány feletti rendelkezés jogát, ezt azonban a nemzetséggő, Adolf herceg, csehszlovák állampolgársághoz kötötte, amelyet Lajos, közismert legitimista szimpátiái miatt, aligha kapott volna meg. Sárospatakon és környékén elterülő uradalmaira már számos adósság volt betáblázva, s a húszas évek elején házassága is megromlott feleségével, akitől hat gyermeke született A herceg – akit mindenki legitimistának tartott – a húszas évek közepére valójában eltávolodott a királpárti tábortól, és a fajvédőkkel is kereste a kapcsolatot. A hamisítás felfedezése előtti napokban például találkozott Gömbössel.*” ABLONCZY Balázs: i.m. 34.

⁸³⁷ ABC, 1926.január 12. 23.

⁸³⁸ MAE: 12-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 13.

⁸³⁹ U.o.

⁸⁴⁰ U.o.

⁸⁴¹ U.o.

feljegyzéssel fordult a magyar kormányhoz, melyben az 1922-est egészíti ki, melyre mindeddig nem kapott választ.”⁸⁴²

Gracia Real a cseh álláspont megerősítése érdekében még egy részletet is idéz a *Prager Presse*-ből, mely a csehszlovák kormány hivatalos lapja: „Egészen ez idáig Prága kormánya nem kevert senkit a hamisítási ügybe, annak reményében, hogy a nyomozás eredményeit megismerik, nem tett intézkedéseket a francia kormánynál sem, sőt nem is befolyásolta a Kisantant többi államát, hogy avatkozzanak az ügybe. Kétség kívül nagy figyelemmel követik a eseményeket, mivel közeli kapcsolatban van a korábbi hamisítással, melyet Magyarország 1920 és 1922 között követett el, mintegy 32 millió cseh korona értékben.”⁸⁴³ Ebben a másik hamisítási ügyben ismét ugyanazon személyek neve is felmerült, mindenekelőtt Nádosy úré.⁸⁴⁴ ...Prága kormánya nemzetközi jellege miatt és békés viszonyuk miatt nem tett semmit Magyarország ellen, ennek természetes következménye, hogy most nagy figyelemmel követik a frankhamisítási ügyet. Világosan kijelentették, hogy meg fogják vizsgálni, hogy van-e kapcsolat a két hamisítás között.”⁸⁴⁵

Miguel de Gracia Real január 15-i jelentésében a követ Korányi báró és a francia kormány álláspontját ismertette. Korányi báró a következőket nyilatkozta a francia sajtónak: „biztos vagyok benne, hogy a hamis francia frankok ügyében elrendelt nyomozás Franciaország teljes elégedettségét fogja szolgálni. Egyszerű hamisításról van szó, melynek a fő kitervelője Windischgraetz, aki a bűntársait magas beosztású emberek körében kereste, hogy így biztosítsa a büntetlenségét. Semmiféle politikai célja nem volt az ügynek. Sokévnnyi kaland és tékozlás után Windischgraetz egyszerűen újra szerencsét próbált. Átmenetileg felhagyott három kedvenc sportjával, a játékkal, a vadászattal és a szerelemmel, hogy újra helyre tudja állítani a vagyonát egy ilyen megbocsájthatatlan bűntettel.”⁸⁴⁶ Nyilatkozatában Korányi báró többször hangsúlyozta, hogy az ügy egyetlen politikai párthoz sem köthető. Szerinte a teljes közvéleményt: „felháborítja az eset, mely az ország becsületét fenyegette, és mely kompromittálni tudta jó kapcsolatát Franciaországgal. Magyarországon a franciák iránt érzett szimpátia minden nap egyre

⁸⁴² U.o.

⁸⁴³ „Az első világháború utáni pénzügyi bizonytalanság, az Osztrák–Magyar Monarchia mint egységes pénzügyi tömb megszűnése, a szükségpénzek, hadipénzek, felülbélyegzések teremtette pénzügyi káosz kedvező terepet kínált a pénzhamisítóknak. Ezt a helyzetet próbálta meg kihasználni az a csoport, amelyet Mészáros Gyula (1883–1957) turkológus, egyetemi tanár, a Turáni Társaság volt tagja vezetett. Mészárosék a Graz melletti Wetzelsdorfban – az osztrák keresztényszocialisták hathatós támogatásával – hamisítványokat készítettek az új csehszlovák állam pénzéről, az ötszázkoronásról (ezt a neves, szecsessziós stílusban alkotó grafikusművész, Alfonz Mucha tervezte, és a rajta látható két sólyom után nevezték szokolnak).”In: ABLONCZY Balázs: i.m. 32-33.

⁸⁴⁴ „A botrány hatalmasra dagadt, amikor kiderült, hogy ismert és befolyásos hazai személyiségek – köztük az országos rendőrfőkapitány Nádosy Imre – vettek részt, sőt maga a miniszterelnök is értesült róla korábban, s bár ellenezte, de nem tett semmit megakadályozására.”In: PÜSKI Levente: *A Horthy korszak (1920-1941)*, Budapest, 2010.

⁸⁴⁵ MAE: 12-es számú jelentés, Budapest, 1926. január 13.

⁸⁴⁶ MAE: 13-as számú jelentés, Budapest, 1926. január 15.

határozottabban nyilvánul meg. A bűnösök keményen meg lesznek büntetve. Minden, ami ellent mond ennek, az nem más, mint egy hazugság és rágalompropaganda.”⁸⁴⁷

ABC-ben január 13-án jelent meg egy cikk Windischgraetz letartóztatásával kapcsolatban. A cikk szerint letartóztatásakor a következőket nyilatkozta: „Úgy cselekedtem, mint Pitt⁸⁴⁸ a francia forradalom ellen”⁸⁴⁹. A cikk írója azonban úgy véli, hogy Pitt és Windischgraetz tette között jelentős különbség van, hiszen Franciaország és Anglia között akkoriban háborús viszony állt fenn, míg Magyarország békepolitikát folytat szomszédjaival és a Népszövetség országaival is. A cikk még azt is hozzátette, hogy a „magyar pénzhamisítók azzal védekeznek, hogy „így akarták megbosszulni a trianoni békét”, ami a felosztotta az ezeréves Magyarországot.”⁸⁵⁰ A szélsőjobboldali politikusok hevesen támadják Bethlent, aki (szerintük) ártatlan hazafiakat záratott börtönbe. Tiltakoznak az ellen is, hogy a kormány kriminalizálja az ügyet, holott teljes mértékben politikai ügyről van szó.”⁸⁵¹ Két nappal későbbi cikk a *New York Herald*-ból közöl egy részletet, miszerint: „Horthy személyi titkára, Bartha úr beismerte, hogy már egy ideje tudott a pénzhamisításról, és a hamisítók személyéről, és céljukról.”⁸⁵²

Miguel de Gracia Real úgy gondolta, hogy ezek a hivatalos nyilatkozatok szükségesek ahhoz, hogy megakadályozzanak egy esetleges még mélyebb politikai botrányt. Mégis úgy vélte, hogy: „a súlyosbító körülmények miatt, mint például a rendőrfőnök részvétele az ügyben, a diplomáciai futárposta használata vagy a bankjegyek a Hadügyminisztérium egyik részlegén történő nyomása miatt nem lesz egyszerű feladat meggyőzni a külföldi kormányokat, mindenek előtt Franciaországét és a Kisantantét, hogy a botrányos csalás nem irredentista hazafias célokat szolgált volna.”⁸⁵³

A követ Korányi báró és Briand beszélgetéséről is beszámolt, mely véleménye szerint: „sikeres volt, sikerült meggyőzni a francia kormányt Magyarország cselekedeteinek jó szándékáról”⁸⁵⁴ a nyomozás és a bűnösök kézre kerítése során.

⁸⁴⁷ U.o.

⁸⁴⁸ Az angol kormány szintén több millió bankjegyet nyomtatott, Normandia és Nagy-Britannia számára elküldte, abból a célból, hogy a francia valutát elértektelenítse a forradalmi vezetést gazdasági válságba sodorja.

⁸⁴⁹ ABC, 1926.január 13.26.

⁸⁵⁰ Garami Erika szerint: „A nagyszabású büntetőpert 1926 elején, a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken tartották huszonnégy vádlottal és húsz védővel. A bíróság elismerte, hogy a hamisítás résztvevőit nem anyagi érdekek, hanem hazafias célok vezérelték. A vádlottak gyakran megtagadták, hogy a gyártásra vonatkozó kérdésekre feleljenek. Védőbeszédében Gerő László így fogalmazott: "Amikor mi a térképészeti intézetnek naiv, hiszékeny és a törvényekben járatlan embereivel, szakmunkásaival az ezerfrankosokat négyszeresükre nagyítottuk, arra gondoltunk, milyen jó volna ennek az országnak a területét is a négyszeresére nagyítani. És amikor a papírt merítettük ki abból a vízből, akkor szemünk előtt megjelentek a gyönyörű Kárpátok vizei és folyói.” (<http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/2001/0137/06.html>)

⁸⁵¹ U.o. 24.

⁸⁵² ABC, 1926.január 15.22.

⁸⁵³ U.o.

⁸⁵⁴ U.o.

A következő jelentés már arról tájékoztat, hogy az üggyel kapcsolatban Bethlen gróf neve is felmerült, mint írta: „a magyar kormányt súlyos csapás érte, amikor a francia sajtó borzalmas vádakkal illette Bethlen grófot, amikor azt feltételezte róla, hogy tudott a hamisítás részleteiről.”⁸⁵⁵ A követ bevallása szerint azért is nagyon nehéz ezt az ügyet világosan megítélni, mert a külföldi sajtó és bizonyos politikai körök is valódi kampányhadjáratot indítottak Bethlen gróf és a kormány ellen. Bethlen szerint: „a magyar radikális sajtó, ugyanúgy, mint a francia, a magyarországi szélsőséges pártok, főleg az a radikális csoport, melynek vezetője Vázsonyi, továbbra is támadja őt, és erőszakosan a lemondását követelik.”⁸⁵⁶

A dolgok azonban sokkal bonyolultabbá váltak, amikor a *Pester Lloyd* 6-ai, szombati számában egy olyan cikk jelent meg, melyen Károlyi Imre gróf aláírása szerepelt. A követ szerint ez a leleplező cikk azért érintette különösen súlyosan a kormányt, mert: „egész Budapest tud Károlyi gróf és Horthy kormányzó szívélyes és közeli barátságáról, mivel fia nemrég jelentette be, hogy jegyben jár a gróf lányával.”⁸⁵⁷

Tekintettel a vádak súlyosságára, Gracia Real összefoglalta a cikk tartalmát: „A botrányos hamisítási ügyben így utólag kijelenthetjük, hogy Bethlen gróf a következő hibákat követte el: 1. Mintegy öt évig Bethlen helyén tartotta a rendőrfőkapitányt, Nádosy-t, aki ebben a politikai büntetben a legfontosabb feladatot töltötte be. Ezenkívül nem volt alkalmas arra, hogy ilyen fontos funkciót töltsön be, így helytelen döntés volt helyén tartani ilyen hosszú ideig.

2. November közepén, tehát 4 héttel a botrány kitörése előtt, Bethlen gróf Kozma úrtól, a magyar távirati iroda vezérigazgatójától megtudta, hogy egyesek pénzhamisítást készítenek elő. Tehát mondhatni, hogy hivatalos helyről értesült az üggyről, nem pedig egy névtelen feljelentőtől. És nem is magyar pénzhamisításról szólt a hír, hanem frankról, melynek nemzetközi szempontból nagyon súlyos következményei lehetnek. Emiatt már az első pillanattól a legkomolyabban kellett volna fellépni, hogy az esetleges bonyodalmak elkerülhetőek legyenek. De Bethlen gróf csak egy levelet küldött a Nemzeti Szövetség elnökének, Perényi bárónak, melyben arra kérte, hogy vizsgálja ki az ügyet, és állapítsa meg, hogy igaz-e az a feltételezés, hogy az említett szervezet tényleg frankhamisítással foglalkozik. Bethlen gróf két nap múlva azt a választ kapta barátjától, az említett Perényi bárótól, hogy a Nemzeti Szövetségben nem talált semmi nyomot a hamisítást illetőleg, máshol csinálták. Ugyanezen napokban Perényi jelezte Prónay bárónak, az elnöki államtitkárnak, hogy még azelőtt szeretne Bethlennel beszélni, még mielőtt Genfbe megy, azonban a gróf már nem tudta fogadni. Bethlen megbízta Prónay-t, hogy értesítse Nádosy-t

⁸⁵⁵ A(H)MAE: 27-es számú jelentés, Budapest, 1926. február 8.

⁸⁵⁶ U.o.

⁸⁵⁷ U.o.

az ügyről, de miután Genfből hazatért, sem járt utána a dolgoknak, mely szintén egy súlyos mulasztás. A kormányfő figyelmetlensége következtében véghez tudták vinni a hamisítást.”⁸⁵⁸ Mindezt Bethlen azzal indokolta, derül ki az újságcikkből, hogy: „nem tehetett mást csak, hogy a rendőrfőnököt Prónay báró közbenjárásával utasítsa, hiszen mielőtt Genfbe ment, nem volt egy szabad perce sem, hogy Perényivel beszéljen, és miután hazatért, nagyon kimerült volt.”⁸⁵⁹ Károlyi gróf szerint azonban: „ez nem olyan magyarázat, mely ki tudná elégíteni az európai közvéleményt.”⁸⁶⁰

Harmadik hibaként az róható fel a cikk írója szerint, hogy: „annak ellenére, hogy Bethlennek már négy héttel a nyilvánosságra kerülés előtt tudomása volt a hamisításról, mégis a meglepett szerepét játszotta, mintha nem is tudott volna arról, hogy ilyen hamisítás megtörténhetett. Ezzel ismét egy nagy hibát követett el, ahelyett, hogy meglepettséget tettett volna, inkább azt kellett volna mondania, hogy már megbízta a rendőrfőnököt, hogy kövesse az ügy nyomait, hiszen nem tudhatta, hogy Nádosy is belekeveredett az ügybe.”⁸⁶¹ A cikk írója egyéb hibákat is felsorolt, ezek közé tartozott az, hogy kezdetben Bethlen próbálta a német cinkosságot leplezni, és a nyomozásban a francia rendőrséget hátráltatni.

A cikk arról is beszámolt, hogy egyenlőre minden bizonytalan, nem lehet tudni, hogy milyen lépéseket fog tenni mind a bal, mind a jobboldal. Károlyi szerint talán a leghelyesebb az lenne, hogy egy ideiglenes kormányt neveznének ki, mely teljesen semleges lenne az ügyben, és tisztázni tudná a hamisítási botrányt: „a kormányváltásnak minél hamarabb be kellene következnie, még mielőtt késő lenne.”⁸⁶²

Gracia Real szerint Károlyi ilyen energikus fellépésére a kormány⁸⁶³, és maga Bethlen ellen senki nem számított, még maga a gróf sem: „hiszen régi és jó barátság kötötte össze őket”⁸⁶⁴. Külföldön is nagy visszhangot váltottak ki a vádak, a követ szerint mégis: „nagyon megbízható forrásból tudom, hogy a kormányfő nem riadt vissza ettől a támadástól, és továbbra is helyén marad, hiszen a Parlament nagy többsége támogatja, és bizalmáról maga a kormányzó is megerősítette.”⁸⁶⁵

Az ABC-ben Jugoszlávia külügyminiszterének nyilatkozata is megjelent, Ninichich szerint, „Az ügy fejleményeit figyelemmel követjük, vitathatatlanul politikai okok állnak a

⁸⁵⁸ A(H)MAE: 27-es számú jelentés, Budapest, 1926. február 8.

⁸⁵⁹ U.o.

⁸⁶⁰ U.o.

⁸⁶¹ U.o.

⁸⁶² A(H)MAE: 27-es számú jelentés, Budapest, 1926. február 8.

⁸⁶³ „A hamisítási botrány 1926-ban perrel zárult le, amely feltárta az események és a végrehajtók egy részét, de amelynek során minden szálát gondosan elvágtak azokon a pontokon, ahol már felsőbb körök-vezérkar, kormány- felelőssége szóba kerülhetett volna. Külpolitikailag rendkívül káros volt, és hatása Nyugat-Európára közel 2 évig tartott.”, írja Ormos Mária. In: ORMOS Mária: Magyarország a két világháború korában 1914-1945. Csokonai Kiadó, 1998. 121.

⁸⁶⁴ U.o.

⁸⁶⁵ U.o.

hátterében, melybe civilek és felső beosztású katonai szereplők is belekeveredtek. A miniszter azt is hozzátette, hogy 1920-ban a jugoszláv valutahamisítás esetén is ugyanezek az emberek kerültek gyanúba. Ezen a véleményen volt akkoriban a szerb rendőrség is, azonban nem tudták rájuk bizonyítani.”⁸⁶⁶ Az ABC még azt is hozzátette, annak ellenére, hogy „a prágai, belgrádi és a bukaresti kormányok folyamatosan eszmecserét folytatnak ez ügygel kapcsolatban, mindezidáig nem szánták el magukat nyílt diplomáciai lépésre Magyarországgal szemben. Valószínűsíthető azonban, hogy a Kisantant februári gyűlésének legfontosabb kérdései a hamisítási ügy körül forog majd”⁸⁶⁷.

Gracia Real a február 4-ei jelentésében József herceg nyilatkozatát ismertette, mely a New York Times-ban jelent meg: „A jelenlegi politikai helyzet átmeneti, ugyanis Magyarországnak nincs királya. A magyar történelemben volt már hasonló példa arra, ami jelenleg az országban történik: Hunyadi János is a királyság kormányzója volt, ahogyan most Horthy is. Vissza lehet állítani a magyar monarchiát, de mint független magyar királyságot. Az Osztrák–Magyar Monarchia restaurációja lehetetlen.”⁸⁶⁸ Azzal indokolja a vállalkozás lehetetlen mivoltát, hogy : „A Kis- és Nagyantant a Habsburgok visszatérése ellen foglalt állást,”⁸⁶⁹ ezen kívül pedig „kizárt dolognak tartja, hogy Albert herceg király szeretne lenni. A herceg csak öt évet élt Magyarországon, élete nagy részét Ausztriában töltötte. Elképzelhető, hogy a kormányzat egy része a trónon szeretné látni, de nem hiszi, hogy Olaszország támogatná ezt a kezdeményezést, hiszen Ottó trónra kerülését is ellenzik.”⁸⁷⁰ József herceg kifejezte, hogy ő támogatná a független magyar királyság létrejöttét: „Magyarország mintegy 400 évig Ausztria elnyomása alatt élt, most létre kell hoznia egy teljesen független királyságot.”⁸⁷¹ Nyilatkozatát pedig azzal zárta, hogy: „reméli, akkor látja újra a New York Times tudósítóját, amikor Magyarország monarchia lesz, és akkor azt fogja látni, hogy a magyar királyság demokratikus és független”⁸⁷².

A herceg ezen nyilatkozatait Gracia Real- kellő alap nélkül- a következőképp folytatja: „Olyan átlátszóak és naivak ezek a kijelentések, hogy feleslegesnek tartom azok kommentálását, ugyanis a sorok között a herceg azt mondja, hogy csak ő az, aki Magyarország királya lehet.”⁸⁷³ József főherceg azonban sajtócáfolatban reagált az ilyen feltételezésre, elutasítva ezeket.⁸⁷⁴

⁸⁶⁶ ABC, 1926.január 21.22.

⁸⁶⁷ U.o.

⁸⁶⁸ A(H)MAE: 35-ös számú jelentés, Budapest, 1926. február 9.

⁸⁶⁹ U.o.

⁸⁷⁰ U.o.

⁸⁷¹ U.o.

⁸⁷² U.o.

⁸⁷³ U.o.

⁸⁷⁴ U.o.

Visszatérve a Kisanantra elmondhatjuk, hogy sokáig nem tettek közzé nyilatkozatot a frankhamisítással kapcsolatban. A követ február 10-ei cikke beszámolt: *„a három állam külügyminiszeri találkozásjáról, Budapest minden újságjában hivatalos közlés jelent meg. A nyilatkozat szövege a következő: „Megvitatták a Magyarországon hamisított frankok ügyét is. A béke érdekében remélik, hogy a lehető leghamarabb tisztázódik ez a sajnálatos ügy, és hogy megteszik a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy újra hasonló esemény ne fordulhasson elő. Prága, Belgrád, Bukarest kormányai bíznak az ügy békés rendezésében.”*⁸⁷⁵

A MOL anyagai között megtalálhatjuk a spanyol király véleményét is a frankhamisítással kapcsolatban. A távirat szerint a király *„sajnálta, hogy Magyarországnak szinte összes nagy neve valami módon bele vannak keverve az ügybe...Örömmel vette tudomásul, hogy a belpolitikában Bethlen gróf helyzete csak megerősödött és azt, hogy a londoni és olasz delegátusok a Népszövetség ülésén Bethlen grófot támogatták. Ezzel kapcsolatban Őfelsége kijelentette, hogy a legnagyobb szimpátiával viseltetik a Kormányzó Úr Ő Főméltósága iránt, és a legmelegebben kívánja, hogy úgy az ő, mint gróf Bethlen regim-je meg ne zavartassék.”*⁸⁷⁶ A király kitért Magyarország külpolitikájára is. Korányi feljegyzése szerint: *„...azt mondta Ő Felsége, hogy a legnagyobb súlyt fekteti Magyarország megerősödésére, amely eltekintve szimpátiáktól és a royalista elv szempontjától azért is fontos, mert „befolyással lesz a nyugati államokra is.” Szomszédjaink „gyűrűjét előbb-utóbb meg kellene törniünk”, bár felismeri ennek nagy nehézségét. De legnagyobb ellenségünknek Romániát tekinti. Azt kérte, közöljem a Miniszterelnök Úrral, illetve a Kormányzó Úr Ő Főméltóságával- hogy a jugoszláv királyi család könnyen volna hajlandó a Habsburg dinasztia restaurációját előmozdítani... Ő Felsége azt mondotta, és pedig bizonyos hangsúlyozott megalégedéssel, oka van hinni, hogy a szerb királyi család hajlandó támogatni a Habsburg család restaurációját...ezenkívül Romániát, mint Magyarország legnagyobb ellenségét említette.”*⁸⁷⁷ Egy másik távirat is beszámolt Alfonz király véleményéről: *„Alfonz király a magyar királykérdést illetőleg határozottan legitimista álláspontot foglal el, ami azonban kritikáktól nem tartja vissza. Magyarország iránt nagy rokonszenvvel és érdeklődéssel viseltetik és felajánlotta közbenjárását és segítségét bárminő tekintetben.”*⁸⁷⁸

⁸⁷⁵ A(H)MAE: 41-es számú jelentés, Budapest, 1926. február 10.

⁸⁷⁶ MOL, K64 -es fond, 20.csomó 1926, 29.tétel, 102/res.pol, 1926. május 14. 4.

⁸⁷⁷ U.o. 5.

⁸⁷⁸ MOL, K64-es fond, 20.csomó, 1926, 29.tétel, 264/res. 1926. .május 23. 10.

7.4 Román királyi ügyek

A román királyi család ügyei is a spanyol közvélemény elé kerültek. Elsősorban Károly hercegről⁸⁷⁹ találunk számos cikket, melyek szerelmi kalandozásaival, majd a trónról való lemondásával, visszatérésének esélylatolgatásaival foglalkoznak. Rajta kívül Mária királyné személye volt nagyon kedves a spanyolok számára, hiszen ő is az angol királyi család leszármazottja, mint XIII. Alfonz felesége, Victoria Eugenia. Kétszer is járt Spanyolországban, erről az eseményről sok cikk és egy könyv⁸⁸⁰ is beszámolt. Henry Helfant, Románia madridi követe által írt könyv rövid áttekintést ad a spanyol–román kapcsolatokról. Helfant beszámolt Mária királyné spanyolországi látogatásáról, melyet az „*Asociación de los Amigos de España*” szervezett. 15 évvel korábban már járt Mária királyné Spanyolországban. Helfant könyvében a következőket olvashatjuk a látogatással kapcsolatban: „*Évekkel ezelőtt voltam Spanyolországban. Sajnos csak néhány napra, de attól kezdve csodálom és oldhatatlan vágyat érzek, hogy visszatérhessek. A dédelgetett álmomat szeretném valóra váltani*”⁸⁸¹, nyilatkozta Mária. Ilona hercegnő kíséretében 6 hetet töltöttek el Spanyolországban. Magyary szintén beszámolt a látogatásról: „*tervbe vett látogatás alkalmából oly hangok is hallatszanak, amelyek házassági tervekről beszélnek a két udvar között. Ezek azonban ellenőrizhetetlen hírek, amelyekre vonatkozólag, nincs kézzelfogható alap.*”⁸⁸² A spanyol lapok mindig is elismerően nyilatkoznak Mária királynéről: csodálatos és elegáns nő, intelligens, ügyesen fest, ki cikkeket, meséket és tanulmányokat ír hazájáról is. Segít a szegényeken és a betegeken; a háborúban, a borzalmas tifuszbajrány idején az életét kockáztatva segített.⁸⁸³

Ferdinánd király⁸⁸⁴ betegségét viszont nagy aggodalommal figyelték, elsősorban azért, mert a hírek állapotával kapcsolatban nagyon ellentmondóak voltak, és ahogyan a magyar trón utódlásának kérdése, a román dinasztikus események is napvilágra kerültek. Ezek Károly herceg személyét állították központba. Károly trónról való lemondásával kapcsolatban a következőket olvashatjuk az ABC hasábjain: „*1926 január 4-én Károly*

⁸⁷⁹ Károly herceg: (1893. október 15. Sinaia. 1953.április 4. Estoril,) 1930-tól 1940-ig Románia királya, ellentmondásos uralkodása egyszemélyi, korporatista diktatúrába torkollott.

(http://hu.wikipedia.org/wiki/I._K%C3%A1roly_rom%C3%A1n_kir%C3%A1ly)

⁸⁸⁰ Henry HELFANT: *La reina María de Rumanía y España*, Madrid, 1940. 22.

⁸⁸¹ U.o.

⁸⁸² MOL, KÜM, K63-1928 27/32, 235.csomó, 4-es számú jelentés, Madrid, 1928. február

⁸⁸³ ABC, 1926. október 20.27.

⁸⁸⁴ (1865. augusztus 24. Sigmaringen- 1927 július 20. Bukarest) 1914-től 1927-ig Románia királya. 1920-ban államcsínyt hajtott végre, és Alexandru Avarescu tábornokot helyezte a miniszterelnöki székbe. 1925-ben arra kényszerítette fiát, Károly koronaherceget, hogy mondjon le a trónnal kapcsolatos jogairól. (http://hu.wikipedia.org/wiki/I._Ferdin%C3%A1nd_rom%C3%A1n_kir%C3%A1ly)

herceg lemondott trónöröklési jogáról, a hivatalos verzió szerint lemondásának oka a magánéleti kicsapongásaiban⁸⁸⁵ keresendő.”⁸⁸⁶

Ahogy a románok nagy többsége, úgy a spanyol közvélemény sem akarta elhinni, hogy szerelmi kicsapongásai miatt mondott le Károly trónöröklési jogáról, hiszen a világháború után Románia területe jelentősen növekedett, vagyis „a román korona nem olyan korona, melyről nyomós ok nélkül lemondanak. Mi lehet az ok?”⁸⁸⁷, kérdezte az ABC. Több lap azt próbálja sejtetni, hogy Károly herceg ellenfelei, akik apját támogatták, szerelmi kalandjait felhasználva próbálták eltávolítani a trónról. Mint az egyik ABC cikk írja: „Kétségtelenek Károly herceg kicsapongásai, mégis sok román nem érzi úgy, hogy ez elégséges legyen ahhoz, hogy megfosszák a trónhoz való jogától, és hogy az országot egy elnyúló régensi veszélynek kitegyék.”⁸⁸⁸ A spanyolok is osztották ezt a nézetet, mint írja az ABC: „nem Károly volt az első herceg, akinek házasságon kívüli szerelmi ügyei lennének, mely nem akadályozta meg őket abban, hogy később jó, és hatalmas uralkodókká váljanak.”⁸⁸⁹ Egy másik cikk szerint „nem csak a trónról mondott le Károly, hanem arról a titulusról is, hogy a királyi család tagja legyen. Egy angol lap szerint a lemondás annak a feszültségnek köszönhető, mely Juan Bratiano diktatórikus tendenciája és a herceg demokratikus céljai között feszül.”⁸⁹⁰

Amint már korábban említettük Spanyolországban ismert volt a magyar királykérdés, IV. Károly trónfosztása, majd kétszeri próbálkozása a visszatérésre, majd a korona öröklése körüli bonyodalmak, és a Kisantant viszonya az esetleges Habsburg restaurációhoz. Károly herceg és a román politikusok magyarországi tartózkodása találgatásokra adott okot. Az köztudott volt, hogy Károly herceg politikája merően eltér apja és a kormány politikájától. Az ABC cikk szerint: „Néhány héttel ezelőtt Cuza professzor a román ultranacionalisták vezetője Budapesten járt és tárgyalásokat folytatott

⁸⁸⁵ „1921. március 10-én házasságot kötött Ilona hercegnővel, Konstantin görög király lányával, és 20 hónappal később megszületett Mihály herceg, a házasság egyetlen egy gyermeke. De a görög hercegnővel kötött házassága előtt, már ismertek voltak szerelmi kicsapongásai, és ezzel megkezdődött a herceg kálváriája. A háború utolsó heteiben, amikor az német–osztrák csapatok elfoglalták már Románia nagy részét, Károly herceg Jassy-ba menekült. Titokban Odeszába ment, ott morganatikus házasságot kötött Zizi Lambrinoval, a román hadsereg egyik ezredesének lányával. A házasságból gyermek született, de az idill nem tartott túl sokáig. A háború után érvénytelenítette a házasságot. Ilona hercegnővel sem tartott túl sokáig Károly házasságának élete. Néhány futó kaland után 1925 tavaszán megismerkedett Elena Lupescu-val aki teljesen hatalmába kerítette a herceget. Amikor Károlyt apja Londonba küldte, hogy képviselje őt Alexandra királyné temetésén, a barátja társaságában érkezett az eseményre. Amint Ferdinánd király tudomására jutott a fia fatális lépése, azonnali visszatérésre utasította. Később azonban Károlyt a férfitől és trónörökösi kötelességénél jobban érdekelte a szerelem, és 1925. december 28-án Milánóból a trónról való lemondását küldte. Ferdinánd király azt azonnal el is fogadta, és Károly fiát nevezte ki trónörökössé. Ettől kezdve Károly külföldön élt, legtöbbször Franciaországban Lupescu asszony társaságában. Az elhagyott Ilona hercegnő kérte és meg is kapta a válást 1928 júniusában.” In: ABC, 1927.08.02.29.

⁸⁸⁶ ABC, 1927. augusztus 2. 29.

⁸⁸⁷ ABC, 1926. január 2. 17. (szerző nélkül)

⁸⁸⁸ ABC, 1927. augusztus 2. 29

⁸⁸⁹ ABC, 1929. november 12. 5.

⁸⁹⁰ ABC, 1926. január 3. 19.

*Magyarország, Bajorország és Poroszország ultranacionalista vezetőivel. Úgy tűnik, hogy siker esetén Károlyt Erdély királyává koronáznák, mely szorosan kapcsolódna Magyarországhoz. A terv (ha létezik) nagyon vakmerő és érdekes, de ki lehet jelenteni, hogy a magyarok nagy többsége távol áll tőle.*⁸⁹¹

Már Ferdinánd király betegsége idején sokan biztosak voltak abban, hogy Károly herceg visszatér Romániába, és ő lesz az uralkodó. 1926 telén aggasztó hírek érkeztek Ferdinánd király egészségéről. Az ABC szerint: „A Király állapota napról napra romlik. Ma reggel mondták, hogy a radiológiai vizsgálat után előjegyezték egy operációra, hogy a rákos részt eltávolítsák.”⁸⁹² Ferdinánd király betegségével és egészségi állapotával kapcsolatban ellentmondó hírek láttak napvilágot és hírzárlatot rendeltek el. A diplomáciai források és az udvar szerint: „király egyre jobban van, sőt pár kilót hízott is.”⁸⁹³ Ugyanezen a napon Bécsből olyan hírek érkeztek, miszerint „Ferdinánd király szombat este meghalt, de a Kormány titkolja a hírt a Királynő hazatértéig.”⁸⁹⁴

1927 nyarán általános választásokat tartottak, ezután nem sokkal halt meg az uralkodó (1927. július 20-án) akit az unokája, aki öt és fél éves volt, követte a trónon a régenstanács képviselőjével, mely 3 főből állt- Miklós herceg, egyházi pátriárka, Miron Cristea és a legfelső bíróság elnöke, Buzdugan.⁸⁹⁵ Az ABC szerint: „Az új helyzetben Juan Bratiano lett a hatalom egyedüli birtokosa, még jobban, mint Ferdinánd idején. Azonban nem élvezhette sokáig a privilegizált helyzetét, hiszen néhány hónap múlva meghalt. Vintila, a testvére követte a liberális párt élén, és a tanács elnökségében. A kisgazda párt erőszakos kampányba kezdett a liberális párt ellen és olyan sikeres volt, hogy a régenstanács átadta a hatalmat számára 1928 novemberében. A liberálisok szerint a Maniu-kabinet Romániában egy zűrzavaros korszakot nyitott meg. Bárhogy is legyen, a gazdaság egy súlyos krízisen ment keresztül. Károlynak kicsapongó élete ellenére sok szimpatizánsa maradt az országban.”⁸⁹⁶

Apja halála után Károly herceg visszakövetelte a trónhoz való jogát, és kategorikusan kijelentette, hogy „a szerelmi kalandjai nem befolyásolják a céljait.”⁸⁹⁷ Az ABC Károly herceg nyílt levelét leközzölte, melyben az nyíltan kifejezte a trónra való igényét: „Az imádott apám elvesztése miatti fájdalom- mondja- még fájdalmasabb számomra, hogy az utolsó óráiban nem tudtam vele lenni. Kívánságom ellenére, legszigorúbban és kategorikusan kijelentette, hogy jelenlétem nem kívánatos. Bár ez volt az utolsó kívánsága, mégis arról tájékoztattak, hogy legfőbb akarata teljesen más volt. Az

⁸⁹¹ ABC, 1926. január 16. 25. (szerző nélkül)

⁸⁹² ABC, 1926. november 30. 27.

⁸⁹³ ABC, 1926. december 1. 28.

⁸⁹⁴ U.o

⁸⁹⁵ ABC, 1929. november 12. 5.

⁸⁹⁶ U.o.

⁸⁹⁷ ABC 1927. augusztus 2. 29.

embertelen tett magyarázata az lehet, hogy „talán féltek attól, hogy jelenlétem esetleg zavargásokat váltana ki”? Valójában távol állok attól, hogy agitálni szeretnék országomban. Másfél évvel ezelőtt lemondtam a jogaimról. Tettem ezt hűségből, és a súlyos körülmények miatt, melyet bizonyos emberek kényszerítettek rám, akikről most nem szeretnék részleteket elárulni. Mélységesen elszomorított, hogy ezt a döntést kellett meghoznom. A magánéleti legendák, melyek napvilágot láttak, nem befolyásolják céljaimat.”⁸⁹⁸

Károly herceg is tisztában volt azzal, hogy apja halála után Romániában zűrzavar, esetleg polgárháború törhet ki, a hosszú régensség pedig meggyengítheti az országot. Mint írta nyilatkozatában: *„...édesapám eltűnt, súlyos örökséget maga mögött hagyva. Úgy gondolom, jogom van és gondoskodnom is kell arról, hogy a nemzet nagysága, két hatalmas uralkodó munkája semmiféle kárt ne szenvedjen. Igaz hazafi vagyok, és szívemben él az a kívánság, hogy az országom hasznára legyek. Nem kívánok felfordulást okozni, de soha többé nem tudom magamtól megtagadni a nép kívánságát, és nem meghallani hívását.”⁸⁹⁹*

Több cikk is esélylatolgatásba kezdett, mi lesz akkor, ha Károly herceg visszatér az országba, és mi lesz akkor, ha nem? Közvetlenül Ferdinánd halála után egyesek úgy vélték, hogy *„Ha Károly alig öt éves fia kerülne a trónra, félő lenne, hogy Oroszország, kihasználva a régensség gyöngeségét, elfoglalná Besszarábiát.”⁹⁰⁰*

Károly visszatérésére apja halála után még két évet kellett várni. Addig az ifjú uralkodó helyett régenstanács uralkodott, mely nem igazán bizonyult hatékonynak. Cárdenas szerint annak ellenére, hogy a nép nagyon szereti és tiszteli a családot, a család lépései miatt a monarchia fénye kezdett megkopni. Mint írta: *„Mária királyné tapintatlansága után”⁹⁰¹, a fia provokált incidenst⁹⁰², úgy tűnik minden összefogott a királyi család ellen, melynek presztízse már jelentősen csökkent Károly⁹⁰³ herceg érthetetlen cselekedetei miatt; úgy tűnik, hogy a királyi család összefogott annak érdekében, hogy a*

⁸⁹⁸ U.o. 31.

⁸⁹⁹ ABC, 1927. augusztus 2. 30.

⁹⁰⁰ ABC, 1926. december 3. 29.

⁹⁰¹ 1929. október 16-án az Universul című napilapban megjelent a királyné nyilatkozata a régensválasztással kapcsolatban. A királyné a kormány javaslatát nem tudta elfogadni az esetleges régens személyét illetően. Cárdenas jelentése szerint: *„a királyné kétségtől nem kedveli Maniut, és azt akarta, hogy kormánnyal szembeni véleményét megismerjék”* (A(H)MAE, H2648, 364-4-es számú jelentés, Bukarest, 1929. október 20.)

⁹⁰² Úgy tűnik, hogy a királyi családdal kapcsolatos botrányoknak nincs még vége, fia, Miklós autóbalesetet szenvedett. Mint írja Cárdenas: *„Egyik napon autójával a belváros nem túl frekvenciált helyén járt, amikor váratlanul egy taxi összeütközött a herceg autójával, behorpasztotta egy kicsit a sárhányóját. A herceg kiszállt az autójából, és lehordta a taxi vezetőjét, majd úgy ellátta a baját, hogy a sértettet be kellett szállítani a kórházba. Szinte az összes sajtó keményen bírálta a herceget és Őfelségét, Mária királynét, hogy nem tudta megnevelni fiait. A sofőr állapotáról szóló hírek igen változatosak, néhányan már halottnak is tekintik.* (MAE, Historia, Románia, H2648, 364-4-s számú jelentés, Bukarest, 1929. október 20.- királynő kijelentésének fordítása.)

⁹⁰³ U.o.

rendszer hírnevét rontsák.”⁹⁰⁴ Bár Cárdenas véleménye az volt, hogy a nép még mindig hően szereti a királyi családot, felmerül benne a kérdés, hogy ez meddig lesz így.

1930 nyarán számos cikk jelent meg arról, hogy Károly visszatérése hamarosan várható. Az ABC cikke szerint: *„Végülis érthető, hogy a nép jobban szeretne egy 36 éves királyt, mint egy 8 évest, egy még több mint 10 évig tartó régensségnek a veszélyeivel együtt. A román nép már megbocsátott Károlynak „szökése” miatt, és hogy szakított Lupescu asszonnyal, és Romániába való visszatérése, mint régens, vagy mint király várható.*”⁹⁰⁵

Június 7-én már olyan hírek jelentek meg az újságban miszerint: *„Károly Bukarestben van. A hivatalos körök nem erősítették meg a hírt, azt mondták, hogy 10-kor egy hivatalos nyilatkozatot tesznek. Ez meg is történt, a nyilatkozatban a következő volt: Károly Bukarestben van, és megbeszélést tartott már testvérével, Miklós herceggel és Maniu miniszterelnökkel. A minisztertanácsot sürgősen összehívták. A kormány Julio Maniu vezetésével feloszlatta önmagát.*”⁹⁰⁶ Az újságok szerint Károly fogadtatása nagyon pozitív volt, éljenző tömeg gyűlt össze az utcákon. Ennek hatására az újság szerint: *„a liberális párt kész feladni a Károly herceg koronázása elleni álláspontját. Vintila Bratiano kijelentette, hogy hasztalan az ország akaratával szembeszállni.*”⁹⁰⁷

Néhány nappal megérkezése után Károly nyilatkozott a nemzetközi lapoknak is. Arra a kérdésre, hogy ki segítette visszatérését, azt válaszolta, *„hogy elsősorban ő maga, másodsorban pedig Miklós testvére, akinek hite és erkölcsi támogatása sokban segített neki.*”⁹⁰⁸

A kiemelt cikkekből láthatjuk, hogy Spanyolország szinte napi pontossággal nyomon követte a román eseményeket is. Spanyolország mindig is monarchikus érzelmű volt, így a román királyi család ügyeit mindig is közel érezték magukhoz, sőt a múltban sok hasonlóságot lehet felfedezni a két udvar között.

⁹⁰⁴ ABC,1930.június 8.23.

⁹⁰⁶ U.o.

⁹⁰⁷ U.o.24.

⁹⁰⁸ U.o.25.

7.5. A marokkói háború végjátéka a magyar sajtóban és jelentésekben

Ennek fejezetnek az a célja, hogy a spanyol-marokkói események 1920-1923-ig terjedő időszakát bemutassa a Szentmiklósy Jenő barcelonai magyar konzul gróf Bánffy Miklós⁹⁰⁹ magyar királyi külügyminiszternek küldött jelentései segítségével. Ugyanakkor lehetőséget ad arra is, hogy bemutassuk: a magyar sajtóban ez volt a fő spanyol téma.⁹¹⁰ Ahhoz, hogy a pár év eseményeit pontosan megértsük, szükség van Marokkó és Spanyolország viszonyának rövid bemutatására. Az elmúlt 10 évben ugyan több tanulmány született a marokkói háború korai és későbbi időszakáról,⁹¹¹ azonban mindezekig a külügyi levéltár anyagát teljes egészében senki sem tárta fel.

Spanyolország és Marokkó kapcsolata Tariq arab hadvezér idejéig nyúlik vissza, amikor is 711-ben alig 10 000 fős⁹¹² seregével Marokkóból átkelt a Gibraltári-szoroson, és elfoglalta az Ibériai-félszigetet. Ezzel megkezdődött a több mint 750 éves arab uralom, amelynek a katolikus királyok 1492-ben vetnek véget.⁹¹³ A XV. századtól beszélhetünk spanyol és portugál jelenlétről Marokkóban, amikor a két ibériai monarchia a kereskedelmi útjait veszélyeztető afrikai kalózok tevékenységét igyekezett megfékezni.

A XIX. század első felében Spanyolország történelmét gazdasági problémák, pénzügyi spekuláció, politikai botrányok, a karlista háborúk, a liberálisok és konzervatívok harca, a 48-as forradalom véres leverése, tábornokok puccsa stb. tarkította.⁹¹⁴ Egyes gazdasági, politikai érdekcsoportok régóta arra vártak, hogy Spanyolország ismét beavatkozzon Marokkó ügyeibe. Az ürügyet egy andjarai törzs szolgáltatta, amikor 1859 nyarán megtámadott egy Ceuta falain kívül nem sokkal korábban épített spanyol erődöt, lerombolták és megsemmisítették a spanyol címet, melynek következtében Spanyolország október 22-én háborút hirdetett.⁹¹⁵

⁹⁰⁹ Gróf BÁNFFY Miklós: Kolozsvár, 1873. dec. 30. - Budapest, 1950. jún. 6. Politikus, író, festő, rendező, díszlet- és jelmeztervező. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Kolozsvárott végezte. Különböző politikai, állami és közéleti tisztségeket töltött be a Trianon előtti és utáni Magyarországon és a királyi Romániában: volt országgyűlési képviselő több cikluson át, majd 1921-től külügyminiszter.

⁹¹⁰ GARAMVÖLGYI Sára: *Spanyolország és Marokkó a XX. század elején*, szakdolgozat, 2010.

⁹¹¹ ANDERLE Ádám: i.m. (1999)

J. NAGY László: *A Maghreb országok felszabadulása*, Szeged, 1995. 17-24.

U.ő.: *Az arab országok története : 1913-2003*

ZOLTÁN Márta: „A spanyolok és Marokkó” in: *Új Honvédségi Szemle*, 2005/9, 96 – 116. ,

U.ő.: „España y Marruecos”. *Boletín AHPE*, oct. 2004. pp. 89 –114, in: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Sectio scientiae socialismo. Tudományos szocializmus*. Tom. 23.

⁹¹² García de CORTÁZAR, González VESGA: *Spanyolország története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 110

⁹¹³ ANDERLE Ádám: i.m. (1999), 64, García de CORTÁZAR: i.m. 110.

⁹¹⁴ ANDERLE Ádám: i.m. (1999), 64.

⁹¹⁵ MÜLLER Gabriella: *España y Marruecos, Aspectos históricos, El conflicto hispano-marroquí (1859-1860)*, Szeged, 2002. 36. (kézirat)

A háború 1860. március 25-én aláírt tűzszüneti megállapodással zárult. A spanyolok feltételei igen szigorúak voltak: százmillió pesetas nyolc hónap alatt kifizetendő kártérítés megfizetését, Ceuta területének kiszélesítését, a déli területeken halászati telep és kereskedelmi, vám és egyéb koncessziós jogok átengedését Spanyolország számára.⁹¹⁶ A Tetuán visszaszerzéséért a spanyoloknak kifizetett kártérítés összességében 119 millió pesetát tett ki, ami a marokkói államot csődbe juttatta.⁹¹⁷

A következő, szintén nagyon fontos állomás az 1906-os algecirasi konferencia volt. Ezen Franciaország és Németország egyezkedett a marokkói érdekszférák felosztásáról. 1912 novemberében Franciaország megnyerte Spanyolország támogatását, azzal a feltétellel, hogy elismeri Spanyolország kizárólagos jogát a Rif területein.⁹¹⁸ Ez azt jelentette, hogy Spanyolország hadserege révén ismét hatalmi szerepet tölthetett be a térségben. A már meggyötört államkincstárra súlyos terhet rótt, Spanyolország azonban még nem volt fölkészülve egy újabb gyarmati kalandra.

Az országot súlyos szociális, gazdasági és politikai problémák gyötörték, és a spanyol hadsereg felépítése is nagyon elavultnak számított. *„A század eleje óta sok katona érezte magát státuszához viszonyítva rosszul fizetettnek, holott a hadsereg emésztette fel az ország költségvetésének a felét. A hadsereg létszámához képest túl sok tiszt volt. 1917-ben a laktanyákban is tiltakozások törnek ki a megélhetési gondok miatt, és megalakulnak a korporatív érdek-képviselői mozgalom szervezetei, a Katonai Védelmi Junták (Juntas Militares de Defensa)”*⁹¹⁹, írja García de Cortázar.

Marokkó teher lett a hadsereg és a spanyol társadalom számára.⁹²⁰ Mindezen tényezők ellenére 1908 februárjában a spanyol csapatok Marokkó földjére léptek. Ám 1909-ben az újabb Marokkóba induló csapatok már egy tiltakozóhullámot indítottak el, mely a július 26–augusztus 2-ig tartó barcelonai - „tragikus hét”-ben csúcsosodott ki.⁹²¹ 1909-ben az ezred parancsot kapott, hogy Oviedóból Melillába vonuljon, Málagában partra szálltak, ahova szeptember 14-én érkeztek.⁹²² 1911 júniusában létrehozták az első önkéntes csapatot „*Grupo de Regulares*” néven, mely magában foglalt kabil törzseket is, akik

⁹¹⁶ U.o.

⁹¹⁷ J. NAGY László: i.m. (1995) 18- 19.

⁹¹⁸ García de CORTÁZAR, González VESGA: i.m. 383.

⁹¹⁹ U.o.

⁹²⁰ U.o.

⁹²¹ ANDERLE Ádám: i.m. (1999) 117.

⁹²² José Luis CARMONA GARCÍA: Edición coordinada por José GIRÓN: *Historia de Asturias*, Tomo I., Oviedo, 2004, 209.

Mizzianival⁹²³ nem szimpatizáltak, természetesen a parancsnokság spanyolokból állt.⁹²⁴ A Melillai Főparancsnokság létrehozása óta (1912. március 30.)⁹²⁵ az egymást követő főparancsnokok célja mindig az volt, hogy megtörjék a lázadó és ellenálló rif-törzseket. A kabil törzseket is magában foglaló spanyol csapatok sokkal hatékonyabbnak bizonyultak, mint a tisztán félszigeti egységek. Echagüe tábornok ezt felismerve, egyre nagyobb szerepet biztosított ezeknek, olyannyira, hogy amikor 1917-ben újjászervezte a csapatokat, elsőbbséget adott ezen egységeknek.⁹²⁶ Ez természetesen nagy feszültséget okozott. Amikor 1920 januárjában Silvestre hadosztálytábornokot fölmentették Ceuta főkapitányi posztjáról és kinevezték Melilla főkormányzójának, ez már valóban a hadműveletek kezdetét jelentette. E háborúban a spanyolokat folyamatos vereség érte, melynek következtében a háborúellenes erők táborra egyre erősödött.

Az első magyar konzuli jelentés a spanyol hadműveleti tervek jóváhagyása (1920. április 2.) után keletkezett: „*e magát még meg nem adott- vagyis a Melillától nyugatra és Tetuántól keletre fekvő- rész meghódításával Don Manuel Fernández Silvestre tábornok lett a f. év* ⁹²⁷*tavaszán megbízva*”.⁹²⁸ Ez a jelentés csak július 28-án érkezett meg Magyarországra, amikor is Silvestre tábornok látványos előrenyomulást hajtott végre, melynek következtében már 130 km-re áthelyeződött a spanyol vonal a Rif területén⁹²⁹, behódolásra kényszerítve több kabil csoportot, akiket a későbbiekben a hadműveletek során segítségül hívtak. A „*spanyolok a törzsfőnökök megnyerésével igyekeztek befolyásukat kiterjeszteni és konszolidálni*.”⁹³⁰ A hadműveletek sikeréhez a légierő is hozzájárult, hisz megfigyelői, felderítői, utánpótlási és bombázási feladatok mellett a csapatok munícióval való ellátását is biztosították.⁹³¹ A jelentés kitér a Silvestre tábornok által meghódított területekre is: „*Mostani feladatát Silvestre tábornok kezdetben látszólag*

⁹²³ EL MIZZIAN: Mohamed Ameziane, a spanyolok nevezték “El Mizzian”-nak, a független Rif területének vezetője, Abd- el – Krim-ig. Beni Bu Gafa kádija, feltételezhetően Muley Idriss leszármazottja. 1911-ben keresztesháborút hirdetett meg a spanyolok ellen.

⁹²⁴ José Luis CARMONA GARCÍA: i.m. 116.

⁹²⁵ U.o. 116.

⁹²⁶ Fernando PUELL de la VILLA: *Historia del ejército en España*, Alianza Editorial, Madrid, 2000. 116.

⁹²⁷ 1921.

⁹²⁸ MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922, 29/1 575/P. szám 43.o

⁹²⁹ ZOLTÁN Márta: i.m. 7.

⁹³⁰ J. NAGY László: i.m. (1995) 54.

⁹³¹ A repülők alkalmazását Pedro Vives Vich százados kezdeményezte, még 1910-ben. Alkalmazásukra először 1912-ben került sor Melillában, és a következő évben már egy egész repülőrajt vetettek be Tetuánban, melynek vezetésével Alfredo Kindelánt bízták meg. 1921-ben a légierő már mintegy 200 technikailag elég elavult repülővel rendelkezett, így hatékonyságuk megkérdőjelezhető volt. Felújításukkal, és a hadsereg modernizálásával Primo de Rivera is foglalkozott, azonban erre 1927-ig várni kellett. (Fernando PUELL de VILLA: i.m. 160-161)

nagy sikerrel oldotta meg. Néhány hét alatt sikerült neki a Kert folyótól, mely a már pacifikált résznek határa volt, Sidi Dris, Annual és Igueriben positióig eljutni.”⁹³²

Silvestre tábornok 1921. május 31-én adott parancsot az Amekran-folyón való átkelésre, majd az 525 méter magasan található Abarrán elfoglalására.⁹³³ A bennszülött rendőrség őrnagya, Villar szerint a környék kabiljai barátilag viszonyultak a spanyolokhoz. Más hírek szerint azonban nagyobb erejű harka (helyi bennszülött irreguláris csapat) gyülekezett a környéken. A tábornokok többsége szerint célszerű lett volna a műveletet elhalasztani, és előbb a légierő segítségével alaposan felderíteni a terepet. A főparancsnok azonban kiadta a megindulási parancsot, arra számítva, hogy Annualból utánpótlás csapatok segítségükre sietnek, illetve hogy a bennszülöttek nem számítanak a támadásukra. Azonban a Rif-törzsek tudnak a tervről : „*De a vad kabil törzsek visszavonulása inkább csak cselfogás volt ez utóbbiak részéről.*”⁹³⁴

A spanyol hadsereg sem volt kellőképpen felkészülve a támadásra.⁹³⁵ A Rif-törzsek megkezdtek a hadállás elleni támadást. Villar őrnagy azonban nem fordította vissza csapatait, sorsukra hagyva ezzel Abarrán védőit.⁹³⁶ Az Abarrán elleni támadás mintegy négy órát tartott, sokan úgy döntöttek, hogy jobban járnak, ha átállnak a támadók oldalára, így a spanyol katonák két tűz közé kerültek. Ez a vereség meghatározta a spanyolok további esélyeit, hisz alaposan kiismerték a hódítók gyengéit és sebezhetőségét.

Az Annuálban összpontosított erők képtelenek voltak Igueriben⁹³⁷ segítségére sietni. Az erőd elesett. A rifi ellenséges csapatok megkezdtek Annual bekerítését is. Silvestre

⁹³² MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922 , 29/1 575/P. szám 43. (1921. július 28. Barcelona)

⁹³³ ZOLTÁN Márta: i.m., 103.

⁹³⁴ MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922 , 29/1 575/P. szám 43. (1921. július 28. Barcelona)

⁹³⁵ A mindössze egy hadoszlopából álló spanyol erő rendkívüli erőfeszítés árán tudott elérni a hegycsúcsra: a 15 km hosszú, kanyargós szurdokúton csak egyesével tudtak előrehaladni, így reggelre az él már megérkezett, miközben az utolsó egységek csak két és fél órával később érték utol őket. Megkezdtek az erődítési munkákat, mely több, mint reménytelen vállalkozásnak bizonyult, hisz kő helyett csak homokot találtak, viszont a homokzsákok szinte teljesen használhatatlanok voltak. A spanyolokkal érkező baráti bennszülött csoportok vezetője azt tanácsolta Villar őrnagynak, hogy hagyják ott a helyet, térjenek vissza Annualba, mert nagyon kedvezőtlenek a terepviszonyok, nem lehet megfelelően kiépíteni az állást, ő azonban tovább erőltette annak építését. A környékbeli dombokon egyre több ellenséges csoport tűnt fel, és egyre közelebb. A spanyol katonák között nőtt az idegesség. Villar őrnagy befejezettnek nyilvánította az állás kiépítését és egy 200 fős bennszülött rendőrből, 50 fő spanyol katonából és egy baráti harkákból álló őrséget hátrahagyva visszaindult csapatával Annuálba. (ZOLTÁN Márta: i.m. (2005) 104.)

⁹³⁶ Pedig hadoszlopában volt egy bennszülött rendőregység, két reguláris (bennszülött) lövészs század, két géppuskás század, két műszaki század és egy reguláris lovasszázad mint harci egységek. (ZOLTÁN Márta: i.m. (2005) 104.)

⁹³⁷ Az egymástól távol eső állások ellátása komoly problémát jelentett a spanyol erők számára: az Annuálból induló élelmiszer-, víz- és löszerszállító konvojoktól az ellenséges erőkön kívül még a terepviszonyok leküzdése is igen nagy problémát jelentett. A kiképzetlen katonák nem voltak hozzászokva a hegyes területekhez, ahol mély, szinte alig járható szurdokok meredek hegyoldalakkal váltogatták egymást. Sok esetben, az állások minden ellátás nélkül maradtak, ideértve az orvosit is. Ez történt pl. Igueriben ostrománál

tábornok tisztában volt azzal, hogy Annual nem tud ellenállni, ezért elrendelte az erőd kiürítését. Július 22-én 11 órakor, a kiürítés megkezdésekor, a rifiek támadást indítottak Annual ellen.⁹³⁸ A spanyol főmegbízott, Berenguer tábornok a saját hadműveleteivel volt elfoglalva s valószínűleg nem mérte fel az Annuált fenyegető katasztrófa nagyságát. Július 22-én hajnalban Silvestre tábornok még mindig nem tudott döntésre jutni: korábban ugyan kiadta a kiürítési parancsot, most mégis visszavonta; még mindig reménykedett a félszigetről várt erősítés megérkezésében. Mint arról a jelentés is beszámolt: „A vezérkarával Annualban tartózkodó Fernandez tábornok egyszerre csak oly nagy számú ellenséges csapatokkal találta magát szembe, hogy azokkal a harcra a rendelkezésre állt aránylag csekély haderővel felvenni rá nézve nem volt lehetséges. Nehogy tehát kitegye magát annak, hogy összeköttetését Melillával a kabilok elvágják, elrendelte a hadierőinek visszavonulását a Sidi Dris-, Dar Drius- Batel vonalig.”⁹³⁹ A kiürítés óriási káoszban zajlott. A bennszülött rendőri egységek átálltak, és ők is a spanyol tiszteket kezdték lőni. A jelentés szerint: „E visszavonulás azonban igen nagy veszteséggel járt”⁹⁴⁰ a spanyolokra nézve. Maga Silvestre tábornok és több más főtsízt haltak hősi halált ez alkalommal. Silvestre eleste után Navarro tábornok vette át a visszavonuló csapatok vezetését és sikerült magát a Monte Arruit erődben tovább egy hétnél a mókók támadása ellen megvédelmeznie. De nem nyerhetvén Melillából semmiféle támogatást sem emberanyagban, sem élelmi és lőszerekben, utoljára is kénytelen volt magát a mókóknak megadni, amely alkalommal maga is nemcsak hogy megsebesült, hanem a mókók fogságába került.”⁹⁴¹

Az annuali katasztrófa áldozatainak számát sokáig csak sejteni lehetett, amint az a jelentésből is kiderül: „Hogy mily nagy volt a spanyolok vesztesége emberanyagban, az hivatalosan mindeddig nem lett közzétéve. A mint általában a marokkói hírekre vonatkozólag a legszigorúbb katonai cenzúra lett a lapokban elrendelve, úgyhogy az összes lapoknak más híreket, mint a hivatalos katonai kommunikációban foglaltakat hozniuk nem szabad.”⁹⁴² A területi veszteség is igen jelentős volt, a jelentés szerint: „A csapatok úgy

is (1921. július 16–21) Annuálból hiába kértek erősítést, az nem érkezett meg. Alig kezdték el a kiürítést, az ellenség megrohanta az állást, s csak néhányan éltek túl az ütközetet. (ZOLTÁN Márta, i. m., (2005) 104.)

⁹³⁸ Ekkor az erődben mintegy 3000 spanyol és 2000 bennszülött katona tartózkodott, 3 gyalogoszászlóalj és 18 század, 3 lovasszázad és 5 tüzéreg harcra képviselve, 4 napra elegendő élelmiszerrel, egy nem túl heves harcra napi lőszerkészlettel, és nem volt víztartalékuk. A támadók mintegy 18 000 fővel rendelkeztek, puskákkal felfegyverezve. (ZOLTÁN Márta, i.m., 104.)

⁹³⁹ MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922, 29/1 575/P. szám 43-44. (1921. július 28. Barcelona)

⁹⁴⁰ 120000 főnyi veszteséget okozott (CORTÁZAR y VESGA, id. mű, 384.)

⁹⁴¹ MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922, 29/1 674/P.szám 55. (1921. szeptember 1. Barcelona)

⁹⁴² MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922, 29/1 575/P. szám 44. (1921. július 28. Barcelona)

látszik, jóval hátrább voltak kénytelenek visszavonulni, mint a térképen látható fennebb említett harcvonalig. Erre mutat azon körülmény, hogy a lapok nyíltan bevallják, hogy Zeluán és Nador helységek körül vannak zárolva a felkelők részéről, úgyhogy nagyobb számú csapatokat kellett Melillából kiküldeni a lakóknak az ostromzár alól való felszabadítása végett.”⁹⁴³

Abd El Krim egyesítette a kabilokat, és megalakult a Rif-i Köztársaság 1923-ban.⁹⁴⁴ A spanyolok – katonai erő híján – a "visszatartó, fékező" politika mellett döntöttek, hogy megakadályozzák a lázadók térhódítását, írja egy jelentés: „E cél elérése nem lesz azonban könnyű feladat, mert a jól felfegyverzett és jól vezetett, erősen fanatizált felkelő csapatok száma nem kevesebb, mint 25.000 főre rúg. Siker csakis úgy remélhető, ha Spanyolország túlnyomó erővel képes lesz az ellenséget összemorzsolni. Spanyolország ily módon rendes hadjáratot kénytelen Afrikában viselni, a mellyel legalább is azt kell elérnie, hogy a már meghódítva volt területeket a Rifben újra visszaszerzi.”⁹⁴⁵

Az Annuali vereséget követően a kormányban is változások következtek be: „Oly nehéz időkben, mint a minőknek Spanyolország most elébe néz, a kormány vezetése is kell, hogy erős és szakavatott kézre legyen bízva. Allendesalazar⁹⁴⁶ és legtöbb minisztertársa aligha lettek volna képesek a nehéz feladattal kellőleg megbirkózni és ezt annál kevésbé, mert ez a kabinet a parlamentben még csak abszolút többséggel sem rendelkezett. A közvélemény szinte egyhangúlag Maurában⁹⁴⁷ látta azt az egyéniséget, aki nemcsak elegendő tekintéllyel, hanem képességgel is bír ahhoz, hogy az ország ügyeinek vezetése teljes megnyugvással bizassék most őreá. Allendesalazar f.hó II-én adta be maga és ő társai nevében lemondását és a király tényleg rögtön Maurát bízta meg az új kabinet megalakításával. Kétnapi tárgyalás után ennek sikerült is egy új minisztériumot összeállítani, amelyben –az extrém tendenciáknak hódoló pártoktól eltekintve- az összes pártok – illetőleg pártárnyalatokból hozott egy-egy tagot be.”⁹⁴⁸ „A fő feladat, melyeket a jelenlegi spanyol kormánynak a legközelebbi jövőben megoldani kellene a következők: a

⁹⁴³ U.o. 44.

⁹⁴⁴ J. NAGY László: i.m. (1995) 55.

⁹⁴⁵ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922, 29/I 611/P. szám. 31.

⁹⁴⁶ Manuel ALLENDESALAZAR y MUÑOZ DE SALAZAR, 1919-ben Maura a Szenátus elnökévé nevezi ki, ugyanezen év végén XIII. Alfonz király az új, rövid életű kormány elnökévé tette. Miután az utódját Eduardo Datot, 1921. március 7-én meggyilkolták a király újra rábízta a az új kabinet összeállítását. Sajnálatos módon négy hónappal később bekövetkezett az "annuáli katasztrófa", mely véget vetett a politikai pályafutásának.

⁹⁴⁷ Antonio MAURA y MONTANER, ügyvéd, politikus, és öt alkalommal miniszterelnök, utolsó alkalommal 1921 augusztusától, 1922 márciusáig tölti be pozícióját. Primo de Rivera hatalomrakerülésével (1923) végleg elhagyja a politikai pályát

⁹⁴⁸ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 611/P. szám.31.ható.

spanyol protektorátus teljes helyreállítása a marokkói spanyol zónában, a tangeri kérdés, az ország pénzügyi és közlekedési viszonyainak alapos és sürgős rendezése, a végleges jellegű új vámtarifa megállapítása és annak alapján új kereskedelmi szerződések megkötése a külföldi államokkal stb."⁹⁴⁹

A szeptemberi jelentés már egy újabb katonai akcióról számolt be: „.... Jóllehet a mórok felkelése ezidőszereint csakis Marokkónak spanyol védnökség alatt álló területe keleti részére, az ú.n. „rif”- re , terjed ki, legújabban a spanyol Marokkó egyéb részeiben is merülnek fel oly gyanús jelenségek, amelyek egy titkos forrongásra ott is látszanak mutatni. Berenguer tábornok főparancsnok ennek folytán sokkal nagyobb számú katonai erőre van utalva, mint ahogyan azt kezdetben hitték, amikor csupán a Rif-beli lázadók elleni akcióról volt szó. Eddig a lapok szerint körülbelül 55.000 főből álló csapattömegek lettek a spanyol anyaországból Marokkóba átküldve.”⁹⁵⁰ Azonban a fő gondot az jelentette, hogy a: „Marokkóba küldött csapatok részben teljesen ki nem képzett önkéntesekből, részben csak félig kiképzett rendes katonaságból is állanak, úgy hogy ezek utólagos kiképzése elengedhetetlenül szükséges, mielőtt a csapatok teljesen harcképesekké válnának. Az idegenek közt, akik szolgálatukat a spanyoloknak felajánlották, vannak angolok, oroszok, németek, sőt osztrákok is, magyar legionárius létéről eddig még nem hallottam semmit”⁹⁵¹, írta Szentmiklósy Jenő konzul.

A felfegyverzéssel kapcsolatban érdekes információra bukkanhatunk a 1921. szeptember 1-jei követi jelentésben. Marokkó érdekszférájában Spanyolország mellett ismét megjelent Franciaország és Anglia. Spanyolországnak ahhoz, hogy újra hadat tudjon viselni Marokkóban, igen erős felfegyverzésre volt szüksége: „Kénytelen tehát előbb a lőanyagnak és egyéb a modern hadviseléshez szükséges hadiszerek legnagyobb részét külföldről beszerezni, ami persze idővesztéssel jár. E tekintetben- úgy beszélik itteni körökben- Spanyolország angol részről nyer legnagyobb fokú támogatást, míg francia részről sokkal kevesebbet, sőt vannak, akik állítják, hogy ez utóbbi részről a mórok lesznek bizonyos fokig titokban támogatva. E tekintetben igen gyanúsnak tartják azt a körülményt, hogy a felkelő mórok, akik a visszavert spanyol csapatoktól igen sok hadiszert, puskát, ágyút stb., vettek el, kézigránatokkal rendelkeznek, aminek a spanyol hadsereg addig nem volt birtokában.”⁹⁵² Az akkori területi terjeszkedések közepette elképzelhető, hogy Franciaország saját pozíciójának erősítése érdekében fegyverrel támogatta a spanyolok

⁹⁴⁹ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 38/P. szám 23. (1922. január 12. Barcelona)

⁹⁵⁰ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 674/P.szám 52. (1921. szeptember 1. Barcelona)

⁹⁵¹ U.o. 52.háto.

⁹⁵² U.o.

ellen fellépő mórokat, de erről bizonyosságot természetesen nem nyerhetünk, írta Szentmiklósy Jenő konzul.

A katonai akció végül „szeptember közepében tényleg megindult és igen jó sikerrel járt eddig a spanyol seregekre nézve. F. hó 4-én a Mar Chica egész környéke, beleértve Nador helységet és az Atlaten-hegyet, valamint a Melillától nyugatra fekvő földnyelv le egész a Tiza –posícióig megint a spanyolok kezére került. A spanyol seregek ezen sikerdús előnyomulása immár képesekké teendi őket a Rif keleti részét egész a Kert folyóig aránylag könnyű szerrel ismét visszahódítani. A fellázadt törzsek az említett területen egymás után adják meg magukat és kérnek kegyelmet minden feltétel kikötése nélkül.”⁹⁵³ A további előnyomulás ügyében az esős évszak beállta miatt még tárgyalások folytak. „A spanyol közvélemény inkább az előnyomulásnak meg nem akasztását, hanem egész az Alhucemas szigettel szembefekvő területig való feltétlen kiterjesztését látszik kívánni. Ez azért van, mert ez utóbbi terület a legvadabbnak és legfanatikusabbnak elismert Beni Urriaguel – törzs által van lakva. Az ezen való bosszúállást mielőbbi kemény Spanyolországban mindenki elkerülhetetlenül szükségesnek tartja. Ha a Beni Urriaguel –törzs egyszer le lesz verve, úgy a spanyol lapok szerint a többi még nem pacifikált résznek a meghódítása könnyen fog menni esetleg a későbbi időkben is.”⁹⁵⁴

Szentmiklósy Jenő szerint a közvélemény Marokkóhoz való viszonyában is jelentős változás következett be.⁹⁵⁵ Míg a század elején szinte alig akadt, aki a hadviselést támogatta volna, most viszont már, mint jelentéséből kiderült: „a spanyolok összessége nemzeti ügynek tekinti, amennyiben jelenleg egy az ország katonai prestige-én ejtett csorbának a kiküszöböléséről van szó, amelyet pedig fenntartani mindenki egyaránt elengedhetetlenül szükségesnek tart. Még a katalánok és a baszkok is, akik a madridi kormánnyal szemben rendszerint ellenzéki álláspontot szoktak elfoglalni, de sőt a szocialisták is, akik a marokkói protektorátus eszméjét kezdettől fogva elvetették és annak mielőbbi teljes feladását a legújabb időkig követelték- még ezek is nemcsak hogy nem fejtenek ki semminemű ellenállást... , hanem a maguk részéről is igen nagy számban adtak kontingenst az „idegen légión”⁹⁵⁶-nak nevezett csapatok létszámának az emeléséhez. Az „idegen légión” ugyanis távolról sem áll tisztán „idegenekből”, hanem túlnyomó nagy

⁹⁵³ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 788/P. szám 27. (1921. október 16.)

⁹⁵⁴ U.o.

⁹⁵⁵ Szentmiklósy Jenő ezen kijelentése erőteljesen megkérdőjelezhető, ha a korabeli sajtót megnézzük, vagy összevetjük egy későbbi jelentésével.

⁹⁵⁶ „Tercer Legión”

részben spanyol és elég nagy számban Argentínából és Kubából idejött testvér-nemzetbeli önkéntesekből.”⁹⁵⁷

1922. július 26-án kelt jelentés szerint az előző év október 16-án kelt jelentés óta „spanyoloknak akkor vázolt katonai helyzete Marokkóban nagymértékben megjavult, amennyiben a csapatok előnyomulása azóta bár lassan, de következetesen előrehaladt, úgyhogy egy év leforgása után a spanyolok a „rif”-ben azon részt, melyet 1921. Július havában az annuáli katasztrófa előtt már megszállva tartottak csaknem teljesen visszahódították újólag. Előnyomultak a Kert-folyón túl a tengerpart mentén egészen Sidi Dirs-ig és beljebb a szárazföldön egész Tafersit-ig. A spanyol parlament 160.000 katonát bocsátott Don Dámaso Berenger tábornok főhadparancsnok rendelkezésére.”⁹⁵⁸ A háború támogatását illetőleg a múlt év óta némi változás következett be, írja Szentmiklósy Jenő konzul: „Jóllehet a marokkói katonai akció általában véve mindennek, csak népszerűségnek nem örvend a spanyol nép széles köreibben....mégis az országnak minden részéből és a társadalomnak minden rétegéből számosan önkényt állottak be a hadseregbe, hazafias kötelességüknek tartván az illetők az ország katonai prestige-én ejtett csorba kiköszörüléséhez mindenük megkockáztatásával a maguk részéről is hozzájárulni.”⁹⁵⁹ Mégis: „Az oly nagy hévvel lángoló hazaszeretettel tavaly megindult katonai akció iránti lelkesedés ma, egy évvel az annuáli események után, meglehetősen lelohadt már és mindinkább tért kezd foglalni az a felfogás, hogy Spanyolország eddigi csaknem kizárólag a katonai erőhatalmon nyugvó marokkói politikájának helyt kell adnia a megszállott területekbe való békés penetráció politikájának. E változást a közfelfogásban leginkább onnan ered, hogy az eredménnyel, melyet az ország rendkívüli vér-és pénzáldozatok árán egy egész év lefolyása után elért, nincsenek megelégedve. A nagy áldozatokat esetleg éveken át még tovább folytatni, mindenki képtelennek tartja az országot.”⁹⁶⁰

„Mint mindenütt a világon háborúbeli bal-vagy elégtelen siker esetében, úgy Spanyolországban is most nem a körülményekben, hanem a vezetésben keresik a hibát és a főparancsnokot okolják, ha mindjárt többnyire burkoltan is, az elért eredmények elégtelenségéért. Előrántották ezek tehát a múlt évi júliusi eseményeket, a felelőségre vonást, kit vagy kiket terhel az annuáli vereség súlya. Mert bár ennek közvetlen okozója az akkor elesett Fernández Silvestre tábornok volt, mégis ennek a katasztrófát megelőzőtt jelentéseiből kiderült utólag, hogy a legnagyobb eréllyel kért a maga idejében kisegítő

⁹⁵⁷ U.o. 27-27 háto.

⁹⁵⁸ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 5055/pol 18. (1922. július 26.)

⁹⁵⁹ U.o.18.háto.

⁹⁶⁰ U.o. 19.

csapatokat, melyek azonban soha sem kapott meg. Hogy a felelősségre vonás kellő módon történhessék, a hadügyminiszter a múlt tél folyamán megbízta Picasso⁹⁶¹ tábornokot a vizsgálat megejtésével és őt e célból a legmesszemenőbb tejhatalommal ruházta fel. Picasso lement Marokkóba és a vizsgálat eredményéről egy terjedelmes jelentést tett a hadügyminiszternek.”⁹⁶²

Az új hadügyminiszter⁹⁶³ – látva, hogy Picasso tábornok vizsgálata milyen mélységeket mozgat meg, – igyekezett korlátozni munkáját.⁹⁶⁴ Picasso tábornok ki akarta deríteni, hogy Silvestre⁹⁶⁵ főparancsnok mennyire követte önnön döntéseit, és ebben Berenguer tábornok főmegbízott mennyire adott szabad kezét neki. A jelentés szerint: „A katasztrófa, mint most már világosan látszik, onnan ered, hogy Fernandez Silvestre tábornok túl merészen és gyorsan nyomult a rendelkezésére állott csapatokkal Bateltől Annuálig elő, a nélkül, hogy az összeköttetést Melillával kellőleg biztosította volna. A magukat színleg megadott kabil törzsek, beleértve a spanyol hadsereg szolgálatában állottakat, háta mögött mint egy ember lázadtak fel ellene és vágták el összeköttetését Melillával, úgyhogy Silvestre tábornok Annulában csapata zömével minden oldalról az övénel jóval nagyobb számú ellenséggel lett egyszerre körülvéve és a kelepcéből, melybe belekerült nem volt képes többé kiszabadulni. Állítólag 25.000 emberből állt seregének egy része elesett más része a mórok fogságába került, míg igen sokan katonái közül képesek voltak francia zónába átmenekülni és onnan Melillába visszatérni.”⁹⁶⁶

Kilenchónapnyi munka után vizsgálatait befejezve, Picasso tábornok 1922. január 23-án tért vissza Madridba hatalmas iratköteggel. „Ami a Picasso –féle vizsgálati jelentést illeti, úgy annak tartalma közismeretessé persze nem lett téve; de tekintettek rendkívüli jelentőségére, mielőbb az illetékes katonai bíróságnak átadatnék, átnézés céljából egy 21 tagból álló parlamenti bizottságnak fog kiszolgáltatni, amely az ügygel a cortesnek ősszel

⁹⁶¹ Juan PICASSO GONZÁLEZ: Legfelsőbb Hadügyi és Tengerészeti Tanács tisztje

⁹⁶² MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 5055/pol 19-19.háto. (1922. július 26.)

⁹⁶³ Dámaso BERENGUER y FUSTÉ

⁹⁶⁴ Hiszen Berenguer tábornok amikor vizsgálatot kért, csak a tisztek, parancsnokok és a legénység cselekedeteinek kivizsgálására esetleg felelősök megkeresésére gondolt. Ehhez képest Picasso tábornok szükségesnek látta megvizsgálni azon hadműveleti terveket, amelyek alapján Silvestre tábornok a műveleteket és csapatokat vezette. (ZOLTÁN Márta, i. m. (2005))

⁹⁶⁵ Fernández SILVESTRE, vezénylő tábornok a Melillai térségben.

⁹⁶⁶ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 674/P.szám , 52.háto.-53.

leendő újbóli ülésezése alkalmával fog foglalkozni.”⁹⁶⁷ Az a hír járta, hogy még a király⁹⁶⁸ is érintett a katasztrófa bekövetkeztében.⁹⁶⁹

„Állítólag Berenguer tábornokot is terhelték benne egyes vallomások. Mikor ez utóbbi erről értesült, feljött Madridban és beadta lemondását, melyet a király folyó hó 13-án el is fogadott. Utódjává, - Don Rivardo Burguete y Lana lett kinevezve, aki azonnal leutazott Spanyol Marokkóba”⁹⁷⁰. Berenguer tábornokkal szemben „Ő a fő hangsúlyt Marokkóban egyébiránt a lehető békés eszközökkel való előnyomulásra kívánja helyezni, amelyhez a hadsereget csak mint nyomatékot kívánja felhasználni, úgyhogy ennek létszáma most már apasztható lesz. Nem penetrálni, hanem konpenetrálni kíván Marokkóban”^{971 972}

Közben a spanyol közvéleményt egy újabb érdekes tény foglalkoztatta. A konzuli jelentés szerint „...tegnap⁹⁷³ óta egy angol hadihajó időzik a barcelonai kikötőben, ahol néhány napig fog tartózkodni. A hajóraj, mely az „Atlantic Fleet”-hez tartozik és Plymouthból jött ide, érintvén menetközben Villagarcia, Gibraltár és Alcudia, vagyis csupán spanyol kikötőket Gibraltártól eltekintve- William C.M. Nicholson viceadmirális parancsnoksága alatt áll. Az itteni lapok nem beszélnek arról van-e az angol hajóraj e látogatásának politikai háttere; de részemről nem tartom kizártnak a feltevést, hogy bizonyos fokig talán van, tekintve a közeledést, amely Angol- és Spanyolország közt újabbi időkben létrejött a „Tánger”-i kérdések francia részről tervezett megoldási módja következtében, amellyel ugyanis a spanyolok semmiképp, de úgy látszik Anglia is egyetérteni nem akarnak. Megemlítendőnek tartom még, hogy a háború megszűnte óta ez az első idegen hajóraj, mely az itteni kikötőt meglátogatta.”⁹⁷⁴, írta Szentmiklósy Jenő konzul.

Szentmiklósy Jenő 1922 február 27-én kelt jelentésében a következőről számolt be: „van szerencsém mély tisztelettel jelenteni, hogy az angol hadihajóraj ma délelőtt elhagyta

⁹⁶⁷ MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922. 29/I 5055/pol 19.hátó. (1922. július 26.)

⁹⁶⁸ ZOLTÁN Márta: i.m. (2005) 105.

⁹⁶⁹ Az ügy kezdett egyre több embert befeketíteni, s túl mély gyökereket érinteni. A képviselőházban súlyos, kemény viták robbantak ki a Melillában történekről. Picasso rámutatott azokra a megengedhetetlen hibákra, gondatlanságra, átgondolatlanságokra melyek a hadműveleteket jellemezték Ugyanakkor a sajtónak kiszivárogtatott adatok felkavarták a közvéleményt, hiszen a hadműveletekben résztvevők több mint fele életét áldozta fel, mintegy 12 000 halottról beszéltek. (Fernando PUELL de la VILLA: i.m. 175.)

⁹⁷⁰ MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922. 29/I 5055/pol, 19.

⁹⁷¹ U.o.19.hát.o

⁹⁷² „Köztársaságiak, liberálisok és szocialisták követelték a vakmerő katonák megbüntetését, de nem találtak túl nagy visszhangra a konzervatívok között, akik szerették volna minimálisra csökkenteni a felelősségre vonást. A katonák becsülete nem tudta volna elviselni, hogy a civilek a vádlottak padjára ültessék őket, és mire a Picasso tábornok vezette bizottság benyújtotta volna a vádiratát a Cortesnek, 1923-ban Miguel Primo de Rivera eltemette az alkotmányt.”(CORTÁZAR y VESGA, i. m., 384.)

⁹⁷³ 1922. február 21.

⁹⁷⁴ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 1161/922 14. (1922. február 22. Barcelona)

az itteni kikötőt és egyenesen Malagába ment, ahonnan Gibraltárba fogja útját tovább folytatni.⁹⁷⁵ A hadihajó megjelenésének okáról még mindig csak találgatások látják meg a napvilágot: „Vajon az angol hajóraj itteni látogatásával volt bizonyos politikai cél egybekötve, a spanyol lapok közvéleményeiből nem derül ki. Tény az, hogy az itteni katonatiszti kaszinóban az angol altengernagy üdvözlő beszédben hivatkozás történt azokra a történelmi időkre, amikor a spanyol és angol seregek együtt harcoltak és ontották vérüket spanyol területen, miértis a megjelent angol tengerésztisztek nemcsak mint egy baráti nemzet képviselői, hanem mint egykori hadibajtársak utódai is lettek üdvözlölve ; - amire válaszában Nicholson altengernagy azon kívánságának adott kifejezést, hogy amint az angolok és spanyol haditengerészet a múltban is mindig (?) együtt küzdött a közös ellenség ellen, úgy maradjon ez jövőben is mindig így.”⁹⁷⁶ Azonban a konzuli jelentés további részéből az tűnik ki, hogy ezek a kijelentések: „csupáncsak az illető beszélőnek saját kezdeményezéséből eredt spontán nyilatkozatnak tekintendők nem pedig magasabb helyről jött sugalmazásokon alapulóknak.”⁹⁷⁷

Végül 1923. szeptember 13-án Katalónia helytartója, Primo de Rivera tábornok, a király teljes egyetértésével, átvette a hatalmat, feloszlatta a képviselőházat és katonai direktóriumot nevezett ki.⁹⁷⁸ Ezzel véget is ért a felelősség megállapítására létrehozott eljárás.

Primo hatalomra jutásával szinte teljesen megszűnik a marokkói események kommentálása a konzuli jelentésekben. Ennek oka talán az lehetett, hogy a konzuli jelentések ezidőben már a több évig elhúzódó spanyol-magyar gazdasági szerződésre összpontosítottak.

Csak a történet teljessége érdekében röviden össze kell foglalnunk a békéhez vezető utat. Primo de Rivera míg korábban Marokkó feladásának híve volt⁹⁷⁹, a sajtó és a közvélemény nyomására azonban politikát váltott, és a spanyol fennhatóság helyreállítása érdekében támadó műveleteket rendelt el. 1924-től a háborús tevékenység a nyugati területekre helyeződött. A légierő folyamatosan részt vett a harcokban. „Ekkor kezdődtek az első "stratégiai" bombázások: a lázadó törzsek földjeit, ültetvényeit, a terményt felégették kezdetleges "napalm" bombákkal, hogy megtörjék az ellenállást, ill.

⁹⁷⁵ MOL, K 63, 273. csomó, 29. tétel 1922. 29/I 1317/922 12. (1922. február 27. Barcelona)

⁹⁷⁶ U.o.

⁹⁷⁷ U.o.12.háto.

⁹⁷⁸ ANDERLE Ádám: i.m. (1999) 117.

⁹⁷⁹ Fernando PUELL de la VILLA: i.m. 149.

megsemmisítsék a lázadók ellenállását”⁹⁸⁰, írja Zoltán Márta. 1925 áprilisában Abd El Krim megtámadta a francia protektorátushoz tartozó területeket. Ekkor már „Spanyolország tisztában volt azzal, hogy egyedül nincs esélye a győzelemre. Ezért Primo de Rivera a rif példa ragályos veszélyére és a Nyugat hatalmának meggyengülésére figyelmeztette a franciákat, és nem a tárgyalásos, hanem katonai megoldásra biztatta őket.”⁹⁸¹, írja J. Nagy László. Ennek hatására Franciaország összefogott Spanyolországgal, hogy közös erővel törjék le a lázadást és a fiatal Rif Köztársaságot. Alhucemas már 1911 óta a spanyol hódítás célpontja volt, de a korábbi szárazföldi harccal próbálkozni hiábavaló embervesztéshez vezetett volna így, 1925-ben a tengerről való támadás mellett döntöttek. 1925. szeptember 8-án partra szálltak Alhucemasnál, a Rif-terület súlyponti területén. A partraszállás sikerét az igen pontos tervezésnek, előkészítésnek, valamint a katonák alapos kiképzésének köszönhetők. „Abd el Krim tisztában volt azzal, hogy a nyomasztó katonai fölényrel szemben nincs esélye a győzelemre, ezért 1926. május 22-én megadja magát a franciáknak, akik Réunion szigetére száműzik”⁹⁸², írta J. Nagy László.

Igen nagy emberáldozatok után, végül 1926-ban lezárult a marokkói háború ezen szakasza. A spanyol Hadügyminisztérium céljai ettől kezdve az volt, hogy a hadállományt lecsökkentsék, sokakat kártérítés mellet nyugdíjaztak.⁹⁸³ A spanyolok mit is „nyertek” a háborúval? Nyertek egy az anyaországtól távol eső területet, melynek kiterjedése, természeti kincsei és adottságai, valamint lakóinak száma szinte teljesen ismeretlen volt előttük. Csak két városuk volt: Tetuán és Larache, azonban az infrastruktúra hiánya szinte lehetetlenné tette a többi területre való behatolás lehetőségét. Az idő múltával mind világosabbá vált, hogy a francia területekkel szemben ez nagyon szegény, mostoha vidék és a nagy gazdasági haszonra számító álmai fokozatosan szertefoszlottak.

Így talán sokan köszönetet mondhattak Primo de Rivérának, hogy a háború gyors lezárása mellett döntött. „Nem lehet ugyanis tagadásba vennie azt a tényt, hogy a spanyol közéletre rákfeneként ránehezedő marokkói kérdést egyedül Primo tudta sikeresen megoldani.”⁹⁸⁴, írta Szentmiklósy Jenő.

⁹⁸⁰ ZOLTÁN Márta: i.m. (2005) 105.

⁹⁸¹ J. NAGY László: i.m. (1995) 56.

⁹⁸² U.o. 57.

⁹⁸³ Fernando PUELL de VILLA: i.m. 161.

⁹⁸⁴ MOL, K 63, 273.csomó, 29. tétel 1922. 29/I 25/pol 13.háto. (1928. június 2. Madrid)

8. Befejezés

Nehéz átfogó összegzést adni értekezésünk lezárásaként, hiszen Primo de Rivera diktatúrája csupán 6,5 éves periódusra korlátozódott, ezáltal a történelem nem adhatott elég időt a diktatúra szándékainak megvalósulására vagy kudarcára. A világgazdasági recesszió talaján kibontakozó politikai válság elsöpörte a diktatúrát és a monarchiát is. A második köztársaság már új nemzetközi koordináták közt működött, s a Primo de Rivera időszaka alatt meg nem oldott belső társadalmi-politikai kérdések (kisnemzetek törekvései, agrárkérdés, szociális problémák) rendezése várt rá.

Annak ellenére, hogy Primo de Rivera kísérlete torzó maradt, néhány összegező jellegű, általános megállapítást mégis tehetünk. Mindenekelőtt azt, hogy a spanyol külpolitika szervezete továbbra is rendezetlen, átgondolatlan maradt, szervezeti változtatásai csupán improvizációk voltak. A diktatúra első éveiben a katonai kormányzat (Directorio Militar) eltörölte a minisztériumokat, ezáltal alosztályok (secciones) és testületek (juntas) intézték a hivatali teendőket. 1925-től a polgári kormányzat (Directorio Civil) alatt létesültek ugyan minisztériumok, de a külügy továbbra is Primo közvetlen ellenőrzése alatt maradt a Ministerio de Estado⁹⁸⁵ keretén belül, ahol államtitkársági szinten kezelték az ügyeket. Juan Carlos Pereira⁹⁸⁶ paralízisról és instabilitásról beszél a külügyek terén, ám a paralízis leginkább a külügyi tisztviselők lassú, bürokratikus tevékenységében fejeződött ki. A szervezetlenség egyik jele, hogy az új követek írott instrukciók nélkül kezdtek munkájukhoz, a másik pedig diplomáciai képviselők belüli gyakori személycserék; a budapesti követ, Gracia Real kivétel, hiszen ő tíz évig töltötte be a tisztséget. Ez a rendetlenség-rendezetlenség lehet egyik oka a külügyi forrásokban jelentkező hiányosságoknak is, hiszen a jelentési kötelezettségek és az eljárások is lazák voltak.

A közép-kelet-európai országok külügyi szolgálatát illetően – a magyar esetben is feltűnő volt a gyakori személycsere, sőt a balkáni országok esetében a követségek felfüggesztésének is tanúi lehetünk – ami valószínűleg a személyi feltételek hiányával magyarázható.

Primo de Rivera legfőbb ambíciója az volt, hogy Spanyolország régi tekintélyét helyreállítsa, emiatt külpolitikájának legfőbb irányát továbbra is Anglia és Franciaország

⁹⁸⁵ Értekezésünkben gyakran „külügyminisztérium”-ként említettük a spanyol külügyet. Ez valójában Secretario de Estado, 1927-től pedig „Secretario General de Asuntos Exteriores

⁹⁸⁶ J.C.PEREIRA (ed.) *La política exterior de España (1800-2003)* Madrid, 2009. 173-174

jelentette. Jelentős lépéseket tett az észak-afrikai kármentés érdekében, Közép-Kelet-Európában pedig a francia és olasz térnyerést próbálta korlátozni. Új fő külpolitikai irányként viszont a spanyol-amerikai országokkal való kapcsolat helyreállítását jelölte meg. Ezt szolgálta az 1926-ban létrehozott új külpolitikai kormány szerv, a kulturális kapcsolatok tanácsa (Junta de Relaciones Culturales) is. A spanyol-amerikai államokkal való kapcsolat valódi távlataira utalt, hogy az ottani spanyol követségeken megjelentek a kereskedelmi attasék. Ennek tükrében kell szemlélnünk az önmagában is igen ambivalens USA-Spanyolország viszonyt az 1898-as vereség után. Az Egyesült Államok, amely maga is latin-amerikai expanzióba kezdett, megpróbálta a spanyol nyitást korlátozni Latin-Amerikában, ideológiai bázisként a „fekete-legendát” is felhasználva.

Primo de Rivera, elfogadva az I. világháború utáni új európai realitást, viszonylag gyorsan rendezte diplomáciai kapcsolatait a közép-kelet-európai országokkal. Ezen lépések mögött azonban nem volt érzékelhető átfogó koncepció, erőteljesen „rutin” jellegűek maradtak. Talán csak XIII. Alfonz által az első világháborúban ambicionált békeközvetítési kísérletek továbbélése jelenthette az a spanyol szándékot, amely a döntőbírói egyezmények szorgalmazásában érhető tetten.

A kereskedelmi szerződések körül kialakult ambivalens helyzet is jól tükrözi mindezt. Spanyolország hatékony kereskedelmét két dolog hátráltatta. Az egyik az a protekcionizmus, mely a Primo által meghirdetett új gazdasági irányt jellemezte, ám a fő akadályozó tényező mégis abban állt, hogy a kelet-közép-európai országok exportáru-összetétele nagyon hasonló volt a spanyolokéhoz. A lehetőségeket még tovább korlátozták az egyes országokon belül kialakult érdekellentétek a különböző gazdasági (ipari, agrár) csoportok között. Gondoljunk csak Magyarországra esetére, amikor a mezőgazdasági érdekek állítottak nehézségeket a magyar ipar lehetőségei elé. A fentiekén túl a minisztériumok bürokratikus működése, az eljárások bonyolultsága is akadályként jelentek meg.

A fiatal közép-kelet-európai államok esetében a diplomáciai elismerés, mint államukat legitimáló tényező említhető fő motívumként a kapcsolatok indulásakor. Spanyolország egyik állam számára sem jelentett fontos szempontot. Talán a kisantant államaitól körbe vett Magyarország kivétel, a magyar kormányt a Trianonban ért súlyos veszteség elleni tiltakozás és nemzetközi szolidaritás igénye fordította Spanyolország felé. E szimpátiát meg is kapta Primo de Riverától és XIII. Alfonztól, amint ezt Bethlen István madridi látogatása jelezte is.

Ki kell térnünk a bevezetésben említett hipotetikus kérdésfelvetésre is, hogy vajon a régió országai és Spanyolország között létezett-e ideológiai közeledés, tudatában voltak-e rendszereik hasonlóságának. Ez a tény nem mutatható ki hivatalosan az állampolitika szintjén, miközben látható, hogy a közép-kelet-európai országok társadalmi, gazdasági problémái, s részben megoldási módszereik nagyon hasonlóak voltak.

Mindazonáltal, a forrásokból kitetszően a spanyol hivatalos politikán belül az egyes országok megítélésében különbségeket tapasztalhatunk. Némiképp hangsúlyosabb szerepet kapott Magyarország és Lengyelország, amelyek élvezték XIII. Alfonz és Primo de Rivera személyes szimpátiáját. Apró, de beszédes spanyol jele ennek a kitüntetésekkel való politizálás. A külföldiek számára adható legmagasabb spanyol kitüntetést csak e két ország esetében kapta meg több politikus. A magyar esetben Walkó Lajos, Kánya Kálmán és Khuen Héderváry Sándor 1926-27-ben, a lengyelek közül pedig F.Sokal és C.Lene. Ezeken kívül egy román politikus részesült e kitüntetésben⁹⁸⁷. Az persze sokat mond, hogy Magyarország esetében a kitüntetettek között három külügyi vezető szerepelt, és egyetlen magyar követ sem - jelezvén a velük kapcsolatos spanyol elégedetlenséget. Ezzel szemben a lengyel követet, J. Perlowst⁹⁸⁸ a spanyolok számára is adható legmagasabb kitüntetéssel tisztelték meg.

Vajon mi lehetett az oka a két ország némiképpen megkülönböztetett megítélésének? Feltételezni lehet ebben természetesen Sofia Casanova és Révész Andor szerepét is, ez utóbbi ugyanis Primo de Rivera nem hivatalos külpolitikai tanácsadója is volt. Úgy látjuk, hogy Magyarország és Lengyelország esetében is érdemes számolni egy másik, elsősorban vallási-kulturális tényezővel is. Lengyelország kereskedelmi kapu jellege mellett, ami fontos a balti jelenlét miatt, erős lengyel katolikus lelkiület és a Magyarországon hasonló, Szekfű Gyula terminusával élve, úri „neobarokk” mentalitás sokban emlékeztetett a kortárs spanyol arisztokrácia felfogására. Ez tükröződik egyébként Gracia Real, Spanyolország magyarországi követének jelentéseiben, aki, ráhangolódva erre a hullámhosszra, erős magyarbarát szimpátiával tájékoztatta a kormányt és a királyi udvart a magyar ügyekről. Talán ezzel magyarázható hogy az olyan, nagy nemzetközi vihart is kavart botrányok esetében, mint a frankhamisítás vagy a királykérdés, a spanyol partnerek és a sajtó olyan elnézőek voltak.

Végül érdemes számításba venni azt is, hogy míg a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok szintjén a kapcsolatok korlátozottak, lassúak voltak, talán az sem túlzás, ha azt

⁹⁸⁷ Guía Oficial de España 1930. 247-249

⁹⁸⁸ 1929- Jean Perlowski (Lengyelország) In: Guía Oficial de España 1930. 251.

mondjuk, stagnáltak és sok esetben a megoldás hiányát mutatták, addig egyre több jel utal arra, hogy a kulturális, irodalmi kapcsolatok szintjén a húszas években nagy fellendülést tapasztalhatunk. A spanyol irodalom iránti növekvő érdeklődés minden országban kitapintható volt.

1929-től kezdődően, a gazdasági világválság után a Primo de Rivera idején megindult politikai és gazdasági folyamatok megszakadtak, a II. köztársaság megszületésével pedig végleg zárójelbe kerültek. A harmincas években a gazdasági válságból kilábaló Spanyolország már teljesen más európai gazdasági és politikai koordinátarendszerben találta magát.

9. Források és felhasznált irodalom

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Magyarország:

- K63, 273. csomó 29. tétel
- K69, 738. csomó
- K69, 739. csomó I.g. dosszié
- Horthy Miklós- IV. Károly levelezése – mikrofilm
- K 606 Levelek Horthy Miklósnak

Jugoszlávia:

- K63, 116. csomó 16/1. tétel
- K63, 120. csomó 16/32. tétel

Románia:

- K27/32 235. csomó (1928)

Spanyolország:

- K62, 13. doboz
- K64, 48. tétel I.

Spanyol Külügyi Levéltár (A(H)MAE) Madrid

Magyarország:

- H1611 (1920/23)
- H1612 (1924/30)
- H1717 (1890/1920)
- H2526 (1926)
- H2528 (1928)
- H2653
- TR 440 (1924/25)
- TR 463 (1920)
- TR 580 (1925)
- TR 329
- TR 401
- C311 (1925/26)
- P 268

- P 273
- P 276
- P 367

Románia:

- H1718 (1921/27)
- H1719 (1928/31)
- H2624 (1920/22)
- H2527 (1927/30)
- H2627 (1878/1926)
- H2648 (1927/30)
- H2647 (1920/30)
- TR 475
- TR 579

Lengyelország:

- H1681 (1919/22)
- H1682 (1923/31)
- P264
- P289
- P301

Jugoszlávia:

- H1799 (1830-1931)
- H2722 (1818/1923)
- H2711 (1923)
- H1799 (1830/1931)
- H1836 (1920/1932)
- P 247
- P 251
- P 379
- PP 1207,

Bulgária:

- H2334 (1909/1931)

Csehszlovákia:

- H 1436 (1924/30)
- H 2024 (1920/28)
- H2527
- H2354 (1920/29)
- 001168
- TR 390
- TR 394
- TR 401
- TR 415
- TR 463
- TR 464
- TR 465
- TR 571
- TR 475
- TR 578
- TR 580
- TR 586
- TR 587
- TR 588
- P 298
- P 270
- P 271

Guía de los Forasteros (1923-1930)

Colección de tratados internacionales suscritos por España, Volumen II. (1922-1925)

Volumen III. (1926-1928), Volumen IV. (1929-1932)

Archivo General de la Administración de Alcalá de Henares (AGA)

Magyarország:

- Caja 11901
- Caja 11902

România:

- Caja 11894
- Caja 11895
- Caja 11896

- Caja 11897
- Caja 11898
- Caja 11899

Archivo Histórico Nacional (Madrid)

- Legajo 244

Spanyol folyóiratok és napilapok:

- El ABC de Madrid (1920-1930)
- El Año político (1923-1930)
- La Guía oficial de España (1898-1930)
- La Correspondencia de España (1923-1925)
- La Época (1923-1930)
- La Gaceta Literaria (1924-1930)
- El Globo (1923-1930)
- El Heraldo de Madrid (1928-1931)
- La Ilustración Española y Americana (1920-1924)
- El Imparcial (1923-1930)
- La Patria (1924-25)
- La Voz (1923-1930)

Magyar folyóiratok és napilapok

- Délmagyarország (1920-1930)
- Külügyi Szemle (1922-1930)
- Magyarság (1928-1929)
- Magyar Exportkurír (1934)
- Magyarság (1929-30)
- Magyar Szemle (1927-1930)
- Népszava (1928-1930)
- Új Nemzedék (1928-1930)
- Szegedi Napló (1903-1925)
- Szegedi Híradó (1905-1917)
- Szeged és Vidéke (1906-1925)

Publikált források:

- *Canje de notas concertando y Modus Vivendi comercial entre España y Checoeslovaquia*, Madrid, 1925.
- *Convenio comercio entre España y Checoeslovaquia firmado en Madrid el 29 de Julio de 1925.*, Madrid, 1927.
- *Cartas abiertas al general Primo de Rivera*, Madrid, 1925.
- Colectivo de historia: *La dictadura de Primo de Rivera y el bloque de poder en España*, IN: Cuadernos Económicos de ICE, Madrid, 1978.
- *Los origenes diplomáticos de estado checoslovaco*, Madrid, 1930.
- Suqué, Antonio: *En el desplome de Europa: memorias de in consul de España (1898-1932)* , Teide, 1954.

Feldolgozások

- Albi, Fernando: *La política del Mediterráneo en la postguerra (1918-1928)*. Valencia, 1931.
- Anderle, Ádám: *El nacimiento de las relaciones diplomáticas húngaro-españolas (1920-1921)* In: *Acta Hispánica*. Szeged, 1997.
- Anderle Ádám: *Spanyolország története*, Pannonica Kiadó, 1999.
- Anderle Ádám: *Megosztott Hispánia*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1985.
- Anderle Ádám: *Marosy iratok*, Hispánia Kiadó, Szeged, 2002.
- Anderle Ádám: *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*, Szeged, 2006.
- Anderle, Ádám: *Hungría y España, relaciones milenarias*, Szeged, 2007.
- Argamasilla de la Cerda y Bayona, J.: *En honor de la verdad: la dictadura española, su obra beneficosa y su fracaso en la pública opinión, causas mediatas e inmediatas de éste*. Madrid, 1930.
- Andrew C., János: *The One-Party State and Social Movilization: East Europe Between Wars*, New York, 1970.
- Andrew C., János: *Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában*, Helikon Kiadó, 2003.
- Arató Endre: *Csehszlovákia története (1849-1945)*, Budapest, 1994.
- Bartecek, Ivo – Reska, Jaroslav: *Ceské zeé a spanelsko*, In: *Estudios hispánicos: Mundo ibérico, mundo eslavo, afinidades e interrelaciones*, Wroclaw, 2000.
- Bálint Sándor: *A szegedi paprika*, Budapest, 1962.

- Bachoud, Andrée: *Los españoles ante las campañas de Marruecos*, Espasa-Calpe, 1988.
- Badura, Bohumil: *Los países checos y España*, Praga, 2007.
- Bartecek, Ivo– Reska, Jaroslav: *Ceské země a Spanelsko* IN: Estudio hispánicos: Mundo ibérico, mundo eslavo, afinidades e interrelaciones, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2000.
- Bartha László: *A spanyolországi hungarica- kutatás története*. Levéltári Szemle 1989. 2. szám.
- Benbassa, Esther – Rodrigue, Aron: *A szefárd zsidók története, Toledótól Szalonikiig*, Budapest, 2003.
- Benisné Szabó Éva: *Révész Andor, az író*. (Szakdolgozat), Szeged, 2004.
- Berend T. Iván: *Gazdaság és társadalom, Tanulmányok hazánk és Kelet-Európa XIX. , XX. század történetéről*, Budapest, Magvető, 1974.
- Berend T. Iván – Ránki György: *Hungary. A Century of Economic Development*, New York, 1974.
- Berenguer, Dámaso: *De la Dictadura a la Republica: Las memorias de un militar*. Madrid, 1975.
- Bíró László: *A Karadjordjevicek*, História, 2001/7.
- Brachfeld, Olivér: *Historia de Hungría*, Barcelona, 1957.
- Brachfeld, Olivér: *La justicia de Hungría*, Barcelona, 1933.
- Campoamor, José María: *La actitud de España ante la cuestión de Marruecos (1900-1904): (memoria presentada en la Escuela Diplomática el 10 de noviembre de 1950,*. Madrid, 1951.
- Cárcer, Nuño Aguirre de: *La política exterior de España*, Madrid, 1963.
- Caro Baroja, Julio: *Los judíos en España moderna y contemporánea*. Madrid, 1986. 3a edición, Ediciones Istmo
- Carranza Förster, Sergio Román: *La protección diplomática y la práctica española*, Madrid, 2006.
- Castiella, Fernando María: *Una batalla diplomática*, Editorial Planeta, 1976.
- Cardona, Gabriel: *El poder militar en la España contemporánea hasta la guerra civil*, Madrid, 1983.
- Carmona García, José Luis: Edición coordinada por José Girón: *Historia de Asturias*, Tomo I. Oviedo, 2004.

- Colomar, María Antonia: *La acción internacional de España*, Madrid, 1980.
- Cortázar, García de – González Vesga: *Spanyolország története*, Budapest, 2005.
- Cortes-Cavanillas, Julian: *Alfonso XIII y la guerra del 14*, Alce, 1976.
- Cimadevilla, Francisco de: *El General Primo de Rivera*, Madrid, 1944.
- Cordero Torres, José María: *Política colonial*. Madrid, 1953.
- Cortés Cavanillas, Julián: *La dictadura y el dictador: rasgos históricos, políticos y psicológicos*. Madrid, 1929.
- Csatári Dániel: *Románia története a XIX- XX. században*, Budapest, 1988.
- Duarte, Fernando C.: España: *Miguel Primo de Rivera y Orbaneja: honor, patria, justicia*, Julian Espinosa, 1923.
- Fernández Almagro, Melchor: *Historia del reinado de D. Alfonso XIII*. Montaner y Simón, 1934.
- Fernandez de la Mora – Gonzalo, Nuño Aguirre de Carcer: *La política exterior de España*, Madrid, 1963.
- Filali Ansari, Abdul: *Pensar el Maghreb contemporáneo*, Instituto Catalán de Estudios Mediterráneos, 2001.
- Fischer Ferenc: *Spanyolország jelentősége, mint Németország és spanyol Amerika közötti híd*, In: Modernizáció határai, Tradíció és integráció Közép-Európában 19-20.sz, Szeged, 2002.
- Fuencisla Marín Castan, María: *La política exterior española entre la crisis de 1898 y la dictadura de Primo de Rivera*, In: La política exterior española en el siglo XX. Madrid, 1999.
- Fuentes Iruozquí, Manuel: *Evolución de la política comercial internacional: 1886-1961*, Heroes, 1961.
- Garamvölgyi Sára: *Spanyolország és Marokkó a XX. század elején*, szakdolgozat, 2010.
- García Figueras, Tomás: *La acción africana de España en torno al 98*, (1860-1912). Madrid, 1966.
- Germain, Patrick: *Károly és Zita, Az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó uralkodópárja*, Helikon Kiadó, 2005.
- Gómez Navarro, J.L.: *El régimen de Primo de Rivera*, Madrid, 1991.
- González Calbet, María Teresa: *La dictadura de Primo de Rivera: El directorio Militar*, Madrid, 1987.

- González, Elda – Nalewajko, Malgorzata: *España y Polonia: Los encuentros*, Madrid, 2005.
- González-Ruano, César: *General Primo de Rivera*. Madrid. 1954.
- Granell, Francesc: *Política comercial y comercio exterior de Espana*, Madrid, 1986.
- Harsányi Iván: *Spanyol dilemmák – spanyol megoldások a 19-20 .század útvesztőjében*. Pannónia Könyvek, 2006.
- Harsányi Iván: *Egy eszmerendszer, két diktatúra a 20. századi Spanyolországban*, In: Diktátorok és diktatúrák, Budapest, 1998.
- Harsányi Iván: *Meggyőződés vagy kötelességteljesítés. Ángel Sanz Briz szerepe az üldözött magyar zsidók védelmében (1944)* In: Zsidóság a hispán világban (szerk. Anderle Ádám), Szeged, 2004.
- Helfant, Henry – Manuel de Heredia: *La reina María de Rumanía y España*, Madrid, 1940.
- Helfant, Henry: *Rumanía y las relaciones hispano-rumanas*, Madrid, 1932.
- Helfant, Henry: *El petróleo rumano*, Madrid, 1934.
- Huntington, Samuel P.: *Political Order in Changing Societies*, New Haven, 1968,
- Iglesias García, Dalmacio: *Política de la dictadura*. Barcelona, 1930.
- J.Nagy László: *Az arab országok története: 1913-2003*. JATEPress Szeged, 2004.
- J.Nagy László: *Az arab országok története a XIX-XX. században*, Budapest, 1997.
- J.Nagy László: *A Mediterráneum a XX. században*. Szeged, JATEPress, Szeged, 1996.
- J.Nagy László: *A Maghreb országok felszabadulása, 1919-1956*. Szeged, 1995.
- Jordan, Iorgu – Georgescu, Paul Alexandru: *Los estudios hispánicos en Rumanía*, Bucarest, 1964.
- Jover Zamora, José María: *Política, diplomacia y humanismo popular*, Madrid, 1976.
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1919-1945*, Budapest, 1988.
- Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Aula, 1999.
- Karsai Elek: *A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája, 1927.jan.1-1931.aug.24.*, Budapest, 1967.
- Karsai Elek: *Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követséghez*, Táncsics könyvkiadó, 1969.

- Kövér György – Gyáni Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig, Budapest, 1998.
- N. Kruszewsky: *The Ownship of the Polish State*, Varsó, 1931.
- Kybal, Vlastimil: *Misión diplomática en España y en Portugal (1922-1933)*, Madrid, 1933.
- Linz, Juan J.: *Totalitarian an Authoritarian Regimes*, London, 2000.
- Macías,Uriel – Moreno Koch, Yolanda – Izquierdo Benito, Ricardo: *Los judíos en la España contemporánea: historia y visiones, 1898-1998*. Cuenca, 2000.
- Malaparte, Curzio: *Técnica del golpe del estado*, Barcelona, 1965.
- Maura Gamazo, Gabriel: *Bosquejo histórico de la dictadura*, Madrid, 1930.
- Marcu, Silvia: *Un puente latino sobre Europa*, Editorial del Instituto Cultural Rumano Bucarest, 2005.
- Mariátegui, José Carlos: *Figuras y aspectos de la vida mundial I. II*. Lima, 1970.
- Martinez de Velasco, Ángel: *La reforma del cuerpo diplomático por Primo de Rivera*. In: Revista Internacional de Sociología 1981.
- Martinez de Velasco, Ángel: *Política exterior de gobierno, Primo de Rivera con Iberoamérica*, Madrid, 1977.
- Martinez de Velasco, Ángel: *España e Iberoamerica, Relaciones Internacionales de España en el siglo XX.*, In: Prosperina I. 1984.
- Matyjaszczyk Grenda, Agnieszka – Presa González, Fernando: *Viajeros polacos en España*, Huerga Fierro, 2001.
- Matyjaszczyk, Agnieszka – Presa González, Fernando – Tania Láleva, Grenda – Hermida de Blas, Alejandro: *España y el mundo eslavo*. Relaciones culturales y lingüísticas, 2002.
- Nalevka, Vladimir: *Las relaciones checoeslovaco-españolas durante los años de la guerra civil*, In: las relaciones checo-españolas, Prága, 2007.
- Navajas Zubeldia, Carlos: *Ejército, estado y sociedad en España (1923-1930)*. Logroño, 1991.
- Nemes Dezső: *A frankhamisítási botrány és annak eltusolása*, Budapest, 1959.
- Nemes Dezső: *Bethlen István titkos iratai*, Kossuth Kiadó, 1964.
- Nemes Dezső: *Bethlen kormány külpolitikája, 1927-1931*, Kossuth Kiadó, 1964.
- Niederhauser Emil: *Bulgária története*, Gondolat Kiadó, 1959.
- O' Donnell, Guillermo: *Modernización y autorismo*, Buenos Aires, 1972.

- Opatrny, Josef: *Las relaciones checo-españolas*, Praga, 2007.
- Ormos Mária: *Nácizmus, fasizmus*, Budapest, 1987.
- Ormos Mária: *A fasiszta ideológiák alapjairól*, Budapest, 1981.
- Ormos Mária- Incze Miklós: *Európai fasizmusok*, Budapest, 1976.
- Ormos Mária: „Soha, amíg élek” Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben, Pannónia Könyvek, 1990.
- Ormos Mária: *Mussolinitől- Adolf Hitlerig*, In: Diktátorok és diktatúrák, Napvilág kiadó, 1997.
- Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914-1945*, Csokonai Kiadó, 1998.
- Ormos Mária – Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren: felemelkedés és hanyatlás 1814- 1945*, Osiris, Budapest, 2003.
- Ormos Mária: *A történelem vonatán. Európa és Magyarország a 20. században*. Múlt és Jövő Könyvkiadó, 2005.
- Palomares Lerma, Gustavo: *Mussolini y Primo de Rivera: Política exterior de dos dictadores*, Madrid, 1989.
- Palomares Lerma, Gustavo: *La política exterior española: de la dictadura de Primo de Rivera a la guerra civil*: In: La política exterior española en el siglo XX. Ediciones Ciencias Sociales, 1994.
- Palotás Emil: *Kelet-Európa története a 20. század első felében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.
- Paniagua, Javier: *España: siglo XX. 1898-1931*, Madrid, 1987.
- Pedanyé, Antonio: *Las relaciones hispano-checas a lo largo de la historia*. IN: Las relaciones checo-españolas, 2007.
- Pemartín, José: *Los valores históricos en la dictadura española*, Madrid, 1929.
- Pereira Castañares, Juan Carlos: *Introducción al estudio de la política exterior de España: siglos XIX y XX.* , Akal, 1982.
- Perényi József – Niederhauser Emil: *Bulgária története (1964-1948)*, Budapest, 1961.
- Perényi József: *Lengyelország története*, Budapest, 1962.
- Perényi József – Arató Endre: *Jugoszlávia története*, Budapest, 1988.
- Porfilio Sanz Camanes: *España y Rumanía: Espacios, Sociedades y fronteras*, La Mancha, 2006.

- Prieto, Myriam Sánchez: *Historia de la Prensa en España*. Hispánia, Szeged, 2000.
- Primo de Rivera, José Antonio: *La dictadura de Primo de Rivera juzgada en el extranjero : opiniones de hombres de estado, diplomáticos, técnicos, periodistas, etc.* Madrid, 1931.
- Primo de Rivera, Miguel, Marqués de Estella: *El golpe de Estado y la obra de la Dictadura, juzgados por el propio general Primo de Rivera*. Alicante, 1930.
- Primo de Rivera, Rocío: *Los de Primo de Rivera. Historia de una familia*. La Esfera de los Libros, S.L., 2003. Madrid
- Puell de la Villa, Fernando: *Historia del ejército en España*, Madrid, 2000.
- Queipo de Llano, García Genoveva: *La dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1996.
- Ránki György: *Állam és társadalom a két világháború közötti Közép-Kelet Európában*, Budapest, 1986.
- Révész, Andrés: *Frente al dictador*. Madrid, 1926.
- Révész, Andrés: *Mussolini: el dictador en pyjama*, Valencia, 1926.
- Révész, Andrés: *Treinta años trágicos: 1914-1945*. Madrid, 1945.
- Riley, Dylan: *The Civic Foundation of Fascism in Europe. Italy, Spain and Romania 1870-1945*. Baltimore, 2010.
- Río Cisneros, Agustín del: *Política internacional de España*, Afrodisio Aguado, S.A. Madrid, 1946.
- Rothschild, Joseph: *East Central Europe Between the Two World Wars*, Seattle, 1974,
- Rothschild, Joseph: *Jugoszlávia története a két világháború között*, Studium füzetek 4. Szeged, 1996.
- Rojas, Carlos: *Memorias inéditas de José Antonio Primo de Rivera*, Barcelona, 1986.
- Romsics Ignác: *Bethlen István emlékiratai*, Budapest, 1988.
- Romsics Ignác: *A bethleni konszolidáció*, In: *Magyarország története 1918-1990*, Budapest, 1995.
- Rubio Cabeza, Manuel: *Crónica de la Dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1986.
- Saiz, María Dolores: *Historia del periodismo en España*, Madrid, 1990.

- Sáringer János: *Magyar királyi diplomáciai testületek a hispán és a luzitán világban* (1921-1941) Kézirat, Szeged, 2001.
- Sáringer János: *Adattár a magyar külügyi szolgálat történetéhez (1920-1944)* Budapest, 2004.
- Sawicki, Piotr – Masberger, Roberto – Sawicka, Anna: *Estudios hispánicos-Mundo Ibérico, Mundo eslavo, Afinidades e interrelaciones*, Wroclaw, 2000.
- Seco Serrano, Carlos: *Alfonso XIII y la crisis de la Restauración*, Madrid, 1979.
- Seco Serrano, Carlos – Jover Zamora, José María. *La España de Alfonso XIII, El estado y la política (1902-1931)* Volumen 1, De los comienzos del reinado a los problemas de la posguerra, 1902-1922, Madrid, 1996.
- Seco Serrano, Carlos: *La España de Alfonso XIII: El estado y la política*. Seco Serrano, Carlos – Tusell, Javier: *La España de Alfonso XIII. El Estado y la Política (1902-1931)* II.kötet *Del Plano Inclinado hacia la Dictadura al final de la Monarquía 1922-1931*. Espasa Calpe, S.A. Madrid, 1997.
- Sterling, Rafael: *¿Cómo comercial con Rumanía?* Madrid, 1973.
- Sueiro Seoane, Susana: *España en el mediterráneo: Primo de Rivera y la „cuestión marroquí”: 1923-1930*, Madrid, 1993.
- Sueiro Seoane, Susana: *Primo de Rivera y Mussolini. Las relaciones diplomáticas entre dos dictaduras (1923-1930)*, In: *Relaciones Internacionales de España en el siglo XX*. Merida, 1984.
- Suquía, Federico: *España en la política internacional*, Madrid, 1926.
- Szigetvári Krisztián: *Vázlat Primo de Rivera diktatúrájáról (1923. szeptember-1930.január)*, Kutatási Füzetek, Pécs, 2009.
- Szigetvári Krisztián: *La concepción de Alfonso XIII sobre la forma de estado húngaro en 1926*, Iberoamericana Quinqueecclesiensis 6, Pécs, 2008.
- Szilágyi István: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*, Budapest, 1996.
- Szűcs Jenő: *Vázlatok Európa három történeti régiójáról*, Magvető, Budapest, 1983.
- Toldi Ferenc: *A jugoszláv állam kialakulása és felbomlása*, Budapest, 1995.
- Topolski, Jerzy: *Lengyelország története*, Budapest, 1989.
- Torre Gomez, Hipolito de la: *Portugal frente al „peligro español” (1910-1936)*, In: *Relaciones internacionales de España en el siglo XX*. Merida, 1984.

- Torre Gómez, Hipólito de la: *La regeneración internacional fallida (1915-1931), La política exterior de España (1800-2003)*, 2009. Barcelona
- Tóth Zoltán: *Románia története*, Budapest, 1964.
- Tonelli Sándor: *A kereskedelempolitika új útjai*, Szeged, 1934.
- Tonelli Sándor: *A magyar paprika sorsa*, Szeged, 1936.
- Tusell, Javier: *Radiografía de un golpe de estado: el ascenso al poder del general Primo de Rivera*. Madrid, 1987
- Tusell, Javier – Ismael Sanz: *Mussolini y Primo de Rivera: las relaciones políticas y diplomáticas de dos dictaduras*, Calpe, 1995.
- Tusell, Javier – García Gueipo de Llano, Genoveva: *El dictador y el mediador. Las relaciones hispano-inglesas durante la Dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1986
- Urbano Martínez Carreras, José: *La política exterior española durante el reinado de Alfonso XIII*. Madrid, 1980.
- Uscatescu, George: *Relaciones hispano-rumanas*, Centro de estudios orientales, Madrid, 1950.
- Venceslav Nikolov: Tobio, Luis: *Un diplomático español en Bulgaria*, Sofía, 2007.
- Vilar, Juan Bautista: *Las relaciones internacionales en la España contemporánea*, Murcia, 1989.
- Villarroja, Joaquín Tomás: *1812-1992, El arte de gobernar, Historia del Consejo de Ministros y de la Presidencia del Gobierno*, Madrid, 1999.
- Warda, N. Abu, Aldecoa F., Arenal, C. de, Calduch R., Gómez J, González P., Marín M.F., Marquina A., Palomares G., Rosón, A.G., Rubio D., Sahagún, F.: *La política exterior Española en el siglo XX*. Ediciones Ciencias Sociales
- Zoltán Márta: *A gyarmati hadseregtől a békefentartó hadműveletek modern professzionális haderejéig*, Doktori értekezés, (kézirat) Budapest, 2007.
- Zoltán Márta: *A spanyolok és Marokkó*, In: Új Honvédelmi Szemle, 2005/9.

Internetes források:

http://hu.wikipedia.org/wiki/Bulg%C3%A1ria_t%C3%B6rt%C3%A9nelme
http://hu.wikipedia.org/wiki/Jugoszl%C3%A1via#cite_note-7
http://hu.wikipedia.org/wiki/I._S%C3%A1ndor_jugoszl%C3%A1v_kir%C3%A1ly
<http://www.leki17.hu/pdf/pilsudski.pdf>
http://elib.kkf.hu/edip/D_13994.pdf
http://hu.wikipedia.org/wiki/Antonio_de_Guevara
<http://www.arcanum.hu/mol/lpext.dll/MT/b39/b64?fn=document-frame.htm&f=templates&2.0>
<http://madridbucarest.blogspot.com/2007/12/espaa-y-rumana-ms-de-un-siglo-de.html>
http://hu.wikipedia.org/wiki/Zita_magyar_kir%C3%A1lyn%C3%A9
http://hu.wikipedia.org/wiki/I._Ferdin%C3%A1nd_rom%C3%A1n_kir%C3%A1ly
http://hu.wikipedia.org/wiki/II._K%C3%A1roly_rom%C3%A1n_kir%C3%A1ly
http://es.wikipedia.org/wiki/Sof%C3%ADa_Casanova
<http://pcwww.liv.ac.uk/~chomik/casbio.html>
http://hu.wikipedia.org/wiki/XV._Lajos, http://hu.wikipedia.org/wiki/Leszczy%C5%84ska_M%C3%A1ria_lengyel_kir%C3%A1lyi_hercegn%C5%91
http://es.wikipedia.org/wiki/Mar%C3%ADa_Amalia_de_Sajonia
http://hu.wikipedia.org/wiki/Aranygyapjas_rend
http://hu.wikipedia.org/wiki/Jan_Tarnowski
<http://www.leki17.hu/pdf/pilsudski.pdf>
http://www.leki17.hu/polakia/2_vh_70/hm_10.pdf
<http://www.geographic.hu/index.php?act=napi&id=10675>
<http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/2001/0137/06.html>
<http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/cgi-bin/getdoc.cgi?04PLAAA0027593>
http://es.wikipedia.org/wiki/Plutarco_El%C3%ADas_Calles
http://www.vilagkiallitas.hu/index.phtml?module=home&menu_id=barcelona
[http://es.wikipedia.org/wiki/Exposici%C3%B3n_Internacional_de_Barcelona_\(1929\)](http://es.wikipedia.org/wiki/Exposici%C3%B3n_Internacional_de_Barcelona_(1929))
<http://www.patriagrande.net/peru/jose.carlos.mariategui/biografia.htm>
<http://mek.oszk.hu/01300/01391/html/vilag187.htm>
http://pl.wikipedia.org/wiki/Stanis%C5%82aw_Witkowski
<http://www.jorgetriassagnier.com/index.php/2009/09/26>
<http://www.worldsephardiccongress.org/congress/ponencias/ponencia13.htm>
<http://proyectorperfiles.blogspot.com/2008/09/ngel-pulido-y-la-ley-de-nacionalizacion.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Yahuda

<http://www.dpz.es/turismo/monograficos/aragon-sefarad/VolumenI/VolI-12.pdf>

<http://www.polhist.hu/multunk/letoltes/turbuczd.pdf>

<http://www.bdtf.hu/btk/trti/kattila/Dokumentumok/Seg%C3%A9danyagok/hontartelm.doc>

A szerző témakörhöz kapcsolódó publikációi:

- A spanyol-marokkói háború végjátéka a magyar követi jelentésekben (1920-1922) (IN: *Acta Scientiarum Socialium*, XXV Universitas Kaposváriensis, 2007. 195-206.)
- Los conflictos húngaro- españoles del párika en el comienzo del siglo XX (IN: *Acta Hispanica*, XII., 2007. 57-70.)
- Cigányok az 1920-as évek spanyol sajtójában (IN: *A láthatatlan nép, Cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*, 2008. 143-146.)
- István Bethlen, el Primer Ministro de Hungría en España (IN: *Acta Hispánica*, 2009. 19-30.)
- Os três ditadores (IN: *Acta Scientiarum Socialium*, Universitas Kaposváriensis, 2009.183-208.)
- Bethlen István miniszterelnök spanyolországi látogatása, IN: *Mozaikok a magyar történelemből*: 2009. 183-208)
 - La visita de István Bethlen en Madrid (1929) Edit. por: (Departamento de Historia Moderna y Contemporánea de la Universidad de Cantabria, 2010.)

10. Adattár

Táblázat 1. Spanyolország külképviseltei, spanyolországi külképviseltek (1898-1930)

Ország	Külképviseltek létszáma Spanyolországban	Spanyolország külképviselteinek létszáma	Konzulátusok Spanyolországban	Spanyolország konzulátusai
1898				
Anglia	8	4	84	124
Franciaország	5	4	117	91
Olaszország	4	4	53	60
USA	5	5	67	32
O.M.M.	3	3	35	5
Bulgária	-	-	-	2
Románia	-	-	2	3
1900				
Anglia	7	3	70	140
Franciaország	5	4	100	99
Olaszország	4	3	45	64
USA	-	-	10	17
Portugália	2	2	86	71
O.M.M.	3	3	30	5
Bulgária	-	-	-	2
Románia	-	-	2	4
1907				
Anglia	8	3	54	108
Franciaország	7	4	76	106
Olaszország	2	3	37	58
USA	2	3	22	35
O.M.M.	3	3	28	7
Bulgária	-	-	-	2
Románia	-	-	1	5

1914				
Anglia	9	5	62	100
Franciaország	7	6	73	115
Olaszország	4	7	38	62
USA	3	4	22	39
O.M.M.	4	5	30	8
Bulgária	-	1	-	4
Románia	3	2	2	6
Szerbia	-	1	1	1
1919				
Anglia	11	7	55	106
Franciaország	13	8	77	82
Olaszország	9	7	44	58
USA	10	5	20	30
O.M.M.	6	7	29	9
Bulgária	-	1	-	4
Románia	2	2	2	5
Szerbia	4	1 (u.a. Rom.)	1	-
1922				
Anglia	13	6	40	103
Franciaország	11	9	77	108
Olaszország	5	4	43	55
USA	7	5	18	42
Ausztria	1	4	28	3
Magyarország	-	2	-	2
Bulgária	-	2	1	5
Románia	3	3	3	7
Csehszlovákia	1	3	-	4
Jugoszlávia	2	3	-	2
Lengyelország	2	3	1	5
1924				
Anglia	10	8	48	104
Franciaország	13	9	68	109

Olaszország	5	4	33	56
USA	6	5	16	52
Ausztria	2	3	2	3
Magyarország	6	4	1	2
Bulgária	1	2	1	6
Románia	2	3	8	6
Csehszlovákia	2	2	-	7
Jugoszlávia	2	3	1	2
Lengyelország	2	3	-	5
1930				
Anglia	7	8	48	100
Franciaország	9	8	75	107
Olaszország	9	6	35	51
USA	10	4	13	58
Ausztria	2	4	2	3
Magyarország	2	2	1	1
Bulgária	2	3	2	5
Románia	2	3	8	6
Csehszlovákia	2	2	8	4
Jugoszlávia	2	3	3	4
Lengyelország	2	3	1	2

Táblázat 2. Spanyolország külképviseletei Közép-Kelet-Európában, közép-kelet-európai spanyol külképviseletel

Ország	Külképviselet Spanyolországban	Spanyolország külképviseletei
1919		
Au.	*- nagykövet Erwein de Gudenus- tanácsos Juan de Gagern- titkár Alfonso Knaffl-Lenz de Fohnsdorf- titkár Theobald de Mossig- attasé Antón Spitzer	Eugenio Ferraz y Alcalá Galiano- nagykövet Manuel Alonso de Avila y Bernabeu- elsőtitkár José Santos y Cía- másodtitkár Victoriano Sáinz de la Cuesta- diplomáciai attasé Lorenzo Piñeiro- diplomáciai attasé José Ricardo Gómez Acebo y Vázquez- diplomáciai attasé Pedro Obregón y Matte- katonai attasé (José Teixedor y Jugo Antonio Suqué y Sucona- konzul)
Rom.	Goerges Cretziano- követ Constantino Olanesco- tanácsos	Rafael Mitjana y Gordón- követ Ramón de Basterra y Zabala- harmadtitkár
Bulg.	-	Diego Saavedra y Magdalena- követ
Szerb.	Dragomir M. Yancovitch- követ Radomir Loukovitch- elsőtitkár Nastas D. Illitch- másodtitkár Douthan Stépanovitch- attasé	Románia követe
1920		
Au.	Erwein de Gudenus- megbízott-nagyköv.felszámolása Juan de Gagern- tanácsos	Manuel Alonso de Avila y Bernabeu- követ Pablo de Churruca y Dotres- elsőtitkár José Ricardo Gómez Acebo y Vázquez- diplomáciai attasé Pedro Obregón y Matte- katonai attasé
Mo.		(Francisco Martínez de Galinsoga y de la Serna, Vizconde de Gracia Real - követ) (Mariano Fábregas y Sotelo- konzul) José Gallard y Gisbal- tiszteletbeli konzul
Lo.	Georges Tomaszewski- ügyvivő Félix Frankouski- titkár Platón Vladimir Clechanowiecki- attasé	
Jug.	Jean Duotchitch- ügyvivő Théodore Ristitch- elsőtitkár	Cristóbal Fernández Vallín- követ Carlos Silvela y de la Vlesca- harmadtitkár Manuel Inclán y de la Rasilla- elsőtitkár

Rom.	Goerges Cretziano-követ Constantino Olanesco- tanácsos	Antonio de Zayas y Beaumont, Duque de Amalfi- követ Ramón de Basterra y Zabala- harmadtitkár
Bulg.		José Romero Dusmet-követ José Castellanos y Mendeville- másodtitkár
Cseh. Szlov.	Madrid-Joseph Sindler- konzul	Prága- Dr. Karol- tiszteletbeli konzul
1921		
Au.	Juan de Gagern-kereskedelmi attasé	Manuel Alonso de Avila y Bernabeu- követ Pablo de Churruca y Dotres-elsőtitkár José Ricardo Gómez Acebo y Vázquez- diplomáciai attasé Pedro Obregón y Matte- katonai attasé
Mo.	(Szentmiklósy Jenő-ideiglenes konzuli megbízott, Barcelona)	Francisco Martínez de Galinsoga y de la Serna, Vizconde de Gracia Real - követ Mariano Fábregas y Sotelo- konzul José Gallard y Gíbal- tiszteletbeli konzul
Lo.	Ladislao Skrzyaski-követ Félix Frankouski- titkár	
Jug.	Ante Trescich Pavichici- követ Jean Duotchitch-tanácsos Théodore Ristitch- elsőtitkár	Cristóbal Fernández Vallín- követ Carlos Silvela y de la Vlesca- harmadtitkár Manuel Inclán y de la Rasilla- elsőtitkár
Rom.	Goerges Cretziano-követ Constantino Olanesco- tanácsos Constantino Jonesco Munte-katonai attasé Juan Gaunea- katonai attasé	Antonio de Zayas y Beaumont, Duque de Amalfi- követ Ramón de Basterra y Zabala- harmadtitkár
Bulg.		José Romero Dusmet-követ José Castellanos y Mendeville- másodtitkár
Cseh. Szlov.	Madrid-Joseph Sindler	Prága- Dr. Karol- tiszteletbeli
1922		
Au.	Juan de Gagern-kereskedelmi attasé	Manuel Alonso de Ávila y Bernabeu- követ Fernando Gómez Contreras-elsőtitkár Joaquín del Castillo y Caballero- harmadtitkár Pedro Obregón y Matte-katonai attasé
Mo.	(Praznovszky Iván-követ Párizs) (Láng Boldizsár- tanácsos)	Francisco Martínez de Galinsoga y de la Serna, Vizconde de Gracia Real- követ

		Miguel Castaneda y Echevarría- másodtitkár
Lo.	Xavier Orlowski- követ Georfes Tomaszewski- kereskedelmi tanácsos	Francisco Gutiérrez de Agüera y Bayo, nagykövet követi funkcióban Gonzalo del Río y García- elsőtitkár Roberto de Satorres y Vries- harmadtitkár
Jug.	Ante Tressich Pavichich- követ Jean Douthitch- tanácsos	José Gil Delgado y Olazábal- követ Francisco Agramonte y Cortijo- elsőtitkár Pablo Ubarri y Soriano- harmadtitkár
Rom.	Georges Cretziano- követ Matila Costiesco Ghyka- elsőtitkár Dimitri Soutzo- katonai attasé	Antonio de Zayas y Beaumont, Duque de Amalfi- követ José María de Santos Cia- elsőtitkár Francisco Amat y Torres- harmadtitkár
Bulg.	-	José Romero y Dusmet- követ José Castellanos y Mandeville- másodtitkár
Cseh. Szlov.	Milos Kobr- követ	Pedro Sebastián de Erice- követ José de Cácer y Lassance- másodtitkár José Sebastián de Erice y O'Shea- diplomáciai attasé
1923		
Au.	Jean d'Eichhoff- követ Knaffl Lenz- tanácsos	Manuel Alonso de Avila y Bernabeu- követ, általános konzul Fernando Gómez Contreras- elsőtitkár Rafael Forns y Quadra- harmadtitkár
Mo.	Praznovszky Iván- követ (Párizs) Láng Boldizsár- tanácsos	Francisco Martínez de Galinsoga y de la Serna, Vizconde de Gracia Real- követ, általános konzul Luis Alvarez de Estrada y Luque- másodtitkár (Jacobo Moreno Rosales- konzul)
Lo.	Orlowski báró- követ Georges Tomaszewski- tanácsos	Francisco Gutiérret de Agüera y Bayo- nagykövet követi funkcióban Ginés Vidal y Saura- elsőtitkár Francisco Triviño y Sánchez- harmadtitkár
Jug.követ Georges Nastasslyevitc- tanácsos	José Gil Delgado y Olazábal- követ, általános konzul Francisco Agramonte y Cortijo- elsőtitkár Pablo Ubarri y Soriano- harmadtitkár
Rom.követ Georges Stoicesco- tanácsos	Antonio de Zayas y Beaumont, Duque de Amalfi- követ, általános konzul José Maria de Santos Cia- elsőtitkár Francisco Amat y Torres- harmadtitkár
Bulg.	-	José Romero y Dusmet- követ, általános konzul José Castellanos y Mendeville-

		másodtitkár
Cseh. Szlov.	Milos Kobr -követ	Pedro Sebastián de Erice -követ, általános konzul José de Cárcer y Lassance -másodtitkár José Sebastián de Erice y O'Shea - attasé
1924		
Au.	Jean d'Eichhoff - követ H. Schmid - tanácsos	Manuel Alonso de Avila y Bernabeu - követ, általános konzul Francisco Agramonto y Cortijo - elsőtitkár Rafael Forn y Quadra - harmadtitkár
Mo.	Korányi Frigyes -követ (Párizs) Hevesy Pál -tanácsos Láng Boldizsár -tanácsos Végh N. - titkár Cindrie E. - titkár Uilein A. - titkár (Szentmiklós Jenő -Párizsi m.kir. köv. madridi irodája)	Francisco Martínez de Galisoga y de la Serna Vizconde de Gracia Real - követ és főkonzul Luis Alvarez de Estrada y Luque - másodtitkár José Gonzalez de Gregorio Arribas - diplomata attasé Santiago de Muguiro y Muguiro - diplomata attasé
Lo.-követ Constantino Jelenski -	Francisco Gutiérrez de Agüera y Bayo - nagykövet követi funkcióban Ginés Vidal y Saura -elsőtitkár Francisco Triviño y Sánchez - harmadtitkár
Jug.követ Georges Nastassiyevitch -tanácsos	José Gil Delgado y Olazábal - követ, általános konzul Fernando Gómez Contreras - elsőtitkár Pablo Ubarri y Soriano - harmadtitkár
Rom. követ Georges Stoicesco - tanácsos, kereskedelmi megbízott	Antonio de Zayas y Beaumont, Duque de Amalfi - követ, általános konzul Luis Losada y Roses -elsőtitkár Miguel Teus y Navarro - harmadtitkár
Bulg.	Georges Radeff -követ	José Romero y Dusmet -követ, általános konzul José Castellanos y Mende ville - másodtitkár
Cseh. Szlov.	Milos Kobr - követ Adolf Berka -másodtitkár	Pedro Sebastián de Erice -követ, általános konzul José de Cárcer y Lassance -másodtitkár
1925		
Mo.	Korányi Frigyes báró - követ (Párizs) Hevesy Pál - tanácsos Láng Boldizsár - tanácsos (Szentmiklós Jenő - tanácsos párizsi m. kir.Követség madridi irodája)	Francisco Martínez de Galisoga y de la Serna Vizconde de Gracia Real - követ és főkonzul Francisco Muns y Andreu - másodtitkár José Gonzalez de Gregorio Arribas - attasé
Lo.	Ladislaw Sobanski báró -követ	Francisco Gutierrez de Agüera y Bayo -

	Constantino Jelenski- elsőtitkár	nagykövet -követi minőségben Ginés Vidal y Saura- elsőtitkár Francisco Triviño y Sánchez- harmadtitkár
Jug.	Radomir M. Loukovitch- tanácsos, ügyvivő	Francisco de Asís Serrat y Bonastre- követ, általános konzul Miguel Castañeda y Echevarría - másodtitkár
Rom.	N.B. Cantacuzene- tanácsos (Párizs) Vintila Petala- elsőtitkár Demetre Buzdugan- harmadtitkár Georges René Stociesco- pénzü.tanácsos Georges Assan- kereskedelmi attasé Georges Opresco ezredes- katonai attasé	Fernando Gómez Contreras- ügyvivő Miguel Tens y Navarro- harmadtitkár
Bulg.	Georges Radeff- követ	José Romero y Dusmet- követ, főkonzul Luis Losada y Roses- elsőtitkár
Cseh. Szlov.	Milos Kobr- követ	Pedro Sebastián de Erice- követ és főkonzul José de Cárcer y Lassance- másodtitkár
1926		
Mo.	Korányi Frigyes báró- követ (Párizs) Apor Gábor gróf- tanácsos Hevesy Pál- tanácsos Láng B. báró- tanácsos (Szentmiklós Jenő -Párizsi m.kir. köv. madridi irodája)	Francisco Martínez de Galisoga y de la Serna Vizconde de Gracia Real- követ és főkonzul Francisco Muns y Andreu- másodtitkár
Lo.	Ladislav Sobanski báró- követ Constantino Jelenski- elsőtitkár	Francisco Gutierrez de Agüera y Bayo- nagykövet -követi minőségben Ginés Vidal y Saura- elsőtitkár Francisco de Amat y Torres- harmadtitkár
Jug.	Dragomir Yancovitch- követ Dr. Miroslav Yancovitch- tanácsos Nikodiye Yovanivitch- elsőtitkár	José de Landecho y Allendesalazar követ és főkonzul José Castellanos y Mendeville - másodtitkár
Rom.	(nincs adat)	Fernando Gómez Contreras- ügyvivő Miguel Tens y Navarro- harmadtitkár
Bulg.	Georges Radeff- követ	José Romero y Dusmet- követ, főkonzul Rafael Forns y Cuadra- harmadtitkár
Cseh. Szlov.	Milos Kobr- követ Adolf Berka- másodtitkár	Daniel Carballo y Prat Conde de Pradére- követ és főkonzul José de Cárcer y Lassance- másodtitkár
1927		
Mo.	Magyary Antal –ügyvivő Szentmiklós Jenő- tanácsos	Francisco Martínez de Galisoga y de la Serna Vizconde de Gracia Real- követ és főkonzul Jesús Encío y Cortés- másodtitkár

Lo.	Ladislaw Sobanski báró-követ Georges Tarnowski báró- tanácsos	Silvio Fernández Vallín y Alfonso-követ Juan Peché y Cabeza de Vaca-harmadtitkár Francisco de Amat y Torres-harmadtitkár
Jug.	Voislav Antonievitch- követ August Michetitch- elsőtitkár	Fernando Alcalá Galiano y Smith Conde de Torrijos követ és főkonzul
Rom.	(nincs adat) (Antoine Bibesco- követ)	Juan F. de Cárdenas y Rodríguez de Rivas- követ Juan M de Arístegui y Vidaurre-elsőtitkár Miguel Tens y Navarro- harmadtitkár
Bulg.	Georges Radeff- követ	Románia spanyolországi követe
Cseh. Szlov.	Milos Kobr- követ Adolf Berka- titkár, ügyvivő	Santiago Méndez de Vigo - követ és főkonzul José de Cárcer y Lassance- másodtitkár
1928		
Mo.	Szentmiklósy Jenő- tanácsos Magyary Antal –ügyvivő Végh Miklós-elsőtitkár	Francisco Martínez de Galisoga y de la Serna Vizconde de Gracia Real- követ és főkonzul Jesús Encío y Cortés- másodtitkár
Lo.	Jean Perłowski – követ Georges Tarnowski báró- tanácsos	Silvio Fernández Vallín y Alfonso-követ és főkonzul Francisco Muns y Andreu- elsőtitkár Carlos de Castro y Garrica-harmadtitkár
Jug.	Dr. Josip Smolaka- követ August Michetitch- elsőtitkár	Fernando Alcalá Galiano y Smith Conde de Torrijos követ és főkonzul Enrique González Amezua y Mayo-másodtitkár
Rom.	Antoine Bibesco herceg- követ Momtchilo Yaurichitch- tanácsos	Juan F. de Cárdenas y Rodríguez de Rivas- követ Fernando Gonzalez Amao y Norzagaroy- elsőtitkár Faustino y Gallardo- harmadtitkár
Bulg.	Morfoff- követ Sava Kiroff- elsőtitkár	José Romero y Dusmet- követ és főkonzul
Cseh. Szlov.	Vlastimil Kybal- követ Adolf Berka- titkár, ügyvivő	Joaquín de Ezpeleta y Montenegro - követ és főkonzul José de Cárcer y Lassance- másodtitkár
1929		
Mo.	Matuska Péter –ügyvivő Végh Miklós-elsőtitkár	Francisco Martínez de Galisoga y de la Serna Vizconde de Gracia Real- követ és főkonzul Jesús Encío y Cortés- másodtitkár
Lo.	Jean Perłowski – követ Georges Tarnowski báró- tanácsos	Silvio Fernández Vallín y Alfonso-követ és főkonzul Francisco Muns y Andreu- elsőtitkár

		Carlos de Castro y Garrica- harmadtitkár
Jug.	Dr. Josip Smodlaka- követ Dr. Ivo Andritch- elsőtitkár	Fernando Alcalá Galiano y Smith Conde de Torrijos követ és főkonzul Francisco de Amat y Torres- másodtitkár
Rom.	Antoine Bibesco herceg- követ Emilio C. Zarifopol- tanácsos	Juan F. de Cárdenas y Rodriquez de Rivas- követ Pedro de Prat y Santyo- elsőtitkár Rafael Soriano y Muñoz- harmadtitkár
Bulg.	Morfoff- követ Sava Kiroff- elsőtitkár	Nincs adat (Marqués de Dosfuentes)
Cseh. Szlov.	Vlastimil Kybal- követ Dr. Zdenko Formánek –tanácsos	Joaquín de Ezpeleta y Montenegro - követ és főkonzul
1930		
Mo.	Matuska Péter – követ Végh Miklós- elsőtitkár	Manuel García de Acilu y Benito- követ Jesús Encío y Cortés- másodtitkár
Lo.	Jean Perlowski – követ Georges Tarnowski báró- tanácsos	Silvio Fernández Vallín y Alfonso- követ és főkonzul Francisco Muns y Andreu- elsőtitkár Rafael de Muguero y Pierrad- harmadtitkár
Jug.	Dragomir Yankovich- követ Dr. Ivan Albert Illich- elsőtitkár	Fernando Alcalá Galiano y Smith követ Conde de Torrijos González de Gregorio y Arribas – másodtitkár Guillermo Escobar y Kirkpatrick- harmadtitkár
Rom.	Antoine Bibesco herceg- követ Jean J. B. Vladoyano- kereskedelmi tanácsos	Juan F. de Cárdenas y Rodriquez de Rivas- követ és főkonzul Pedro de Prat y Santyo- elsőtitkár Rafael Soriano y Muñoz- harmadtitkár
Bulg.	Morfoff- követ Sava Kiroff- elsőtitkár	Fernando Antón del Olmet Marqués de Dosfuentes követ és főkonzul Pedro López García- másodtitkár Fernando Navarro y Jordán- harmadtitkár
Cseh. Szlov.	Vlastimil Kybal- követ Dr. Zdenko Formánek –tanácsos	Joaquín de Ezpeleta y Montenegro - követ és főkonzul Gaspar Sanz Tovar- másodtitkár

(Megjegyzés: a zárójelben lévő nevek nem szerepelnek a Guia oficial de Espana adattárában)

Táblázat 3. Spanyolország közép-kelet európai országokkal aláírt szerződése⁹⁸⁹

Ország	Év	Szerződés
Bulgária	1922.febr.23.	-Kereskedelmi jegyzékváltás Bulgária és Spanyolország között (1922.febr.23- aláírás, életbelépés (II. kötet 7.o.)
	1930. júl. 17.	-Büntető eljárásokban való törvényi közreműködés és kiadatási egyezmény Spanyolország és Bulgária között 1930. júl. 17- aláírás (IV. kötet 439.),1931. febr. 25- ratifikáció, 1931. márc. 25- törvénybe lépés
	1931. jún.26.	-Döntőbíróági szerződés Spanyolország és Bulgária között 1931. jún. 26- aláírás (IV. kötet 625), 1935. jún.21- ratifikáció és életbe lépés
Csehszlovákia	1925.júli.16.	-Kereskedelmi kapcsolat létesítés Modus Vivendi 1925.júli. 16.-aláírás (II. kötet 795.o.)1925. nov.1.- törvénybe lépés
	1925.júli.29.	-Kereskedelmi szerződés aláírása Spanyolország és Csehszlovákia között (II. kötet 849.o) 1925.júl.29- aláírás 1927. febr. 13- törvénybe lépés
	1925. okt.16.	-Jegyzékcseré az 1925 július 16-án Modus Vivendi életbelépett rendelkezéssel kapcsolatban 1925. okt. 16- aláírás (II. kötet 795) 1925. nov.1.- törvénybe lépés
	1925.nov.	-Jegyzékcseré a származási bizonyítványokról
	1927. nov.26	-Büntető eljárásokban való törvényi közreműködés és kiadatási egyezkia között 1927. nov. 26.-aláírás (III. kötet 381) 1930. máj.

⁹⁸⁹ -Colección de tratados internacionales suscritos por Espana- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica I-IV. kötet

		14.- ratifikálás 1930. jún. 14.- érvénybe lépés
	1927. nov.26	-Polgári és kereskedelmi ügyekben való kölcsönös törvényi képviselétről egyezség Spanyolország és Csehszlovákia között 1927. nov.26. –aláírás (III. kötet 407) 1930. máj.14. - ratifikálás
	1927. nov.26	-Az ítéletek elismerése és végrehajtása egyezség Spanyolország és Csehszlovákia között (III. kötet 419)
	1927. nov.26	-Kiegészítő jegyzőkönyv az 1927 november 26-án született egyezséghez az ítéletek elismerése és végrehajtására vonatkozólag (III. kötet 431)
	1928. aug.13	-Kiegészítő jegyzőkönyv Büntető eljárásokban való törvényi közreműködés és kiadatási egyezmény, a Polgári és kereskedelmi ügyekben való kölcsönös törvényi képviselétről szóló egyezmény és Az ítéletek elismerése és végrehajtásáról szóló egyezményhez, mely Spanyolország és Csehszlovákia között született 1927. november 26-án. 1928. aug. 13- aláírás (III. kötet 843) 1930. máj.14- ratifikálás 1930. jún. 14- törvénybe lépés
	1928. nov.16	-Döntőbíróági szerződés Spanyolország és Csehszlovákia között 1928. nov.16. – aláírás (III. kötet 889.) 1929. nov. 30- ratifikálás, törvénybe lépés
	1928.dec.13	-Kiegészítő szerződés az 1925. július 29-én Spanyolország és Csehszlovákia között létrejött gazdasági szerződéshez 1928. dec. 13- aláírás (III. kötet 935.o.) 1929. nov.30.- ratifikálás 1929. dec. 15- törvénybe lépés

	1928. dec.13	-Végső kiegészítése az 1928 december 13-ai kiegészítő szerződésnek (III. 943)
	1929. febr. 7	-Vízum eltörléséről szóló jegyzékváltás 1929. febr.7- aláírás(IV. kötet 13.) 1929. febr.15 – törvénybe lépés
	1932. ápr. 12	-Vízum eltörléséről szóló szerződés jegyzékválása 1932. ápr.12- aláírás(IV. kötet 831) 1932. máj.1- törvénybe lépés
	1932. jún. 29	-Jegyzékváltás a munkával kapcsolatos problémákról, a munkabalesetekről (IV. kötet 879)- 1932. jún. 29.- aláírás, törvénybe lépés
Lengyelország	1925. jan. 29-31	-Jegyzékváltás a behozatali jogokkal kapcsolatban 1925. jan. 29-31- aláírás (II. kötet 593) 1925. febr. 1- törvénybe lépés
	1928. dec. 3	-Döntőbíróági szerződés Spanyolország és Lengyelország között 1928. dec.3- aláírás (III. kötet 911-927) 1930. márc.1- ratifikálás 1930. márc.31.- törvénybe lépés
	1928.dec. 3	-Kiegészítés az 1928. dec. 3-ai Döntőbíróági szerződéshez (III.931.)
	1930. máj.7	-Kereskedelmi és hajózási egyezmény Spanyolország és Lengyelország között 1930. máj. 7.- aláírás (IV.379.o) 1930.aug.1- ideiglenes alkalmazás
	1930.máj. 7	-Végső kiegészítés az 1930. máj.7-ei Kereskedelmi és hajózási egyezményhez 1930.máj.7.- aláírás (IV. kötet 401) 1930. aug.1- ideiglenes rendelkezés
	1930.júl. 17-	-Kereskedelmi és hajózási egyezmény érvénybe lépése

	22- 1930. máj.7	az ideiglenes rendelkezéssel 1930. júl. 17-22- aláírás (IV. kötet 465) 1930. aug.1- törvénybe lépés
Magyarország	1925. jún. 17	-Kereskedelmi egyezmény Spanyolország és Magyarország között 1925. jún. 17- aláírás (II. kötet 721) 1926. ápr. 8- ratifikálás 1926. ápr. 18- törvénybe lépés
	1928. dec. 29	-1925 jún. 17-ei kereskedelmi egyezményhez tartozó ideiglenes rendelkezés 1928. dec. 29. - aláírás (III. kötet 1001) 1929. jan.1- törvénybe lépés
	1929. febr.28	-1925. jún.17-ei spanyol-magyar gazdasági szerződés kiegészítése 1929. febr. 28- aláírás (IV. kötet 23.) 1929. márc.30- ratifikálás 1929.ápr.7- törvénybe lépés
	1929 febr. 28	-Végső kiegészítés az 1929 február 28-ai rendelkezéshez 1929. febr. 28- aláírás (IV. kötet 35) 1929. ápr.7- törvénybe lépés
	1929. jún.10	-Döntőbírósi szerződés Spanyolország és Magyarország között 1929.jún.10- aláírás (IV. kötet 55) 1930. márc.14- ratifikálás1930.márc.14- törvénybe lépés
	1930. aug.21- 28	- Vízum eltörléséről szóló jegyzékváltás 1930.aug. 21- aláírás San Sebastian (IV. kötet 491) 1930.aug. 28- aláírás Madrid 1930. szept.1- törvénybe lépés
	1931. szept. 17-19	- Jegyzékváltás a vízum visszaállításról 1931.szept. 17-19- aláírás (IV. kötet 665) 1931. okt.25- törvénybe lépés
	1932.aug. 28, okt. 1.	-Jegyzékváltás a vámszerződésről 1932. aug.28, okt.1-

		aláírás (IV. kötet 903)
Románia	1923.ápr.30	-Kereskedelmi Modus vivendi 1923. ápr. 30- aláírás(II. kötet 307.) 1923. máj.1. – törvénybe lépés
	1927. máj. 9, 27	-Jegyzékváltás a vámtarifákról 1927. máj. 9, 27- aláírás (III. kötet 259) 1927.jún.1- törvénybe lépés
	1930.ápr.30	-Jegyzékváltás a kereskedelmi modus vivendi módosításáról 1930. ápr.30- aláírás (IV. kötet 365) 1930. máj.1- törvénybe lépés
	1930. nov.11	-Büntető eljárásokban való törvényi közreműködés és kiadatási egyezmény Spanyolország és Románia között 1930. nov.11- aláírás (IV. kötet 529)
	1930. nov.11	-Kiegészítés 1930. nov.11-ei büntető eljárásokban való törvényi közreműködés és kiadatási egyezményhez 1930.nov.11- aláírás (IV. kötet 543)
Jugoszlávia	1929. szept. 27	-Kereskedelmi és hajózási egyezmény Spanyolország és a Szerb –horvát- szlovén királyság között 1929.szept. 27- aláírás (IV. kötet 193) 1929.dec. 18- ratifikálás
	1929.szept. 27	- Végső kiegészítés az 1929. szept. 27- Kereskedelmi és hajózási egyezmény Spanyolország és a Szerb – horvát- szlovén királyság között létrejövő kereskedelmi szerződéshez 1929. szept.27- aláírás (IV. kötet 219) 1929. dec.28- törvénybe lépés
	1930.márc.30	- Döntőbírósi szerződés Spanyolország és a Jugoszláv királyság között 1930.márc.30. - aláírás (IV. kötet 315)

Táblázat 4. A spanyol-magyar 1925-ös gazdasági szerződés vámköteles termékek listái

A LISTA⁹⁹⁰

MAGYAR VÁMTARIFA SZÁM	TERMÉK	BEHOZATALI JOG 100KG/ARANYKORONA
Ex 47	Sáfrány	700
54	Szemes rizs	Mentes
77	Alma, körte, birsalma	22,50
79	Cseresznye, meggy	7,50
Ex 84	Mandula	3
85	Szárított gyümölcsök	10
78	Szőlő a) november 15-december 31-ig b) január 1-július 1	40 30
Ex 88	Mazsola, Malaga és Denia	30
89	Szárított füge 1. kisebb kiszerelés (5kg alatt) 2. egyéb kiszerelés	16 8
90	Citrom	3
91	Narancs és mandarin	6
92	Sósvízbe rakott narancs és citrom	1
93	Citrom és narancshéj	2
94	Datolya a) kisebb kiszerelés (5kg alatt) b) egyéb kiszerelés	100 50
Ex 95	Banán	10
Ex 97	Szárított mandula	12
Ex 102	Mogyoró	10
Ex 103	Olajbogyó sós lében (légmentes csomagolás)	12
125	Konyak a) 2liter fölötti hordó b) 2liter alatti kiszerelés	300 400
126	Likőrök és más cukortartalmú párlatok a) 2liter fölötti hordó b) 2liter alatti kiszerelés	400 450
128	Spanyol pálinkafélék a) whisky, gin és hasonló specialitások b) egyéb (2 liter fölötti kiszerelés)	300 225
131	Must és bor a) hordóban b) egyéb kiszerelésben alkoholfok tartalom	60 200

⁹⁹⁰ Convenio comercial entre España y Hungría, IN: Colección de tratados internacionales suscritos por Espana- bilaterales - Ministerio de Asuntos Exteriores- Secretaria General Técnica, II. kötet, 734-735.

146	Hántolt rizs	8
Ex 163	Édesgyökér nedv (légmentes csom.)	10
Ex 163 c	Olajbogyó konzervben 1. 3kg-os kiszerelésben 2. 3kg-os kiszerelés alatt	60 60
Ex 163 c	Gyümölcsvelő (légmentes csomagolás) 1. 3kg-os kiszerelésben 2. 3kg-os kiszerelés alatt	90 100
168 b	Konzerv szardínia (légmentes csom.)	25
168 b	Konzerv tonhal (légmentes csomagolás)	150
178	Olajos tészták	Vámmentes
183	Nyers gyapjú és mosott, fehérített, festett stb	Vámmentes
187	Szarv és nyersbőr stb.	Vámmentes
222	Nyers parafa , parafahulladék, parafadarab, parafaliszt	Vámmentes
223	Fa, gyökerek, héjak, bogyó, virág	Vámmentes
233	Földfesték	Vámmentes
243	Kőso	Vámmentes
244	Mindenféle ásvány , (nem őrlött)	Vámmentes
247	Salak, agyag, fémhamu, tufa	Vámmentes
284	Borkő	Vámmentes
Ex 334	Olívaolaj a) 25kg körüli kiszerelés b)25kg alatti kiszerelés	4 8
347	Fenyőgyanta	Vámmentes
349	Terpentin	Vámmentes
350	Tisztított terpentin olaj	5
358	Szappan a) 75-től több sztearin tartalmú b) 75-25% közti sztearin tartalmú c) 25-5% sztearin tartalmú d) viaszgyertya f) faggyúgyertya	84 63 45 70 10
403	Gyanta fáklya	20
412	Ásványi színezőanyagok b) természetes vasoxid, melynek a vasoxid tartalma nem haladja meg a 70%-ot	Vámmentes
414	Kémiai színezőanyagok	Vámmentes
436	Higany	Vámmentes
533	Újságok, könyvek	Vámmentes
578	Fésűsgyapjú	Vámmentes
770	Ólom	Vámmentes
771	Ón	Vámmentes
952	Egyéb parafa készítmények a) parafa kocka, lemez, korong 1) parafa kocka 2) lemez, korong b) parafa dugó	1 4 15

C LISTA⁹⁹¹

SPANYOL VÁMTARIFA SZÁM	TERMÉK	ARANYPEZETA
511	Gőzmozdony, 1m alatti nyomtávhoz	124
512	Gőzmozdony, 1m fölötti nyomtávhoz (55 tonna alatt)	104
513	Gőzmozdony, 1m fölötti nyomtávhoz (55 tonna fölött)	84
514	Gőzmozdony alkatrészek	124
577	Malomipari gépek, és alkatrészek	68
593	Egyéb gépek, 1500kg körül	50
Ex 593	Hűtőgépek 1500kg fölött	48
Ex 629	Áramfejlesztők, áramalakító gépek 1000kg fölött	48
633	Árammegszakítók, szabályzók 1-100kg-ig 101kg felett	90 80
731	Teherautók, személyautók	0,80
816	Pipereszappan, nem illatosított	2
873	Ásványvizek	32
986	Gyógyszertári készítmények	4,80
1288	Természetes színű műselyem	2,40
1321	Élő és holt szárnyasok	1,20
1497	Guttapercsa, gumi transzmissziós szíjhoz	3,50
Ex 1497	Kaucsuk levél, pamutba csavarva, autógumi gyártásához	3,20
1498	Kaucsuk- gumiabroncson	2
1500	Kaucsuk légkamrákhoz	6,40
1502	Kaucsuk higiéniai célokra	6,40

Táblázat 5. A spanyol-magyar gazdasági szerződés 1928-as módosítása

MAGYAR VÁMTARIFA SZÁM	TERMÉK	BEHOZATALI JOG 100KG/ARANYKORONA
Ex 47	Sáfrány	700
54	Szemes rizs	Vámmentes
Ex 84	Mandula	3
77-84	Gyümölcsvelő cukor nélkül, nem légmentesen lezárva, ugyanaz a vámtarifa vonatkozik rá, mint a friss gyümölcsre, évszaktól függetlenül, 9 aranykoronával megemelve	
85	Szárított gyümölcsök nem csomagolva, minimum 50 kg	10
78	Szőlő	

⁹⁹¹ U.o.739.

	a)november 15-december 31-ig	40
	b)január 1-július 1	30
Ex 88	Mazsola , fűrtös, szemes Malaga és Denia	30
89	Szárított füge 1. kisebb kiszerezés (5kg alatt) 2. egyéb kiszerezés	16 8
91	Narancs és mandarin	6
93	Citrom és narancshéj	2
Ex 97	Szárított mandula	12
Ex 102	Mogyoró	10
Ex 103	Olajbogyó sós lében (légmentes csomagolás)	12
125	Konyak a) 2liter fölötti hordó b) 2liter alatti kiszerezés	300 400
126	Likőrök és más cukortartalmú párlatok a) 2liter fölötti hordó b) 2liter alatti kiszerezés	400 450
128	Spanyol pálinkafélék a) whisky, gin és hasonló specialitások b) egyéb (2 liter fölötti kiszerezés)	300 225
131	Must és bor a) hordóban b) egyéb kiszerezésben 18-22,5 alkoholfok tartalom	60 200
146	Hántolt rizs	8
Ex 163	Édesgyökér nedv (légmentes csomagolás)	10
Ex 163 c	Olajbogyó konzervben 1. 3kg-os kiszerezésben 2. 3kg-os kiszerezés alatt	60 60
Ex 163 c	Gyümölcsvelő (légmentes csomagolás) 1. 3kg-os kiszerezésben 2. 3kg-os kiszerezés alatt	90 100
168 b	Konzerv szardínia (légmentes csomagolás)	25
168 b	Konzerv tonhal (légmentes csomagolás)	150
Ex 334	Olívaolaj a) 25kg körüli kiszerezés b)25kg alatti kiszerezés	4 8
347	Fenyőgyanta	Vámmentes
349	Terpentin	Vámmentes
350	Tisztított terpentin olaj	5
952	Egyéb parafa készítmények a) parafa kocka, lemez, korong 1) parafa kocka 2) lemez, korong b) parafa dugó	1 4 15

**Táblázat 6. A spanyol-csehszlovák gazdasági szerződés vámköteles termékei
(1925.júl.29)**

LISTA A ⁹⁹²

CSEHSZLOVÁKIA VÁMTARIFA SZÁMA	TERMÉK	CSEHSZLOVÁK PAPÍR KORONA/100KG
Ex 8	Sáfrány	700
9	Szárított füge 1. dobozban 2.kosárban	200 120
10	Mazsola szemek, fürtök	240
Ex 11	Citrom	30
12 a)	Narancs	60
12 b)	Mandarin	90
Ex 14	Datolya	270
Ex 14	Banán	66
16	Mandula a.) száraz, héj nélkül b.) zöld, héjas	200 112,50
Ex 17	Olíwabogyó	28
35 a)	Friss szőlő március 1-től, július 31-ig augusztus 1-től február végéig	240 300
Ex 35 a)	Almeriai szőlő novembertől február végéig (származási bizonyítvánnyal)	200
36 a)	Mogyoró	90
104 a)	Olívaolaj hordóban	36
Ex 106 b)	Olívaolaj üvegben	54
Ex 106 b)	Olívaolaj fémben	81
108	Desztillált alkoholok Törköly pálinka üvegben Ugyanez hordóban Ex b) Likőrök, cukoralapú puncseszenciák Ex d)gyümölcsalapú természetes párlatok	3.000 3.000 2.200 1.640
Ex 109 a)	Borok hordóban és demizsonban	210
Ex 109 b)	Borok üvegben	487,50
110	Spanyol habzóborok	1.200
Ex 131	a) Konzervparadicsom b) Olajos halak b) Olajos szardínia c) Konzerv gyümölcsök d) Konzerv hüvelyesek	320 450 360 560 600
143	Vaspirit	Vámmentes
144	Egyéb ásványok	Vámmentes

⁹⁹² U.o.3-5.

148	Föld festékek a) nyersen b) elszenesített, őrölt	Vámmentes 30
366	Parafa a) parafa dugó b) parafa talp	300 180
488	Fémszármazékok a) ólom b) cin c) cink d) réz e) nikkel f) alumínium, magnézium g) egyéb fémszármazékok h) fémötvözetek	14,40 Vámmentes 24 Vámmentes Vámmentes Vámmentes Vámmentes
Ex 592	Konyhasó	14
647	Könyvek és kiadványok	Vámmentes

B LISTA⁹⁹³

SPANYOL VÁMTARIFA SZÁM	TERMÉK	ARANY PEZETA
64	Üveg, kristály	100
Ex 73	Üveggyöngy	0,80
86	Fűtőtest, kályha, mosdókagyló, wc	30
92	Fehér porcelain	57
93	Színes porcelain	67
98	Vasúti talpfa	1,04
191	Hajtósíj	3,20
259	Vanádium, wolfram acél	120
288	Acél és fémbevonatú tárgyak	30
Ex 354	Tűzhelyek	78
377	Edénykészlet, háztartási eszközök	150
466	Cink papíron gyutacsként	85
467	Cink üvegek vagy más csomagolásra	115
510	Gőzturbinák több, mint 10.000kg	32
537	Munkagépek, fémekhez 4.001 kg-tól 10.000 kg-ig	45
Ex 567	Bérlet automata	40
577	Malomipari gépek	68
586	Folyadékok szállítására gépek 500-tól 5.000 kg-ig	64
591	Egyéb gépek 50től -500kg-ig	80
592	Egyéb gépek 500től -1500kg-ig	70
593	Egyéb gépek 1500kg felett	50
Ex 593	Hűtőgépek több, mint 1.500kg	48
593 ter.	Ásvány zúzó gép	12

⁹⁹³ U.o.6-7.

919	Hangyasav	54
Ex 1.471	Gomb (csont, szarv, elefántcsont)	6,5
Ex 1.471	Elefántcsont gombok, csatok	6
1.476	Sörte, sörény kefe fedél nélkül	3
1.477	Sörte, sörény kefe fedéllel vagy nyéllel	7
1.259	Papír vagy fa játékok	5
1.539	Irodai eszközök	4

Mennyiségi korlátozások bizonyos termékekre

VÁMTARIFA SZÁM	TERMÉK	MENNYISÉG
Ex 4b)	Őrölt paprika	10.000 mq
10	Fürtös, szemes mazsola	10.000 mq
35 a) és ex 35 a)	Friss szőlő (augusztus 1-től február végéig)	10.000 mq
Ex 41	Hagyma (szeptember 1-től április 30-ig)	10.000 mq
108 ex a)	Borpárlat	2.000 hl
108 ex b) és ex d)	Likőrök, puncseszencia, gyümölcsalapú párlatok	1.000 hl
Ex 109 a) és b) és 110	Bor	120.000 hl
Ex 131 c) és d)	Gyümölcs és zöldségkonzerv	5.000 mq
148 b)	Földfestékek	10.000 mq
Ex 592	Só	8.000 mq

Táblázat 7. A csehszlovák-spanyol szerződést módosítása (1928.dec.13.)

CSEHSZLOVÁKIA VÁMTARIFA SZÁMA	TERMÉK	CSEHSZLOVÁK PAPIR KORONA/100KG
Ex 10	Mazsola szemek, fürtök	240
Ex 12	Narancs	60
	Mandarin	90
Ex 14	Banán	66
Ex 35	Almeriai szőlő (származási bizonyítvánnyal)	200
Ex 109 a)	Borok hordóban és demizsonban	210
Ex 109 b)	Borok üvegben	487,50
Ex 131	Olajos szardínia	360
	Konzerv gyümölcsök	560
143	Vaspirit	Mentes
366	Parafa	
	a) parafa dugó	300
	b) parafa talp	180

**Táblázat 8. Spanyol-román gazdasági szerződés értelmében Spanyolország
Romániába szállítható termékei (1923.febr.24)**

CIKKSZÁM	TERMÉK MEGNEVEZÉSE
39	Tonhal
40 a	Szardínia és szardella- hordóban
40 b	Ugyanez, csak más kiszerelésben
Ex 44	Olajos szardínia és tonhal
75	Bőr lábbelik
76	Bőr
100	Szövetek, ruhaanyagok 800grammtól felfele
110	Gyapjú termékek
177	Hántolatlan rizs
178	Hántolt rizs
201	Zöldség konzervek- bármilyen kiszerelésben
Ex 216	Ánizs
222	Olívaolaj- 15 kg-nál nagyobb kiszerelésben
223	Olívaolaj- 15 kg-nál kisebb kiszerelésben
Ex 225	Likőrök
238	Piros mazsola, datolya, malagai mazsola, füge, mandula héj nélkül, pisztácia
241	Gesztenye, mogyoró
246	Olívaolaj sós lében
247	Olívaolaj mindenféle kiszerelésben, kivéve sós lében
310	Nyers parafa
311	Parafa lapok, dugók, és más tárgyak
312	Kézműves termékek

Táblázat 9. A spanyol-román gazdasági szerződés módosítása (1930.márc.1.)

CIKKSZÁM	TERMÉK MEGNEVEZÉSE	BEHOZATALI JOG LEI/100KG
Ex 440	Malagai, Jerezi borok, a.) bármiféle tárolóedény, kivéve üveg és korsó b.) üveg és korsó	4.500 6.000
Ex 480	Édes spanyol őrölt paprika (származási bizonyítvánnyal)	2.500
Ex 406	Malagai mazsola	1.200
701	Parafa (lap, kocka stb. formára vágva)	225
702	Parafa dugó a.) egyszerű b.) más anyaggal keverve	525 1.050
703	Parafa lemezek, körök	375
704	Parafa kalap (karimával vagy nélkül)	1.500
Ex 705	Egyéb parafa termékek a.) egyszerű b.) más anyaggal keverve	500 900

**Táblázat 10. Spanyol-Jugoszláv gazdasági szerződés által nyújtott kedvezmények
(1929)**

Jugoszlávia VÁMTARIFA SZÁMA	TERMÉK MEGNEVEZÉSE⁹⁹⁴	BEHOZATALI JOG ARANY DINÁR/100KG
5	Rizs 1. Hántolt 2. Hántolatlan	7 3
Ex 7	Friss zöldségek Ex 2. Paradicsom Ex 3. Hagyma és fokhagyma 4. Burgonya	6 7 4
Ex 10	Őrölt paprika 1. 5kg-os kiszerelésig 2. Egyéb kiszerelés	75 70
Ex 12	Mazsola 1. Friss: a) 5kg-os kiszerelésig b) egyéb kiszerelések 2. Szárított: Ex a- fürtös malagai mazsola 5kg-os kiszerelésig - szemes malagai mazsola 5kg-os kiszerelésig Ex b- egyéb mazsolák- Deniából	25 20 75 20 10
Ex 14	Őszi és sárgabarack gyümölcsvelő cukor nélkül, hordóban	20
Ex 18	Citrom, narancs és mandarin: 1. friss: a) citrom Ex b) narancs és mandarin	Vámmentes 5
Ex 19	Banán	5
Ex 20	Mandula 1. Zöldmandula Ex 2. érett mandula a) héj nélkül b) héjjal	10 20 35
Ex 21	Füge 2. Szárított: a) 10kg-os kiszerelésben b) egyéb kiszerelésben	20 12
22	Olíwabogyó friss vagy páclében tartósított hordóban	10
96	Parafa nyers	Vámmentes
Ex 104	3. Olívaolaj	30
Ex 112	Magas alkoholfok tartalmú szeszes italok Ex 1. Rum 55% alkoholtartalom a) hordóban b) egyéb kiszerelés 2. Szőlőből készült pálinka a) hordóban b) egyéb kiszerelés Likőrök és cukor hozzáadásával készült italok a) hordóban	175 250 175 250 175

⁹⁹⁴ U.o.212-214

	b) egyéb kiszerezés	250
Ex 155	Bor: Jerezi és malagai bor, mely 18% alkoholtartalmú, és egyéb borok, melyek 14% alkoholtartalmú a) hordó, ballon b) egyéb kiszerezés	45 65
Ex 125	Ásványvíz- nem cukrozott	1,40
Ex 143	Élelmiszer konzerv Ex 1. gyümölcsök- őszi és sárgabarack gyümölcsvelő (hermetikusan lezárva) Ex 2. Olajos tonhal Egyéb élelmiszer kivéve halkonzervek	50 80 80
277	Szövetek: 1. négyzetméterenként több, mint 120 gramm a) 50-től kevesebb szál b) 50-től 80 szál c) több, mint 80 szál 2. négyzetméterenként 69-től 120 grammig a) 50-től kevesebb szál b) 50-től 80 szál c) több, mint 80 szál 3. . négyzetméterenként 60 grammnál kevesebb a) 50-től kevesebb szál b) 50-től 80 szál c) több, mint 80 szál	120 140 180 180 180 200 200 200 240
317	Egyéb szövetek melyek négyzetméterenként: 1. több, mint 700 grammot nyomnak 2. 500 és 700 gramm közt vannak 3. 300 és 500 gramm közt vannak 4. 300 grammnál kevesebbet nyomnak	180 230 280 300
439	Parafa 1. lapok, lemezek, kocka, vagy kisebb darabok 2. téglák, cső részek, parafakeverékek	5 10
Ex 440	Egyéb : cipőtalp, mentőövek, dugók stb. 1. hasonló anyaggal keverve 2. finomabb anyagokkal keverve	75 200

11. Melléklet:

Spanyolország külpolitikájával foglalkozó művek

Spanyolország általános külpolitikája:

- B. Bledsoe, Gerie: *Spanish Foreign policy: 1898-1936* In. *Spain in the Twentieth Century World. Essays in Spanish Diplomacy, 1898-1978*, London, 1980.
- Cárcer Nuño, Aguirre de: *La política exterior de España*. Madrid, 1963.
- Espadas Burgos, Manuel: *La política exterior española en la crisis de la Restauración*, In: *Historia de España y América*, Madrid, 1981.
- Finat y Rojas, Hipólito: *Perspectiva social e internacional de España desde 1815 hasta 1931*. Tetuán, 1954.
- Fernandez de La Mora, Gonzalo–Cárcer Nuño, Aguirre de: *La política exterior de España*, Madrid, 1963.
- Martínez de Velasco, Ángel: *La reforma del cuerpo diplomático por Primo de Rivera*, Madrid, 1980.
- Renouvin, P.: *Historia de las relaciones internacionales*, Madrid, 1982.
- Seco Serrano, Carlos – Tusell, Javier: *La España de Alfonso XIII. y el estado y la política (1902-1931), II. kötet, Del plano inclinado hacia la dictadura al final de la monarquía (1922-1931)*, Madrid, 1997. Espasa Calpe
- Suquía, Federico: *Un español neutral. España en la política internacional*. Madrid, 1926.
- Urbano Martínez Carreras, José: *La política exterior española durante el reinado de Alfonso XIII*. Madrid, 1980.
- Urbano Martínez Carreras, José: *La política exterior española durante la restauración (1875-1931)* Murcia, 1989.
- Warda, N. Abu – F. Aldecoa – C. Del Arenal – R. Calduch – J. Gómez, P. González – M.F. Marín – A. Marquina – G. Palomares – A.G. Rosón – D. Rubio – F. Sahagún: *La política exterior española en el siglo XX*.

Spanyolország és Anglia kapcsolata

- García Queipo de Llano, Genoveva: *El problema de Tánger y la mediación de Gran Bretaña durante la dictadura de Primo de Rivera*, In: Actas del Congreso Internacional, Madrid, 1988.
- Pereira, Juan Carlos: *Las relaciones entre España y Gran Bretaña durante el reinado de Alfonso XIII. (1919-1931)* Tesis de Doctorado, Madrid, 1984.
- Pereira, Juan Carlos: *La cuestión de Gibraltar*, in: *Las relaciones internacionales en la España contemporánea (Cambios ofensivos y proyectos en la búsqueda de un acuerdo hispano-británico en el primer tercio del siglo XX.)* Murcia, 1989.
- Tusell, Javier – García Queipo de Llano, Genoveva: *El dictador y el mediador. Las relaciones hispano-inglesas durante la Dictadura de Primo de Rivera*, Madrid, 1986.

Spanyolország, Marokkó és Franciaország

- Albi, Fernando: *La política del Mediterráneo en la postguerra (1918-1928)*. Valencia, 1931.
- Allain, Jean- Claude: *Espanoles y franceses en la primera mitad del siglo XX*, Madrid, 1986.
- Allendesalazar, José Manuel: *La diplomacia española y Marruecos, 1907-1909*, Madrid, 1990.
- Armague- Ruis, G: *Gibraltar y los españoles*, Madrid, 1964.
- Bachoud, Andrée: *Los españoles ante las campañas de Marruecos*. Madrid, 1988
- Barrucand, Victor: *La guerre du Riff*, París, 1927.
- Bartels, Albert: *Fighting the french in Morocco*. Londres, 1932.
- Bueno, Emilio y Núñez de Prado: *Historia de la acción de España en Marruecos desde 1904 y 1927*. Madrid, 1929.
- B. Harris, Walter: *France, Spain and the Riff*, Londres, 1927.
- Cagigas, Isidro de la: *Tratados y convenios referentes a Marruecos*, Madrid, 1952.
- Campoamor, José María: *La actitud de España ante la cuestión de Marruecos (1900-1904): (memoria presentada en la Escuela Diplomática el 10 de noviembre de 1950)*. Madrid, 1951.
- Castellani, V.M: *La quistione di Tangeri*, Roma, 1926

- Cordero Torres, José María.: *Organización del Protectorado español en Marruecos*, Madrid, 1942.
- Cordero Torres, José María: *La misión africana de España*. Madrid, 1941.
- Cordero Torres, José María: *Política colonial*. Madrid, 1953.
- C.Pennell, Richard: *The failure of Spanish Policy in the Moroccan Protectorate 1912-1921*, European Studies Review, 1982.
- Chandler, James A: *Spain and her Moroccan Protectorate, 1889-1927*, IN: Journal of Contemporary History, IV. 1975.
- Dumont, Charles: *La lucha contra Abd-el Krim*, Madrid, 1927.
- España, Juan de: *La actuación de España en Marruecos*, Madrid, 1926.
- Gabrielli, Léon: *Abd-el Krim et les événements du Rif: 1924-1926*, Casablanca, 1953.
- García Figueras, Tomás: *Las gestiones de paz y la decadencia de Abd- el Krim*. Madrid, 1926.
- García Figueras, Tomás: *África en la acción española*. Madrid, 1947.
- García Figueras, Tomás: *Marruecos. La acción de España en el norte de África*, Tetuán, 1955.
- García Figueras, Tomás: *España y su protectorado en Marruecos, 1912-1956*, Madrid, 1957.
- García Figueras, Tomás: *La acción africana de España en torno al 98, (1860-1912)*. Madrid, 1966.
- Goded Llopis, Manuel: *Las etapas de la pacificación*. Madrid, 1932.
- Gómez Jordana Souza, Francisco: *La Tramoya de nuestra actuación en Marruecos*. Madrid, 1976
- Hernández de Herrera, Carlos – García Figueras, Tomás: *Acción de España en Marruecos, 1492-1927*, Madrid, 1929-1930.
- Hernández Mir, Francisco: *La dictadura en Marruecos*. Madrid, 1930.
- Ibáñez de Ibero, Carlos: *Política Mediterránea de España (1704-1951)*, Madrid, 1977.
- Laure, A.M.E. *La Victoire franco-espagnole dans le Rif*, París, 1927.
- Morales Lezcano, Victor: *El colonialismo hispano-francés en Marruecos, 1898-1927*, Madrid, 1976.

- Morales Lezcano, Victor: *España y el Norte de África, El Protectorado en Marruecos, 1912-56*, Madrid, 1984.
- Morales Lezcano, Victor: *El colonialismo hispanofrancés en Marruecos, 1898-1927*, Madrid, 1976.
- Martín, Miguel: *El colonialismo español en Marruecos (1860-1956)*, París, 1973.
- Marqués de Mulhacén: *Política Mediterránea de España 1704-1951*. Madrid, 1952.
- Pereira, Juan Carlos: *El contencioso de Tánger en las relaciones hispano-francesas 1923-1924*, Madrid, 1986.
- R. Gay de Montella: *Valoración hispánica en el Mediterráneo*, Madrid, 1952.
- Rom Landau: *Moroccan Drama, 1900-1955*, London, 1956.
- Ruiz Álbéniz, Victor: *Tánger y la colaboración franco-española en Marruecos*, Madrid, 1927.
- Rudyers Pryne: *War in Morocco*, Tánger, 1927.
- Sánchez Pérez, Andrés: *La acción decisiva contra Abd-el Krim. Operaciones en el Rif central en colaboración con el ejército francés*. Toledo, 1931.
- Shannon Earl, Fleming: *Primo de Rivera and Abd-el-Krim; the Struggle in Spanish Morocco, 1923-27*, Ph.D. University of Wisconsin, 1974.
- Shannon and Ann, Fleming: *Primo de Rivera and Spain's Moroccan Problem, 1923-1927*, IN: Journal of Contemporary History, 1977.
- Sueiro Seoane, Susana: *España en el Mediterráneo: Primo de Rivera y la „cuestión marroquí, 1923-1930*, Madrid, 1992.
- Sueiro Seoane, Susana: *La incorporación de Tánger, una batalla perdida de la diplomacia primorriverista* in: Espacio, Tiempo y Forma, Revista de la facultad de Geografía e historia, Madrid, 1989.
- Tusell, Javier: *Relaciones hispano-francesas en el gobierno largo de Maura*, In: Españoles y franceses en la primera mitad del siglo XX. Madrid, 1986.
- Vivero, Augusto: *Tánger, ciudad de nuestra zona*, Madrid, 1919.

Spanyolország és Olaszország kapcsolata

- Palomares Lerma, Gustavo: *Mussolini y Primo de Rivera, Política exterior de dos dictadores*. Madrid, 1989.
- Sueiro Seoane, Susana: *Las relaciones diplomáticas hispano-italianas durante la dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*. Memoria de Licenciatura, Universidad Autónoma de Madrid, 1983.
- Sueiro Seoane, Susana: *Primo de Rivera y Mussolini. Las relaciones diplomáticas entre dos dictaduras*. In: Revista de la UNED, Mérida, 1984.
- Tusell, Javier – Saz, Ismael: *Mussolini y Primo de Rivera. Las relaciones políticas y diplomáticas de dos dictaduras mediterráneas*, Boletín de la Real Academia de la Historia, CLXXIX, 1982.
- Tusell, Javier – Saz, Ismael: *Mussolini y Primo de Rivera. Las relaciones políticas y diplomáticas de dos dictaduras mediterráneas*. In. Boletín de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1982.

Spanyolország és közép-kelet-európai országok kapcsolata:

- Anderle Ádám: *A magyar-spanyol kapcsolatok ezer éve*, Szeged, 2006.
- Anderle Ádám: *Hungría y España, relaciones milenarias* Szeged, 2007.
- Anderle Ádám: *Spanyolország messzire van?* Szeged, 2000.
- Badura, Bohumil: *Los países Checos y España*, Praga, 2007.
- Benisné Szabó Éva: *Andrés Révész, el escritor*, Szeged, 2004.
- Bartha László: *A spanyolországi hungarica- kutatás története*. Levéltári Szemle 1989. 2. szám. 76-86.
- Harsányi Iván: *A spanyol baloldal viszonya a közép-kelet-európai rendszerváltáshoz*, Múltunk 1997. 2.sz. 52-84.
- Harsányi Iván: *La España de 1943-44 en la documentación diplomática húngara* In: La política exterior de España en el siglo XX. Madrid, 1997.
- Helfant, Henry – Heredia, Manuel de: *La reina María de Rumanía y España*, Madrid, 1936.
- Helfant, Henry: *Rumanía y las relaciones Hispano-Rumanas*, Madrid, 1932.
- Iorgu Georgescu, Jordan – Alexandru, Paul: *Los estudios hispánicos en Rumanía*, Bucarest, 1964.

- Marcu, Silvia: *Un puente latino sobre Europa*, Editorial del Instituto Cultural Rumano Bucarest, 2005.
- Opatrny, Josef: *Las relaciones checo-españolas*, Praga, 2007.
- Sawicki, Piotr – Masberger, Roberto – Sawicka, Anna: *Estudios Hispánicos-Mundo Ibérico, Mundo eslavo, Afinidades e interrelaciones*, Wroclaw, 2000.
- Sanz Camanes, Porfilio: *España y Rumanía: Espacios, Sociedades y fronteras*, La Mancha, 2006.
- Sáringer János: *Adattár a magyar külügyi szolgálat történetéhez (1920-1944)* Budapest, 2004. Szekipress Kiadó
- Száraz Péter: *España y Europa Central, El pasado y la actualidad de las relaciones mutuas, Colección de los estudios del seminario internacional celebrado en Bratislava el 17 de marzo de 2003*, Universidad de Bratislava, 2004.
- Tobio, Luis: *Un diplomático español en Bulgaria*, Sofía, 2007.

Spanyolországban 1923-1930 között kiadott külpolitika témájú könyvek

- Álvarez, Alejandro, *Conferencia Internacional Americana quinta 1923*, Santiago de Chile, 1923
- Becker, Jerónimo: *Historia de las relaciones exteriores de España durante el siglo XIX*. Madrid, 1924-1926
- Besedovskii, Grigorii Zinovevich: *Al servicio de los Soviets: (Memorias de un diplomático soviético)*, Barcelona, Mentora, 1930.
- Barcia Trelles, Camilo: *La política exterior norteamericana de la postguerra*, Madrid, 1924.
- Corbella Alvarez, Salvador: *España y las alianzas derivadas del problema de Africa*, Madrid, 1930.
- Fabel, Isidro: *Los precursores de la diplomacia mexicana*, Madrid 1926.
- García Figueras, Tomás: *El problema de Tanger: conferencia del capitán de artillería 1923*, Jerez
- Goicoechea y Cosculluela, Antonio: *El problema de Tánger y la opinión española*, Madrid, 1923
- González Roa, Fernando: *El Dr. Vicente G. Quesada y sus trabajos diplomáticos sobre México: noticias recopiladas y comentadas por Fernando González Roa*, Madrid 1925.

- Lema, Salvador Bermúdez de Castro y O’Lawlor, Marqués de: *La dimisión de marqués de Villaurrutia de la embajada de España en París (1914)*, Madrid, 1929.
- Maura Gamazo, Gabriel- Duque de Maura: *La política internacional de Felipe II*, Madrid, 1927.
- Martín de la Escalera, Antonio: *La política mediterránea y la conquista de Argel*, Madrid, 1930.
- Nitti, Francesco Saverio: *La tragedia de Europa: ¿qué harán los Estados Unidos?* Madrid, 1924.
- Pena y Reyes, Antonio de la: *La diplomacia mexicana: pequeña revista histórica, México*, 1923.
- Pena y Reyes, Antonio de la: *El tratado Mon-Alamonte*, Madrid, 1925.
- Suquía, Federico: *España en la política internacional*, Madrid, 1926.
- Urbano, Francisco R. : *La cuestión del pacífico: conferencia pronunciada en el Círculo del Ejército y de la Armada*, Madrid, 1928.
- Vidal y Saura, Ginés: *Política exterior de España durante la menor edad de Isabel II*. Madrid, 1929.
- Villa- Urrutia, Wenceslao – Villa-Urrutia, Ramírez de Marqués de: *Palique diplomático: recuerdos de un embajador*, Madrid, 1928.
- Zamacona, Manuel María de: *La labor diplomática de D. Manuel María de Zamacona, como Secretario de Relaciones Exteriores*, Madrid, 1928.
- *Colección de tratados, convenciones y otros pactos internacionales de la República Oriental de Uruguay*, Montevideo (1923-1928)
- *La conferencia Imperial de Londres: octubre-noviembre 1926*.
- *La insubsistencia de una convención de reclamaciones*, Archivo Histórico Diplomático Mexicano, 1928.
- *El Tribunal permanente de Justicia Internacional, Secretaría de la Sociedad de Naciones*, Ginebra, 1923.